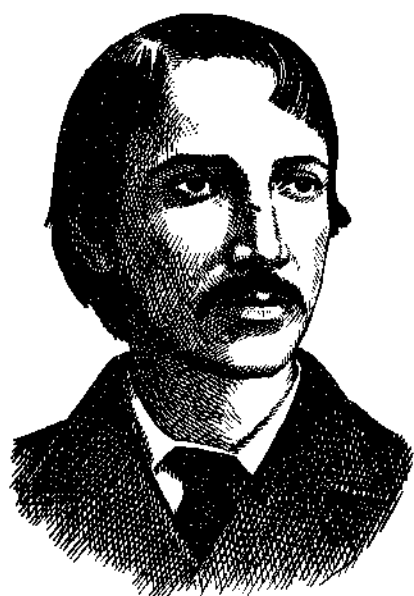

РОБЕРТ ЛЬЮЇС СТВЕНСОН

Корабельна катастрофа

РОБЕРТ ЛЬЮЇС СТВЕНСОН

Корабельна катастрофа

Р о м а н

Для старшого шкільного віку

Переклад з англійської
ВАЛЕРІЯ БОЙЧЕНКА

Післямова
МИХАИЛА СЛАБОШПИЦЬКОГО

Малюнки
ВОЛОДИМИРА САВАДОВА

КИЇВ «ВЕСЕЛКА» 1984

И (Англ)
С 80

Известный приключенческий роман
английского писателя-классика, в котором
ставятся серьезные социальные проблемы
и разоблачаются пороки капиталистиче-
ского общества.

Перекладено за виданням:

Robert Louis Stevenson.
The Wrecker. London,
William Heinemann, LTD.

С 4803020000—075 212.84.
М206(04)—84

© Видавництво «Веселка» 1984,
переклад українською
мовою, післямова, ілюстрації

ПРОЛОГ

НА МАРКІЗЬКИХ ОСТРОВАХ

Наближалася третя година зимового дня в Таї-о-хае — головному порту й французькій столиці Маркізьких островів. Бушував сильний рвучкий пасат, дужий прибій гуркотів на прибережній гальці, й п'ятдесятитонна військова шхуна — носій прапора та впливу Франції на цім канібальським архіпелазі — гоїдалася на хвилях біля свого причалу під Тюремним пагорбом. Низькі чорні хмари лежали на схилах гір, що амфітеатром оточували гавань; щойно випав дощ, справжня тропічна злива, майже водяний смерч, і потемнілими зеленими схилами гір звивалися сріблясті ниті потічків.

Клімат на цих островах жаркий та здоровий, і зима — то тільки назва. Дощ не відсвіжив мешканців Таї-о-хае, а вітер не збадьорив їх. Лише на околиці, за Тюремним пагорбом, комендант ходив наглядачем у власному саду, і садівники — всі як один каторжани — хіть-не-хіть працювали, а решта мешканців містечка втішалися пообіднім відпочинком та дрімотою. Ваекеху, туземна королева, спочивала в своїй ошатній хатині під тінистими шелестливими пальмами; комісар з Таїті — в отіненій прапорами офіційній резиденції; торговці — в безлюдних крамничках, і навіть клубний прислужник спав у приміщенні клубу, похиливши голову на прилавок, над яким красувалися візитні картки морських офіцерів та карта світу.

Вдзовж берега пролягала єдина вулиця: з благодатного затінку пальм та зеленої гущавини пурао дивилися в море дощані будиночки, і ніде не видно було жодної душі. Лише в кінці розхитаного причалу, що колись (в часи успіху заколотників у Південних Штатах) стогнав під вагою пакованого бавовнику Джона Гарта, на купі мотлоху вмонтився відомий тут татуйований європеєць — жива дивовижа містечка Таї-о-хае.

Він не skleплював очей і ліниво озирав гавань. Бачив положистий схил гори, що біля гавані переходив у скелі, бачив прибій, що біло закипав довкола двох острівців —

у вузькому просвітку між ними на блакитному крайнебі здіймалися гострі вершини острова Уа-пу. Але цей давно знайомий красвид не привертав його уваги. Він поринув у той дрімотний стан, коли сон межує з дійсністю, і в його уяві зринали розрізнені картини минулого: обличчя білих і тубільців — шкіперів, старших помічників, князьків та вождів — з'являлися перед ним і знову щезали; він згадував давні подорожі й призабуті пейзажі, осяяні світанням; він знову чув гуркіт барабанів, що закликали на канібальське бенкетування; можливо, йому являлися принади тієї тубільної принцеси, з любові до якої він оддав своє тіло в безжалні руки татуювальника, а тепер сидів на купі мотлоху край причалу в Таї-о-кае — дивак, не схожий на інших європейців. А можливо, в його душу владно увірвалося ще давніше — звуки й запахи рідної Англії, далекого дитинства: веселий передзвін соборних дзвонів, рокитник на березі, пісня річкової хвилі під греблю...

Біля входу в гавань — прудка течія, і корабель можна провести лиш якнайближче до острівців — так, що з нього легко докинути до берега сухарем. І ось, поки татуйований європеєць дрімав і марив, із-за західного острівця вигулькнув летючий клівер¹, — і це змусило його миттю отямитись. Потім з'явилися два стакселя², і, перш ніж татуйований європеєць скопився на ноги, топсельна шхуна³ в кілька сотень тонн, легко обійшовши острівець супроти вітру, курсом бейдевінд⁴ увійшла в гавань.

Сонне містечко заворушилось, наче його збудив якийсь чарівник. Звідусюди вироїлись тубільці, вітаючи одні одних магічним вигуком «Ехіпі!» («Корабель!»). Королева вийшла на веранду й поглянула на гавань, прикривши очі ручкою, що була справжнім дивом високого мистецтва татуювання; комендант забув про своїх каторжан і кинувся в будинок за підзорною трубою; капітан порту, який був ще й наглядачем у в'язниці, метнувся вниз по схилу Тюрємного пагорба; сімнадцять мідношкірих канаків⁵ та француз, помічник боцмана, члени команди військової шхуни, вибігли на бак; всі англійці, американці, німці,

¹ Клівер — косе трикутне вітрило, яке ставиться попереду фок-щогли — передньої щогли судна.

² Стаксель — трикутне вітрило, яке ставиться услід за клівером, попереду фок-щогли.

³ Шхуна — судно, що має кілька щогл із косими вітрилами.

⁴ Бейдевінд — курс судна при зустрічно-боковому вітрі, коли кут між напрямом вітру і носом судна менше 90°.

⁵ Канаки — народність, що живе на Гавайських островах.

поляки, корсіканці й шотландці — торговці та чиновники Таї-о-хае, — покинувши свої крамнички й контори, зібралися, за давнім звичаєм, біля клубу.

Відстані в містечку були незначні, і вся дюжина його білих мешканців зійшлася так хутко, що встигла вже обмінятися здогадами щодо національності й мети плавання невідомого корабля, перш ніж він досяг стоянки. Аж ось на клотику замайорів англійський прапор.

— Я ж вам казав, що це Джонні Буль¹, я відразу пізнав по стакселях, — мовив бувалий, але ще бадьористий морський вовк, який міг би знов (якби вдалося знайти судовласника, незнайомого з його біографією) прикрасити своєю персоною капітанський місток і згубити ще одне судно.

— Однак корпус американської форми, — хитрувато завважив шотландець, інженер бавовночисної фабрики. — Я певен, що це яхта.

— Атож! — вигукнув морський вовк. — Звісно, яхта! Погляньте на її шлюпбалки² і на шлюпку, підвішену за кормою.

— Та яка ж це яхта?! — відгукнувся голос, що явно належав уродженцеві Глазго. — Хіба ви не бачите червоного кольору англійського торгового прапора?!

— І все ж ви можете замикати свою крамничку, Томе, — мовив ввічливий німець і додав, звертаючись до туземця з тонкими рисами обличчя, — він саме проїжджав вулицею на гарному гнідому коні: — *Bonjour, mon Prince! Vous allez boire un verre de bière?*³

Але принц Станіслао Моанатіні — єдиний по-справжньому зайнятий нині мешканець острова — підганяв коня, поспішаючи оглянути оповзень, що вранці завалив гірську дорогу. Сонце вже хилилося до небокраю, незабаром мало сутеніти, і якщо принц хотів уникнути небезпек, що таяться в мороці та урвищах, а також страху перед привидами мертвих, що населяють джунглі, — він ніяк не міг прийняти ласкавих запитань. Втім, якби він і спшився, освіжитися було б нічим.

— Пива?.. — відгукнувся уродженець Глазго. — Звідки ти взяв? В клубі лишилось лише вісім пляшок! А я ще

¹ Джон Буль (за іменем фермера з політичної сатири Дж. Арбетнота) — так прозвали буржуазну Англію й типового англійського буржуа.

² Шлюпбалка — вигнутої форми сталевий брус, призначений для спуску та підйому шлюпок.

³ — Здрастуйте, принце! Чи не вип'єте склянку пива? (Франц.)

не бачив у цьому порту корабля під англійським прапором! Його капітан і має випити моє пиво.

Ця пропозиція заперечень не викликала, хоча й не збудила особливого захоплення: вже кілька днів саме слово «пиво» навіювало смуток на членів клубу, які щовечора невесело підраховували, скільки лишилося пляшок.

— Ось і Гевенс! — мовив хтось, наче зрадівши з можливості змінити тему. — А що ви, Гевенсе, думаєте про цей корабель?

— Я не думаю, — неспішно запалюючи сигарету, відповів Гевенс, високий, ввічливий, небалакучий, одягнений в бездоганний костюм англієць, — я знаю. Він доправив мені вантаж з Окленда, від фірми «Дональд і Еденборо». Я саме зібрався на борт.

— Але що це за корабель? — запитав сивий моряк.

— Не маю анінайменшого уявлення, — відповів Гевенс. — Либонь, якийсь трамп¹, зафрахтований ними.

По цій мові англієць незворушно й статечно пройшов далі і незабаром уже сидів на кормі вельбота, пильнуючи, аби не забруднитись, і вправно підводив вельбота під борт шхуни, спокійним і ввічливим тоном віддаючи команди галасливим канакам.

Віля трапа його зустрів засмаглий, обвітрений капітан.

— Гадаю, ваш вантаж призначений нам, — сказав англієць. — Я — містер Гевенс.

— Саме так, сер, — відповів капітан, тиснувши йому руку. — Власник судна, містер Додд, чекає вас у каюті. Обережно, у нас тут щойно пофарбували...

Гевенс ступив у прохід між бортом і рубкою, спустився по трапу в каюту.

— Містер Додд, якщо не помиляюсь? — звернувся він до присадкуватого бороданя, який щось писав за столом. І раптом вигукнув: — Та це ж Лауден Додд!

— Я, я, мій друже! — радісно відповів містер Додд, жваво підхоплюючись. — Прочитавши твоє прізвище у фрахтових паперах, я вирішив, що це саме ти! А ти нітрохи не змінився: все той же незворушний, зібраний британець.

— А ось про тебе цього не скажеш: адже ти, здається, сам став британцем? — відповів Гевенс.

— О ні, зовсім ні, — заперечив Додд. — Червона пілка там, на щоглі, то не мій прапор — то прапор мого ком-

¹ Трамп (англ.) — вантажне судно, яке не має постійних рейсів і яке можна зафрахтувати до будь-якого порту.

паньйона. Але всі справи він полишив на мене. Ось він, — і Додд вказав на погруддя — одну з численних, досить незвичних прикрас цієї своєрідної каюти.

Гевенс чомно оглянув погруддя.

— Гарний бюст, — мовив він. — З обличчя ваш компаньйон досить приємна людина.

— Так, він чоловік порядний. Це він веде справи. Капітал належить йому.

— І гроші, мабуть, його не обмежують, — додав Гевенс, з дедалі більшим подивом озираючись по каюті. — Тут їх чимало вкладено.

— Його гроші, мій смак, — пояснив Додд. — Книжкова шафа чорного горіха — старовинна англійська робота. Книжки всі мої — здебільшого твори французького Відродження. Бачив би ти, як розчаровуються нудьгуючі тутешні мешканці, гадаючи відшукати тут щось краще, ніж бібліотечні романи!.. Дзеркала справжні венеційські; оте в кутку — раритет. Мазанина — моя і його, ліплення — моє.

— Ліплення? Ти про що? — не зрозумів Гевенс. — Де тут ліплення?

— Оці погруддя, — відповів Додд. — Адже замолоду я був скульптором.

— Так-так, дещо пригадую. А ще ти, здається, якимось розповідав, що цікавився якимось нерухомим майном у Каліфорнії...

— Йй-право, ти перебільшуєш, — відповів Додд. — «Цікавився» — це не те слово. «Мене втягли в діло» — оце точніше. Адже я природжений художник, і нічого, крім мистецтва, ніколи мене не цікавило. Якби я завтра розтросив це старе корито, — додав він, — то, без сумніву, знову віддався б мистецтву!

— Шхуна застрахована? — поцікавився Гевенс.

— Так, — відповів Додд. — Знайшовся у Фріско¹ дурень, який застрахував її, і тепер він відшматовує левову пайку наших прибутків; але настане день, коли ми з ним поквитаємось.

— Так... З вантажем, сподіваюся, все гаразд? — спитав Гевенс.

— Мабуть, так, — відповів Додд. — Займемось паперами?

— На це маємо весь завтрашній день, — мовив Ге-

---

¹ Фріско — зменшена назва американського міста Сан-Франціско.

венс.— А зараз тебе чекають у нашому клубі. C'est l'heure di absinthe ¹. А потім, Лаудене, ми пообідаємо — звісно, у мене.

Містер Додд згодився, одяг білу куртку — не без певних зусиль, бо він був середнього віку й досить огрядний, — причесав бороду й вуса перед одним із венеційських дзеркал і, взявши фетрового капелюха з широкими крисами, вивів гостя через приміщення контори на шкафут ².

Біля борту їх чекала кормова шлюпка — вишуканих ліній, з м'якими сидіннями, оздоблена полірованим червоним деревом.

— Сідай за стерно, — запропонував Лауден. — Ти краще знаєш, де тут найзручніше причалити.

— Я не люблю керувати чужим човном, — заперечив Гевенс.

— Вважай його човном мого компаньйона, і ми зрівняємось, — безтурботно кинув Лауден, спускаючись по трапу.

Гевенс рушив слідом і без зайвих заперечень взяв румпельштерти ³.

— Не розумію, яким чином ти дістаєш прибуток від цієї шхуни! — здивувався він. — По-перше, вона, здається, завелика для тутешньої торгівлі, а по-друге, занадто пишно оздоблена...

— Я не певен, що ми й справді маємо від неї прибуток, — погодився Лауден. — Мені завжди бракувало ділових якостей. Мій компаньйон, гадаю, задоволений, а гроші, як я вже казав, належать йому. Я вношу в діло лише брак комерційного досвіду.

— Тобі просто подобається твоя каюта, еге ж? — пожартував Гевенс.

— Так, — погодився Лауден, — як не дивно, саме так. Ти вгадав.

Поки вони борознили гавань, сонце сіло за небокрай, і про це словістив гарматний постріл (точніше, то була рушниця). Одночасно на шхуні спустили прапор. Коли шлюпка причалила, на березі вже лежала темрява, і низенька веранда клубу «Cercle Internationale» ⁴ (так він звався офіційно, і не без підстав) сяяла численними лам-

¹ Саме час випити (франц.).

² Шкафут — середня частина верхньої палуби судна.

³ Румпельштерти — шнури, прикріплені до стерна; призначені для керування шлюпкою.

⁴ «Міжнародне коло» (франц.).

пами. На острові Нукухіва настали найприємніші години доби: зникли набридливі й огидні мушки-одноденки, повіяв свіжий береговий бриз, і члени клубу зібралися разом, аби пережилити чарку.

Містера Лаудена Додда офіційно представили комендантові острова, потім його партнерові по більярду — торговцеві з сусіднього острова, почесному членові клубу, який починав свою кар'єру підручним телі на борту військового корабля Північних Штатів; затим його представили портовому лікареві, жандармському начальнику, фермерові — власнику опійних плантацій — і всім людям білого кольору шкіри, яких хвилі торгівлі, корабельні катастрофи а чи й дезертирство закинули в Таї-о-хае. Завдяки своїй приємній зовнішності, люб'язним манерам та вмінню вести бесіду французькою й англійською мовами Лауден усім дуже сподобався. Незабаром на столі біля нього з'явилась одна з восьми останніх пляшок пива, а сам він став центральною фігурою досить балакучого товариства, хоча й був неговіркий.

Розмови в Південних морях¹ завжди зводяться до одного-єдиного кола тем, бо хоч океан тут дійсно безкрай, але світ малий. Ви обов'язково почувете ім'я Забіяки Гейса, героя морів, чиї подвиги та цілком заслужений кінець лишилися невідомими Європі; трохи поговорять про торгівлю копрою та мушлями, а можливо, бавовником та губкою, але досить поверхово, ніби це питання нікого особливо й не цікавить; з уст часто-густо злітатимуть, як пташки-веснянки, назви шхун та прізвища їхніх капітанів; співрозмовники обмінюються новинами про останні корабельні катастрофи, безтурботно поділяться своїми міркуваннями. Людині новій ці розмови напочатку видадуться не вельми цікавими, але незабаром її полонить загальний настрій, а коли вона поживе в світі островів рік-півтора і побачить чимало шхун, так що прізвище кожного капітана викликатиме в уяві певну постать у піжамі чи полотняному костюмі, та ще й призвичаїться до невизначеності, з якою (ніби в пам'ять містера Гейса) ставляться тут до таких видів людської заповзятливості, як контрабанда, навмисні корабельні катастрофи, баратрія², піратство, торгівля робочою силою тощо, — тоді вона упевниться, що ці розмови в клубах Полінезії не менш

¹ Південні моря — південні простори Тихого океану.

² Баратрія (англ.) — умисне знищення застрахованого судна чи вантажу з метою отримання страхової суми.

захоплюючі та повчальні, аніж розмови в подібних закладах Парижа чи в клубах Палл-Малл¹ у Лондоні.

Хоча містер Лауден Додд вперше ступив на Маркізькі острови, він був досвідченим, просоленим торговцем: він знав численні кораблі та їхніх капітанів; на інших островах він був свідком перших кроків тих людей, про яких тут велися розмови, або, навпаки, міг розповісти про подальший розвиток подій, що колись почалися в Таї-о-хае. Серед інших цікавих новин — приміром, про появу в Південних морях нових осіб, — він сповістив також про останню катастрофу корабля. Долі інших острівних шхун не минув цього разу «Джон Річардс».

— Дікінсон посадив його на міліну біля острова Пальмерстон, — сказав Додд.

— А хто власники? — спитав один із членів клубу.

— О, як звичайно — «Кепсікум і Компанія».

Члени клубу всміхалися, обмінювалися багатозначними поглядами. Либонь, Лауден висловив загальний здогад, коли завважив:

— Ось, кажуть, є вигідні діла! Не знаю нічого вигіднішого, ніж застрахована шхуна, досвідчений капітан і міцний, надійний риф.

— Вигідне діло? Таких не буває! — заперечив уродженець Глазго. — Ніхто не має зиску, крім місіонерів — кат їх не взяв!

— Ну, це занадто! — заперечив хтось. — Непогані бариші дає опій.

— Добре також наскочити на лагуну, де заборонено вилов перлів, скажімо, на четвертому році, тихенько зібрати вершки й вислизнути, перше ніж проносяють французи.

— Непогано й добрий золотий самородок добути, — додав якийсь німець.

— Купити судно, що зазнало катастрофи, теж прибуткове діло, — мовив Гевенс. — Згадайте торговця з Гонолулу і судно, викинуте на рифи Вайкікі. Знялась така буря, що судно це почало троцяти, ледве воно сіло на міліну. Не минуло й години, як агент «Ллойда»² продав судно, і до смеркання, коли його розбило на тріски, покупець забезпечив собі тепленьке гніздечко. А якби сонце зайшло на три години пізніше, він міг би й назавжди покинути

¹ Палл-Малл — вулиця в центрі Лондона, де розташовані клуби бізнесменів.

² «Ллойд» — найбільша англійська страхова компанія.

бізнес. Але й так він звів собі будинок на Беретанія-стріт і назвав його іменем судна.

— Так, інколи можна непогано заробити на корабельній катастрофі,— погодився уродженець Глазго,— але це трапляється нечасто.

— Ну, це вже загальне правило — вигідні діла трапляються з біса рідко,— відповів Гевенс.

— Так-так, це вже воля всевишнього,— погодився уродженець Глазго.— А я мрію розкохати таємницю якогось багатія і добре притиснути його там, де треба.

— Гадаю, вам відомо, що це не метод серед порядних людей,— завважив Гевенс.

— А мені байдуже, мене цей метод влаштовує цілком,— зухвало відгукнувся шотландець із Глазго.— Жаль, що в цих Південних морях таких секретів не добудеш — їх треба шукати лише в Лондоні чи Парижі.

— Мак-Гіббон, мабуть, начитався бульварних романів,— підкинув хтось.

— Він читав «Аврору Флойд»,— додав другий.

— Ну то й що? — обурився Мак-Гіббон.— Кажу те, що в. Почитайте газети! Ви хихочете лише тому, що цілковиті невігласи. Я певен, що шантаж — такий самий бізнес, як і страхування, лише достобіса чесніший.

Неприхована жовчність цих признань змусила Лаудена, палкого прихильника миру й злагоди, викинути свої козири.

— Як не дивно,— сказав він,— у пошуках засобів існування мені довелося випробувати усі ці методи.

— Ви знаходите самородок? — ламаючи слова, похопився німець.

— Ні,— відповів Лауден.— Я брався в житті за всілякі дурниці, але копати золото не додумався. Кожна людина повинна мати здоровий глузд.

— Ну, а контрабандну торгівлю опієм ви спробували? — поцікавився хтось другий.

— Спробував,— відповів Лауден.

— І мали зиск?

— Та ще й який!

— І купували розбите судно?

— Так, сер.

— І що вивудили?

— Бачте, та шхуна була особлива,— уточнив Лауден.— Чесно кажучи, я не радив би братися за це ремесло.

— А що, її розбило на тріски? — нетерпляче запитав хтось.

— Якщо сказати точніше, розбився я,— відповів Лауден.— Не все розрахував.

— І шантаж випробували?

— Звісно, що за питання! — відповів містер Додд.

— І мали зиск?

— Розумієте, мене переслідують невдачі. А взагалі це діло прибуткове.

— Ви узнали чиюсь тасмницю? — запитав уродженець Глазго.

— Велику, як штат Техас!

— І це був багатій?

— Він не був Рокфеллером, але всі ці острови міг би купити не торгуючись.

— Так за чим же стало? Ви не змогли прибрати його до рук?

— Діло було морочливе, та врешті я загнав його в кут і...

— І що?..

— І вся гра пішла шкереберть. Я став його кращим другом.

— Ех, чорт!..

— По-вашому, він невибагливий у виборі друзів? — люб'язно поспитав містер Додд.— Втім, можливо: у нього досить широке коло симпатій.

— Якщо ти, Лаудене, скінчив пащекувати,— вставив своє слово Гевенс,— то час іти до мене обідати.

Коли вони вийшли з клубу, в темряві гуркотів прибій. У темно-зелених хащак подекуди блимали вогники. Виринаючи з п'тьми, поза них по двоє і по троє проходили тубільні жінки, звабливо усміхались, перемовлялися, позираючи на двох білих; коли вони зникали, в повітрі ще довго витали запахи пальмової олії та пелюсток червоного жасмину. Від клубу до помешкання містера Гевенса було кілька кроків, але будь-кому з жителів Європи вони видалися б кроками по чарівній країні. Якби перший-ліпший європеець міг піти за двома нашими друзями в будинок, оточений широкою верандою, і в прохолодному покої, обвитому зеленню, сів з ними за стіл, де на білій скатертині рубіново сяяло вино; якби він міг скуштувати екзотичних наїдків — сирої риби, плодів хлібного дерева, запечених бананів, смаженого поросяти з гарніром із незрівнянного м'яса, а також королівського делікатесу — салату з пальмових бруньок; якби він побачив, як нечутно й ненав'язливо, час від часу визираючи з-за дверей, йому безмовно слугує молода остров'янка в широкому

вільному вбранні, занадто сором'язлива, щоб бути членом сім'ї, і занадто владна, щоб нею не бути, — а потім миттю перенісся в місця своїх вітчизняних кумирів, то він сказав би, сидючи в старовинному кріслі біля каміна й протираючи очі: «Мені приснився дивний край! Йй-богу, я побував у раю!» Але Додд і його господар давно вже звикли до всіх чарів тропічної ночі, до всіх наїдків острівної кухні, і вони взялися до м'яса як люди, що дуже зголодніли, і лише вряди-годи ліниво перекидалися словами, мов товариші, яким нині не дуже весело.

Згадали й розмову в клубі.

— Ти ще ніколи не молов таких дурниць, Лаудене, — мовив Гевенс.

— Мені здалося, що в повітрі запахло порохом, ось я й молов, — пояснив Лауден. — Але це зовсім не дурниці.

— Ти хочеш сказати, що все це правда — і опій, і судно, що потерпіло катастрофу, і шантаж, і багатій, що став твоїм другом? — не повірив Гевенс.

— Все правда, до останнього слова, — відповів Лауден.

— Мабуть, ти таки чимало бачив у житті, — зауважив Гевенс.

— Так, це досить незвичайна історія, — погодився друг. — Якщо хочеш, я розповім про все.

Далі йде повість про життя Лаудена — не так, як він розповів її своєму другові, а так, як він згодом сам записав її.

ОПОВІДЬ ЛАУДЕНА

РОЗДІЛ I

ВСЕБІЧНА КОМЕРЦІЙНА ОСВІТА

Напочатку варто змалювати характер мого бідолашного батечка. Годі собі уявити добрішого та вродливішого чоловіка й водночас такого (на мою думку) нещасливця: йому не поталанило ні з ділами, ні з розвагами, ні з місцем проживання, ані (хоч як гірко в цьому зізнаватися) з єдиним сином. Він починав землеміром, потім узявся спекулювати нерухомим майном і втягнувся в інші махінації, заживши слави чи не найспритнішого ділка в штаті Маскегон¹. «У Додда в лій у голові», — казали про нього знайомі. Проте я не дуже вірив у його ділові якості. Втім, доля досить довго всміхалася йому, а наполегливість не полишала ніколи. З сумовитою покірністю мученика він вів щоденний бій за прибуток: уставав рановранці, поспіхом снідав, а повертався додому змучений і пригнічений, навіть коли успішно завершував якусь справу; він відмовляв собі в розвагах — якщо взагалі мав здатність розважатись, у чому я часом сумнівався, — і вкладав усі сили в якусь операцію з ппеницею чи алюмінієм — операцію, що, по суті, нічим не відрізнялася від грабунку на битому шляху; він вигравав її ціною неймовірної сумлінності та самопожертви.

На лихо, мене ніщо, крім мистецтва, ніколи не цікавило, та й не зацікавить. Я завжди вважав, що справжнє покликання людини — збагачувати світ прекрасними витворами мистецтва, а дозвілля проводити весело й безтурботно. Скільки пам'ятаю, про другу половину своєї життєвої програми (лише її, до речі, мені й пощастило здійснити) я нічого батькові не казав, але він, либонь, щось підозрював, бо називав мої плани потуранням власним лінощам.

— Ну гаразд! — якось вигукнув я. — А як живеш ти?

---

¹ Назва штату вигадана.

Дбаєш лише про те, щоб настарати грошей — і конче за рахунок інших!

Батько сумно зітхнув (він мав таку звичку) і докірливо похитав головою:

— Ех, Лаудене! — мовив він. — Усі ви, молоді, маєте себе за великорозумників. Та хоч би як ти опирався — все одно на цьому світі змушений будеш працювати. Вибір тільки один — бути чесним чи бути злодієм...

Що й казати — ніяк було сперечатися з моїм батечком. Мене охоплював відчай після таких розмов і водночас каяття, бо я часто бував брутальний, а батько завжди лагідний і добрий. Крім того, я ж обстоював свої особисті наміри та бажання, а він турбувався лише про моє щастя, хоча й розумів його по-своєму. І він не втрачав надії, що таки наведе мене на розум.

— Основа у тебе міцна, Лаудене, — казав він, — основа у тебе правильна. Адже в жилах у тебе тече моя кров — і ти зрештою підеш гідним шляхом. Я певен — мені не доведеться за тебе червоніти. Єдине мене дратує — те, що ти часом верзеш дурниці.

І батько поплескував мене по плечі або по руці з тією ніжністю сильного й гарного чоловіка, яка так зворушувала мене.

Щойно я закінчив школу, батько послав мене до Маскегонської академії. Ти не американець, і тобі важко повірити, що такий учбовий заклад справді є. Тому, перш ніж оповідати далі, хочу запевнити тебе, що я не жартую. Така академія справді існувала, а може, існує й понині — наш штат дуже пишався нею, як найвищим досягненням дев'ятнадцятого століття і сучасної цивілізації. Батько, проводжаючи мене на вокзал, був, безперечно, певен, що відкриває мені пряму дорогу в президенти і земний рай.

— Лаудене, — сказав він, — я даю тобі шанс, якого не міг дати своєму синові навіть Юлій Цезар: ти пізнаєш життя раніше, ніж сам пірнеш у нього. Уникай ризикованих спекуляцій, намагайся поводитись як джентльмен і, по можливості, обмежуйся надійними, вивіреними операціями з залізничними акціями. Що ж до операцій з зерном — вони завжди спокусливі, але дуже небезпечні. У твоєму віці я не починав би з зерна; ти матимеш успіх з іншими товарами. Призвичайся якнайретельніше вести свої рахункові книги і ніколи вдруге не вкладай гроші в справу, що її колись програв. Ну, синку, поцілуй мене на прощання і не забувай, що ти у мене одинчик і що твій

тато буде стежити за твоєю кар'єрою з любов'ю й тривогою.

Комерційна академія, гарна і простора будівля, стояла в густому лісі. Повітря було чисте, харч — чудовий, плата за навчання — чимала. Телеграф з'єднував академію, кажучи словами рекламних об'яв, «з різноманітними світовими центрами». До читальні надходила численна «комерційна преса». Розмови велися здебільшого про Уолл-стріт¹, і студенти (їх було не більше ста душ) були заклопотані переважно тим, що намагались привласнити якнайбільшу суму з так званого «академічного капіталу». Щоправда, зранку ми сиділи в аудиторіях — вивчали німецьку й французьку мови, бухгалтерську справу та інші ділові предмети. Але більшу частину дня ми проводили на біржі, навчаючись спекулювати товарами та цінними паперами, — саме це й було основою основ освіти, яку ми здобували. А що жоден з учасників операцій не мав ані бушеля пшениці, ані долара державної валюти, то узаконений бізнес тут був неможливий. Це була відверта азартна гра, навіть без натяку на маскування. Нас, не шкодуючи витрат, навчали саме вмінню ставити завади й розладнувати чесні комерційні операції. Для того, щоб ми на власному досвіді ознайомилися з курсом та перепадами цін, наш навчальний ринок точно відтворював стан речей на реальному ринку. Ми мали вести рахункові книги, і наприкінці кожного місяця керівник чи хтось із його помічників перевіряли наші записи. Щоб зробити гру ще правдоподібнішою, «академічний капітал» (як покерні фішки) мав вартість реального ринку. Турботливі батьки та опікуни купували його студентам, виплачуючи по центу за долар. Закінчуючи навчання, студенти по тій же ціні продавали академії накопичений ними капітал. А найудачливіші «біржові ділки» інколи реалізували частину свого капіталу ще будучи студентами, потайки влаштовуючи гулянку в сусідньому сільці. Коротше кажучи, гірше за цю академію була, либонь, лише та, в якій Олівер познайомився з Чарлі Бейтсом².

Коли хтось із асистентів уперше привів мене на «біржу», щоб показати мою конторку, я був приголомшений веремією. Чорні дошки в глибині зали були списані циф-

¹ Вулиця в Нью-Йорку, де розташовані біржа та більшість банків.

² Олівер і Чарлі Бейтс — дійові особи роману Чарльза Діккенса «Олівер Твіст». Під «академією» тут мається на увазі злодійське гвіздо.

рами, що постійно мінялись. Після кожної заміни студенти металися по залі й горлали, як мені здалося, нісенітниці. Дехто вискакував на конторки та лави, подаючи якісь знаки руками та головою і щось поспіхом занотовуючи в записниках. Мені здалося, що неприємнішою сцени я ще ніколи не бачив; а коли я зрозумів, що всі ці операції — звичайнісінька гра і що за всі гроші, які були в обігу на «біржі», не купиш і пари ковзанів, я був ошелешений, але ненадовго: мені одразу пригадалося, як дорослі й дуже забезпечені власники та власниці великого нерухомого майна терялися, програючи в карти якийсь дріб'язок. Та навіть знайшовши виправдання своїм товаришам по навчанню, я був до краю вражений асистентом, котрий привів мене сюди: цей бідолаха, забувши показати мені мою конторку, раптом укляк посеред зали — так, ніби цифри зачарували його.

— Гляньте, гляньте! — зарепетував він. — Курси падають! Ще вчора ринком заволоділи «ведмеді»¹...

— Ну то й що? — відповів я, насилу перекиваючи гамір, бо ще не призвичаївся розмовляти у такому гармидері. — Це ж гра.

— Так, — відповів асистент, — і вам треба твердо запам'ятати, що справжній прибуток ви добудете тільки тоді, коли старанно вестимете свої рахункові книги. Гадаю, Додде, мені доведеться лише хвалити вас за них. Ви починаєте з досить пристойним капіталом — десять тисяч доларів в «академічній валюті». Цього має вистачити вам до кінця навчання, якщо ви будете триматись надійних, випробуваних операцій... Стривайте, що трапилось? — урвав він себе, знову зачарований новими цифрами на дошках. — Сім, чотири, три! Додде, вам поталанило: за весь семестр іще не було такого пожвавлення! І подумати лишень, що це саме відбувається зараз у Нью-Йорку, Чикаго, Сент-Луїсі та інших ділових центрах-суперниках країни. Йй-богу, я й сам зараз долучився б до гри! — вигукнув він, потираючи руки. — Але це не дозволяється правилами.

— І що б ви зробили, сер? — спитав я.

— Що б я зробив? — перепитав він, сяйнувши очима. — Купував би, поки стане грошей!

---

¹ Ведмедями називають біржових ділків, які намагаються дістати прибуток, збиваючи ціни на акції і потім дешево скуповуючи їх. Крім них, існують бики — ті, що намагаються підняти ціни на акції, щоб потім продавати їх і теж отримувати бариші.

— Це й означає не ризикувати? — провадив я, поглянувши на нього невинними очима ягнятка.

Він люто зиркнув на мене, а потім сказав, ніби для того, щоб змінити розмову:

— Бачите отого рудого юнака в окулярах? Це Біллсон, наш кращий старшокурсник. Ми всі певні в його майбутті. Пропоную вам, Додде, брати приклад з Біллсона.

Незаваром; коли гамір подужчав, цифри на дошці з'являлися та щезали дедалі швидше, а зала гриміла від вигуків, немов оселя демонів, — асистент пішов, вказавши мені нарешті мою конторку. Мій сусід саме робив записи в рахунковій книзі, підсумовуючи, як я довідався пізніше, збитки; помітивши незнайоме обличчя, він охоче відірвався від цього неприємного заняття.

— Послухай, новачку, — мовив він до мене, — як тебе звати? Що? Твій батько — Додд — Велика Голова? Скільки у тебе капіталу? Десять тисяч? Так це ж здорово! Який же ти безголовий скнара, коли морочишся зі своїми книгами.

Я відповів, що не бачу іншої ради — адже книги щомісяця перевіряються.

— Ех ти, недотепа! Найми писаря! — вигукнув він. — Когось із наших банкрутів — чого ж вони тут і товчуться... Якщо гратимеш успішно, ти в цьому коледжі й пальцем не ворухнеш.

В ту хвилину гамір став оглушливим, і мій новий знайомий, сказавши, що це вже хтось прогорів і що він усе розвідає й приведе мені писаря, застібнув куртку й пірнув у натовп. Виявилося, що він мав слушність: один з біржових королів справді прогорів, потерпів повний крах, і писар, котрий зобов'язався вести мої книги, звільнити мене від роботи і отримувати призначену мені освіту за тисячу доларів на місяць в «академічній валюті» (десять доларів у валюті Сполучених Штатів) виявився не ким іншим, як найкращим студентом Біллсоном, з якого я мав брати приклад. Відолаха був засмучений до краю. Тільки за це я й можу похвалити Маскегонську комерційну академію — всіх нас, навіть найдрібнішу дрібноту, дуже засмучувало банкрутство; а для такого магната, як Біллсон, що так високо злетів у кращі дні свого процвітання, повний крах був особливо жахливий. Проте вміння гамувати свої почуття перемогло навіть гіркоту поразки, і Біллсон узявся за виконання нових обов'язків з міною пристойності та ввічливості.

Такі були мої перші враження від цього безглузлого

учбового закладу, і, чесно кажучи, пригадується мені й дещо приємне. Маючи капітал, я був господарем своїх пообідніх та вечірніх годин: писар вів мої книги, писар штовхався та кричав на «біржі», а я писав пейзажі та читав романи Бальзака — тоді це були два мої захоплення. І тому головне, чого я прагнув, — це лишитися при капіталі; тобто я намагався вести лише випробувані, безпечні операції. Такої лінії я тримаюся й понині. Я певен, що в цьому недосконалому світі найнебезпечнішою є ділова операція, прихована в дитячій грі: «Орел — я виграв, решка — ти програв». Пам'ятаючи напутні слова свого батечка, я почав примірятися до залізниць і з місяць займав безславну, але надійну позицію, потроху скуповуючи найтривкіші акції і терплячи (як тільки міг) презирство свого найманого писаря. Якось, для експерименту, я ризикнув: не маючи сумніву, що акції компанії «Пен-Хендл Преференс» (коли не помиляюсь) падатимуть і надалі, продав їх на кілька тисяч доларів. Та не встиг я провести цю операцію, коли якісь йолопи в Нью-Йорку почали грати на підвищення цін; акції компанії злетіли, як повітряна куля, і вже через півгодини моє становище стало загрозливим. Тоді кров батька, як він і передбачав, озвалася в мені, і я мужньо повів свою лінію: весь день продавав ці клятві акції, і весь день вони зростали й зростали. Виявилось, я потрапив під форштевень корабля самого Джея Гульда — пригадую, то був перший хід у великій біржовій грі. Недарма того вечора ім'я Лаудена Додда завоювало сторінки газети нашої академії, і тепер ми з Білсоном (він знову лишився без місця) змушені були разом шукати вакансії писаря. Про кого мова, того й помічають. Моя катастрофа прикувала до мене загальну увагу, і тому я отримав місце писаря. Отож, як видно, і в Маскегонській комерційній академії можна було дещо навчитися.

Мене не дуже хвилювало, виграв я чи програв у цій складній і нудній грі, що велася навмання. Але написати про це бідлашньому батькові в мене рука не піднімалась, і я намагався мобілізувати все своє красномовство. Я переконував його в тому (і це була свята правда), що студенти, які мають успіхи на біржі, не дістають ніякої освіти; отже, коли він бажає, аби я чогось навчився, хай утішається моїм банкрутством. Далі я (не дуже послідовно) попросив виділити мені новий капітал, урочисто обіцяючи мати справу лише з безпечними й надійними акціями залізниць. Насамкінець (дещо захопившись) я запевняв

батька, що не годен займатись бізнесом, і гаряче просив його забрати мене геть із цього огидного місця й відпустити до Парижа студіювати мистецтво.

Батько надіслав короткого ласкавого й сумовитого листа; він писав, що до канікул чекати вже недовго, а там і поговоримо про все.

Коли я приїхав на канікули, батько зустрів мене на вокзалі, і я відразу помітив, що він дуже зістарівся. Здавалось, він думав тільки про те, як утішити сина та повернути йому силу (яку я, на його думку, втратив). Не треба зневірюватись, сказав він, чимало нинішніх бізнесменів починало кар'єру з невдачі. Я заявив, що не створений для бізнесу, і обличчя його спохмурніло:

— Не говори цього, Лаудене! Я не можу повірити, що мій син боягуз.

— Але таке життя не по мені, — правив я свої. — Мене цікавить не біржа, а мистецтво. Я певен, що в мистецтві досягну значно більшого!

І я нагадав йому, що відомі художники заробляють чималі гроші, що будь-яке полотно Мейсоньє¹ коштує багато тисяч доларів.

— Невже ти вважаєш, Лаудене, — заперечив батько, — що людина, здатна написати тисячодоларову картину, не змогла б показати своє вміння та витримку і на біржі? Цей Мезон, якого ти щойно згадав, або й наш співвітчизник Б'єрстадт², опинившись завтра на пшеничній біржі, показали б свій характер! Лаудене, синку мій... Бачить бог, я дбаю лише про твоє щастя, і я хочу укласти з тобою угоду: наступного семестру я знову забезпечу тебе десятком тисяч ваших доларів, і якщо ти покажеш себе справжнім мужчиною і подвоїш цей капітал, я дозволю тобі поїхати до Парижа, коли тобі ще цього хотітиметься, в чому я дуже сумніваюсь. Але дозволити тобі втекти так ганебно, наче тебе відшмагали, мені не дозволяє гордість.

Серце мое закалатало, та за якусь хвилину я вже охолов. Я гадав, що куди легше тут, на місці, написати картину не гірше від Мейсоньє, аніж заробляти десять тисяч доларів на нашій пародійній біржі. Здивувався я із такого дивного способу перевірки, чи є в людини мистецький талант. Я навіть осмілювся вголос висловити свій подив.

¹ Мейсоньє, Ернест-Жан-Луї (1815—1891) — відомий французький художник.

² Б'єрстадт, Албер (1830—1902) — американський художник-пейзажист.

— Ти забуваєш, синку,— глибоко зітхнувши, сказав батько,— що я здатен судити лише про одне, але не про друге. Якби ти навіть мав геній самого Б'єрстадта, мені не додалось би здатності його поцінувати.

— Крім того,— вів я далі,— де ж тут справедливість? Іншим студентам допомагають батьки: надсилають телеграми із вказівками. Ось, приміром, Джим Костелло — він і кроку не ступне, поки батько не підкаже йому з Нью-Йорка, що робити. І невже ти не розумієш: коли хтось виграв, то комусь іншому конче треба програти?

— То я сповіщатиму тебе про всі вигідні справи! — зрадів батько.— Я не знав, що це дозволено. Я надсилатиму телеграми, зашифровані нашим службовим шифром, і ми влаштуємо щось на зразок фірми «Додд і син», ага? — Він поплескав мене по плечі й повторив, ласкаво усміхаючись: — «Додд і син», «Додд і син»...

Коли батько обіцяв надсилати мені свої поради, а комерційна академія ставала скідцем на шляху до Парижа, я вже міг дивитися в майбутнє з надією. Та й батькові сама лише думка про нашу спільну участь у біржових шахрайствах так сподобалась, що він аж збадьорився. Скінчилося тим, що після сумної зустрічі на вокзалі ми сіли за обідній стіл у чудовому настрої.

А тепер треба ввести в мою оповідь нового героя, який, не зронивши ні слова і навіть пальцем не ворухнувши, визначив усе моє подальше життя. Тобі доводилось подорожувати Штатами, і, можливо, ти бачив його позолочену баню, що химерно мріє між дерев посеред широкої рівнини. Цей новий герой — не що інше, як капітолій штату Маскегон, який тоді тільки проектувався. Мій батечко вітав ідею цієї будови з почуттям, в якому змішувались патріотизм і жадова наживи; і те, й інше були в нього щирі. Він був членом всіх комітетів, зв'язаних з будовою, він пожертвував для неї значну суму, він готувався до участі в більшості контрактів. На конкурс надійшло чимало проектів. Коли я прибув на канікули, батько саме вивчав ті проекти; ця справа цілком його полонила, і першого ж вечора після мого приїзду він почав радитися зі мною. Нарешті я знайшов заняття, якому міг віддатися всім серцем! Щоправда, я був новачок в архітектурі, але це було все-таки мистецтво; віддаючи перевагу класичному стилю, я розкошував у творчій праці — якийсь прославлений ідіот вважав, що ця здатність притаманна тільки генію. Я з головою поринув у батькові турботи: ознайомився з усіма проектами, визначив їхні достоїнства

й вади, а крім того, простудіював чимало книг з архітектури, оволодів теорією деформації, вивчив поточні ціни на будівельні матеріали — тобто виконав усю чорнову роботу так сумлінно, що, коли настав час розглядати проекти, «Додд—Велика Голова» був увінчаний лаврами. Його докази були на рівні сучасності, його вибір комітет ухвалив, а я міг мовчки тріумфувати, знаючи, що й ці докази, і вибір належали мені. Коли затверджений проект уточнювали та доповнювали, моя роль стала ще значимішою: я розробив ескіз та власноручно виготовував грати камінів у службових приміщеннях, і їх — випадково чи заслужено — прийняли. Запал та здібності, виявлені мною, здивували й порадували батька, а крім того, хоча мені, звісно, й не варто про це розводитись, саме завдяки моїм зусиллям капітолій мого рідного штату тепер не муляє, а милує око.

Отож, коли я повернувся до комерційної академії, настрій у мене був дуже бадьорий, і мої перші біржові операції увінчалися блискучим успіхом. Батько регулярно надсилав мені листи й телеграми. «Ти мусиш сам обдумувати свої рішення, Лаудене,— повсякчас наголошував він.— Я лише повідомляю тобі цифри, і за будь-яку операцію ти берешся на власний страх і ризик, тож усе, що ти зробиш, ти добудеш завдяки своїй рішучості та передбачливості».

Однак легко було зрозуміти, чого саме очікував від мене батько, і я, як завжди, квапився виправдати його сподівання. За місяць у мене вже було біля вісімнадцяти тисяч доларів «академічного капіталу». І тут я впав жертвою однієї з вад цієї системи. Я вже згадував, що «академічний капітал» можна було продавати, отримуючи один процент його номінальної вартості в американських доларах. Біржові спекулянти, терплячи крах, завжди продавали свою одіж, книги, банджо та запонки, щоб покрити дефіцит, а удачливі, навпаки, постійно боролися зі спокусою перетворити частину «прибутків» на долари для оплати цілком реальних утіх. А мені потрібні були тридцять доларів, аби купити приладдя для занять живописом, бо я часто ходив до лісу писати етюди; а що мої кишенькові гроші були на той час витрачені, то одного злочасного дня я реалізував три тисячі доларів «академічного капіталу» і купив палітру,— дякуючи порадам мого батечка, я вже вважав біржу місцем, де гроші самі пливають до рук.

Палітру я придбав у середу і був на сьомому небі.

Саме в той день мій батько (сказати «я» означало б покрити душею) намагався влаштувати подвійний опціон на пшениці між Чикаго і Нью-Йорком — як відомо, такі спекулятивні операції на шаховій дошці фінансів вважаються найризикованішими й найнепевнішими. У четвер доля відвернулася від батечка, і в п'ятницю ввечері моє прізвище вдруге з'явилося на дошці у списках банкрутів. Це був жорстокий удар: у будь-якому випадку батькові було б нелегко витримати його, бо хоч би як мучили чоловіка невдачі його єдиного сина, власні невдачі гризуть ще болючіше. Крім того, в гіркій чаші нашої невдачі була й краплина смертельної отрути: батько добре знав мої фінансові справи й відразу помітив нестачу трьох тисяч «академічного капіталу», а з його точки зору це означало, що я украв тридцять справжніх доларів. Такий присуд був, либонь, занадто суворий, але певною мірою батько мав слушність; хоча його біржова діяльність, на мою думку, по самій своїй суті виключала чесність, він педантично дотримувався всіх заведених правил. Я дістав од нього лише одного сумного листа, сповненого, проте, гідності та мужності, й більше він не писав аж до кінця семестру, а я знову став писарем, почав продавати одяг та етюди, аби добути кошти на чергову безнадійну спекуляцію; мої мрії про Париж розвіялись, мов дим, я був позбавлений навіть теплого батькового слова, його звичних порад.

Однак увесь цей час він, звісно, думав не про кого іншого, як про свого сина і про те, що з ним робити далі. Я певен, що його вжахнула моя безпринципність, — саме так, безперечно, батько оцінив мій вчинок, — тож він почав заповзятливо обмірковувати, як би в майбутньому позбавити мене всіляких спокус. Тим часом архітектор, котрий будував капітолій, похвалив мої грати; поки батько вагався, не знаючи, що вдіяти, втрутилася доля — і Маскегонський капітолій визначив усе моє подальше життя.

— Лаудене, — сказав батько, зустрівши мене на вокзалі широкою усмішкою, — якщо ти пойдеш до Парижа, скільки тобі треба часу, аби стати досвідченим скульптором?

— Я не розумію тебе, батьку! — обурився я. — Що значить «досвідченим»?

— Це значить — скульптором, якому довірять найскладніші замовлення, — відповів він. — Приміром, оголену натуру або замовлення патріотичного та емблематичного плану.

— На це піде років зо три, — відповів я.

— І ти вважаєш, що цього зможуть навчити лише в Парижі? У нашій країні теж широкі можливості: кажуть, що цей самий Проджерс — дуже вправний скульптор, хоча він, либонь, занадто поважний, аби давати уроки.

— Крім Парижа, цього не навчишся ніде, — впевнено мовив я.

— Так-так, — погодився батько, — я й сам розумію, що це звучатиме вагомніше: «Молодий уродженець нашого штату, син одного з визначних громадян, пройшов курс навчання у найдосвідченіших майстрів Парижа!»

Він говорив, смакуючи кожне слово.

— Любий таточку, про що мова? — обурився я. — Мені ж ніколи не спадало на думку стати скульптором!

— Річ у тім, що я уклав контракт на поставки скульптур для нашого капітолію, — відповів батько. — Спочатку я задумав це як звичайну комерційну операцію, а потім вирішив, що краще перетворити її на сімейну справу. Це співпадає з твоїми бажаннями, тут можна заробити чималу суму, а водночас і виявити патріотизм. Отож твоя згода — і можеш подаватись до Парижа, а через три роки повернешся, щоб оздобити капітолій свого рідного штату. Перед тобою блискуча перспектива, Лаудене. І ще одне: до кожного заробленого тобою долара я додаю один від себе. Але чим швидше ти поїдеш і чим старанніше вчитимешся, тим буде краще, бо, якщо перші статуї не задовольнять смаки громадян Маскегону, нам буде дуже прикро.

РОЗДІЛ II

РУССІЛЬЙОНСЬКЕ ВИНО

Батьки моєї матері були шотландцями, тож по дорозі в Париж я мав навідати мого дядечка Адама Лаудена, який, покинувши справу бакалійника, благоденствував в Едінбурзі. Дядько розмовляв зі мною дуже стримано й вельми іронічно. Пригощав він мене чудово; жив я в розкішній кімнаті — але, як мені здалося, дядько відшкодував кожен цент усіх цих витрат тим, що безперестану потай потішався з мене — окуляри його знай поблискували, а кутики рота знай посіпувались. Ця іронічність, наскільки я зрозумів, пояснювалась лише тим, що я американець. «Та-а-ак! — усміхався він, розтягуючи це слово без кінця-краю. — У вас, мабуть, усе це робиться інакше...»

Всі мої численні двоюрідні брати й сестри при цьому весело хихотіли. Можливо, саме отаке ставлення й породило характерну для американців схильність до розиграшів. Врешті-решт я й сам не витримав — повідомив, що мої друзі влітку ходять голяком, а друга методистсько-єпископальна церква у Маскегоні прикрашена скальпами. Ці злети фантазії прийняли майже так само, як повідомлення про те, що мій батько належить до республіканської партії, а в школі навчають писати деякі англійські слова грохи не так, як їх пишуть у Англії. Ось якби я розповів їм щиру правду — як батько платив щороку високу плату за те, щоб мене навчали у справжньому гральному клубі, — мої жажливі родичі мали б значно більше підстав хихотіти й кепкувати.

Як по правді, часом мене охоплювало бажання дати дядькові Адаму міцного стусана; певно, саме цим усе й скінчилося б, якби на мою честь не влаштували звань обід. На нім я відчув себе знаменитістю. Тут, на превеликий подив і радість, я переконався, що невічливе ставлення до мене не виходить за межі тісного сімейного кола і навіть може свідчити за вияв родинної ніжності. Гостям мене відрекомендували з гідною повагою, а те, що мовилося про «мого американського зятя, чоловіка маленької Джени, Джеймса К. Додда, славнозвісного маскегонського мільйонера», звісно, словнювало серце сина гідністю.

Спочатку моїм гідом по місту був літній клерк мого діда, приємний сором'язливий чоловічок, вельми охочий до віскі. В товаристві цього сумирного, але зовсім не аристократичного супутника я оглянув «Трон Артура» і Колтон-Гілл, послухав, як грає оркестр у саду на Принсез-стріт, подивився на історичні реліквії та на кров Річчіо¹ у могутньому замку на скелі і закохався в цей замок, і в незліченні шпильчасті церкви, і в величні будинки, і в широкі проспекти, і в вузьенькі залюднені вулички старовинного міста, де мої пращури жили й помирали ще до часів Христофора Колумба.

Та значно більше цікавила мене реліквія зовсім іншого роду — мій дід, Александр Лауден. Свого часу цей старий джентльмен був простим муляром і, як мені здається, вибився в багатії лише завдяки кмітливості, а не якимось особливим чеснотам. Його зовнішність, мова та манери вказували на незнатне походження, що було джерелом

---

¹ Річчіо — секретар шотландської королеви Марії Стюарт (XVI ст.). Убитий в замку, про який тут іде мова.

певибутної гіркоти та роздратування для дядька Адама. Під нігтями в діда, попри дбайливий нагляд, постійно з'являвся підозрілий траур, одяг висів на ньому мішкувато, як святковий костюм на плечах робітника-поденника, його мова була грубувата, проста і повільна; тож навіть у кращі хвилини, коли він згоджувався тримати язик за зубами, сама його присутність в кутку вітальні, його обвітрене зморшкувате обличчя, його поріділе волосся, його стружені руки і весела хитрувата усмішка безжально виказували той ганебний факт, що наша сімейка вибила ся з простого люду. Хоч би як маніжилась моя тітонька, хоч би як дерли носа мої кузени й кузини, ніщо не могло спростувати вагомої фізичної реальності — старого муляра, котрий сидів у кутку біля каміна.

Те, що я американець, давало мені одну перевагу: я й подумки не соромився діда, і старий одразу це помітив. Він дуже ніжно згадував мою матір — мабуть, тому, що звик порівнювати її з дядечком Адамом, якого зневажав, не тільки цього не приховуючи, а, навпаки, підкреслюючи, — і вирішив, що шанобливе ставлення до нього я успадкував від його улюблениці. Під час наших прогулянок, які незабаром стали щоденними, він інколи (обов'язково попередивши мене, щоб я не пробовкався Адамові) заходив у який-небудь шинок, де в давні часи бував не раз, і там, якщо зустрічав своїх давніх друзів, зі щирою гордістю представляв мене їм, відпускаючи водночас приховані шпильки на адресу інших своїх нащадків. «Це одиначок моєї Дженні, — хвалився він. — О, він чудовий хлопець!»

Ми не оглядали пам'яток старовини, не милувалися краєвидами — ми лише відвідували похмурі околиці. Старий казав, що саме він був колись підрядчиком, який будував їх, а часом — і єдиним архітектором. Мені не часто доводилось бачити споруди, гірші за них, — здавалось, це від сорому червоніли цегляні стіни й блідли черепичні дахи. Але я таїв свої враження від старого ремісника, і коли він показував мені ще одну потвору, додаючи: «Оцю новину обмізкував я: дешево, гарно і всім сподобалось, а потім цю придумку у мене вкрали, і нині під Глазго є цілі квартали з отакими готичними оздобами», — я чемно висловлював своє захоплення і (помітивши, що це вельми тішить діда) питав, у скільки обійшлася кожна така прикраса. Та найприємнішою і незмінною темою наших розмов був Маскегонський капітолій. Я по пам'яті накреслив усі плани цієї будівлі, а дід з допомо-

гою вузенької книжечки, заповненої цифрами й таблицями (то був, певно, довідник Моулсворта; дід завжди носив його в кишені), складав приблизні кошториси і купував на уявних торгах уявні підряди. Наших маскегонських будівельників він охрестив зграєю пожадливих бакланів, і ця близька для обох тема в поєднанні з моїми знаннями архітектурних понять, теорії деформації та цін на будівельні матеріали в Сполучених Штатах стала надійним ґрунтом для зближення діда й онука, в усьому іншому зовсім не схожих, і змусила мого дідуся зі щирим запалом називати мене «найрозумнішим дитям». Отож, як ви незабаром упевнитесь, кашітолій мого рідного штату вдруге справив могутній вплив на моє життя.

Однак, залишаючи Единбург, я й не підозрював, яку важливу справу я зробив для свого майбуття, і відчував лише велику полегкість від того, що розлучаюсь врешті з цією досить нецікавою сім'єю і незабаром порину в місто райдушних надій — Париж. Кожна людина прагне створити свій власний роман; мій задум пов'язувався виключно з мистецтвом, студентським життям у Латинському кварталі, бурхливим Парижем, світ якого так вражаюче описав похмурий чарівник — автор «Comédie Humaine»¹. І я не розчарувався та й не міг розчаруватися, бо моїм очам являвся не реальний Париж, а той, що віддавна чарував мою уяву. Моїм сусідом в жакливому, затхлому пансіоні на вулиці Расіна був З. Марка; в паскудному ресторанчику я обідав за одним столом з Лусто і Растіньяком; а коли на перехресті мене ледве не збивав з ніг кабріолет, то ним правив, звісно, Максим де Трай. Обідав я в дешевому ресторанчику, а жив у дешевому пансіоні не тому, що терпів нестатки, а з романтичних спонукань. Батько був щедрий на гроші, і якби мені тільки забаглося, я жив би на Quartier de l'Etoile² і щодня їздив на заняття в екіпажі. Але тоді всі чари паризького життя для мене розвіялися б: я залишився б колишнім Лауденом Доддом, а так я перетворювався на студента з Латинського кварталу, спадкоємця Мюрже³, і я справді

¹ «Людська комедія» (франц.) — серія романів Оноре де Бальзака (1799—1850). Згадувані З. Марка, Лусто, Растіньяк, Максим де Трай — персонажі творів великого французького письменника.

² Квартал Зірки (франц.) — район аристократичних кварталів Парижа.

³ Мюрже, Анрі (1822—1861) — автор роману «Сцени з життя божми», в якому змальовується аристократична молодь Латинського кварталу — району Парижа, де мешкали студенти, бідні художники, письменники.

жив у самій гущі того люду, серед якого жили герої його роману, який я запоем читав і перечитував, над яким мені так мріялось у лісах Маскегону.

Тоді всі ми, мешканці Латинського кварталу, були трохи схиблені на далеко не першорядному Мюрже. В театрі «Одеон» вистава з життя богеми (нудна й сентиментальна) йшла навдивовижу (як для Парижа) довго і відродила створену Мюрже легенду. Майже в усіх мансардах нашого кварталу розігрувалась в особистому порядку одна й та ж вистава, і чимало студентів з невимовним задоволенням свідомо наслідували Родольфа чи Шонара¹. Дехто з нас заходив у цьому захопленні далеко, інші — ще далі. Я, приміром, неймовірно заздрих одному з моїх співвітчизників, який наймав майстерню на вулиці Мосьє Принца, носив чоботища, збирав своє довге волосся в сіточку і в такому вигляді плуганився в наймерзенніший шинок кварталу, супроводжуваний любкою — натурницею-корсіканкою, вдягнуеною в строкате вбрання своєї вітчизни і професії. Треба мати неабияку душевну велич, щоб задовольняти з таким розмахом навіть свої примхи! Що ж до мене, то я задовольнявся тим, що завзято прикидався злидарем, виходив на вулицю в циліндрі сажотруса і намагався, попри численні неприємні пригоди, відшукати хоч одну особу з давно вимерлого виду ссавців — гризетку².

Найтяжчі жертви я приносив під час обідів та вечорів: я був гурманом і тонким поцінувачем вин, тож лише щира відданість омріяній романтиці давала мені силу жувати й ковтати м'ясо чи не самих вівер³ і запивати його червоним чорнилом з винарень Берсі. Траплялося, після тяжкого дня в майстерні, де я труждався старанно й досить успішно, на мене накочувала хвиля відрази до такого життя; тоді я покидав своє товариство та набридлі шинки й винагороджував себе за довгі тижні самопожертви добрими винами й витонченими стравами. Я сідав на терасі чи в альтанці якогось ресторану, розгортав томик одного з улюблених письменників і, то поринаючи в читання, то відкладаючи книжку вбік, розкошував, аж поки насувалися сутінки і Париж засвічував вогні, а потім прямував додому набережною Сени, під місяцем та зорями, збадьорений поезією та ситістю.

¹ Родольф і Шонар — персонажі роману Мюрже.

² Гризетка — дівчина-робітниця (швачка, квітницарка тощо). Гризетки були героїнями роману Мюрже «Сцени з життя богеми»

³ Вівера — дика тварина, що нагадує куняцю.

Якось, коли я на другому році паризького життя влаштував собі такі розкоші, зі мною трапилась пригода, завдяки якій я познайомився з Джімом Пінкертоном. Ясного жовтневого дня я обідав на самоті. Пожовкле листя обсіпалося з дерев і розліталось бульварами. В такі дні вразливі натури схильні і сумувати, і веселитись. Ресторан був не з найпопулярніших, але мав добрий льох, де гостям пропонували досить довгий список вин. Саме його я читав з подвійною насолодою людини, яка кохається і в добрих винах, і в благозвучних назвах, — аж поки натрапив на маловідому марку: «Руссільйонське». Я ніколи ще не куштував того вина, тож замовив пляшку і, визнавши вино пречудовим, випив пляшку до дна, а потім замовив, як завжди, ще пінтову¹ пляшечку. Виявилось, що в невеликі пляшки руссільйонське вино не розливають. «Гаразд, — мовив я, — принесіть ще одну велику». Столи в тому льоху стоять густо, і незабаром, пригадую, я вже голосно перемовлявся з сусідами. Мабуть, мене не задовольнили ті співрозмовники, бо я обводив поглядом залу: всі стільці розвернулися в мій бік, всі обличчя усміхались до мене. Я навіть пам'ятаю, про що вів мову, і хоча відтоді сплило вже двадцять років, вуглинка сорому все ще печуть мене, і я докину вашій уяві лише запевнення, що моїм натхненням керував патріотизм. Я вирішив продовжити нашу бесіду в кав'ярні, та, вийшовши на вулицю, побачив, що я сам. Ця обставина й тоді мене майже не здивувала, а тепер дивує ще менше; зате мені стало вельми прикро, коли я помітив, що намагаюсь пройти крізь кіоск. Я подумав, чи не зашкодила мені остання пляшка, і вирішив відсвіжитися чашечкою кави з кон'яком. У кав'ярні «Джерело», куди я подався, сляв водограй, і (що мене вкрай здивувало) вітрячок та інші механічні фігурки, щойно налаштовані, строїли неймовірні міни. У кав'ярні було незвично жарко й ясно, і кожна деталь, починаючи з облич відвідувачів та кінчаючи літерами в газетах на столах, виступала напрочуд чітко, а вся зала м'яко й приємно погойдувалась, і я навіть подумав, що ніколи не намілююся тією картиною, — та враз мене поймав сум, а потім так само раптово я зробив висновок, що я п'яний і що мені треба лягти спати.

До мого пансіонату було дуже близько. Там я взяв у швейцара свічку й піднявся на четвертий поверх у свою

---

¹ П і н т а — англійська міра об'єму, приблизно 0,57 літра.

кімнату. Хоч я був п'яний як чіп, думка моя працювала з надзвичайною ясністю й логічністю. Мене турбувало єдине: як би не спізнитись завтра на заняття. Тож, помітивши, що годинник над каміном зупинився, я вирішив зійти вниз і дати відповідні розпорядження швейцарові. Лишивши свічку на столі й не причиняючи дверей, щоб, ідучи назад, не заблукати, я почав спускатися сходами. Непроглядна темрява заповнювала будинок, та оскільки на майданчик виходило тільки троє дверей, заблукати було ніяк. Я вже нарахував чотири поверхи, однак до швейцарської так не втрапив. Звісно, я дуже легко міг збитися з рахунку.

Я пройшов ще один марш, і ще один, і ще один, аж поки нарахував абсурдну кількість поверхів — дев'ять! Я вже не мав сумніву, що якимось дивом проскочив поза швейцара, не помітивши його; адже, за найскромнішими розрахунками, я опустився вже на п'ять поверхів нижче рівня вулиці і перебував тепер під землею. Відкриття, що мій пансіон стоїть над катакомбами, мене дуже зацікавило, і якби я не мав на ранок ніяких планів, то, безперечно, цілісіньку ніч досліджував би те підземне царство. Але я твердо пам'ятав, що завтра мені треба встати вчасно, а для цього вкрай необхідно знайти швейцара. Тож я повернув назад і, старанно відраховуючи поверхи, почав підніматися до рівня землі. П'ять... шість... сім маршів! — та швейцара нема й сліду! Це вже мені добре-таки набридло, й, зміркувавши, що кімната моя десь близько, я вирішив повернутися до неї і лягти спати. Восьмий... дев'ятий... десятий... одинадцятий... дванадцятий... тринадцятий поверх! Мої відчинені двері, здавалось, щезли так само, як і швейцар та його нічник. Я пам'ятав, що в найвищій своїй частині будинок нараховує шість поверхів, а тепер виходило, що я знаходився принаймні на три поверхи вище від даху.

Напочатку ця дивна пригода мене потішала, але тепер, цілком природно, почала дратувати. «Моя кімната має бути саме отут!» — сказав я і, простягнувши руки, рушив до дверей. Дверей не було, не було й стіни; замість них переді мною розкрився темний коридор. Певний час я йшов ним, не зустрічаючи ніяких перешкод. І це в будинку, де на кожному поверсі було лише по три невеличкі кімнати та сходи! Все було таке безглузде, що мені, як ви легко здогадуєтесь, увірвався терпець. Аж тут я помітив світло, що пробивалося з-під дверей, простер руки, намацав круглу дверну ручку, натис на неї і ввійшов до

кімнати. Там я побачив молоду леді: зважаючи на її досить інтимний туалет, вона саме збиралася лягти спати.

— Прошу вибачити за вторгнення, — сказав я, — але я мешкаю в дванадцятому номері, а з цим проклятим будинком трапилось щось незрозуміле...

Вона поглянула на мене і мовила:

— Якщо ви вийдете на хвилинку, я вас туди проведу.

Таким чином справу було залагоджено при повному самовладанні обох сторін. Я почекав за дверима. Невдовзі дівчина вийшла в халаті, взяла мене за руку, повела сходами вгору (себто на четвертий поверх вище даху) і вштовхнула в мою кімнату. Надміру стомлений своїми пригодами, я впав на ліжку і заснув, як дитина.

Я оповів цю пригоду так, як вона мені явилась уночі; та наступного ранку, прокинувшись і пригадуючи подробиці, я не міг не визнати, що в цій історії було чимало сумнівного. Врешті, я вже не мав наміру йти до майстерні, а рушив до Люксембурзького саду, щоб там у товаристві горобців, статуй та опалого листя остудити голову й прояснити свої думки. Я завжди був закоханий в цей сад: тут ніби занурюючись в історію та літературу. Із цих вікон визирали Баррас і Фуше¹. На цих лавах писали вірші Лусто і Банвіль² (перший здається мені не менш реальним, ніж другий). Міський шум ледь долинає сюди, і тобі в душу плине шелест листя, щебет горобців та дітей, спокійні погляди статуй. Я сів на лаву напроти входу в музей і почав розмірковувати над подіями минулої ночі, намагаючись відсіяти, наскільки міг, істину від домислу.

При світлі дня виявилось, що в будинку справді лише шість поверхів. З усім моїм архітектурним досвідом я не міг утиснути в його висоту оті безкінечні сходові марші, а в його довжину — той довгий коридор, яким я блукав затемна. Але найбільш вражаючим було навіть не те. Десь я вичитав афоризм, який стверджував, що все може виявитись невідповідним собі, за винятком людської натури. Будівля може вирости чи попросторішати — врешті, це може видатись людині, що добре пообідала. Океан може випаруватись, скелі — вивітритись під сонцем, зірки — попадати з небес, мов яблука восени, — і жоден філософ не сприйме ці явища як неприродні. Але моя зустріч з молодого леді була явищем зовсім іншого порядку. Дівчат

¹ Баррас і Фуше — члени уряду Директорії, який наприкінці XVIII ст. розміщався в Люксембурзькому палаці, згодом перетвореному на музей.

² Банвіль, Теодор (1823—1891) — французький поет.

до тих явищ не зараховують: погодьмося, вони навряд чи підійдуть до цього ряду; інакше кажучи — вони зовсім окремішні особи. Я був ладен згодитися з будь-якою точкою зору, бо всі вони вели до одного висновку, до якого я й почав був схилитися, — коли мені на думку спав іще один аргумент, остаточно його підтвердивши. Я міг відтворити всю нашу розмову, слово в слово; так ось — я заговорив з нею по-англійськи, а не по-французьки, і вона відповіла мені тією ж мовою. Звідси випливало, що мої нічні пригоди були ілюзією: і катакомби, і сходи, і милосердна леді — все це мені наснилось...

Ледве я встиг дійти такого висновку, як осіннім садом пронісся порив вітру, сухе листя посипалось дощем, а над моєю головою з голосним цвірінчанням злетіла хмарка горобців. Ця заспокійлива метушня тривала якусь мить, але вона встигла вивести мене з легкої задуми. Я підвів голову і побачив просто перед собою молоду леді в брунатному жакеті і з етюдником у руках. Поруч з нею йшов юнак, на кілька років старший за мене, з палітрою під пахвою. Їхня ноша, а також напрям руху підказали мені, що вони прямують до музею, де дівчина, без сумніву, копіює якусь картину. Уявіть же мій подив, коли я впізнав у ній мою вчорашню незнайомку! Якщо у мене й були сумніви, вони миттю розвіялись, коли наші погляди зустрілись і вона, зрозумівши, що я впізнав її, і пригадавши, в якому вбранні була вона під час нашої зустрічі, трохи зніяковіла й опустила очі.

Не пригадую вже, була вона гарненька чи ні, але за першої нашої зустрічі вона виявила стільки доброго глузду, а мій вигляд був настільки жалюгідний, що тепер я відразу запалився бажанням показати себе у вигіднішому світлі. Її супутник був, найімовірніше, її братом, а брати схильні діяти без зайвих роздумів — адже їм ще в дитинстві доводиться захищати людську гідність сестер; тож я вирішив, що найкраще буде зараз же вибачитись, аби запобігти можливим ускладненням.

Я попрямував до дверей музею і ледве встиг наблизитись до входу, як звідти вийшов той самий юнак. Отак я й зіткнувся з третім чинником моєї долі, — бо мій життєвий шлях визначився трьома рушійними силами: моїм батьком, капітолієм штату Маскегон і моїм другом Джімом Пінкертоном. Що ж до юної леді, яка тоді володіла всіма моїми думками, то відтоді я її так і не бачив і нічого про неї не чув — прегарний приклад гри в піжмурки, яку ми називаємо життям...

ЯКИЙ ЗНАЙОМИТЬ ІЗ МІСТЕРОМ ПІНКЕРТОНОМ

Юнак, як я вже сказав, був на кілька років старший від мене. Він мав гарну статуру, дуже рухливе обличчя, приємні манери, а його сірі очі були по-пташиному зіркі.

— Вибачте, можна сказати вам кілька слів? — звернувся я до нього.

— Дорогий сер, — відповів він, — я не знаю, про що буде ваша мова, але готовий вислухати й сотню ваших слів.

— Ви щойно супроводили молоду леді, до якої я вчора зовсім незумисно виявив неввічливість. Звернутися безпосередньо до неї означало б поставити її знову в незручне становище, а тому я радий можливості вибачитися перед її другом, а можливо, її родинним захисником.

— Ви мій співвітчизник! — вигукнув юнак. — Доказ — ваша гречність у ставленні до цієї дівчини. Вона заслуговує найвищої поваги. Мене познайомили з нею вчора ввечері за часом у товаристві моїх друзів, і, зустрівшись з нею сьогодні, я, звісно, запропонував нести її палітру. Мій дорогий сер, чи можете ви назвати ваше ім'я?

Я був дуже розчарований, почувши, що він зовсім чужий моїй юній леді; ще хвилину тому прагнучи знайомства, я тепер ладен був піти геть. Та водночас щось в очах незнайомця вабило мене.

— Мене звати, — сказав я, — Лауден Додд. Я приїхав з Маскегону вчитися ліплення.

— Ліплення? — перепитав він так, наче щойно відкрив це слово. — А мене звати Джеймс Пінкертон. Дуже радий нагоді познайомитися з вами.

— Пінкертон? — і собі здивувався я. — Чи не той самий Пінкертон — Трощитель Стільців?

Він підтвердив мій здогад задоволеним хлоп'ячим сміхом; та й справді — будь-хто з мешканців Латинського кварталу міг би пишатися таким прізвиськом.

Щоб пояснити, звідки взялося це прізвисько, мені доведеться заглибитись в історію звичаїв нашого дев'ятнадцятого століття — такий відступ вельми цікавий і сам по собі. В деяких художніх студіях досить по-варварськи й непристойно насміхалися з новачків. Але дві події, що стались одна за одною, сприяли пом'якшенню диких звичаїв, і, як це часто буває, завдяки тому, що в хід були пущені саме варварські способи. Перша подія трапилась тоді, коли поміж нас з'явився новачок із Вірменії. Він був невисокий на зріст, на голові носив феску, а в кишені

(чого ніхто не помітив) — кинджал. Жарти почалися, як звичайно, але — певно через ту феску — завзятіше. Він терпів їх мовчки, а це ще більше під'юджувало насмішників-студентів. Та коли хтось із них дозволив собі справді непростиму брутальність, новачок вихопив кинджала і встромив кривдникові в бік. Радий повідомити, що тому джентльменові довелось пролежати кілька місяців у ліжку.

Другій події Пінкертон завдячує своїм прізвиськом. Якось у переповненій майстерні студенти випробовували вельми жорстокими та брудними витівками переляканого новачка. Раптом високий блідий юнак вигукнув: «Гей, англійці й американці, прикриємо цю лавочку!» Англо-сакси жорстокі, але не люблять паскудства, і цей заклик одностайно підтримали. Студенти — англійці й американці — схопили свої стільці, й за мить жартівники вмилися кров'ю, французи відкотилися до дверей, і ошелешену жертву звільнили від наруги. У цім бою англійці й американці укрили себе славою, але я пишаюсь тим, що призвідником був американець, притому — палкий патріот; саме його пізніше на виставі «L'Oncle Sam»¹ доводилось не раз відтісняти в глибину ложі, бо він раз у раз вигукував: «О моя вітчизно, моя вітчизно!» А ще один американець (мій новий знайомий Пінкертон) найбільше відзначився в тій битві. В його руках ущент розтрощився стілець, і найгрізніший з супротивників відлетів убік і прорвав спиною полотно з зображенням, як ми казали, «свідомо оголеної натури». Розповідали, що той вояка так і вискочив на бульвар у розідраній полотнині.

Легко уявити, скільки розмов викликала ця подія в Латинському кварталі і як я радів зустрічі з моїм славетним співвітчизником. Того ж ранку я мав нагоду особисто познайомитись з його дон-кіхотськими нахилами. Коли ми проминали майстерню одного молодого французького художника, чиї картини я давно вже обіцяв подивитись, я запросив Пінкертонна (як це заведено в Латинському кварталі) зайти до нього разом зі мною. В ті часи серед моїх товаришів траплялися вельми неприємні особи. Паризькі художники-майстри завжди викликали в мене захоплення й повагу; що ж до студентської маси, то чимало початківців майже не мали хисту до живопису, і я не раз дивувався, звідки беруться справжні майстри і куди

¹«Дядько Сем» (франц.). Дядько Сем став фольклорним символом Сполучених Штатів Америки.

діваються студенти-нездари. Схожа таємниця огортає й середні ланки медичної освіти і, мабуть, не раз спантеличувала й неспостережливих людей. В усякому разі, той суб'єкт, до якого я завів Пінкертона, був один з наймерзенніших п'яниць кварталу. Він запропонував нам помилуватись велетенським зображенням святого Стефана¹; мученик борсався в калюжі крові на дні висохлої водойми, а натовп іудеїв у жовтих, зелених та блакитних шатах кидав в нього,— зважаючи на зображення,— здобними булками. Поки ми озирали це творіння, господар майстерні пригощав нас оповіддю про епізод із власної біографії, який саме тоді був у нього на язичі і в якому, на його думку, він грав досить героїчну роль. Я належу до тих американців-космополітів, які сприймають світ (і на батьківщині, й за кордоном) таким, який він є, і вважають за краще лишатися глядачами; та навіть я слухав ту історію, майже не приховуючи огиди. Зненацька я відчув, що мене розпачливо смикають за рукав.

— І він каже, що спустив її сходами? — уточнив Пінкертон, зблідлий, як святий Стефан.

— Так,— відповів я.— Свою натурницю, яка йому набридла. А потім кидав у неї камінням. Мабуть, саме це підказало йому сюжет картини. Та він навів дуже непереконливе виправдання: вона годилася йому в матері.

Пінкертон чи то застогнав, чи то схлипнув.

— Скажіть йому,— мовив він, задихаючись,— бо я не розмовляю французькою, хоч дещо розумію... Скажіть йому, що я зараз прокомпостую йому голову.

— Прошу вас, стримайтесь! — вихопилось у мене.— У них тут свої порядки!

І я спробував вивести Пінкертона з майстерні.

— Ні, спершу скажіть, що ми про нього думаємо,— заперечив він.— Врешті, я сам скажу, що про нього думає чесний американець.

— Краще це зроблю я,— заперечив я, виштовхуючи Пінкертона за двері.

— *Que se qui a?*² — спитав студент.

— *Monsieur se sent mal au coeur d'avoir trop regarder votre croute*³,— відповів я, намагаючись не втратити гідності, і подався вслід за Пінкертоном.

¹ Згідно з легендою, святого Стефана побили камінням за його відданість християнській вірі.

² — Що це з ним? (Франц.)

³ — Він надто довго дивився на вашу мазанину, і його замлоло (Франц.).

— Що ви йому сказали? — спитав той.

— Єдине, що могло його вколоти, — відповів я.

Після тієї сцени, після безцеремонності, з якою я виштовхав мого нового знайомого за двері, після того, як сам вислизнув слідом за ним, мені лишалося запросити його пообідати зі мною. Я забув назву ресторану, куди я завів його; пам'ятаю лише, що ресторан був десь побіля Люксембурзького палацу; через хвилину ми вже сиділи за столом один проти одного і, за звичаєм юності, викопували з свого минулого характерні події, як це роблять тер'єри, полюючи на кроликів.

Батьки Пінкертон поїхали з доброї старої Англії, де, як я зрозумів, він і народився, але він про це не сказав. Чи то він сам утік з дому, чи його вигнав батько, я не допитувався, але вже в дванадцять років він не мав ні рідних, ні даху над головою. Мандрівний фотограф підбрав його, мов опалий глід, при дорозі в Нью-Джерсі. Меткий хлопчак сподобався йому, і він узяв його в мандри, навчив усього, що вмів сам — себто робити фотокартки і сумніватися в святому письмі, — а потім помер у придорожній канаві десь в Огайо.

— Він був чудовою людиною! — мовив Пінкертон. — Бачили б ви його, містере Додд! Він був величний і благовидний, як патріарх.

Після смерті свого покровителя хлопець успадкував фотографічне обладнання і продовжив діло.

— Таке життя було мені до душі, містере Додд! — вів далі Пінкертон. — Я побував в усіх мальовничих куточках розкішного континенту, спадкоємцями якого ми з вами народились. Побачили б ви мою колекцію фотокарток! Шкода, що вона не зі мною! Я робив знімки для себе, на пам'ять, на них зафіксовані і найвеличніші, й найчарівливіші явища природи.

Мандруючи Західними Штатами та іншими територіями і займаючись фотографією, він читав усі книжки, які траплялися йому, — гарні, погані й такі собі, читав книжки прості й незрозумілі, починаючи з романів Сільвейнуса Кобба й кінчаючи «Началами» Евкліда, причому, на превеликий подив, і того, й того автора він прочитав однаково уважно. Обдарований дивовижною спостережливістю й чудовою пам'яттю підліток вбирав у себе відомості про люд, промисловість, природу, він накопичував у своїй голові силу-силенну розкішних правдоподібних нісенітниць, які приймав за щирю правду і знання яких вважав обов'язковим для кожного справжнього американ-

ця. Бути чесним, бути патріотом й однаково рвійно загрибати культуру та гроші — такі були його життєві принципи. Згодом я не раз питав його, навіщо йому все це. «Щоб створити наш національний тип! — гаряче заявив Пінкертон. — Це наш загальний обов'язок, ми всі маємо творити американський тип! Лаудене, в ньому — єдина надія людства. Якщо й ми зазнаємо невдачі, як усі оті старі феодальні монархії, що ж залишиться?»

Фотографічна справа не задовольняла його честолюбних прагнень — її неможливо було розширити, пояснив він, в ній не відчувалося духу сучасності, і трапилось так, що він узявся за спекуляцію залізничними квитками. Я не зовсім зрозумів, як він здійснював операції, але суть їх полягала в тому, щоб позбавити залізницю частини її прибутків.

— Я з головою поринув у цю справу, — розповідав Пінкертон. — Я недоїдав і недосипав, і навіть найдосвідченіші мої колеги визнали, що я засвоїв усі тонкощі справи протягом місяця, а протягом року ще й революціонізував її. Вона надзвичайно захоплююча! Це дуже цікаво: вибрати в натовпі клієнта, за хвилину осягнути його вдачу та звички, вискочити з контори й ошелешити його, запропонувавши квитка до того самого місця, куди йому конче треба дістатись. Навряд чи на всьому континенті знайшовся б спекулянт, який зазнав менше невдач, аніж я. Але для мене це ремесло було тільки щаблем. Я заощаджував кожен долар, я думав про майбутнє. Я знав, чого прагнув: багатства, освіти, пишного особняка, розумної й культурної дружини. Так, так, містере Додд, — тут він підвищив голос, — кожен мужчина повинен знайти собі дружину, духовно вищу за нього. Інакше це буде не єднання душ, а лише поступка власній хтивості. Така моя думка... Я робив заощадження, і чималі! Але не кожний — так, так, далеко не кожний! — насмілювався б зробити те, що зробив я: прикрити дуже прибуткове агентство в Сент-Джо, де я гріб долари лопатою, і самотою, без друзів, не знаючи ні слова по-французьки, приїхати сюди, щоб витратити свій капітал на опанування мистецтвом.

— Це була давня мрія, — спитав я, — чи миттєва примха?

— Ні те, ні те, містере Додд. В ті часи, коли я був мандрівним фотографом, я, звісно, навчився розуміти велич і красу творінь нашого всевишнього. Та річ не в тім. Я просто спитав себе: що зараз найпотрібніше моему століттю і моїй країні? Якомога більше культури та

мистецтва, відповів я. І ось, вибравши найкраще місце, де можна здобути необхідні знання, я зібрав гроші й приїхав сюди — добувати ці знання.

Слухаючи Пінкертонову оповідь, я відчував і захоплення, і сором. У нього в мізинці було більше енергії, ніж у всьому моєму тілі. Він був по зав'язку напханий всілякими чеснотами, він випромінював бережливість і сміливість, і якщо його мистецьке покликання здавалось дещо нечесним (принаймні людині з моїми вимогами), то в будь-якому випадку важко було передбачити, чо́го може досягти людина, сповнена такого завзяття, обдарована такою душевною й фізичною силою. Тому, коли Пінкертон запросив мене подивитись його твори (один із звичних способів поширення дружби в Латинському кварталі), я пішов із ним, сповнений цікавості й надій.

З ощадливості він наймав мансарду в багатоповерховому будинку біля обсерваторії; це була кімнатчина, де за меблі правили його власні валізи, а на стінах замість шпалер висіли його власні неймовірно бездарні етюди. Я ніколи не вмів з легким серцем казати людям прикрі речі, та все ж є предмет, щодо якого я нездатен лестити, не червоніючи, — це мистецтво і все, пов'язане з ним; тут моя щирість справді римська. Двічі я повільно й мовчки пройшовся вздовж стін, вишукуючи хоч якусь іскрину таланту, а Пінкертон ступав за мною, нишком намагаючись вичитати на моєму обличчі вирок; хвилюючись, він знімав кожен етюд, щоб я міг краще його роздивитись, і після того, як я мовчки оцінював його, широким жестом, повним відчаю, відкидав його. Коли я обійшов кімнату вдруге, ми обоє були глибоко засмучені.

— Ех, — зітхнув Пінкертон, порушуючи тривалу мовчанку, — ви можете нічого не казати...

— Ви хочете, щоб я був щиріший із вами? На мою думку, ви просто марнуєте час, — сказав я.

— Ви не бачите в мене мистецького хисту? — спитав він, розгублено позираючи на мене. — Навіть ось у цій натюрморті з динею? Одному з моїх товаришів він сподобався...

Я ще раз дуже уважно розглянув диню, а потім знову похитав головою.

— Мені дуже жаль, Пінкертоне, — мовив я, — але я не можу порадити вам займатися живописом.

Мені здалося, що тієї ж миті він знову сповнився мужності, відштовхнувшись від розчарування, наче гумовий.

— Ну, — рішуче мовив він, — чесно кажучи, ви не

здивували мене. Але я продовжу навчання й віддам йому всі свої сили. Не думайте, що я марную час. Адже це все культура, і вона допоможе мені поширити сферу моєї діяльності, коли я повернусь на батьківщину. Можливо, я добуду місце в якомусь ілюстрованому журналі, а на крайній випадок я стану торговцем картинами, — додав він простодушню, хоча від такого жахливого припущення міг, здавалось, розпастися на порошок весь Латинський квартал. — Адже все це життєвий досвід, — вів далі Пінкертон, — а, на мою думку, люди схильні недооцінювати досвід і як прибуткову статтю, і як вигідне розміщення капіталу. Ну, то все одно. Тепер із цим покінчено. Однак, щоб сказати те, що ви сказали, треба мати мужність, і я ніколи цього не забуду. Ось вам моя рука, містерє Додд. Я не рівня вам і по культурі, й по таланту...

— Ну, це лише ваші гадки, — перепинив я його. — Я бачив ваші роботи, але ви ще не бачили моїх.

— А й справді! — вигукнув Пінкертон. — То ходім подивимось негайно. Хоч я певен — мені до вас далеко. Я це відчуваю.

Правду кажучи, мені не дуже хотілося вести його в мою майстерню. Гарні чи недосконалі були мої роботи — вони незмірно переважали його творіння. Але впевненість уже повернулась до нього. І я лише дивувався, слухаючи його веселу балачку про нові проєкти. І я врешті збагнув, в чому суть: переді мною був не художник, який зрозумів, що він не має хисту, а просто ділок, який довідався (можливо, надто несподівано), що одна його операція з двадцяти — невдала.

Власне, уже тоді (хоч я цього не міг і запідозрити) Пінкертон шукав розради в іншій музи і тишив себе надією, що віддячить мені за відвертість, зміцнить нашу дружбу і (за одним заходом) доведе мені свою талановитість. Уже по дорозі в майстерню, коли я розповідав про себе, він виймав блокнота і щось нашвидку записував. Коли ми зайшли до мене, він знову вийняв олівця, притис його до вуст і обвів незатишну кімнату пильним поглядом.

— Ви хочете зробити шкіц моєї майстерні? — не втримався я, знімаючи полотнину з «Генія штату Маскегон».

— Е, це моя тасмниця, — відповів він. — Не звертайте уваги. І миша може допомогти левові.

Він обійшов статую, і я пояснив йому свій задум. Маскегон я зобразив у вигляді юної — зовсім іще юної — матері, дещо індіанського типу; на колінах вона тримала крилате дитя, яке символізувало майбутній злет нашого штату;

сиділа ж вона на купі уламків грецьких, римських та готичних скульптур, нагадуючи про ті країни, з яких ми виводимо свою генеалогію.

— І ви задоволені, містере Додд? — спитав Пінкертон, коли я скінчив говорити.

— Ну, — відповів я, — хлопці вважають, що ця жінка для ловеласа-початківця досить гарна. Як по правді, я й сам тієї ж думки... Ось із цього місця статуя постає в найвигіднішому ракурсі... Так, мені здається — у ній щось є, проте я маю намір ліпити ще краще.

— О, саме так! — вигукнув Пінкертон. — Це дуже гарно мовлено! — і він щось надряпав у блокноті.

— Що з вами? — занепокоєно спитав я. — Це ж звичайнісінький англійський вислів.

— А це ще краще! — засміявся Пінкертон. — Геній не усвідомлює власної геніальності! О боже, це ж слово в слово те, що треба!

І він знову щось надряпав.

— Якщо ви збираєтесь отак лестити мені, — мовив я, — то з розвагами покінчено. — І я замірився накинути на «Генія» полотнину.

— Не треба, — попросив Пінкертон. — Зачекайте! Ще кілька слів. Скажіть, що вам найбільше подобається в цій статуї?

— Було б краще, якби ви самі це сказали, — відповів я.

— Біда в тому, — заперечив він, — що я ніколи не займався скульптурою, хоча, звісно, не раз милувався нею, як кожна людина. Тож, будь ласка, поясніть мені подружньому, що вам у ній подобається, до чого ви прагнули і чим вона цінна. Це буде корисно для мене.

— Ну гаразд. В скульптурі першорядну роль грає маса. Адже вона, врешті, є різновидом архітектури, — почав я і прочитав справжню лекцію про цей вид мистецтва, беручи за ілюстрацію свій власний шедевр, — лекцію, яку я, з вашого дозволу (чи й без нього) випущу цілком і повністю. Пінкертон виявив надзвичайну зацікавленість, ставив питання, що виказували і неосвіченість, і практичну проникливість; водночас він безперестану нотував у записнику. Те, що мої висловлювання записувались, наче лекція відомого професора, надихало мене; а що я жодного разу не мав іще справи з пресою, то навіть не підозрював, що записуються вони геть спотвореними. З тієї ж причини (хоч американцеві це може здатися неймовірним) мені й на думку не спало, що вони будуть щедро приправлені дешевенькими плітками, а я сам і мої твори будуть

перетворені на фарш, аби задовольнити смаки читачів якоїсь недільної газети.

Я замовк, коли вечірні сутінки вже вкютали «Генія». Але розлучився я з новим другом лише після того, як ми домовились зустрітися наступного дня.

Мій співвітчизник сподобався мені відразу, і потім він так само цікавив, розважав і чарував мене. Я не буду розповідати про його вади, і не лише тому, що ті вади постали з його виховання, і неважко зрозуміти, що він леліав і поглиблював їх, маючи за чесноти. Але не можу заперечити, що був він вельми неспокійним другом, і мої хвилювання почались незабаром.

Десь через два тижні після нашої першої зустрічі я відкрив таємницю записника. Мій люб'язний Пінкертон, як виявилось, надсилав кореспонденції до однієї з газет американського Заходу і черговий допис присвятив моїй особі. Я сказав, що він не мав права це робити, не спитавши мого дозволу.

— О, я так і знав! — вигукнув Пінкертон. — Я так і думав, що ви не зрозуміли, в чому справа, але мені все не вірилось — адже який це був би успіх!

— Друже мій, ви мали обов'язково попередити мене! — заперечив я.

— Звісно, так заведено, але ж ми друзі, і я затіяв усе для того, щоб прислужитися вам. Я хотів зробити сюрприз; я хотів, аби ви, як лорд Байрон, одного чудового ранку прокинулись і довідалися, що про вас пишуть усі газети! Погодьтеся, що такий задум — цілком природний. Адже пощо похвалитися ще не зробленою послугою...

— О боже мій! Та звідки ви взяли, що це для мене послуга?! — вигукнув я.

Він засмутився.

— Ви вважаєте, що я дозволив собі надмірну вільність, — сказав він. — Тепер усе ясно. Краще б уже я обрубав собі руки! Я забрав би допис назад, але тепер уже пізно. Либонь, він уже друкується. А я ж писав його з такою гордістю і втіхою!

Тепер я думав лише про те, як утішити його.

— Ну, не варто корити себе, — сказав я. — Розумію, що ви хотіли зробити мені приємність, тож, я певен, допис ваш досить тактовний і кваліфікований.

— О, в цьому не сумнівайтесь! — зрадів Пінкертон. — І яка газета! Бездоганна, блискуча, першокласна — «Санді Геральд» у місті Сент-Джо! Цю серію кореспонденцій придумав я сам: зайшов до редактора, виклав свій задум.

Редактора заповонила новизна ідеї, і я вийшов з кабінету з угодою в кишені. Свою першу паризьку кореспонденцію я написав того ж вечора, ще в Сент-Джо. Редактор лише поглянув на заголовок і мовив: «Саме ви нам потрібні!»

Цей опис літературного жанру, в якому я мав уперше фігурувати, мене анітрохи не заспокоїв, але я промовчав і став терпляче очікувати. І якось мені прислали газету, на якій стояло: «З привітом від Д. П.» Не без страху розгорнувши її, між звітом про змагання з боротьби та гумористичним дописом про манікюр (подумати тільки — що смішне можна написати про манікюр?!) я знайшов тівтори колонки, що увічнювали мою особу і мою бідолашну статую. Як і редактор, що колись узяв до рук першу Пінкертонову кореспонденцію, я лише кинув погляд на заголовок і відчув дещо більше, аніж задоволення.

**«ЩЕ ОДНЕ ПІКАНТНЕ ІНТЕРВ'Ю ПІНКЕРТОНА
ПАРИЗЬКІ ХУДОЖНИКИ
ВЕЛИЧНИЙ МАСКЕГОНСЬКИЙ КАПІТОЛІЙ**

*Син мільйонера Додда —
патріот і скульптор.*

Він має намір ліпити ще краще!»

В тексті під заголовком мені впали в око вбивчі вислови: «дещо тілиста фігура», «ясна інтелектуальна усмішка», «геній, який не усвідомлює власної геніальності»... «Скажіть, містере Додд, — провадив репортер, — а що ви думаєте про власне американський скульптурний стиль?» Так, це питання мені ставили, і на це питання я — ох! — таки відповів; далі й наводилась відповідь або, точніше, якесь химерне кришиво з моєї відповіді, що виставляло мене на вселюдську ганьбу. Я дякував богові, що мої товариші, студенти-французи, не знають англійської мови, та коли я згадав про англійців — про Майнера, приміром, про братів Стеннісів, — то ладен був побити Пінкертона.

Щоб менше думати (коли це взагалі можливо) про неждане лихо, я розкрив батькового листа, який прийшов одночасно. У конверт була вкладена газетна вирізка, і мені в око знову впали вислови: «син мільйонера Додда», «дещо тілиста фігура» і все інше ганебне безглуздя. Мене зацікавило, що ж подумав про все це батько, і я почав читати листа: «Дорогий мій хлопчику, надсилаю тобі вирізку з досить поважної газети, що видається у Сент-Джозефі. Я дуже зрадів, прочитавши цей допис: нарешті

ти починаєш вибиватися в перші ряди, і я не можу не дякувати богам, усвідомлюючи, що небагатьом юнакам твого віку випадало зайняти майже дві газетні колонки. О, якби твоя мати стояла зараз поруч, читаючи допис через моє плече! Та будемо тішитися надією, що вона поділяє мою радість на небесах. Звісно, я послав газету твоєму дядькові й дідусеві в Едінбург, тож цю вирізку можеш зберегти собі на пам'ять. Цей Джим Пінкертон, мабуть, дуже корисний знайомий і, безперечно, дуже талановитий; а бути в товариських стосунках з журналістами — це завжди чудово».

Вважаю вельми похвальним для себе, що, ледве дочитавши ці слова, зворушливі в своїй щирості, я перестав гніватися на Пінкертона і відчув до нього вдячність. За все своє життя, виключаючи, можливо, лише факт мого народження, я не приніс батькові більшої радості, ніж та, яку він відчув, читаючи допис у «Санді Геральд». Отож яке безглузде було моє обурення! Адже мені вперше пощастило, ціною всього кількох хвилин сорому, хоч цим оплатити батькові свій вічний борг.

Зустрівшись з Пінкертоном, я був дуже чемний. Мій батько щасливий і вважає, що кореспонденція написана дуже розумно, сказав я йому; проте, як на мене, то краще не привертати уваги публіки: її мають цікавити не особа художника, а лише його твори; тому, хоча допис і дуже тактовний, я прошу його ніколи більше цього не робити.

— Отак,— мовив Пінкертон,— я вас образив. Та не треба мене втішати, Лаудене. Мені бракує талановитості, і цьому вже не зарадиш.

І він сів, обхопивши голову руками.

— Розумієте, в дитинстві я не мав ніяких можливостей,— додав він.

— Не треба так, милий друже,— сказав я.— Просто наступного разу, коли ви забажаєте зробити мені послугу, напишіть про мою творчість, не згадуючи про мою нещасну особу. І ніколи не записуйте моїх беспорядних висловлювань. А головне,— додав я, мимоволі здригнувшись,— не пишіть, як я все це сказав! Ось, наприклад: «З гордою, радісною усмішкою...» Кого цікавить, усміхався я чи ні?

— А ось тут ви, Лаудене, помиляєтесь! — перепинив мене Пінкертон.— Саме це й подобається читачам, саме цим допис і цікавий, в цьому його літературна вартість. Я ж відтворю перед читачами всю сцену, я даю

можливість найбільшому громадянину отримати від нашої розмови таку ж утіху, якої зазнав сам. Ви лише уявіть, що означало б для мене, коли я був мандрівним фотографом, прочитати півтори колонки дійсно культурної розмови: художник у своїй закордонній майстерні міркує про мистецтво, я його бачу, я оглядаю його студію, я дізнаюся, що він їв за сніданком; а потім, пережовуючи консервовані боби десь на березі струмка, я кажу собі: «Якщо все буде гаразд, рано чи пізно такого ж досягну і я». Таж я ніби в рай зазирнув би, Лаудене!

— Ну, якщо це може принести таку радість, — погодився я, — потерпілим не варто нарікати. Тільки тепер хай уже читачів порадує хтось інший.

Між мною і Пінкертоном зав'язався справжня дружба. Якщо я хоч трохи розумію людську вдачу («якщо» — тут не просто мовний засіб, бо означає щирий сумнів), то можу сміливо твердити: ніякі взаємні послуги, ніякі переборені вкупі труднощі не зміцнили б нашої дружби так, як ця сварка, котру нам пощастило загасити, хоча вона відкрила суттєву різницю наших смаків і освіти.

РОЗДІЛ IV,

У ЯКОМУ Я ПІЗНАЮ ЗЛИГОДНІ ДОЛІ

Чи то внаслідок мого навчання й постійних банкрутств у комерційній академії, а чи далися ознаки якості, успадковані від старого Лаудена, едінбурзького муляра, — я був дуже ощадливий. Неупереджено аналізуючи свій характер, я роблю висновок, що це моя єдина з усіх можливих людських чеснот. Протягом двох перших років навчання у Парижі я не лише вкладався в ті гроші, які вислав батько, а ще й примудрився накопичити в банку чималу суму. Ви зауважите, що навряд чи важко це мені вдалося, оскільки я розігрував із себе студента-бідаря; але ще легше було б витратити все до останнього сантима. Просто диво, що я уникнув того слизького шляху, а на третьому році мого паризького буття, тобто незабаром після знайомства з Пінкертоном, з'ясувалося, що я вчинив дуже розумно. Трапилось так, що в призначений день гроші від батька не надійшли. Я послав йому листа з нагадуванням, і вперше в житті не отримав відповіді. Каблограма¹ подіяла сильніше — вона, в усякому разі,

¹ Каблограма (англ.) — телеграма, передана по підводному кабелю (тут — через Атлантичний океан).

змусила батька відповісти. «Напишу негайно»,— телеграфував він, але я ще довго чекав його листа. Я губився в здогадах, сердився, хвилювався, але завдяки своїй ощадливості не відчував фінансової скрути. Всі утруднення, тривоги та муки довелося пережити моєму нещасному батькові, який там, у Маскегоні, боровся за життя і багатство, а повертаючись додому після втомливого дня безплідних мудрувань та ризикованих операцій, перечитував останнього сердитого листа свого єдиного сина, відповіді на який йому бракувало мужності.

Майже три місяці потому, коли від моїх заощаджень майже нічого не лишилось, я дістав нарешті обіцяного листа зі звичним чеком.

«Любий синку,— писав батько.— Вийшло так, що під тиском несприятливих обставин я не лише не відповідав на твої листи, але й не вислав тобі грошей. Постарайся вибачити свого старого батька — він пережив нелегкі часи; тепер, коли все минуло, лікар вимагає, щоб я змінив оточення і поїхав на полювання в Адірондак. Ти не думай, що я захворів,— просто дається взнаки перевтома. Чимало з наших відомих ділків не втримались на поверхні: Джон Т. Мак-Брейді втік до Канади з повною валізою хабарів, Біллі Сендвіт, Чарлі Даунс, Джо Кайзер і ще багато хто з поважних громадян нашого міста сіли на мілину. Але Додд—Велика Голова знову вистояв бурю. Гадаю, я все влаштував так, що на осінь ми будемо багатші, ніж будь-коли.

А тепер слухай, синку, що я тобі запропоную. Ти писав, що вже доліплюєш свою першу статую,— тож візьмись до роботи серйозно і закінчи її. Коли твій учитель — я не можу запам'ятати, як правильно пишеться його прізвище,— вишле мені сертифікат, що вона відповідає риночним нормам, ти отримаєш десять тисяч доларів, які витратиш чи в Парижі, чи тут, удома. Оскільки ти стверджуєш, що там більше можливостей для роботи, я вважаю — тобі варто купити або побудувати в Парижі власний будинок, а там, дивись, твій старий батько почне заходити до тебе на обід. Я охоче приїхав би й зараз, бо починаю старітись і дуже скучив за своїм дорогим хлопчиком, але в мене почато кілька спекуляцій, які вимагають нагляду та турбот. Перекажи своєму другові, містеру Пінкертонові, що я читаю його дописи щотижня, і хоча марне шукаю в них ім'я мого Лаудена, все ж дещо узнаю про те життя, яке він веде в незнайомому мені Старому Світі, описаному талановитим пером».

Звичайно, жоден молодик не спромігся б перетравити такий лист на самоті. Лист цей означав таку зміну долі, що вимагав доброго повірника, і таким повірником я, звісно, обрав Джіма Пінкертона. Можливо, почасти це пояснювалось тим, що про нього йшла мова в батьковому листі; та навряд чи ця обставина зіграла особливу роль, бо наше знайомство вже перейшло в дружбу. Мій співвітчизник був мені до вподоби: я підсміювався з нього, я шпетив його — і я його любив. Він і собі захоплювався мною і дивився на мене, як на бога, — адже я свого часу набув тієї «освіченості», про яку він лише мріяв. Він ходив за мною слідом, завжди ладен був сміятися з моїх жартів, і наші спільні знайомі прозвали його «зброносцем». Такими, бачте, методами він ловив мене в свої тенета.

Ми з Пінкертоном читали й перечитували знаменне послання; можу заприсягтися — він радів щиросердо і ще бурхливіше, ніж я. Статуя була майже готова, потрібно було лише кілька днів, щоб приготувати її для огляду. Я зайшов до вчителя, він дав згоду, і якимсь безхмарним травневим ранком у моїй майстерні зібралися свідки мого випробування. Мій учитель вдів у петлицю строкату орденську стрічку. Його супроводили двоє студентів-французів, моїх приятелів; нині вони — відомі паризькі скульптори. Мій земляк Капрал Джон, як ми його називали, всупереч своїй стриманості й працьовитості, які принесли йому повагу всього світу, теж відклав того ранку палітру, аби підтримати свого співвітчизника. Мого давнього друга Ромні я просив прийти обов'язково — бо радість буває неповна, коли він її не поділяє, а невдачі переживаються легше завдяки його розраді... Були тут іще Джон Майнер, брати Стеннісі — Стеннісі-аїне¹ і Стеннісі-фрєге², як вони значилися в рахунках барбізонських шинкарів, — двоє легковажних шотландців, — і, звісно, Пінкертон, блідий від хвилювання, з краплинками поту на чолі.

Мабуть, і я, коли знімав полотнину з «Генія Маскегону», мав не кращий вигляд. Учитель поважно обійшов статую, потім усміхнувся.

— Що ж, непогано, — сказав він по-англійському, вимовляючи слова, як завжди, дуже потішно, але вельми пишаючись своїм знанням мови. — Авжеж, для початку непогано.

¹ Старший (франц.).

² Брат (франц.).

Ми всі полегшено зітхнули. Капрал Джон (найздібніший з присутніх студентів) пояснив, що статуя має прикрасити громадську споруду, щось на зразок префектури.

— Hé! Quoi? ¹ — вигукнув учитель, переходячи на французьку мову. — Qu'est-ce que vous me chantez-là?...² А, в Америці... — додав він, коли йому квапливо пояснили подробиці. — Ну, це інша справа. Дуже гарно, дуже гарно.

Я повів мову про сертифікат як про комічну витівку, примху багатія, котрий розуміється на питаннях сучасної скульптури не краще за індіанців — героїв Фенімора Купера. Довелось нам усім гуртом скласти цей сертифікат у висловах, прийнятних для обох сторін. Врешті-решт документ сотворили; Капрал Джон надряпав його, а вчитель затвердив своїм прізвищем та розчерком підпису; я вклав папір у конверт разом з уже готовим листом до батька, і ми пішли бульваром до ресторану — всі, крім Пінкертона, який взяв екіпаж і помчав з моїм посланням на пошту.

Я повів товариство до Лавеню, куди не соромно запросити навіть свого маестро. Стіл накрили в саду, страви я замовив особисто, а щодо вин ми влаштували військову раду, наслідки були успішні, і незабаром мій учитель покинув свої невдалі вправи в англійській мові, і розмова дуже пожвавішала. Щоправда, всі на хвилюк замовкали, коли пропонувались тости. Ми випили за здоров'я вчителя, і він відповів коротко й дотепно, раз по раз досить делікатно натякаючи на моє майбутнє й на майбутнє Сполучених Штатів; випили за моє здоров'я, тоді — за здоров'я мого батька, про що він негайно ж був повідомлений каблогомаю. Остання примха ледве не доконала маестро. Обравши довірником Капрала Джона (мабуть, гадаючи, що він став уже надто гарним художником, аби зберігати ще якісь риси типового американця, крім імені), він вилив йому свій обурливий подив єдиною фразою, яку повторив кілька разів: «C'est barbare!»³ Крім обміну формальними люб'язностями, ми вели розмови про мистецтво — й розмовляли про нього саме так, як розмовляють художники. Тут, у Південних морях, ми найчастіше говоримо про кораблі; в Латинському кварталі сперечалися про мистецтво з таким самим незгасним зацікавленням і, гадаю, так само марно.

¹ — Як? Що? (Франц.)

² — Що це за вигадки? (Франц.)

³ «Яке варварство!» (Франц.)

Незабаром маестро пішов. Капрал Джо (сам уже повною мірою молодий маестро) теж не засидівся. Всі прості смертні, звісно, відчули полегкість. Адже лишилися тільки рівні серед рівних. Ми замовили ще вина; розмова чимдалі жвавішала. Мені й нині вчуваються нескінченні тиради братів Стеннісів, дотепи Діжона, мого опасистого приятеля-француза,— такі ж зграбні, як і він; ще один товариш, американець, який знав лише кілька слів по-французьки, знай устрявав у розмову, вигукуючи: «Je trouve, que pore oan sontimong de delicasy, Corot...»¹, або: «Pour moi Corot est le plus...»² — і, вичерпавши весь свій запас іноземних слів, замовкав. Але він принаймні розумів, про що йдеться; що ж до Пінкертонна,— цей гамір, вино, приємний затінок, власне самолюбство, вдоволене усвідомленням особистої участі в гулянці іноземців,— оце були й усі доступні йому радощі.

Ми сіли за стіл десь біля полудня, а другої години, коли зайшла суперечка про якісь тонкощі живопису і назвали якусь картину, вирішили гуртом податися до Лувру. Я оплатив рахунок, і за хвилину ми вже прямували вулицею Рені. Було дуже парко, і Париж промінився блиском, вельми приємним, коли у вас гарний настрій, і дуже гнітючим, коли на душі сумно. Вино наспівувало мені у вухах, палало в моїх очах.

Картини, які ми оглядали в Луврі, голосно й весело перемовляючись, бачаться мені тепер, через стільки років, найпрекраснішими з усіх, які я бачив згодом; думки, якими ми тоді обмінювались, здаються нині вельми тонкими й глибокими.

Коли ми вийшли з музею, наш гурт розпався через різницю в національних звичках. Діжон запропонував піти в кафе і запити всі суперечки пивом. Старшого Стенніса це обурило, і він сказав, що треба поїхати за місто, до лісу, на тривалу прогулянку. На це пристали англійці й американці, і навіть мене, «важкого на підйом» (з чого частенько підсміювались мої друзі), звабила перспектива побути на свіжому повітрі, серед сільської тиші. Ми виявили, що встигнемо на поїзд до Фонтенбло, коли зараз візьмемо екіпаж і подамося на вокзал. Крім одягу, у нас не було з собою ніяких «особистих речей» — термін вишуканий, але досить невиразний,— і дехто запропонував

¹ «Я вважаю, що стосовно тонкощів, Коро...» (Франц., англ.) К о р о, Каміль (1796—1875) — видатний французький художник.

² «Для мене Коро — най...» (Франц.).

усе-таки заїхати додому, щоб узяти дещо. Але брати Стеніси заповзялися знущатися з нашої зманіженості. Виявилось, що вони приїхали з Лондона, захопивши з собою лише пальта й зубні щітки. Ніякого багажу — ось таємниця людського існування! Коштувала ця таємниця недешево, бо щоразу, коли треба було причесатись, доводилось платити перукареві, і щоразу, коли треба було поміняти білизну, доводилось купувати нову сорочку, а стару викидати; проте не може бути нічого гіршого (запевняли брати), як стати рабами валіз. «Людині слід поступово порвати всі матеріальні пута — тільки тоді вона може вважати себе дорослою; а поки людина чимось зв'язана — домівкою, парасолем, саквоюжем, — вона не вийшла з пелюшок».

У цій теорії було щось таке, що полонило всіх нас. Лише двох французів, посміюючись, пішли пити пиво, а Ромні, надто бідний, щоб дозволити собі таку поїздку, і надто гордий, щоб позичати гроші, непомітно зник. Всі інші вместилися в екіпажі й поїхали на вокзал. Кучерові, щоб їхав якнайшвидше, заплатили наперед, і то досить щедро. Ми сіли в поїзд за хвилину до відходу і через півтори години вже дихали благодатним лісовим повітрям, прямуючи горбистою місцевістю з Фонтенбло в Барбізон. Ті, що йшли попереду, подолали відстань за п'ятдесят одну з половиною хвилини. Цей перехід, я певен, гідний того, щоб увійти в історію колонії англо-саксів Латинського кварталу. Мабуть, вас не здивує, що я плентався позаду всіх. Майнер, філософськи настроєний британець, приєднався до мене; м'яке світло призахідного сонця, прохолода, пахощі лісу і його врочиста тиша настроїли й мене на мовчазний лад. Ми довго йшли мовчки, думаючи кожен про своє, і коли Майнер раптом заговорив, я, пам'ятаю, здригнувся.

— Твій батько, мабуть, дуже гарна людина, — сказав він. — Чому він не приїжджає навідати тебе?

У мене було наготові кілька дотепних пояснень, але Майнер з властивою йому проникливістю, що всіх чарувала і водночас змушувала побоюватись його, глянув на мене крізь свій монокль і спитав:

— А ти вмовляв його приїхати?

Я почервонів. Ні, я не вмовляв батька — навіть жодного разу не запросив навідати мене. Я пишався ним, пишався його вродою, його добротою й вихованістю, його вмінням радіти з успіхів інших; а ще я пишався (це вже було, коли хочете, чванство) його багатством і щедрістю. І все ж

для нього не було місця в моєму паризькому житті; воно б не припало батькові до смаку. Я боявся, що мої друзі та вчителі кепкуватимуть з його наївних думок про мистецтво; я запевняв себе (і почасти навіть сам у це вірив), що він не хоче приїжджати; мені здавалось (як здається й тепер), що він був щасливий тільки в Маскегоні. Одне слово, у мене була тисяча вагомих і легковажних пояснень, жодне з яких анітріщечки не змінювало того факту, що батько лише чекав мого запрошення, — і я це знав.

— Дякую, Майнере, — мовив я. — Ти навіть кращий товариш, ніж я гадав. Сьогодні ж напишу батькові.

— Ну, ти й сам славний товариш, — відповів Майнер жартівливо, як завжди, але (за що я був йому вельми вдячний) без його незмінної іронії.

Так, то були чудові дні; я можу згадувати про них без кінця. Чудовими були й наступні дні, коли ми з Пінкертоном гуляли по Парижу та його околицях, шукаючи мені помешкання, прицінюючись до будинків; коли ми поверталися, запитені, з антикварних крамниць, купивши китайських божків та мідних жаровень. Пінкертон добре знав усі ці крамниці й розумівся на цінах рідкісних речей. Виявилось, що він скуповує картини й різні раритети для перепродажу їх у Штатах, і його педантичність та старанність допомогли йому стати непоганим експертом, хоч знавцем мистецтва він не став. У речах він не кохався, але знаходив особливу втіху в тому, щоб купувати й перепродувати їх.

Час спливав непомітно, і нарешті настали дні, коли мала надійти відповідь від батька. З двома першими поштами я не отримав нічого, а з третьою прийшов довгий безладний лист, сповнений каяття й підтримки, розрад і розпачу. З цього сумного послання (спонуканий синівською шанобливістю, я спалив його відразу) я дізнався, що мильна булька сподіваних мільйонів луснула, що у батька не лишилося ні цента, що він хворий, а мені доведеться забути не тільки про десять тисяч доларів, які я міг би згайнувати собі на втіху, але й про ті гроші, які я діставав на щоденні потреби.

Це був тяжкий удар. Але у мене стало розуму та совісті все обдумати, аби виконати свій обов'язок. Я продав усі рідкісні речі — точніше, попросив Пінкертона продати, — і він зумів збути їх так само вигідно, як я свого часу купив. Ця сума, разом з рештками останнього батькового переказу, склала п'ять тисяч франків. П'ятсот я залишив

на щоденні витрати, а решту ще до кінця тижня послав у Маскегон. Гроші прийшли вчасно: ними оплатили батьків похорон.

Звістка про смерть батька не здивувала і не засмутила мене. Я не міг вважати його нещасливцем. Він прожив чимало, завжди був при достатках і надто звик до бездумної марнотратності, аби витримати такий удар. Я втішався тим, що батькові вже не треба починати боротьбу з нуля. Однак мені було жаль себе, — і навряд чи хтось почувався так гірко: адже я позбувся всього, я позбувся засобів до існування. В мене лишалася всього-на-всього тисяча франків. Крім того, підряд на статуї перейшов в інші руки. У нового підрядчика був чи то син, чи то небіж, і мені по-діловому відверто запропонували пошукати іншого покупця. Незабаром я вибрався з помешкання і ночував у себе в майстерні. Тепер, коли я засинав з книжкою в руці і коли прокидався, важке й непотрібне вже громаддя «Генія Маскегону» муляло мені очі. Бідолашна кам'яна красуня! Вона мала врочисто підвестися під величезним куполом нового капітолію... Яка ж доля чигає її тепер? Для яких потреб її врешті-решт зламають, як старий негодящий корабель? А що чекає її творця, народженого під нещасливою зіркою? Адже він з тисячею франків у кишені стоїть на порозі нелегкого життя безвісного скульптора...

Ми повсякчас говорили про це з Пінкертоном. Він вважав, що мені слід негайно покинути ліплення.

— Забудь про нього раз і назавжди! — казав він. — Повернімося разом у Штати і розпочнімо якесь діло! У мене є капітал, у тебе — культура. «Додд і Пінкертон» — кращої назви для фірми не вигадасеш, а ти й не уявляєш, Лаудене, як багато залежить від назви!

Власне, я й сам розумів, що скульпторові для успіху потрібна одна з трьох речей: гроші, впливовий покровитель — або ж енергія, але обов'язково несамовита. Перших двох я позбувся, а третьої у мене ніколи не було й на дещицю. І все ж мені бракувало боягузтва (а може, сміливості) відмовитись від обраної професії.

— Крім того, — пояснив я Пінкертонові, — якщо мої шанси в скульптурі незначні, то як ділок я взагалі безнадійний, бо не маю до цього найменшої схильності.

І тут Пінкертон виявив характер мого батька: він почав запевняти мене, що я просто не знаю цієї справи; що кожна розумна й культурна людина, безперечно, матиме в ній успіх; що я, напевне, успадкував діловий хист мого

батька і що, зрештою, всі необхідні для цієї кар'єри знання я вже набув у комерційній академії.

— Пінкертоне, — заперечив я, — невже ти не розумієш, що за весь час навчання мене анічогісінько там не зацікавило? Вся та наука мені ненависна.

— Не вірю! — схвильовано мовив він. — Це суперечить здоровому глуздові! Бути у вирі того життя — і не відчутти його чарів! Воно конче мало вплинути на твою поетичну душу! Ти мене дратуєш, Лаудене... По-твоєму, призахіднє сонце може вразити людину, а місце, де змагаються за багатство, де капітал набувається й губиться протягом дня, одного-єдиного дня, вразити її не може! По-твоєму, людина буває байдужа до кар'єри, яка потребує знання життя, вміння знайти найвужчу-шпарину, куди можна засунути руку й вийняти долар! По-твоєму, вона стоятиме в цьому вирі — однією ногою на банкрутстві, другою — на позиченому доларі, — і не шукатиме бодай цента всупереч злигодням долі?! Дурниці!

Цій біржовій романтиці ділків я протиставляв романтику (вона ж і добродієність) мистецтва, нагадуючи Пінкертоні про людей, які зберігали вірність музам у будь-якій скруті; починав від Мілле¹ і закінчував нашими численними знайомими та друзями, котрі обрали саме цей звабливий та пагористий шлях і мужньо долали скелі та колючі зарості, без копійки в кишені, але з надією в душі.

— Тобі цього не зрозуміти, Пінкертоне! Ти думаєш лише про вигоду, ти хочеш будь-що мати прибуток від зусиль, що їх затратив! Ось чому ти не станеш художником — хоч би й дожив до Мафусаїлового віку²! Бажання вигоди приносить невдачу. Очі художника звернені всередину, його мета — внутрішній настрій. Поглянь хоч би на Ромні. Ось у нього — душа художника. В кишені порожньо, однак запропонуй йому стати головнокомандувачем чи навіть президентом Сполучених Штатів, — і він відмовиться; ти й сам знаєш, що відмовиться!

— Може, й відмовиться! — кричав Пінкертон у відповідь, куйовдячи волосся обома руками. — Але я не втямлю чому! Я не втямлю, якого дідька йому треба! Мабуть, я ніколи не досягну таких прагнень. Звісно, це тому, що я не набув потрібної освіти. Але ж, Лаудене, навіть з моєї

¹ Мілле, Жан-Франсуа (1814—1875) — видатний французький художник.

² Мафусаїл — в біблійній міфології — пророк, котрий прожив 969 років. Вираз «Мафусаїлів вік» означає довголіття.

ниці точки зору це видається дурістю. Річ у тім,— часом додавав він, усміхаючись,— що на порожній шлунок од внутрішнього настрою мені аж ніякої користі. І ти не похитнеш мого переконання, що найперший обов'язок кожного — померти багатим, якщо пощастить.

— Задля чого? — якось запитав я його.

— Ну, не знаю,— відповів Пінкертон.— А якого біса людині так хочеться стати, приміром, скульптором? Я й сам узявся б ліпити. Але я не збагну, чому ти не хочеш братися ні за що інше... Це може свідчити ще й про убогість натури...

Не знаю, чи навчився він будь-коли розуміти мене,— а я відтоді пережив стільки, що й сам себе перестав розуміти,— та незабаром він упевнився, що мої наміри серйозні, і раптом кинув сперечатися й заявив, що він марно витрачає свій капітал, тож має негайно повертатись на батьківщину. Йому таки варто було давно повернутися; він зволікав єдине заради нашої дружби та через мої невдачі. Але цей факт не обеззброїв мене, а дошкулив і роздратував. Така вже людська натура. Я вирішив, що цим Пінкертон мене зраджує. Вголос я цього не сказав, але своїх почуттів не таїв. Похмуре обличчя й пригніченість Пінкертона виказували, що його теж гризе ця думка. Та хоч би як там було, за час, поки мій друг готувався до від'їзду, він помітно змінився,— тепер мені соромно про це згадувати.

В день від'їзду Пінкертон запросив мене до ресторану, в якому (це він добре знав) я часто обідав, поки мав гроші. Він, мабуть, почував себе ніяково, а я сердився на нього — тож за обідом ми майже не розмовляли.

— Послухай, Лаудене,— сказав Пінкертон, явно над силу, коли подали каву і ми запалили люльки,— ти ніколи не збагнеш, як я вдячний тобі і як ти полонив мене. Ти не відаєш, який це дарунок долі — дружба з людиною, що стоїть на вершині цивілізації; тобі й уявити годі, як ця дружба очистила мене, піднесла мій дух; повір, я ладен померти біля твоїх дверей, наче вірний пес.

Не знаю, що я відповів би, але він перепинив мене.

— Вибач, я ще не закінчив! Я схилиюсь перед твоєю самовідданою вірністю мистецтву. Сам я не здатен підвестись до такого почуття, але в моїй душі є поетична струнка, Лаудене, і вона відгукується на нього. Я хочу, щоб ти лишився вірним своєму покликанню, і я допоможу тобі.

— Пінкертоне, ти кажеш дурниці!

— Будь ласка, не шалій, Лаудене! Це ж звичайнісінька

ділова пропозиція — такі угоди укладаються щодня. Яким чином Гендерсон, Самнер, Лонг опинилися в Парижі? Одна й та ж історія: з одного боку — юнак, що випромінює геніальність, з другого — комерсант, що не знає, куди подіти свої долари...

— Не верзи казна-чого — ти ж убогий, мов церковна миша! — вигукнув я.

— Зачекай, поки я візьмусь до справи! — заперечив Пінкертон. — Я неодмінно розбагатію, і повір: я хочу мати з цього задоволення. Ось твоя перша стипендія. Прийми її з рук друга; адже я, як і ти, належу до людей, котрі вважають дружбу священним почуттям. Тут сотня франків; таку суму ти будеш отримувати щомісяця, а як тільки моє діло пошириться, ми збільшимо її до пристойної цифри. Це не послуга — ти доручиш мені збувати твої скульптури в Америці, а це вже одна з найвигідніших оборудок у моєму житті.

Потрібно було чимало часу, чимало компліментів та образ, перш ніж мені вдалося відхилити його пропозицію, погодившись навзаєм випити пляшку доброго вина. Нарешті Пінкертон мовив: «Ну гаразд, із цим покінчено», — і вже не повертався до цієї теми, хоч ми були разом увесь день і я провів його на вокзал Сен-Лазар.

Я відчував себе до болю самотнім; я гірко картався тим, що відхилив і мудру пораду, і руку дружби. Коли я повертався додому величезним містом, що сяяло вогнями, то вперше дивився на нього, як на ворога.

РОЗДІЛ V

МОЇ ПОНЕВІРЯННЯ В ПАРИЖІ

Нема такого місця на землі, де було б приємно голодувати, але я певен: найтяжче голодувати в Парижі. Усе паризьке життя зовні таке веселе, все місто таке схоже на величезний ресторан із садом, його будинки так барвисто прикрашені, театри такі численні, екіпажі мчать так швидко, що людина, змучена душевно чи хвора фізично, відчувається зайвою, нікому не потрібною. Такій людині здається, що вона — єдине реальне створіння в жахливо-примарному світі. Веселі й говірки відвідувачі кафе натовпи біля театральних під'їздів, екіпажі, в яких сидять шукачі дешевих розваг, яскраві вбрання дам, вітрини ювелірних крамниць, — усе це мовби навмисне підкреслює

її злигодні й самоту. Проте коли ця людина моєї вдачі, її втішає дитинне марнославство. Ось нарешті справжнє життя, запевняє вона себе; нарешті я в самому його вирі: рятувальний круг, який підтримував мене на воді, щез, тепер я стаю на двобій з океанськими хвилями, тепер тільки від мене залежить, врятуюсь я чи загину, і тепер я на власному досвіді пізнаю долю Лусто і Люсьєна, Родольфа і Шоара.

Я страшенно бідував. Незаможні студенти часто-густо вдавалися до того, що делікатно звалося «позикою» (хоч віддавати борги вони не мали наміру), і багатьом з них щастило протриматись у такий спосіб кілька років. Але я лишився без грошей у дуже невдалий час. Більшість моїх друзів роз'їхалась, інші й самі ледве животіли. Ромні, наприклад, носив сільські сабо¹, а його єдиний костюм був такий дірявий (незважаючи на шпильки, якими він сколював лахміття), що доглядачі Люксембурзького музею якось попросили його вийти. Діжон також сидів на міліні, виготовляючи ескізи годинників та газових ріжків для якогось підприємця; найбільше, що він міг зробити для мене,— це запропонувати куток у своїй майстерні. Власної студії в мене вже, звичайно, не було, і «Геній Маскегону» назавжди розлучився зі своїм творцем. Щоб зберігати велику статую, художникові потрібна майстерня, галерея або хоч би внутрішній дворик. Художник не може возити статую з собою в екіпажі, як саквояз, і так само, мешкаючи в малесенькій майстерні, не може поселити там такого солідного приятеля. Я був вирішив залишити «Генія» в моїй колишній майстерні: гадав, що він, стоячи там, де був створений, надихатиме мого наступника. Але власник будинку, з яким я, на нещастя, посварився, скористався можливістю дозолити мені і зажадав, аби я негайно вивіз свою власність. Такому бідному студентові, як я, найняти воза не було за що, але я б уже найняв його за останні гроші, якби знав, куди саме повезу скульптуру. Історичний сміх напав на мене, коли я уявив, як «Геній Маскегону», візник і я стоїмо посеред паризької юрби, не тямлячи, куди ж рушити,— врешті-решт поганяємо до найближчого звалища і скидаємо улюблене дитя моєї творчої думки на купу сміття. Зі скрути мене врятував випадковий покупець, якому я віддав «Генія» за тридцять франків. Де він тепер стоїть, під чім іменем

¹ С а б о (франц.) — дерев'яні черевики, взуття французьких бідняків.

Його розхвалюють чи гудять — історія замовчує. Найімовірніше, нидіє він десь у кущах на околиці, і паризькі гризетки, вихопившись на неділю погуляти за місто, чіпляють свої капелюшки на матір, а їхні залицяльники називають крилате дитя богом кохання¹.

Я обідав у кредит в шинку на околиці, де харчувались візники. Я домовився з шинкарем, що вечеряти не буду, бо, мовляв, щовечора сідатиму за вишукано сервірований стіл у одного з своїх багатих знайомих. Ця моя заява була вкрай необачна. Вигадка, досить імовірна напочатку, коли мій костюм мав пристойний вигляд, видалася більш ніж сумнівною, коли вилоги мого сюртука вистріпалися, а відірвані підметки черевиків стали лунко ляскати по підлозі. Крім того, їсти раз на день було дуже корисно для мого гаманця, але вельми шкідливо для мого шлунка. Колись я часто навідувався до цього шинку з цікавості — аби познайомитися з життям бідних студентів. І щоразу я заходив туди з огидою, а виходячи, відчував нудоту. Було дивно, що тепер я сідаю за стіл з нетерпінням, а піднімаюся вдоволений і відразу починаю рахувати години до наступної трапези. Голод — справжній чарівник; коли я витратив усі свої кошти і не мав змоги замовити в кафе чашку шоколаду чи навіть шматка хліба, цей візницький шинок тільки й рятував мене, якщо не брати до уваги рідкісних, довго очікуваних і довго згадуваних несподіваних обідів та вечер. Наприклад, підприємець розплачувався з Діжоном за якесь термінове замовлення або хтось із старих друзів приїздив у Париж. Тоді мене запрошували на обід чи вечерю і я чинив «позику» в стилі Латинського кварталу. Протягом двох тижнів мені ставало грошей на тютюн і вранішню чашку кави. Здавалось, таке харчування мало б змінити мої смаки. Здавалось, напівголодне існування мало б убити в мені гурмана. Та ба! Чим біднішими були мої обіди, тим частіше мріяв я про делікатеси. Свої останні гроші — тридцять франків — я врешті-решт витратив на розкішний обід, а потім повсякчас складав подумки меню уявних бенкетів.

Якось мене знову навідала надія — багатий мешканець одного з Південних штатів замовив мені своє погруддя. Замовник був щедрий, безперестану жартував і сміявся. Позуючи, він розважав мене всілякими бувальщинами й небилицями, а після сеансу запрошував пообідати з ним

---

¹ Античного бога кохання Амура зображували у вигляді крилатої дитини.

та оглянути визначні місця Парижа. Я їв доскочу, я почав гладшати. Погруддя, як усі казали, вийшло дуже схожим, і я вже вирішив був, що моїм злигодням настав кінець. Та коли я відіслав скульптуру до Америки, мій замовник навіть не сповістив, чи отримав його. Це мене так приголомшило, що, мабуть, я і не спробував би домагатися своїх прав, якби не постало питання про честь моєї батьківщини. Діжон, скориставшись нагодою, вперше чисто по-європейськи роз'яснив мені американські звичаї: мовляв, Сполучені Штати — це бандитське кубло, де нема й сліду законів та порядку і де борги щастить стягати лише під дулом рушниці. «Це відомо всьому світові; ти єдиний, *mon petit*¹ Лаудене, цього не знаєш. Нещодавно в Цинціннаті члени Верховного Суду влаштували різанину в самому приміщенні правосуддя. Тобі варто прочитати книжку одного з моїх друзів «*Le Touriste dans le Far-West*»², там усе це описано доброю французькою мовою».

Ці розмови тривали кілька днів; врешті, розгнівавшись, я взявся довести Діжонові протилежне. Я передав справу адвокатові мого покійного батька. По закінченні належного терміну я мав задоволення дізнатися, що мій боржник помер від жовтої пропасниці в *Ki-West*, не довівши до пуття жодної з своїх справ. Його імені я не називаю: хоч він і повівся зі мною нестатечно, проте, можливо, мав намір чесно розплатитися.

Незабаром після цього ставлення до мене у візницькому шинку почало змінюватись, знаменуючи нову фазу моїх бідувань. Першого дня я запевняв себе, що це мені здалося; другого дня я впевнився, що не помилився; третього дня, піддавшись паніці, я не пішов до шинку і пропустив сорок вісім годин. Це був дуже нерозумний вчинок: адже боржник, який не приходить у призначений час, привертає до себе увагу й викликає підозру. Отож четвертого дня я, потерпаючи, все ж подався до шинку. Шинкар зиркнув на мене скося, кельнерки (його дочки) мовби мене й не помітили й лише пирхнули у відповідь на моє надмірно веселе привітання. А коли я замовив сиру, мені зухвало відповіли, що сиру нема. Сумніву не було: наближалась катастрофа. Я був на волосинці від повних злиднів і відчув — ось-ось вона порветься. Я перебув безсонну ніч, а вранці пішов до майстерні Майнера. Я вже давно

¹ Маленький мій (франц.).

² «Мандрівник на Далекому Заході» (франц.).

думав про це, але ніяк не зважувався цього зробити. Майнер був досить далекий мій знайомий, і хоча я знав, що він багатий, поведінка і репутація цього англієця наводили на думку, що він не терпить прохачів.

Я застав Майнера за роботою над картиною, яку я міг би похвалити, не покрививши душею; він був одягнений у свій звичайний сукняний костюм, скромний, але свіжовипрасуваний; костюм цей разюче контрастував з моїм, зношеним та брудним. Поки ми розмовляли, він безперестану поглядав то на полотно, то на тілисту натурницю, яка сиділа в кутку майстерні, велично звівши руку над головою. Навіть за найсприятливіших обставин мені було б нелегко попросити в Майнера грошей, а при цій дебелій, білошкірій, оголеній жінці я їй рота не розтулюю. І я знову і знову починав розхвалювати картину...

Потім натурниця відпочивала, взявши плин розмови в свої руки: тихим, розслабленим голосом вона розповідала про свого чоловіка — удатного ділка, про сестру, яка пустилася берега, гнівно обурювалася своїм батьком, скупієм-селянином з околиць Шалона, що на березі Марни.

Нарешті я ще раз відкашлявся, збираючись заговорити про свій клопіт, але знову сказав якусь банальність про картину. І тоді Майнер поклав край моїм ваганням.

— Ви ж прийшли до мене не для того, щоб говорити дурниці, — сказав він.

— Так, — відповів я похмуро, — я прийшов позичити грошей.

Деякий час він мовчки працював, а потім спитав:

— Ми, здається, ніколи не були в близьких стосунках?

— Дякую, мені все ясно, — відповів я і ступив крок до дверей, відчуваючи, як у мені закипає лютя.

— Ви, звісно, можете піти, — провадив Майнер, — але я порадив би вам лишитись і все розповісти.

— Що розповідати? — вигукнув я. — Ви хочете затримати мене, щоб боляче принизити?

— Додде, вам би час навчитися володіти собою, — відповів Майнер. — Ви самі прийшли до мене, я вас не кликав. Якщо ви гадаєте, ніби ваш візит мені приємний, то ви помиляєтесь, а якщо сподіваєтесь на позичку, то ви маєте мене за дурня. Бо тільки дурень позичає гроші без гарантії, що їх йому повернуть. Крім того, — додав він, — якщо ви добре подумаєте, то зрозумієте — найгірше вже позаду: ви висловили своє прохання і дістали рішучу відмову. Я не хочу тишити вас примарною надією, проте, мабуть, вам буде корисно вислухати мою думку про

ваше становище. Отже, раджу вам розповісти про все відверто.

Отак, сказати б, підбадьорений, почав я плутано розповідати про свої справи: про те, що ходжу їсти до візницького шинку, але там, очевидно, ось-ось відмовлять мені в кредиті; що Діжон дав мені куток у своїй майстерні, де я ліплю оздоби для годинників і підсвічників: Леду з лебедем, Час із косою, мушкетерів та інші дрібнички, — та жодна поки що нікого не зацікавила.

— На яких умовах ви маєте помешкання? — спитав Майнер.

— Тут у мене, здається, все гаразд. Хазяйка — дуже мила бабуся, вона жодного разу не нагадала про платню.

— Якщо вона мила бабуся — це ще не підстава для того, щоб їй не платили, — зауважив Майнер.

— На що ви натякаєте?

— А ось на що. Французи, як правило, дають великий кредит. Зрештою така система окупається, інакше французи б від неї відмовились. Але вона не для нас, іноземців, — англійців чи американців. По-моєму, нечесно з нашого боку користуватися цим звичаєм, а потім утікати за Ла-Манш або за Атлантичний океан.

— Але я не збираюся втікати! — заперечив я.

— Вірю. Хоч, на мою думку, вам би варто було вчинити саме так. Ви, здається мені, зловживаєте терпінням вашого шинкаря. Ви кажете, що ніякого порятунку для себе не бачите; отже, чим далі ви тут лишатиметесь, тим дорожче це коштуватиме вашій милій квартирній хазяйці. Я пропоную вам ось що: їдьте додому! Я куплю вам квитка до Нью-Йорка і дам грошей на поїзд та інші витрати до цього самого... Маскегону (я не забув назви?), де жив ваш батько, де в нього залишилися друзі і де, без сумніву, ви знайдете якесь заняття. Не треба мені дякувати — адже ви, звісно, вважаєте мене свинею. І я прошу вас повернути мені ці гроші, коли мине ваша скрута. Оце все, чим я можу вам зарадити. Звичайно, якби я мав вас за генія, то знайшов би якусь іншу раду. Однак, ви не геній, Додде...

— Гадаю, без цього зауваження можна було б обійтись, — ображено мовив я.

— Можливо, — сказав Майнер так само рішуче. — Мені здалося, що воно має безпосередніше відношення до стану справ, а крім того, ви, попросивши у мене грошей без будь-якої гарантії, дозволили собі вільність, допустимо лише між близькими друзями, і дали мені підставу

відповісти вам тим самим. Але я вас питаю про інше: ви згодні?

— Ні, дякую вам. У мене є ще один вихід.

— Це добре. Проте подумайте, чи він чесний.

— Чесний!.. Чесний!..— схвильовано вигукнув я.— А чом це ви ставите під сумнів мою чесність?

— Не буду, коли вам це не подобається,— відповів Майнер.— Ви, мабуть, вважаєте: чесність — це щось схоже на гру в піжмурки. А я вважаю не так. Ми по-різному тлумачимо це питання.

Розмовляючи зі мною, Майнер ні на хвилину не відривався від роботи; це теж прикро вразило мене.

Попрощавшись, я подався до майстерні мого колишнього маестро. Це був мій останній шанс, і тепер я надумав використати його: скинути фрак джентльмена і зайнятися мистецтвом в блузі робітника.

— Це ж наш маленький Додд! — вигукнув маестро, побачивши мене. Аж тут погляд його впав на мій зношений костюм, і його обличчя ледь спохмурніло.

Я вирішив розмовляти з ним по-англійськи, бо знав: якщо він чим і пишається, то саме своїми сумнівними досягненнями в англійській мові.

— Маестро,— почав я,— чи не візьмете ви мене до своєї студії знову, цього разу — робітником?

— Але я гадав, що ваш батько дуже багатий,— здивовано сказав він.

Я пояснив, що мій батько збанкрутував і помер, лишивши мене без цента в кишені.

Маестро похитав головою.

— Пороги моєї студії оббивають кваліфіковані робітники. Значно досвідченіші за вас.

— Колись вам дещо подобалось у моїх скульптурах,— благально мовив я.

— О так, дещо!.. Дещо мені подобалось! Вони були неабиякі для сина багатія, але для бідного сироти вони кепські. Крім того, я вважав, що ви можете вивчитись на художника, але не думаю, що вам удасться вивчитись на робітника.

На одному з паризьких бульварів, неподалік гробниці Наполеона, стояла тоді лавка, ледь затінена хирлявим деревцем; з неї відкривався вид на брудну бруківку та глуху стіну. Я всівся на цій лавці. Погода була похмура, безрадісна; за три дні я лише раз попоїв; мої черевики промокли, на голоші налипла грязюка. Вся довколишня місцина, події останніх днів і мій понурий настрій гармо-

нували між собою. Яка безвихідь! Я думав про двох людей, які хвалили мої скульптури, поки я був багатий і не потребував підтримки. А тепер, коли я став злидарем, один заявив, що я «не геній», а другий — що «для сироти вони кепські»; один запропонував мені, як убогому іммігранту, квиток до Нью-Йорка, а другий не взяв мене навіть каменярем. Яке знущання з голодної людини! Раніше вони були щирі зі мною, не кривили душею й тепер: нові обставини породили нову оцінку, тільки й того.

Так, вони сказали те, що думали, але вони можуть помилятися! Хіба не траплялося, що художники, довгий час ніким не визнавані, згодом сміялися зі своїх суворих критиків?! Траплялося — й нерідко! Скільки років було Коро, коли він знайшов свою золоту жилу? На нього замолоду сипалось більше клинів (і цілком справедливих!), ніж на Бальзака, перед яким я схиляюсь, як перед богом! Якщо ж шукати ще разючіший приклад, то досить повернути очі в той бік, де на тлі чорних вируючих хмар сяє золота баня Дому інвалідів¹, і згадати історію того, хто спочиває під нею вічним сном, — від днів, коли з молодого лейтенанта артилерії кепкували язикаті дівулі, охрестивши його Котом у чоботях, і до днів численних корон та голосних перемог, сотень ревучих гармат та тисяч тяжких копит, що топтали дороги приголомшеної Європи за вісімдесят миль попереду Великої Армії... То невже я маю повернутись на батьківщину, здатися, визнати себе честолюбним невдахою — ракетою, що злетіла, аби відразу впасти обгорілими уламками? Я, Лауден Додд, котрий зневажав усі інші професії, котрого сент-джозефівська «Санді Геральд» розрекламувала як художника і патріота, — я повернусь до рідного Маскегону, як зіпсований товар? Обходитиму з простягнутою рукою всіх батькових знайомих, благаючи місця підмітальника в конторі?! Ні, клянусь Наполеоном — ніколи! Я помру скульптором, раз і назавжди обравши свій шлях, а ці двоє, які так тяжко мене образили, ще заздритимуть моїм успіхам або проливатимуть сльози запізнілого каяття над моєю злидарською домовиною!..

Тим часом, маючи такі невичерпні запаси мужності, я зовсім не мав чого їсти. Неподалік, за брудною стоянкою екіпажів, за широкою брукованою дорогою, заманюючи

---

¹ Дім інвалідів — відома будівля в Парижі, де знаходиться гробниця Наполеона I.

і водночас відлякуючи, стояв мій шинок. Може, мене впу-стять туди і дадуть попоїсти, а може, саме сьогодні вда-рять громи і блискавки і мене виженуть з голосними прокляттями! Та все-таки це був шанс, і я ладен був його використати; але гідність моя зазнала того дня стільки принижень, що я відчув: краще сконати голодною смер-тю, ніж наразитися на нові знущання. Мені вистачало духу вірити в майбутнє, але як прожити сьогодні, я не знав; мені вистачало сміливості прийняти бій за свій завтрашній день, але забракло відваги взяти приступом візницький шинок. І я сидів на лавці, недалеко від гроб-ниці Наполеона, то поринаючи в дрімоту, то запливаючи в марення, то гублячи здатність міркувати, то відчуваючи тваринне вдоволення від повного спокою, а то починаючи планувати, пригадувати, розповідати самому собі казочки про неждане збагачення, подумки замовляти й жадібно поїдати обіди. Врешті-решт я, мабуть, заснув...

Уже сутеніло, коли мене розбудив раптовий холодний дощ, і я скочив на ноги, аж затрусившись з голоду. Якусь мить я стояв, нетямлячись; в голові яено і чітко линули всі мої недавні думки і мрії; мене знову, мов мотузками, потягло до візницького шинку, але думка про образу спи-нила мене й цього разу.

«Qui dort, dine»¹, — подумав я і, похитуючись від кво-лості, побрів додому мокрими вулицями, де вже горіли ліхтарі та світилися вітрини крамниць. Дорогою я безпе-рестану мріяв про різні смачні страви.

— А, мосьє Додд! — мовив до мене швейцар. — Вам був рекомендований лист. Поштар знову принесе його завтра.

Рекомендований лист мені, коли я так давно не отримув-вав ніяких листів? Його змісту я не міг навіть уявити, тому й не став витрачати час на здогади, а тим паче на обмірковування якихось нечесних планів — я просто по-чав брехати, і то так переконливо, наче все життя тільки це й робив.

— А! — сказав я. — Нарешті я отримаю ці гроші! Жаль, що я спізнився сьогодні. Не позичите ви мені до завтра сотню франків?

Я ще жодного разу не позичав у швейцара грошей; до того ж рекомендований лист був неабиякою гаранті-єю, — і швейцар дав мені все, що мав: три наполеондо-ри² і кілька франків сріблом. Я недбало сунув гроші до

¹ «Хто спить, той обідає» (французьке прислів'я).

² Наполеондор — французька золота монета вартістю 20 франків.

кишені, перекинувся зі швейцаром кількома жартами, повільно вийшов на вулицю, а потім прожогом кинувся за ріг будинку, до кафе «Клюні». Французькі кельнери спритні й меткі, але цього разу вони видались мені вайлуватими. Ледве дочекавшись, коли мені принесли пляшку вина, масло та хліб, я налив склянку і накинувся на їжу. О тонкий смак хліба в кафе «Клюні», о божественний смак першої склянки старого бургундського, що теплою хвилею розлилося по тілу — аж до промоклих, тремтячих ніг, о невимовний смак першої оливки, знятої з печені,— навіть на смертній постелі, коли померхне світильник мого розуму, я пам'ятатиму ваш предивний смак! Уся подальша моя трапеза і весь вечір втонули в густому тумані, можливо, я випив зайве, але певніше — вперше за останній місяць досхожу наївся.

Та ніколи я не забуду сорому та відчаю, що охопили мене наступного ранку. Адже я обманув чесного бідного швейцара, навіть більше — я просто спалив свої кораблі, поставивши під загрозу мій останній прихисток — горище. Швейцар сподівається, що я поверну борг, — а платити нічим; буде скандал, і винуватцеві неподобства доведеться вибратися з приміщення. «А чом це ви ставите під сумнів мою чесність?» — кричав я Майнерові вчора. О, той день! День напередодні Ватерлоо ¹, день напередодні всесвітнього потопу, — адже я продав дах над своєю головою, продав своє майбутнє і повагу до себе за обід у кафе «Клюні»!

Я картав себе цими гіркими докорами — аж коли це поштар приніс горезвісного листа, а разом з ним — і порятунок від біди, що напосіла на мене. Лист був із Сан-Франціско, де Пінкертон успішно вів не одну справу. Він іще раз пропонував виплачувати мені стипендію — вже не сто, а двісті франків на місяць — і надсилав чек на сорок доларів, здогадуючись, в якій скруті я перебуваю.

Можна знайти сотні вагомих причин для того, щоб у наш час, коли слід покладатися лише на себе, людина відхилила пропозиції, які ставлять її в залежність від іншої людини. Проте найбільша кількість найвагоміших міркувань буває безсила перед суворою необхідністю. І я ледве дочекався, поки відчиняться банки, і негайно отримав по чеку гроші.

---

¹ В битві під Ватерлоо 18 червня 1815 року Наполеон зазнав поразки.

Отак на початку грудня я запродався в рабство і протягом півроку тягнув ланцюги вдячності й тривоги, які чимдалі важчали. Діставши в позику певну суму, я перевершив сам себе і затьмарив «Генія Маскегону», виліпивши для Салону¹ невеликого, але вельми патріотичного «Прапорonoсця». Його прийняли, і він стояв там, ніким не помічений, а потім повернувся до мене такий само патріотичний. Потім я всією душею (як сказав би Пінкертон) віддався годинникам та підсвічникам, але негідник ливарник оглянув мої ескізи й нічого не сказав. Навіть коли Діжон, художник вельми добросердний, з вельми презирливим ставленням до такої поденщини, виставляв їх на продаж разом зі своїми, то підприємці відразу відбирали мої й відмовлялися від них. Мої вироби повертались до мене, вірні, як «Прапорonoсець», що на чолі цілого полку менших бовванів, муляв нам очі в малесенькій майстерні мого друга. Ми з Діжоном не раз оглядали цю колекцію. Тут були представлені будь-які стилі — суворий, грайливий, класичний, стиль Людовіка П'ятнадцятого; тут були численні персонажі — від Жанни д'Арк у кавалерійській кірасі до Леди з лебедем; більше того — хай простить мені господь! — комічний жанр теж був тут представлений. Ми оглядали статуетки, ми критикували їх найприскіпливіше, ми доходили висновку, що вони не гірші за інші; і все ж — ніхто не брав їх і за дарма!

Марнославство вмирає нелегко. В деяких — найтяжчих — випадках воно переживає саму людину. Та десь через півроку, коли я заборгував Пінкертонові із двісті доларів, а ще сотню — паризьким знайомим, я прокинувся якось уранці в дуже сумному настрої і виявив, що лишився самотнім — моє марнославство за ніч сконало. Я не наважувався глибше зануритися в трясовину; я впевнився, що на мої нещасні статуетки надій нема; я врешті-решт визнав свою поразку і, сівши в нічній сорочці біля підвіконня, звідки бачив верхівки дерев на бульварі, і слухаючи перші вранішні звуки вулиці, написав Пінкертонові листа. Я прощався з Парижем, з мистецтвом, з усім моїм колишнім життям, з усією моєю колишньою сутністю. «Здаюсь, — писав я. — Тільки-но отримаю ще один чек, виїду на Далекий Захід, і там можеш робити зі мною, що сам схочеш».

¹ Салон — щорічна художня виставка в Парижі.

Треба сказати, що Пінкертон з самого початку спонукав мене їхати до нього: він писав, що почуваеться самотнім серед нових знайомих («жоден з них не має твоєї культури»), і так палко запевняв мене в своїй дружбі, що я губився й ніяковів,— адже я не міг відповісти йому тим же! — бідкався, як тяжко йому без помічника, і хвалив мою рішучість, моє прагнення вибитися в люди в Парижі. «Але пам'ятай, Лаудене,— знову й знову писав він,— якщо він тобі все ж набридне, тут тебе очікує велика робота,— чесна, тяжка, прибуткова: ти будеш сприяти розвитку ресурсів нашого штату, який ще не вийшов з пелюшок. Я щиро вітаюся думками, що ми візьмемось до роботи плече-в-плече».

Тепер, згадуючи ті часи, я дивуюсь, як у мене вистачило духу так довго протистояти цим закликам і витратити кошти мого друга на справи, які (я добре це знав) не вважав перспективними. Та врешті-решт я усвідомив своє становище цілком і повністю; і я вирішив, що в майбутньому не лише прислухатимось до Пінкертонових порад, але й відшкодую збитки, яких він зазнав через мене. Мені спало на думку, що не все ще втрачено: можна ще, змирившись із приниженням, спробувати вхопити за бороду сімейство Лауденів у їхньому історичному Единбурзі.

І ось настав час, коли, за влучним висловом шотландців, я тихо зник із свого помешкання місячної ночі... Це був досить непорядний вчинок, зате дуже легкий для виконання в моїх умовах. Оскільки я міг би винести з своєї кімнати хіба що пару черевиків, то я залишив їх там без жалю. Діжон успадкував «Жанну д'Арк», «Прапорonoсця» і мушкетерів. Про це я сказав йому, коли ми купували валізу й деякі необхідні в дорозі речі; тут же, біля крамниці, ми розпрощались, бо свої останні години в Парижі я хотів перебути сам-один. І ось я сів за свій прощальний обід (значно розкішніший, ніж дозволяли мої фінанси); потім я купив квитка на вокзалі Сен-Лазар і сів у вагон.

Вагон був переповнений, але я відчував себе самотнім. Я дивився на залиту місячним сяйвом Сену з її маленькими острівцями, на шпильасте громаддя Руанського собору, на кораблі в гавані Дьєппа,— і серце в мене болісно стискалося.

Перші промені сонця розвіяли мій неспокійний сон на палубі судна. Я радісно зустрів світанок і з задоволенням спостерігав, як із рожевого серпанку встають зелені береги

Англії; я захоплено вдихав солоне морське повітря. Зне-нацька мене як ударило: я вже не художник! Я перестав бути самим собою, я розлучився з усім, що було дороге мені, і, ставши рабом боргів та вдячності, безнадійним невдахою, повертаюсь тепер до того, що завжди зневажав...

Потім думки мої звернули на Пінкертона, і я відчув полегкість: адже він, безперечно, чекає мене з почуттям палкої дружби та поваги, яких я нічим не заслужив, тож мав надію зберегти їх назавжди. Нерівність наших стосунків раптом гостро вразила мене. Я був би справжнім бевзем, якби думав про історію нашої дружби без сорому, — адже я давав так мало, а брав так багато! Я мав пробути в Лондоні весь день і вирішив (хоча б на словах) встановити певну рівновагу. Влаштувавшись у затишному куточку кафе, я попросив принести мені паперу і заходився писати листа. Я виливав у нього свою вдячність, я розкаювався в минулому і давав обіцянки на майбутнє. Досі, писав я Пінкертонові, я був жажливим егоїстом. Я був егоїстом у ставленні до батька і до друга. Я приймав їхню допомогу і відмовляв їм навіть у такій дрібниці (хоча вони більшого й не просили!), як моє товариство.

Яку силу розради таїть у собі написане слово! Щойно я закінчив і відіслав того листа, свідомість власної доброчесності зігріла мене, мов добре вино.

РОЗДІЛ VI,

У ЯКОМУ Я ВИРУШАЮ НА ДАЛЕКИЙ ЗАХІД

Наступного ранку я приїхав до свого дядька саме вчасно — вся сім'я сиділа за сніданком. Майже ніяких змін не відбулося в цьому домі за три роки, що проминули відтоді, як я вперше сів за цей стіл юним студентом, котрий геть розгубився, споглядаючи невідомі страви — копчену тріску, копчену лососину, шинку з баранини, — і марне сушив голову, але так і не вгадав, що стьобаний чохольчик накриває звичайнісінького чайника. Єдина новина — те, що до мене поставилися з більшою повагою. Пригадавши смерть мого батька, сумно, як і належить шотландцям, похитавши головами, вся сім'я відразу звернула розмову на веселішу тему (о господи!) — на мої успіхи. Їм було так приємно дізнатися про мене стільки втішного; я став справжньою знаменитістю; а де нині знаходиться ця прекрасна статуя?.. Ну, Генія якогось там

міста?.. «Ви її справді не прихопили з собою? Та не-вже?» — потріпуючи кучерями, спитала найграйливіша з моїх двоюрідних сестер, наче я привіз своє творіння в кабриолеті або ховаю його в кишені, як подарунок до дня народження. Це сімейство, необізнане із методом та стилем газетярів Далекого Заходу, свято вірило «Санді Геральд», коли читало безглузду писанину Пінкертонна. Годі придумати іншу обставину, що подіяла б на мене так гнітюче; до кінця сніданку я почував себе як покаранний школяр.

Коли й сніданок, і сімейні молитви скінчилися, я попросив дозволу поговорити з дядечком про «стан моїх справ». Обличчя мого добродійного родича підозріло видовжилось; а коли це прохання нарешті розчув мій дідусь (він був тугуватий на вухо) і виявив бажання бути присутнім при нашій розмові, я спостеріг, що осмута дядька Адама змінилась роздратуванням, хоч він і був дуже стриманий. Ми втрюх перейшли до сусідньої бібліотеки — досить похмурого приміщення для такої неприємної розмови.

Дід натоптав тютюном глиняну люльку і прилаштувався біля згаслого каміна; вікна позад нього були напіввідчинені, а штори напівопущені, хоча ранок був хмарний і прохолодний. Відразу впадало в око, що дід був як чужий у цій кімнаті; здавалося, що ця людина щойно потрапила в корабельну катастрофу.

Дядько Адам сів на своє місце за письмовим столом посеред кімнати.

Ряди цінних книжок зловісно дивилися на мене, і я чув, як у саду цвірінчать горобці, а одна з моїх двоюрідних сестер вже барабанить у вітальні на роялі і співає пісеньку деренчливим голосом.

Похмуро і по-хлоп'ячому втупившись очима в підлогу, намагаючись говорити якомога стисліше, я сповістив родичам про те, що заборгував Пінкертонові значну суму грошей, про те, що втратив будь-яку надію заробляти на прожиток ліпленням. Насамкінець я сказав, що перш ніж просити грошей в сторонньої людини, я вирішив розповісти про свою скруту родичам.

— Дуже шкода, що ти не звернувся до мене раніше, — сказав дядечко Адам. — Насмілюсь запевнити, що це було б куди пристойніше.

— Я з вами згоден, дядечку Адам, — відповів я, — але зважте: я не знав, як ви сприймете моє прохання.

— Я не можу повернутися спиною до свого власного

племінника! — вигукнув він гаряче, але я вловив у його тоні скоріше роздратування, аніж родинне почуття. — Адже ти син моєї сестри! Як же мені не зрозуміти твоєї безвиході? Вважаю, що допомогти своєму племінникові — мій обов'язок.

Я промимрив:

— Дякую вам...

— Так-так... — перепинив дядечко Адам. — І я гадаю — це рука провидіння привела тебе сюди саме зараз. У фірмі, в якій я колись служив, відкрилась вакансія; тепер її власники величають себе «Італійськими оптовиками». Тобі поталанило, — додав він, ледь усміхнувшись, — за моїх часів це були звичайнісінькі бакалійники. Я відрекомендую тебе завтра ж.

— Зачекайте хвилину, дядечку Адам, — сказав я. — Я ж прошу вас зовсім про інше. Я прошу вас повернути Шінкертонові, людині небагатій, мої борги. Я прошу допомогти мені розплутатися з цими боргами, а не влаштовувати за мене моє життя.

— Якби я говорив різко, я нагадав би тобі, що прохачам вибирати не вільно, — заперечив дядько Адам. — Крім того, ти вже побачив, що виходить, коли ти сам влаштовуєш своє життя. Тепер ти повинен покластися на поради старших і — хоч би яка була твоя про них думка! — розумніших людей. Усі ті плани твого приятеля, про котрого я, до речі, нічого не знаю, і всю балаканину про перспективи, які відкриваються перед тобою на Далекому Заході, я не беру до уваги. Рушати через весь континент на полювання за дикими гусьми — навряд чи розумна річ. Зайнявши місце, яке я, на щастя, можу тобі запропонувати і яке не один забезпечений юнак посів би з великою радістю, ти будеш отримувати напочатку вісімнадцять шилінгів щотижня.

— Вісімнадцять шилінгів?! — вихопилось у мене. — Але ж мій бідний друг давав мені більше, нічого не отримуючи навзамін!

— Якщо не помиляюсь, саме цьому другові ти хотів би тепер повернути борг, — зауважив дядько з міною людини, що висуває невідпорний аргумент.

— А-адаме! — озвався раптом мій дідусь.

— Мені дуже прикро, що ви змушені слухати нашу розмову, — улесливо мовив дядечко Адам, повертаючись до муляра, — але ж ви самі цього забажали.

— А-адаме! — повторив дідусь.

— Я вас слухаю, сер.

Дідусь кілька разів мовчки пихнув люлькою, а потім сказав:

— На тебе дивитися гидко, Адаме!

Дядько вочевидь образився.

— Дуже прикро, що ви так вважаєте, — відповів він. — І ще прикріше тому, що ви визнали за можливе висловитись так у присутності третьої особи.

— Воно-то так, Адаме, — сухо сказав старий Лауден, — але мене це не турбує. Ось що, хлопче, — повів він далі, звертаючись до мене. — Я твій дід — так чи ні? А цього А-а-адама ти не слухай. Я простежу, аби тебе не образили. Адже я багатий.

— Батьку, — сказав дядечко Адам, — я хотів би поговорити з тобою сам на сам.

Я підвівся.

— Сиди крячком, де сидів! — сердито вигукнув дід. — Якщо Адамові хочеться потеревенити, хай теревенить. Тут лише я маю капітал, і я примушу слухатись мене, хай йому біс!

Після такої грубуватої передмови у дядька Адама зникло бажання говорити. Дід двічі пропонував йому «вилити все, що у нього на душі», але дядько похмуро мовчав; як по правді, мені в ці хвилини було щиро його жаль.

— Ну, то слухай, синку моєї Дженні, — повернувся дід до мене. — Я маю намір поставити тебе на ноги. Твоя мама завжди була моєю улюбленицею, а з Адамом я ніколи не мирився. Та ти й сам гарний хлопець і маєш лій у голові. Ти ж природжений муляр, ще й у Франції побував, а там, чув я, знаються на тиньку. Справжній тиньк — грандіозна річ, особливо для стелі! А як він прикрашає весь дім! Либонь, в усій Шотландії нема будівельника, котрий пускав би його в хід частіше, ніж я. Тож ось що хочу я тобі сказати: якщо з моїм капіталом ти продовжиш моє ремесло, то станеш багатшим за мене. Адже ти успадкуєш свою частку після моєї смерті. Ну, а якщо ця частка потрібна тобі зараз, тоді ти по справедливості отримаєш трохи менше.

Дядько Адам відкашлявся.

— Це дуже щедро, батьку, — сказав він, — і Лауден, звісно, це розумів. Дуже щедро і, як ви сказали, по справедливості; проте, з вашого дозволу, чи не краще було б оформити це документально?

І тут старого муляра прорвало. Він повернувся до свого нащадка, його нижня губа по-мавпячому відвисла. Кілька

хвилини він вороже дивився на сина, а потім вигукнув:

— Поклич Грегга!

Ці слова явно вплинули на дядька.

— Він, мабуть, пішов до контори,— пробурмотів він, затинаючись.

— Поклич Грегга! — знову мовив дід.

— Я ж вам кажу, що він пішов до контори.

— А я тобі кажу, що він, як завжди, курить у саду! — відрубав старий.

— Ну гаразд! — вигукнув дядько і швидко підвівся з крісла, мовби щось зміркувавши.— Тоді я сам піду по нього.

— Ні, ти не підеш! Сиди отам, де сидиш!

— Та як же, в біса, я його покличу? — спитав дядько роздратовано.

Дід (йому нічим було заперечити) зиркнув на свого сина зі зловтішною клоп'ячою усмішкою і подзвонив у дзвіночок.

— Візьми ключа від садової хвіртки,— наказав дядько Адаму служниці,— піди до саду і, якщо містер Грегг, нотар, там (він завжди сидить під глодом), передай, що містер Лауден-старший просить його зайти до нього.

Містер Грегг — нотар! О, тепер я збагнув прихований зміст того, що казав мій дід, і причину тривоги бідолашного дядечка Адама: виявляється, йшлося про духівницю старого муляра.

— Слухайте, дідусю,— обізвався я,— цього мені не треба. Я хотів би лише попросити в борг фунтів, скажімо, двісті. Я можу й сам дати собі раду, я маю добрі надії і вірних друзів у Штатах...

Старий відмахнувся від мене.

— Говорити буду я! — різко сказав він.

В напруженій мовчанці очікували ми нотаря. Нарешті з'явився чоловік в окулярах, суворий, але досить приємний.

— А, Грегг! — вигукнув дід.— Поставлю вам одне питаннячко: яке відношення має А-адам до мого капіталу?

— Боюсь, я не зовсім вас зрозумів,— спантеличено відповів нотар.

— Яке він має до нього відношення? — повторив старий муляр, ударивши кулаком в поруччя крісла.— Кому належить мій капітал — мені чи А-а-адаму? Чи має він право втручатися?

— Ага, тепер розумію,— відповів містер Грегг.— Зви-

чайно, ні. Одружившись, і ваш син, і ваша дочка дістали певну суму, дістали за всіма правилами закону. Ви, звісно, пам'ятаєте про це, містере Лауден?

— Отже, якщо мені забажається,— провадив дід, карбуючи кожне слово,— я можу залишити всі мої гроші хоч і Великому Мор'ялу?

Мабуть, він мав на увазі Великого Могола¹.

— Безперечно,— відповів Грегг, ледь помітно всміхнувшись.

— Ти чуєш, А-адаме? — мовив дід до сина.

— Дозвольте зауважити, що все це ні до чого,— відповів той.

— От і гаразд! Ви з сином Дженні підіть погуляйте, а нам із Греггом треба вирішити одну справу.

Знову лишившись у залі наодинці з дядечком Адамом, я повернувся до нього, прикро вражений розмовою, і сказав:

— Дядьку Адам, гадаю, ви й так розумієте, як мені боляче.

— Мені теж дуже непрємно,— відповів цей незвичайний чоловік. — Втім, нехай твій дід тебе не дивує. У нього є чимало достойних рис, він людина досить оригінальна. Я не маю сумніву, що він щедро обдарує тебе.

Розмова в такому незворушному тоні була мені нестерпна. Я не міг далі залишатися в цьому домі чи навіть обіцяти, що я сюди ще повернусь. Врешті ми домовилися, що через годину я зайду в контору нотаря, котрого (коли він вийде з бібліотеки) дядько Адам попередить про це. Мабуть, годі придумати химернішу ситуацію: непосвяченій у суть справи людині могло б видатись, що це мені завдано тяжкого удару, а вдягнений у броню Адам — великодушний переможець, котрий не побажав скористатись із своїх переваг.

Я не мав сумніву, що дістану частку дідової спадщини, але скільки і на яких умовах — про це я міг дізнатися щонайменше через годину; доти мені лишалося тільки гадати, прогулюючись широкими безлюдними вулицями нового міста, радячись із статуями Георга IV та Вільяма Пітта, споглядаючи вітрини крамниці нот і відновлюючи знайомство з єдинбурзьким східним вітром.

Наприкінці тієї години я попрямував до контори містера Грегга, де мені, після належного вступу, вручили жа-

¹ Великі Моголи — династія т. з. імперії моголів в Індії (заснована в XVI ст., знищена в XIX ст.).

даний чек на дві тисячі фунтів і кілька книжок з архітектури.

— Містер Лауден просив також сказати вам, — додав нотар, зазирнувши в свої записи, — що, хоча ці книжки дуже цінні для будівельника-практика, вам не варто надто захоплюватись ними, аби не втратити оригінальності. Він іще радить вам не «піддаватися спокусі» (це його власний вираз) теорії деформації, а також пам'ятати, що портландський цемент, змішаний з потрібною кількістю піску, дуже міцний.

Я усміхнувся і зауважив, що так воно, мабуть, і є.

— Якось мені довелось мешкати в будинку, зведеному моїм шановним клієнтом, — сказав нотар, — і в мене склалося враження, що кращого будинку й бути не може.

— В такому разі, сер, вас утішить моє признання: я не збираюся ставати будівельником... — відповів я.

Нотар засміявся. Крига скресла, і я тепер міг порадитись із ним, як поводитися далі в цьому сімействі.

На думку Грегга, варто повернутися до дядька — хоча б для того, щоб пообідати, — і піти на прогулянку з дідом.

— На вечір, якщо бажаєте, я можу вас вирятувати, — додав він, — запросивши повечеряти зі мною по-холодцяцьки. Але обід і прогулянку нехтувати не варто. Вашому дідові чимало літ, і він, я певен, дуже любить вас. Він буде прикро вражений, якщо ви уникнете його товариства. Що ж до містера Адама — ваша делікатність, гадаю, зайва... Ну, містере Додд, а як ви плануєте розпорядитись своїми грошми?

Як — саме в цьому питання! Маючи дві тисячі фунтів — тобто п'ятдесят тисяч франків, — я міг би повернутися до Парижа, до занять скульптурою, і в Латинському кварталі я жив би, як король чи мільйонер. Здається, в мене вистачило совісті відчутти десь у куточку душі вдоволення від того, що я відіслав того лондонського листа, — але ясно пам'ятається мені й те, як усе найгірше в мені змушувало гірко каятись: і навіщо було так поспішати з листом?! Проте, незважаючи на суперечливість моїх почуттів, єдине було певне: коли вже листа відіслано, я маю будь-що їхати до Америки. І я поділив свої кошти на дві нерівні частини: під першу містер Грегг видав мені акредитив на ім'я Діжона, щоб той міг виплатити мої борги в Парижі, а на другу, оскільки я мав деяку готівку на подорожні витрати, він вручив мені чек у банк Сан-Франціско.

Решту часу, якщо не брати до уваги жахливого сімей-

ного обіду та дуже приємної вечері з нотарем, я витратив на прогулянку з дідом, котрий цього разу не повів мене милуватися творіннями його працьовитих рук, а, підкоряючись досить природному й зворушливому пориву, вирішив показати мені вічне житло, яке він обрав місцем свого останнього спочинку. Воно було на цвинтарі, що завдяки дивному випадку опинився між тюремними валами, та ще й над самим урвищем. Довкола вищилися старі кам'яні надгробки, порослі травою та плющем; східний вітер (він видався мені дуже рвучким та холодним) гнув гілля дерев, і бліде сонце шотландського літа креслило на землі їхні танцюючі тіні.

— Я хотів, щоб ти побував тут, — сказав дід. — Поглянь на цей камінь. «Евфімія Росс» — це була моя хазяйка, твоя бабуся... А бодай тобі! Переплутав — вона була моєю першою дружиною, дітей у нас не було. А ось і твоя бабуся: «Мері Маррей, народилася в 1819 році, померла в 1850». Так, це вона — гарна, спокійна, лагідна була, що там не кажи. «Александр Лауден, народився в 1792 році, помер...» — тут вільне місце, це вже про мене. Це ж мене звать Александром. Коли я був хлопцем, мене називали Екі. Гай-гай, Екі, яким же ти став старезним дідуганом!

Незабаром я ще раз відвідав цвинтар — в рідному Маскегоні, над яким уже височіла баня нового капітолію, вдягнуеного в риштування. Я приїхав під вечір, коли саме мрячив дощ. Прямуючи широкими вулицями, назви яких були мені незнайомі, вулицями, де повз мене з дзвоном проїздили конки, де над головою перепліталися десятки телеграфних і телефонних дротів, а обабіч здіймалось громаддя потворних, то яскравих, то похмурих будівель, — я з тугою згадував вулицю Расіна, і навіть думка про візницький шинок викликала на очах сльози. За час моєї відсутності цей одноманітно-нудний Вавилон так швидко розрісся (сказати б — роздувся), що я не раз питав у перехожих дорогу. Навіть цвинтар був новий. Проте смерть, як і скрізь, не дрімала, могил було вже багато, і я петляв під дощем поміж розкішних склепів мільйонерів та скромних чорних хрестів робітників-емігрантів з Угорщини, аж поки випадково — а може, інстинктивно — натрапив на місце останнього спочинку мого батька. Надгробок був поставлений, як я вже знав, «відданими друзями». Тепер я мав уявлення про їхній художній смак, і, здогадуючись, якими можуть бути їхні літературні уподобання, остерігся підійти ближче й прочитати напис.

Але ім'я було викарбуване великими літерами: «Деймс К. Додд». «Дивна річ — ім'я, — подумав я, — воно супроводить людину все її життя, а потім її переживає». І тут з гіркою усмішкою пригадав я раптом, що ніколи не знав — і вже ніколи не узнаю, — яке ім'я ховається за оцим «К». Кінг, Кітлер, Кей, Кайзер... — перебирав я різні імена і врешті, переінакшивши Дональда в безглузлого Кональда, ледве не засміявся вголос. Ніколи ще я так пустотливо не дитинився — бо, мабуть, ніколи ще не був так глибоко зворушений (хоча всі мої почуття, здавалось, омертвіли).

Але після того, як мої нерви підкинули мені такий недоречний жарт, я відчув щире каяття і поквалився піти з кладовища.

Не менш сумними були й усі інші мої враження від Маскегону, де я пробув, проте, ще кілька днів, навідуючи батькових друзів і знайомих. Саме з шанобливості до нього я й затримався в місті і міг би позбавити себе цього випробування, бо батька тут уже всі забули. Щоправда, заради нього мене приймали привітно, а заради мене деякий час підтримували вимушену розмову про чесноти небіжчика. Знайомі згадували його ділові здібності, його щедрі внески на громадські потреби, та варто було мені відійти, як вони миттю про нього забували. Мій батько любив мене, а я покинув його в самотині, і він жив і помер серед байдужих до нього людей; повернувшись, я знайшов лише його могилу; він помер, і його поховали й забули.

Моє безплідне каяття привело мене до висновку: є лише одна людина, яка ще любить мене, — Пінкертон. І не треба мені робити двічі одну й ту ж помилку.

В Маскегоні я затримався десь на тиждень, не сповістивши про це мого друга. І ось, коли я пересів в Каунсіл-Блаффсі на інший поїзд, до вагона увійшов посильний з телеграмою в руді й запитав, чи нема серед пасажирів «Лондона Додда». Вирішивши, що імена майже збігаються, я пред'явив своє право на телеграму. Вона була під Пінкертона: «Якого числа ти прибуваєш? Надзвичайно важливо». Я надіслав йому відповідь, вказавши день і час, і в Огдені отримав нову телеграму: «Прекрасно. Відчуваю невимовну полегкість. Зустріну тебе в Сакраменто». В Парижі я придумав Пінкертонові прізвисько — в гіркі хвилини я називав його «Непогамовним», і саме це слово й прошепотіли тепер мої губи. Яку авантюру затіяв він цього разу? Яку нову чашу випробувань підне-

се добрий монстр своєму Франкенштейнові? ¹ В який новий лабіринт подій потраплю я, опинившись на тихоокеанському узбережжі? Я безмежно довіряв Пінкертонові і водночас — не довіряв йому. Я знав, що його заміри завжди добродісні, але я був певен, що він вчинить (з моєї точки зору) обов'язково не те, що треба.

Гадаю, саме ці передчуття додали похмурих тонів і без того понурим краєвидам за вікном вагона. Непривітні простори Небраски, Вайомінгу, Юти, Невади ніби хотіли відштовхнути мене назад, на мою другу батьківщину, в Латинський квартал. Та коли скелясті гори залишилися позаду і поїзд, що так довго чажкав на крутих підйомах, покотився вниз по схилу; коли я побачив квітучі землі, що привільно розляглися від лісів та блакитних гір до самого океану, побачив неозорі хвилі кукурудзяних полів, гаїв, що ледь колихались під літнім вітерцем, сільських хлопчаків, які на станціях заносили до вагонів інжир і персики; коли й самі чорношкірі офіціанти та провідники помітно пожвавішали, — на душі в мене відразу стало легко. Турботи спали з моїх пліч, і коли в натовпі зустрічаючих на пероні в Сакраменто я розгледів свого Пінкертона, я забув про все, я кричав і махав йому, аж поки захопив обіруч його руку — правицю свого найвірнішого друга.

— Лаудене! — вигукнув Пінкертон. — Як я скучив за тобою, старий! Ти прибув саме в пору. Тебе тут знають і ждуть. Я вже влаштував тобі рекламу, і завтра ввечері ти читатимеш лекцію «Життя паризького студента: заняття і розваги». Тисяча двісті квитків продано! Еге, таж ти зовсім скуд! Ану ковтни, — і він видобув пляшку з вельми дивною етикеткою: «Пінкертонівський коньяк Золотого Штату, тринадцять зірочок, ліцензійний».

— О боже! — вигукнув я, кліпаючи й кашляючи після першого ж ковтка тієї вогненної рідини. — А що означає «ліцензійний»?

— Лаудене, невже ти не знаєш? — вигукнув Пінкертон. — Це ж відомий і прегарний вислів, його можна бачити на будь-якому старовинному шинку при дорогах в Англії.

— Але ж там слово це означає зовсім інше, воно стоується того закладу, а не напоїв, що в ньому продаються.

---

¹ Франкенштейн — штучно створена людська істота — гомункулос, прообраз робота, зображений у романі англійської письменниці Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» (1818). Виконував волю свого господаря-творця.

— Дуже можливо, — погодився Джим, аніскільки не знітившись. — Але це слово дуже ефектне й дало хід напою: він тепер розходитья ящиками. До речі, ти, гадаю, не будеш гніватися: до лекції я розклеїв по всьому Сан-Франціско твої портрети, збільшені з візитної картки, з підписом: «Лауден Додд, американо-паризький скульптор». Ось зразок афішки, яку роздавали на вулицях; на стінах такі самі, лише великим шрифтом, червоною й синьою фарбами.

Я поглянув на афішку, і в мене потемніло в очах. Слова були зайві. Як розтлумачити Пінкертонові, наскільки жахливе це словосполучення: «американо-паризький»? Тим паче, що він не забарився похвалитися саме ним:

— Дуже вдалий вислів — відразу прояснює питання з двох боків. Я хотів, щоб лекція була побудована саме так.

Навіть коли ми дісталися Сан-Франціско і я, шокований видовищем розклесних повсюдно зображень власної фізіономії, вибухнув зливою обурливих слів, Пінкертон так і не зрозумів, чому я обурююсь.

— Якби ж я знав, що тобі не подобаються червоні літери! — це був єдиний висновок, на який він спромігся після моїх нарікань. — Ти маєш слухність: чіткий чорний друк значно кращий, він ураз привертає до себе увагу. А щодо портрета — ти завдав мені прикрасі. Я вважав, що він дуже вдався. Слово честі, мені дуже неприємно, що так трапилось, друже. Тепер я розумію, що ти мав право чекати кращого, але я намагався все влаштувати якнайліпше, Лаудене, і всі репортери в захваті!

Вирвавшись із твані його розумувань, я рішуче переїшов до найголовнішого:

— Послухай, Пінкертоне, з усіх твоїх божевільних витівок ця лекція — найбожевільніша! Як я встигну підготуватися за тридцять годин?

— Все влаштовано, Лаудене! — радісно вигукнув він. — Лекція вже готова. Адже я теж повинен вносити свою частку в діло. Вона лежить, уже віддрукована, в шухляді мого письмового стола. Я замовив текст Гаррі Міллерові, кращому репортерові Сан-Франціско.

Пінкертон, незважаючи на мої мляві заперечення, знай торочив про свої складні ділові операції, згадуючи нових знайомих, раз у раз жалкуючи, що не може відразу познайомити мене з якимсь «душевеним хлопцем гострого, як бритва, розуму», — а мене на саму думку про це знайомство били дрижаки.

Врешті я змушений був змиритися з Пінкертоном, отже — і з репортером, з уже віддрукованою лекцією. Проте одну обіцянку я у нього вирвав — він поклявся більше не діяти від мого імені, не сповістивши перед тим мене. Але, помітивши, як це ошелешило і засмутило Непогамовного, я незабаром розкався і покірно, не скаржачись, пошлетав за його тріумфальною колісницею. Я назвав його Непогамовним. Та точніше було б назвати його Невідпорним.

Але ще більше несподіванок сипонуло на мене, коли я прочитав свою лекцію, написану Гаррі Міллером. Нічого не скажеш — веселий дотепник цей Гаррі Міллер! Його жарти викликали у мене нудоту; водночас, змальовуючи гризеток та голодуючих геніїв, він удавався до солодкого і навіть мелодраматичного тону. Я зрозумів, що він читав мої листи до Пінкертона, бо часом натрапляв на описи власних пригод, спотворених до невпізнання, а також своїх думок і почуттів, але таких вихолощених чи перебільшених, що я червонів. Треба віддати Гаррі Міллерові належне — він таки володів своєрідним талантом, щоб не сказати — генієм! Я намагався притишити його тон, та все було марно: гаррі-міллеризм виявився незнищеним. Навіть більше: у цього чудовиська був певний стиль — чи відсутність стилю, — тож кожна моя вставка дисгармонувала з текстом і збіднювала (якщо це взагалі можливо) загальний ефект.

За годину до початку лекції я пішов до ресторану «Пудель». Тут я пообідав у товаристві мого агента, як Пінкертонові забаглося іменувати себе. Звідти він повів мене, мов бика на різницю, до величезної зали, де я опинився сам на сам з усім Сан-Франціско, один-однісінький посеред сцени, якщо не рахувати стола, склянки з водою, а також віддрукованої на машинці лекції, творцем якої був Гаррі Міллер і частково я. Я почав читати — у мене не було ані часу, ані бажання вчити всю ту нісенітницю напам'ять. Читав я квапливо й несміливо, бо не міг угамувати почуття сорому. Час від часу, коли я зустрічався поглядом з парою розумних очей або натрапляв на винятково соковитий міллерівський дотеп, серце моє обривалося і я починав белькотіти щось незрозуміле. Слухачі позіхали, совались у кріслах, перешіптувались, бурчали і врешті почали вирукувати: «Голосніше! Нічого не чути!» Я взявся пропускати сторінки і, не знаючи тексту, майже щоразу натрапляв на середину фрази, зовсім не пов'язаної з попередньою. Мені вдалося вельми зловісним знаком, що ніхто не сміявся, слухаючи мене. Правду кажучи, я очіку-

вав найгіршого, навіть образ на свою адресу, — аж коли відчув, наскільки все це кумедно. Я ледь не засміявся, і коли мені знову крикнули, щоб я читав голосніше, я вперше усміхнувся до своїх слухачів.

— Гаразд, — відповів я. — Спробую читати голосніше, хоча, на мою думку, нікому не хочеться слухати мене, що воно й не дивно.

І слухачі, й лектор дружно зареготали. Мій імпровізований дотеп викликав гучні й тривалі оплески, що довго не вщухали. Невдовзі, перегорнувши відразу три сторінки, я весело зауважив:

— Ось бачите, я пропускаю все, що можливо.

Цим я ще дужче прихилив до себе слухачів. Коли я врешті зійшов зі сцени, мені вслід сміялись, тупотіли ногами, кричали й вимахували капелюхами.

Пінкертон сидів за лаштунками і щось гарячково нотував у своєму записнику. Побачивши мене, він скочив на ноги, і я з подивом помітив у нього на очах сльози.

— Любий мій! — вигукнув він. — Я цього ніколи собі не прощу, й ти мені ніколи не подаруєш! Та я ж хотів як краще... А як шляхетно ти скінчив лекцію! Я боявся, що нам доведеться на виході вертати гроші...

— Так було б чесніше, — відповів я.

До нас підійшли репортери на чолі з Гаррі Міллером, і я не без подиву виявив, що вони — дуже приємні люди, що на них значно більше намовляють, ніж вони того заслуговують, і навіть сам Гаррі Міллер — досить порядний джентльмен. Я замовив устриць та шампанського (лекція дала нам значний прибуток) і, відчувши потребу розрядити своє напруження, почав жартувати. За столом не вщухав регіт. Вельми натхненно розповів я про безсонну ніч над літературним твором Гаррі Міллера, змалював усю гаму почуттів, які пережив, стоячи перед публікою. Веселі репортери присягалися, що я — душа товариства, що я — король лекторів, і — о чарівна сила преси! — якби ви прочитали в газетах дописи про мою лекцію, надруковані наступного дня, то подумали б, що вона мала величезний успіх...

Повертаючись додому того вечора, я був у прегарному настрої, але Пінкертон журився за нас обох.

— Лаудене, я цього ніколи собі не прощу! — повторював він раз у раз. — Зміркувавши, що ідея цієї лекції тобі не до вподоби, я мав би прочитати її сам!..

РОЗДІЛ VII

СПРАВИ ЙДУТЬ НА ПОВНИЙ ХІД

Хімічний склад їжі мудреця і дурня, слона і горобця однаковий — ті самі елементи, що набули найрізноманітніших форм, підтримують існування всіх жителів землі. Побачивши Пінкертон в новому середовищі, я переконався, що це правило слушне і для тієї розумової діяльності, яка допомагає нам пізнати «радість добування грошей». Як хлопчак, що начитався Майн Ріда, і тепер, затиснувши в руках іграшкову рушницю, крадеться уявними пущами, так Пінкертон, прямуючи по Керні-стріт до своєї контори, відчував себе однією з найважливіших дійових осіб на сцені життя, а випадкова перемовка з мільйонером надовго повнила все його ество щастям. Реальність була для нього романтичною, він пишався своєю діяльністю, він купався в діловому житті. Уявіть собі, що хтось викопав з намулу на Коромандельському узбережжі стародавній галеон¹ і, поки його швидкохідна шхуна лежить у дрейфі неподалік, під гуркіт прибою він одмірює відрами золоті злитки при світлі вогнища з корабельних уламків; хоча цей щасливець, без сумніву, стане володарем незмірно більших багатств, йому не пізнати й половини того романтичного хвилювання, з яким Пінкертон підбивав у спорожнілій конторі свій щотижневий баланс. Кожен долар був наче скарб, віднайдений у таємничих морських глибинах, кожна операція — наче пірнання шукача перлин, а коли Пінкертон удавався в біржові спекуляції, він відчував, що стрясає самі опори сучасності, що в цей час у найвіддаленіших країнах люди, наче на бойовий поклик, беруться до діла, а в сейфах мільйонерів здригається золото. І він робив це з невимовним захопленням.

Я так і не розпізнав до пуття всього розмаїття ділової діяльності Пінкертон, але було п'ять зовсім не пов'язаних між собою справ, про які повсякчас говорив і якими пишався. «Коньяк Золотого штату, тринадцять зірочок, ліцензійний» (досить ароматна рідина), займав неабияке місце у думках Пінкертон, він вихваляв його у велемовному, але не дуже гідному віри трактаті «Навіщо пити французький коньяк? Звернення до розумних людей». Він тримав також рекламну контору — давав поради,

¹ Галеон — середньовічний іспанський вітрильник. На таких судах іспанці вивозили золоті скарби американських індіанців.

складав проспекти і виступав посередником між власниками друкарень та недосвідченими або некмітливими людьми, яким потрібна була друкована реклама: тугодум-галантерейник просив поради, спритний театральний агент — інформації про місцеву публіку, і кожен клієнт отримував примірник його брошури «Як, коли і де, або Кишеньковий довідник з реклами». Щосуботи він фрахтував буксир і вивозив охочих у море, забезпечуючи їх вудками та принадою для шестигодинної риболовлі за п'ять доларів з чоловіка. Мені розповідали, що дехто з пасажирів (безперечно, досвідчені рибалки) ще й наживався на цих рейсах. При нагоді Пінкертона купував судна, що зазнали катастрофи або відслужили свій вік; з часом вони виходили в море (це втямлю, яким чином), але вже під новими назвами, і плавали на океанських маршрутах під прапорами Болівії чи Нікарагуа. І, нарешті, була якась сільськогосподарська машина яскраво-червоного та блакитного кольорів, — вважалось, що в ній «давно відчувалася потреба»; тут Пінкертонові належала десята частка патенту.

Це були його офіційні, головні справи. «Окрім генеральних справ» (його власний вислів), він проводив найрізноманітнішу і вельми таємничу діяльність. Жоден долар, яким він володів, не лежав без руху — Пінкертона жонглював усіма ними водночас, мов клоун апельсинами. Мої власні заробітки, коли я почав одержувати свою частку прибутків, він лише показував мені; вони негайно зникали, мов ті ілюзорні монети-дарунки, які вручають дітям лише для того, щоб опустити їх у церковну скарбничку. Підбивши тижневий баланс, Пінкертона приходив усміхнений, бив мене в плече і заявляв, що чистий прибуток сягнув величезної цифри, а після цього виявлялося — він не має чверті долара на чарку віскі.

— Що ж ти зробив із прибутком? — питав я.

— Знову пустив в обіг! Долари знов у ділі! — відповідав Пінкертона, і в його голосі чулося невимовне захоплення. Він визнавав лише капіталовкладення і терпіти не міг біржової гри.

— Ніяких акцій, Лаудене! — казав він. — Розумний бізнес — і більше нічого!

Але, йї-право, найазартніший біржовик ужахнувся б від самого тільки натяку на деякі Пінкертонові вкладення! Розповім про одне з них, яке мені пощастило простежити від початку до кінця. Він купив сьому частину фрахту якоїсь злощасної шхуни, що йшла в Мексику з

контрабандною зброєю, а звідти мала повернутися до Сан-Франціско з контрабандними сигарами. Про сумні наслідки цього заходу — катастрофу судна, конфіскацію шхуни і судовий процес зі страховою компанією — я не згадуватиму, бо це надто сумно. «Діло не вигоріло», — це все, що сказав Пінкертон, але я зрозумів, що його становище похитнулося. Я довідався про цю операцію зовсім випадково, бо Пінкертон незабаром перестав утаємничувати мене в свої справи — про причини я ще розповім.

Пінкертонова контора — простора будівля з високими стелями і численними дзеркальними вікнами, куди надходили (чи повинні були надходити) прибуткові долари, стояла в самому центрі міста. В заklenій шафі полірованого червоного дерева стояла батарея пляшок з яскравими етикетками — штук із двісті. Вони були наповнені Пінкертоновими «Тринадцятьма зірочками», хоча лише експерт, та й то зблизька, міг би відрізнити їх од пляшок із французьким коньяком. Я часто піддражнював цим свого товариша і пропонував випустити друге видання його брошури — з виправленою назвою: «Навіщо пити французький коньяк, коли ми пропонуємо вам такі самі етикетки?» Дверцята шафи час від часу відчинялися: коли в конторі з'являвся відвідувач, не знайомий з достоїнствами пінкертонівського коньяку, йому дарували пляшку. Коли я спробував протестувати проти такого марнотратства, Пінкертон вигукував:

— Мій любий Лаудене, ти так і не зрозумів суті ділових прийомів! Практична собівартість мого напою — нуль. Отож, хоч би як я старався, дешевшої реклами мені не знайти.

Біля шафи стояв строкатий парасоль, що зберігався як реліквія. Трапилось так, що Пінкертон збирався пустити в продаж «Тринадцять зірочок» на початку дощового сезону. Не маючи за душею ані цента, він нетерпляче очікував першої зливи, і коли пішов дощ, усі головні вулиці заповнили його агенти, що продавали парасолі з рекламою, і всі мешканці Сан-Франціско — від бізнесменів, які поспішали на пором, до красуні, яка чекала на розі авто, — ховалися від дощу під парасолями з дивним написом: «Ви змogli? Випийте «Тринадцять зірочок!»

— Успіх був приголомшливий, — розповідав Пінкертон, розкошуючи в прийемних спогадах. — Жодного інакшого парасоля! Жодного! Я стояв біля цього самого вікна, Лау-

дене, як зачарований, і, їй-право, відчував себе Вандербілтом¹.

Саме цьому вдалому використанню клімату Пінкертон завдячував не лише попит на «Тринадцять зірочок», а й виникнення свого рекламного агентства.

Майже посеред кімнати (я повертаюсь до опису контори) стояв великий письмовий стіл, біля якого громадилися купи афішок, об'яв, брошурки «Навіщо пити французький коньяк?» та «Кишеньковий довідник з реклами». По один бік столу сиділи дві друкарки, які не знали спочинку від дев'ятої години ранку до четвертої пополудні, по другий — стояла модель сільськогосподарської машини. Всі стіни, якщо не брати до уваги місць, зайнятих телефонами і двома фотокартками — врни зображували судно «Джеймс Л. Муді», викинуте на рифи біля стрімчастого узбережжя, і буксир, переповнений любителями риболовлі, — пишались картинами в розкішних рамах. Чимало з них були пам'яттю про Латинський квартал, і, віддаючи Пінкертонові належне, треба сказати, що зовсім нікудишніх серед них не було, а деякі — навіть цікаві. Їх розкупували досить повільно, проте за значні суми, а на місця, що вивільнювались, Пінкертон вішав твори місцевих художників. Деякі з них були паскудні, але всі могли знайти свого покупця. Я так і сказав, і тієї ж миті відчув себе ганебним перекинчиком, що виступив зі зброєю в руках на боці своїх колишніх ворогів. Відтоді я був приречений дивитися на картини очима не художника, а торговця, і прірва між мною й тим, що я любив усім серцем, поглибшала.

— Ну, Лаудене, — сказав Пінкертон другого дня після лекції, — відтепер ми працюватимемо плече в плече. Саме про це я й мріяв. Мені потрібні були дві голови й чотири руки — і тепер я їх маю. Ти сам упевнився, що це аніскільки не відрізняється від мистецтва — теж усе залежить від уміння бачити й уявляти, тільки треба куди жвавіше діяти. Незабаром ти відчуєш увесь чар нашої справи.

Проте довго мені довелось чекати того чару. Мабуть, мені чогось бракувало, бо вся наша діяльність була для мене втомливою метушнею, а місце, де ми метушились, — справжнім Палацом Позіхів. Я спав у тісній комірчині за конторою, а Пінкертон — просто в конторі, на патентованому дивані, який інколи несподівано складався під

¹ Американський мільярдер.

ним; крім того, знові мого друга весь час загрожував будильник. Цей диявольський винахід будив нас на світанку, потім ми йшли снідати, а о дев'ятій уже брались за те, що Пінкертон називав роботою, а я божевіллям. Треба було розпечатати й прочитати величезну купу листів, а також відповісти на них. Я робив це за своїм столом, що його ми поставили в конторі у день мого приїзду, а Пінкертон — на ходу: сяючи очима, він метався по конторі, як лев у клітці, й диктував відповіді друкарці. Треба було проглянути незліченну кількість типографської коректури, позначаючи синім олівцем «курсив», «великі літери» чи «зробити інтервал», а часом і щось завзятіше — приміром, коли Пінкертон енергійно надріпав на берегах реклами «Заспокійливого сиропу»: «Набір розсипати. Чи ви ніколи не друкували реклами? Буду через півгодини». Крім того, ми щодня заповнювали наші рахункові книги. Такі були наші головні обов'язки, більш-менш стерпні. Проте більшість часу витрачалась на розмови з відвідувачами — без сумніву, чудовими й душевними людьми, проникливими й діловими, але, на жаль, аніскільки мені не цікавими. Деяких з них я мав за недоумків: з ними доводилось розмовляти цілу годину, перше ніж вони розв'язували якесь дріб'язкове питання й прощалися, а через десять хвилин повертались і казали, що вони передумали.

Інші вривалися до нас такі заклопотані, наче в них не було ані вільної секунди, але я помічав, що все це гра. Діюча модель сільськогосподарської машини виявилась своєрідною липучкою для цих нероб. Я не раз бачив, як вони байдуже крутили її хвилин п'ять, прикидаючись (хоч це нікого не вводило в оману), що машина цікавить їх з практичної точки зору: «Непогана машина, еге ж, Пінкертоне? Мабуть, чимало вже продали? А як би, на вашу думку, використати її для рекламування мого товару?» (Цим товаром могло бути, приміром, туалетне мило.)

Ще інші (найнеприємніші відвідувачі) виманювали нас у сусідні бари грати в кості на коктейлі, а коли коктейлі були оплачені, пропонували тут же грати на гроші. Пристрасть цієї братії до гри в кості перевершувала все: в одному клубі, де я обідав як «мій партнер, містер Додд», скляночка з костями з'являлася на столі разом з вином і потім замінювала пообідню бесіду.

З усіх відвідувачів мені найбільше припав до душі Імператор Нортон. Його ім'я нагадує мені, що я ще не

віддав належне мешканцям Сан-Франціско. В якому іншому місті виявили б таку повагу та підтримку тихому божевільному, який уявив себе імператором обох Америк? Де ще перший-ліпший ставився з отакою повагою до маячні цього бідолахи? Де ще його приймали торговці та банкіри, видавали готівку на його чеки, сплачували накладені ним самим податки? Де йому дозволяли виступати на випускних вечорах у школах та коледжах? Де на всім білім світі він міг пообідати в ресторані найвишуканішими стравами і піти, не заплативши? Казали навіть, що він дуже вередував: невдоволений обідом, погрожував, що більше до цього ресторану не прийде. Я цьому вірю, бо в нього було обличчя гастронома й гурмана.

Цей монарх зробив Пінкертона своїм міністром — я бачив відповідний указ і лише подивувався із зичливості власника друкарні, який виготовував спеціальні бланки. Мій друг очолював міністерство чи то іноземних справ, чи то освіти — врешті, це байдуже, бо обов'язки усіх міністрів були однакові. Незабаром після приїзду мені довелось бачити, як Джим виконує свою державну роботу. Його імператорська величність забажали навідати нашу контору. Це був гладун з досить дряблою шкірою, з виразом шляхетності на обличчі; він справляв враження надзвичайної урочистості та безглуздості: при боці у нього метлялась довга шабля, а над капелюхом стирчало павичеве перо.

— Я зайшов нагадати вам, містере Пінкертон, що ви трохи забарилися з виплатою податку,— сказав він із старомодною і величною люб'язністю.

— Скільки з мене, ваша величносте? — спитав Джим, і коли божевільний назвав суму (два чи три долари), віддав її до останнього цента і підніс як премію пляшку «Тринадцяти зірочок».

— Мені завжди приємно підтримати національне виробництво,— сказав Нортон Перший.— Сан-Франціско до кінця відданий своєму імператорові, і мушу зізнатись, сер: з усіх моїх володінь я віддаю перевагу саме йому.

— А знаєш,— сказав я Пінкертонові, коли імператор Нортон вийшов,— він мені подобається більше за всіх наших клієнтів.

— Його візит — висока честь,— зауважив Джим.— По-моєму, він звернув на мене увагу, коли знявся галас з парасолями.

Нами таємно цікавилися й інші, видатніші особи. Бувало, Джим прибирав надзвичайно ділового й рішучого ви-

гляду, починав розмовляти короткими реченнями, як дуже заклопотаний ділок, і з його язика вряди-годи злітали такі фрази: «Так сказав мені сьогодні вранці Лонгхерст», або: «Це мені відомо від самого Лонгхерста». Не дивно, думав я, що Пінкертон запрошують на раду такі фінансові велетні: його енергія і винахідливість були понад будь-які похвали. В ті перші дні, коли він ще про все зі мною радився, міряючи кроками контору, складаючи плани, підраховуючи й потроюючи уявний капітал, і його «машина» (вживаючи старе, але незамінне тут слово) працювала на повну потужність, я ніяк не міг вирішити, що сильніше: повага, яку я до нього відчував, чи бажання сміятись, яке він у мені збуджував. Але ті чудові дні невдовзі скінчилися.

— Так, придумано непогано, — якимсь сказав я. — Але, Пінкертоне, невже ти вважаєш, що це чесно?

— А ти вважаєш, що це нечесно? О боже, невже я заслужив отакі слова з твоїх вуст?!

Помітивши, як мої слова йому дошкулили, я безсоромно скористався фразою Майнера:

— По-твоему, чесність — це щось на зразок гри в піжмурки? — сказав я. — Ні, це надзвичайно витончена річ, витончена, як будь-яке мистецтво.

— Ах, ти про це!.. — вигукнув Пінкертон з невимовною полегкістю. — Це казуїстика.

— Я в одному певен: те, що ти пропонуєш, нечесне, — заперечив я.

— Облишмо розмову. Це вже вирішено, — відповів він.

Отже, Пінкертон не став сперечатися зі мною, погодившись майже з першого слова. Але, на біду, такі суперечки чимдалі частішали, і ми почали боятися їх. Найбільше в світі Пінкертон пишався своєю чесністю, найбільше в світі він цінував мою добру думку, і коли траплялося, що його комерційні справи ставили під загрозу і те, й друге, йому було дуже тяжко, та й мій стан був не кращий — адже я багато що завдячував йому, я жив (і жив добре) на прибутки з цих сумнівних операцій, та й кому приємна роль причепи? Якби я був вимогливіший та рішучіший, наші стосунки могли б зайти за край. Але, чесно кажучи, я безпринципно користувався гараздами, не дуже цікавлячись, звідки вони беруться, і намагався уникати неприємних розмов. Пінкертон досить кміливо скористався з моєї слабкості, і ми обидва відчули полегкість, коли він почав огортати свою діяльність у покрив таємничості.

Наша остання суперечка, що мала найнесподіваніші наслідки, постала зі спекуляції списаними на злам суднами. Пінкертон купив якусь старезну посудину і, потираючи руки, сказав мені, що вона вже стоїть у доці під новим іменем і ремонтується. Коли я вперше почув про цю галузь комерції, то нічого не зрозумів, але тепер, після тривалих суперечок, я вже знав чимало і суворо сказав:

— Тут я не можу бути твоїм компаньйоном, Пінкертоне.

Він підскочив, наче вжалений.

— Та ти що? Що з тобою сталося? По-моєму, тобі не подобається кожне вигідне діло.

— Агент Ллойда списав це судно, як негодяще,— сказав я.

— Таж це блискуча операція! Судно в пречудовому стані, треба лише замінити ахтерштевень та частково обшивку. Я тобі скажу, що агенти Ллойда теж наживаються, але вони англійці, і тому ти не хочеш мені вірити. Якби це агентство було американським, ти лаяв би його останніми словами. Так-так, у тебе просто англоманія, звичайнісінька англоманія! — обурено вигукнув він.

— Я не буду добувати гроші, ризикуючи життям людей,— рішуче заявив я.

— О боже! Та хіба будь-яка спекуляція не пов'язана з ризиком? А хіба посилати в плавання навіть чесно збудоване судно — не значить ризикувати життям людей? А шахти — хіба це не ризик? А згадай оту справу з ліфтами. Яка була операція! Але ризик був страшенний! Могло б усе завалитись, і що б тоді сталося зі мною? Лаудене, скажу тобі правду: ти занадто делікатний і ні на що не годен у цім світі!

— Ловлю тебе на слові,— відповів я.— «Навіть чесно збудоване судно», кажеш ти. То давай, Пінкертоне, братися лише за чесні справи!

Удар влучив у ціль. Пінкертон не мав чим боронитись, а я кинувся в атаку з іншого боку. Він дбає лише про гроші, заявив я. Він мріє лише про долари. Куди поділися його передові шляхетні заміри? Куди поділася його спрага культури? Чи він забув про свій ідеал американця?

— Це правда, Лаудене! — вигукнув Пінкертон, сягнстим кроком міряючи кімнату і нервово куйовдячи чуприну.— Це щира правда. Я піддався меркантильності. Що тут казати, як виправдовуватись? Меркантилізм заїв

мене! Мене! Лаудене, так далі жити не можна. Ти знову показав себе справжнім другом. Дай мені твою руку — ти ще раз врятував мене! Мені треба підвищити свій духовний рівень. Я повинен ужити відчайдушних заходів — взятися за вивчення якоїсь важкої сухої науки... Але якої? Богослов'я? Алгебри? А що таке алгебра?

— Ну, це досить важка й суха наука.

— Але вона стимулює духовне зростання?

Я відповів ствердно й додав, що алгебра вважається однією з основ високої культури.

— Тоді саме вона мені й потрібна! Я вивчатиму алгебру, — сказав Пінкертон.

Наступного дня, звернувшись до однієї з своїх дружок, він довідався про молоду дівчину, якусь міс Меймі Мак-Брайд, котра ладна була слугувати йому проводиркою по безводних пустелях алгебри. Вона саме підшуквала собі учнів, плата була досить помірною, і Пінкертон домовився брати у неї уроки двічі на тиждень. Він одразу загорівся нестримним ентузіазмом: здавалося, ніщо не зможе відірвати його від алгебраїчних символів; годинний урок тривав цілий вечір, а до двох уроків на тиждень додалися спочатку ще два, а потім іще один.

Я порадив Пінкертонові остерігатися жіночих чарів.

— Ти й не стямишся, як закохаєшся в свою алгебраїстку, — попередив я.

— Не кажи такого навіть жартома! — заперечив він. — Я схиляюсь перед нею в шанобі. Мені й на думку не спало обійняти її — як не спаде на думку бажання обійняти ангела. Лаудене, я певен, що на всьому білому світі нема другої жінки з такими шляхетними та чистими помислами.

Він говорив надто вже палко, і я не дуже йому повірив.

На той час я вже вступив у нову тривалу суперечку з моїм другом.

— Я п'яте колесо у возі, — вперто доводив я. — З такою самою користю для тебе я міг би зараз перебувати в якійсь Сенегамбії. На листи, які ти мені доручаєш, могла б відповідати й дитина. Ось що, Пінкертоне: або ти знайдеш мені якусь роботу, або я сам собі знайду її.

Отак сперечаючись, я не втрачав надії повернутись до мистецтва, і гадки не маючи, що саме готує мені доля.

— А я вже знайшов роботу тобі, Лаудене, — якось відповів Пінкертон, вислухавши мою чергову тираду. — Ідея слянула мені у вагоні конки. Олівця не було, то я взяв його у кондуктора й дорогою дещо прикинув. Це

дуже вигідна операція, а для тебе кращої й не придумаєш. Тут ти застосуєш усі свої таланти й освіченість. Я вже обдумав текст афіші. Проглянь його... «Сонце, озон і музика! ПІНКЕРТОНІВСЬКІ ГЕБДОМАДАРНІ¹ ПІК-НІКИ!» Це просто притягує очі, особливо оце слово «геб-домадарні», хоч його нелегко вимовити; я натрапив на нього в словнику, коли шукав, як пишеться «гектагональний». «Еге, — вирішив я, — таж це слово — справжній король усіх слів! Поки ти ще свіженьке, я тебе використаю, та ще й шрифтом, не коротшим від тебе самого». І ось, як бачиш, воно й згодилося. «П'ять доларів з голови, дами безплатно. Неймовірна суміш вражень!» Як тобі це подобається? «Безплатне снідання під лісовим шатром. Танці на шовкових травах. Повернення додому в сяйві призахідного сонця. Організатор і почесний розпорядник — Лауден Додд, есквайр² відомий знавець мистецтв».

Просто дивно, як людина вибирає Харібду замість Сцілли!³ Я так ревно домагався, аби викреслити один-єдиний епітет, що без найменшого протесту прийняв все інше в тій афіші, як і все, що з неї поставало. І ось слова «відомий знавець мистецтв» були викреслені, але Лауден Додд став «організатором і почесним розпорядником Пінкертонівських «Гебдомадарних пікніків»; а втім, ця назва незабаром була скорочена публікою в «Дромадер»⁴.

Щонеділі, о восьмій годині ранку, перехожі могли милуватися мною на пристані. Я був у чорному фракку, зі стрічкою в петлиці, на мені були ніжно-блакитні штани і шовковий циліндр, блискучий, мов дзеркало. В руках тримав лакований жезл. Мої кишені були напхані дешевими сигарами та цукерками, призначеними для роздачі. Ліворуч пахкав та тремтів чималий пароплав, дуже патріотично прикрашений прапорами від баку до корми і справді схожий на дромадера. Мій правий фланг прикривала квиткова каса, яку надійно утримував мій вірний колега-шотландець з такою самою стрічкою, як у почесного розпорядника; він безперестану курив сигару на знак того, що сьогодні свято. О пів на дев'яту, упевнившись, що

¹ Щотижневі (давньогрецьк.).

² Есквайр (англ.) — один із дворянських титулів в Англії.

³ Сцілла і Харібда — за давньогрецькою легендою, два страховиська, що жили на протилежних берегах вузької протоки. Мореплавці, уникнувши зубів одного з них, неминуче потрапляли в пащу другого.

⁴ Дромадер (лат.) — одногорбий верблюд.

безплатні сніданки вже завантажені, я теж запалював сигару і чекав, коли заграє оркестр. Чекали доводилось недовго — оркестрантами були німці, дуже пунктуальні. Через кілька хвилин вулицею розсипався бойовий барабанний дріб і з'являвся оркестр, попереду якого з десяток блазнів і добровольців хизувалися ведмежими шапками та шкіряними фартухами й розмахували блискучими сокирами. Оркестрові ми, звісно, платили; що ж до блазнів-добровольців, то в Сан-Франціско так любляють всілякі публічні процесії, що ці добровольці працювали безплатно, з любові до мистецтва, і на них ми витрачали тільки частину сніданків.

Музиканти шикувалися на носі судна й грали веселої польки; блазні ставали на чаті обіч східців та біля каси, яку незабаром брала в облогу публіка, що вивалювалася з переповнених конок, — родини (батько, мати й усі діти), закохані парочки, молоді одинаки. Всього набиралося душ чотириста — шістсот, переважно німців, які розважалися, мов діти.

Коли всі вони вже були на палубі і двоє-троє припізнілих стрибали на борт під веселі вигуки пасажирів, пароплав віддавав кінці й виходив у бухту.

І тоді наступав час праці й слави почесного розпорядника. Я кружляв серед натовпу, випромінюючи люб'язність та усмішки, щедро роздаючи цукерки й сигари. Я жартував з незграбними дівчатами-підлітками, казав соромливим закоханим, що цей пароплав лише для одружених, грайливо запитував неуважних молодиків, чи не мріється їм про коханок, пригощав сигарою якогось главу сімейства, а потім милувався красою його нащадка і питав у мами, скільки рочків цій милій дитині, яка (з запалом запевняв я) незабаром переросте свою мамцю, або питав у неї, чи не знає вона дуже мальовничої місцини на узбережжі Соселіто чи Сан-Рафаель, де ми влаштували б свій пікнік (вважалося, що ми цього ніколи не вирішуємо заздалегідь). А за хвилину я знову перекидався легковажними жартами з дівчатами, збуджуючи скрізь, де з'являвся, сміх і голосні вигуки: «Який же він веселун, цей містер Додд!», «Ах, який він люб'язний!»

Так я розважав публіку протягом години, а потім починав другий обхід палуби, тримаючи сумку з різнокольоровими прапорцями на шпильках. На прапорцях було написано: «Стара добра Німеччина», «Каліфорнія», «Справжня любов», «Старі диваки», «Прекрасна Фран-

ція», «Зелений Ерін»¹, «Країна тістечок», «Столичний Вашингтон», «Сойки-щебетухи», «Вертляві пташки» — по двадцять прапорців з отакими назвами, бо за безплатне снідання наші гості сідали групами по двадцять душ. Розподіл прапорців передбачав виняткову тактовність (правду кажучи, це був найвідповідальніший з моїх обов'язків), але робив я це з удаваною безтурботністю, зі сміхом, жартами та веселими суперечками. Прапорці пришпилювались до капелюхів та капелюшків, і незабаром зовсім незнайомі люди радісно і збуджено вітали одне одного в своїх «кают-компаніях», як ми називали столи. Над палубою лунали вигуки: «Гей, сойки-щебетухи, де ви?», «Та невже на цьому судні нема більше жодного каліфорнійця, крім мене?»

Тим часом ми вже наближаємось до заздалегідь вибраного місця нашого пікніка.

Я збігаю на капітанський місток, і на мене тепер звернені погляди всієї публіки.

— Капітане! — кажу я чітко й вимогливо, і мій голос розлягається по всій палубі. — Більшість нашого товариства бажає висадитися в затоці за мисом Самотнього Дерева.

— Чудово, містере Додд! — весело вигукує капітан. — Мені однаково. Але я погано знаю затоку, яку ви обрали, тому залишайтеся на містку і подавайте мені лоцманські команди.

І я виконую його прохання з допомогою жезла. Я подаю команди, на превелике задоволення всієї публіки, бо я (що там казати!) — загальний улюбленець. Ми стишуємо хід і наближаємось до зеленого видолінка, зрошеного ручаєм та порослого соснами й секвойями. Пароплав кидає якір, потім спускаються шлюпки, дві з яких уже завантажені напоями для імпровізованого бару; в третю сідає оркестр, супроводжуваний розкішними блазнями, і пливе до берега під знадливу мелодію «Дівчата з Буффало, виходьте до нас на смерканні». Згідно з нашою програмою один з незграбних блазнів впускає у воду сокиру, після чого веселошам публіки вже немає меж. Щоправда, якось сокира взяла та й попливла (вона була бутафорська); публіка сміялась, але вже з нашого шахрайства.

Хвилини за десять-п'ятнадцять шлюпки знову підходять до борту, кожна «кают-компанія» сідає окремо і пливе

¹ Ерін — поетична назва Ірландії.

на берег, де вже чекають оркестр і бар. Потім перевозяться кошики зі сніданням; їх складають на березі, і довкола стають на чати дужі блазні, поклавши сокири на плече. Сюди ж прямую і я, тримаючи в руці записника, і зупиняюсь під прапором з написом: «Снідання видається тут». В кожному кошику — повний набір для двадцяти душ: холодна закуска, тарілки, склянки, ножі, виделки, ложки, а також пристрасний, породжений пером Пінкертона, заклик (він приклеєний до покривки) берегти скляний посуд і срібло. В барі уже пропонують пиво, вино й лимонад, і всі компанії прямують у гай, несучи кошики на палиці, а пляшки — під пахвами. До першої години вони бенкетують під звуки оркестру в тісному товаристві. З першої до четвертої пополудні вони танцюють на траві, бар торгує напоями, а почесний розпорядник, який уже геть змучився, намагаючись розвеселити найпохмуріше товариство, тепер теж повинен танцювати з найнепоказнішими дамами. О четвертій сурмить сурма — і за півгодини всі знову на пароплаві; почесний розпорядник, нарешті звільнившись, може відпочити, сівши в капітанській каюті на ящик з-під бренді чи содової. Я сказав — «нарешті звільнившись», але мені ще треба було вгамувати неймовірну шттовханину, а потім у супроводі двох полісменів везти денний виторг до контори Пінкертона.

Це звичайний пікнік, але ми, догоджаючи смакам Сан-Франціско, влаштували також особливі свята. «Маскарад середніх віків», про який сповіщали рукописні афіші, які починалися словами: «Всім! Всім! Всім!», і на який зійшлася велика кількість рицарів, ченців та маркізів, зненацька захопила злива, і наше повернення до міста перетворилося в спектакль, найсумніший з усіх, що їх я будь-коли бачив. Зате дуже приємно згадувати пікнік «Збір шотландських кланів» — це був наш безперечний успіх. Ще ніколи не збиралося стільки чоловіків з оголеними блідими колінцями; а що більшість гостей належала до клану Стюартів і пишалася орлиними перами, товариство це було досить шляхетне. Я привселюдно оголосив про своїх шотландських предків, і мене відразу одностайно прийняли до якогось клану. Єдина хмарка затьмарила цей чудовий день, червону дату мого календаря: я заготував надто великий запас національного напою — славнозвісного шотландського віскі «Роб Рой», і він виявився досить міцним, бо від четвертої до половини на п'яту мені довелося добряче попрацювати, перевозючи на борт непритомних вождів шотландських кланів.

Якось на один із наших пікніків з'явився інкогніто сам Пінкертон під руку зі своєю алгебраїсткою і став душею своєї «кают-компанії». Міс Меймі видалась мені схожою на милу мишку з величезними сяйними очима, прегарними манерами і на диво правильною вимовою — я ніколи ще не чув такої. Розкривати інкогніто Пінкертона було суворо заборонено, тож я не мав змоги познайомитися з міс Меймі ближче, але наступного дня мені сповістили, що вона визнала мене «найдотепнішим джентльменом з усіх, з ким їй доводилось знатись». «Не дуже ти розбірлива в дотехах», — подумав я. Однак мушу зізнатися, що такої думки була не тільки вона. Один з моїх жартів навіть облетів увесь Сан-Франціско, і я чув, як ним шикували в моїй присутності люди, що не знали мене. Але лишатися невпізнаним було чимдалі важче: моя поява викликала пожвавлення, особливо в не дуже респектабельних кварталах. «Хто він?» — «Як це — хто?! Та це ж Дромадер Додд!» Або з нищівною усмішкою: «Ти що, не знаєш містера Додда, розпорядника пікніків? Отакої!» І мені вже й самому було жаль того нещасливця. Адже наші пікніки, хоч і трохи вульгарні, були веселі та безтурботні — достоту золота доба; я певен, що кращу розвагу годі було й вигадати, і хоч я завжди мав чимало клопоту як розпорядник, часто почувався щасливим...

Мені завдавали прикрощів тільки дві обставини. По-перше, необхідність жартувати з дівчатками-підлітками, яких я не терпів, а по-друге... Цей момент менш важливий, і з ним було легше. В ранньому дитинстві, ще, можна сказати, сидячи в материній пелені, я навчився (і так, на жаль, і не розучився досі) тягти пісню «Перед битвою». А голос мій має одну властивість: коли я беру найвищі ноти, їх ніхто не чує навіть за обіднім столом. Знавці кажуть, що я фальшивлю на високих нотах. Крім того, якби навіть я був найкращим у світі співаком, «Перед битвою» — не та пісня, яку я обрав би для виконання. Однак на одному з найнудніших пікніків я, впавши у відчай, затяг цю пісню. То була моя фатальна помилка. Чи то на пароплаві завівся постійний пасажир (хоча я ніяк не міг засікти його), чи сам пароплав усім своїм залізом та деревом всотав цю традицію, — але відтоді в кожному рейсі серед публіки ширився поголос, що містер Додд — справжній співак, що містер Додд виконує «Перед битвою», і, нарешті, що містер Додд зараз заспіває «Перед битвою». Пісня стала обов'язковим номером про-

грами, як і падіння у воду бутафорської сокири. І я щонеділі заводив свою жалюгідну пісеньку, за яку мене щедро нагороджували оплесками. О безмежність людської вдячності! Мене неодмінно просили проспівати на біс.

Але треба сказати, що я був задоволений, — моя праця добре оплачувалася. Після кожної неділі ми з Пінкертоном ділили між собою десь по п'ятсот доларів прибутку. Навіть більше — наші пікніки, хоч і непрямим чином, принесли мені несподіваний успіх. Сталося це наприкінці сезону, після «Великого прощального маскараду». На цей час наші кошики зносилися, і ми вирішили продати їх, а навесні, коли настане сезон, придбати нові. Поміж наших покупців був робітник на прізвище Спіді, до якого, не діставши відповідей на свої листи, я й з'явився по борг особисто, сам дивуючись із того, що раптом опинився в ролі кредитора. Спіді зустрів мене вороже, хоч і перестрашився. Заплатити він не міг, а кошики вже встиг перепродати і зухвало запропонував мені робити з ним що завгодно. Я не хотів втрачати власних грошей, не кажучи вже про Пінкертонові, і, крім того, поведінка нашого боржника мене обурило.

— Знаєте, містере Спіді, я ж можу відправити вас до тюрми! — сказав я, просто щоб налякати його.

Цю страшну погрозу почули в сусідній кімнаті. Звідти миттю вибігла товста рум'яна ірландка й заповзялася улещувати та вмовляти мене.

— Та невже ж у вас стане духу отаке вчинити, містере Додд? Та ж усім відомо, який ви сердечний. Лице ж у вас добре, достеменно як у мого покійного брата... Правда, він полюбляв хильнути надміру, від нього так і тхнуло, що вже й казати... Але й справді ну нема ж у нас анічогісінько, крім оцих меблів та клятих акцій! Візьміть акції, синку мій! Останні гроші я за них віддала, уперше ризикнула, а вони ж, кажуть, тепер і щербатої копійки не варті.

Піддавшись на її вмовляння, а до того, розкаявшись у власній суворості, я врешті-решт згодився взяти пухку пачку так званих «дутих» акцій, на які ця чудова, але недолуга жінка змарнувала свої тяжко зароблені кошти. Не скажу, що ця угода була мені вигідна, але вона принаймні заспокоїла жінку, а я, власне, не дуже ризикував, бо акції (вони належали Катамаунтській срібній копальні) впали на той час до найнижчого рівня і деінде або лежали непотрібними паперами, або їх викидали на смітник збанкрутілі біржові спекулянти.

Через місяць-два я помітив повідомлення в біржовій газеті, що акції Катамаунтської копальні почали підніматись; до вечора «кляті акції» вже стали чималим багатством. Я навів довідки й дізнався, що в занедбаному штреку виявили сріблоносну жилу, яка обіцяла дива. Ось прекрасна тема для філософських роздумів: як часто в занедбаних копальнях, акції яких були заморожені на нулі, знаходили нові жили! Трапилось так, що Спіді притримали свої акції, не продавши їх синдикатові, і якби я не заявився до них із настирливою вимогою виплатити борг, місіс Спіді вже красувалась би в шовкових сукнях. Таким збігом обставин я, звісно, скористатися не міг, тож я й пішов до Спіді, щоб повернути акції. В їхньому помешканні стояв несусвітній гамір: зійшлися всі сусіди (теж любителі гри на біржі), щоб висловити співчуття; місіс Спіді сиділа, обливаючись слізьми.

— П'ятнадцять років, — голосила вона, — збирала я гроші, щоб купити оті паскудні папірці! Та я ж навіть молока дітям не давала, прокляття на мою голову! Таж тепер би я, наче якась леді, їздила б у кареті, якби була справедливість на білім світі! Та бодай би він згинув, отой Додд! Щойно він переступив наш поріг, я побачила, що це сам диявол...

Отут вона й побачила мене, але навіть драматизм цієї сцени не витримує ніякого порівняння з тим, що було потім. Коли виявилось, що я прийшов повернути втрачене багатство, і коли місіс Спіді, рясно зросивши мої груди слізьми, відмовилась його прийняти, і коли містер Спіді (негайно викликаний з табору Великої Армії нашої Республіки) пристав до цієї відмови, і коли я став наполягати, і вони стали наполягати, а сусіди гамірно підтримували кожного з нас по черзі, і коли врешті ми домовились вважати себе співвласниками акцій та розподілити прибутки на три частини — одну мені, одну містерові Спіді, одну його дружині, — уявіть самі, яка весела веремія зчинилася в цій маленькій, бідно обставленій кімнатчині, де в одному кутку стояла швацька машина, а в другому спали малі діти, де на жовтих стінах висіли фотографії з видом Гарфілду та битви під Геттісбергом. Хтось із співчутливих сусідів приніс пляшку портвейну, і ми розпили його, змішуючи з власними слізьми.

— П'ю за ваше здоров'я, любий мій! — ридала місіс Спіді, вельми розчулена моєю галантністю. — Вип'ємо ж усі за його здоров'я, за містера Додда, розпорядника пікніків, найвідомішого джентльмена в усій нашій окрузі;

і я молю господа бога, любий мій, щоб дав він вам здоров'я та щастя на довгі літа!

Врешті виявилось, що найбільший зиск від тих акцій отримав я, бо продав свою третину, коли вона коштувала п'ять тисяч доларів, а Спіді, що полюбляли ризикувати, притримали свої акції, аж поки синдикат почав знову «заморожувати» копальню, — і вони ледве встигли виручити чверть цієї суми. Добре, що хоч так сталося, бо майже всі ці гроші вони вклали (як це робив і Пінкертон) у нові акції, і коли я ще раз зустрів місіс Спіді, на ній ще було прегарне вбрання, куплене в часи багатства, але вона вже лила сльози, оплакуючи нову катастрофу.

— Нас знову заморозили, любий мій! Усі гроші, які мали, і швацьку машинку, і Джімів сюртук — усе ми вклали в «Золотий Захід», а ці мерзотники придумали якийсь новий податок!..

На кінець року я підрахував свої фінанси. Я отримав:

За акції Катамаунтської срібної копальні	— 5000 доларів
За пікніки	— 3000 доларів
За лекцію	— 600 доларів
Прибутки з капіталу, вкладеного в діло Пінкертона	— <u>1350 доларів</u>
Всього	— 9950 доларів
До цього треба додати:	
Залишок від дару мого діда	— <u>8500 доларів</u>
Всього	— 18450 доларів
З другого боку:	
Я витратив	— 4000 доларів
Отже, у мене залишилось	— 14450 доларів

Не соромлюся сказати, що я дивився на цю цифру радісно й гордо. Вісім тисяч доларів (тобто зароблені останнім часом) були реальні, вони лежали в банку, а інші обертались десь поза досяжністю самої уяви (їх можна було бачити, як у дзеркалі, в наших рахункових книгах), підкоряючись нездоланним чарам характерника Пінкертона. Мої долари пробиралися до берегів Мексики, де їм загрожували морські глибини та берегова охорона; вони дзвеніли на прилавках барів у місті Томстоуні, штат Арізона; вони сяяли в руках картярів у наметах золотошукачів — навіть уявити було годі, як широко вони розлітались, як змінювали напрям, підкоряючись примхам чарівника. Але, хоч ці долари були нині тут, а завтра

там, вони залишалися моїми; ще більше тішило мене те, що вони приносили чималі дивіденди. «Мій маєток», називав я їх; у доларах або навіть британських фунтах це була значна сума, а в французьких франках вони здавалися справжнім багатством. Мабуть, я вже розкрив свої карти, і вже можна звинуватити мене в непослідовності... Але вислухайте спочатку мої виправдання та оповідь про зміни в долі Пінкертона.

Десь через тиждень після пікніка, на який він з'явився в супроводі Меймі, Пінкерстон признався мені, що він її кохає. Я стежив за ними на палубі, я бачив, як виразно поглядала на Пінкертона Меймі, і я порадив сором'язливому закоханому відкритись їй. Наступного вечора він уже вів мене в гості до своєї нареченої.

— Ти повинен подружити з нею, Лаудене, як подружив зі мною, — зворушливо мовив Пінкерстон.

— Наговоривши їй усіляких прикростей?.. Навряд чи завоюєш таким чином прихильність молодій дівчині, — відповів я. — Завдяки пікнікам я вже маю деякий досвід.

— Так, ти просто незрівнянний на пікніках! Не знайду слів, щоб сказати, як я захоплююсь тобою! — вигукнув він. — А що вже казати про неї! Вона — сама досконалість! Бог відає, чим я заслужив її любов. Друже мій, яка ж це відповідальність для такого неотеси, як я, та ще й не завжди правдивого!

— Нічого, старий, тримайся! — сказав я.

Та коли ми прийшли до пансіону, де жила Меймі, Пінкерстон був схвилюваний неймовірно.

— Це Лауден, Меймі, — тільки й мовив він, мало не скликуючи. — Люби його, у нього велика душа.

— Я вас знаю добре, містере Додд, — сказала дівчина люб'язно. — Джеймс безперестану розхвалює ваші чесноти.

— Люба леді, — відповів я, — коли ви познайомитеся з нашим другом ближче, пізнаєте його гаряче серце, ви будете про мене гіршої думки. Мої чесноти зводяться до того, що я дозволяв йому годувати й одягати мене і тяжко працювати задля мене, коли йому й самому було нелегко. Коли я сьогодні живий, то це завдячую йому. Ще ніхто в світі не мав кращого друга. Вам треба добре дбати про нього, — додав я, обнімаючи Пінкертона за плечі, — добре доглядати його, бо йому це конче потрібно.

Ця промова справила на Пінкертона сильне враження — і на Меймі, боюсь, теж. Як по правді, мої слова були не вельми тактовні. «Коли ви познайомитеся з нашим

другом ближче» — вислів не дуже вдалий, і навіть слова «добре доглядати його» можна було витлумачити як образливі. Та певен — ви погодитесь зі мною, що загальний тон моєї промови не назвеш зверхнім. Якщо саме таким був присуд міс Меймі, я не можу її в цьому звинувачувати, як не можу звинуватити й себе: Пінкертон, без сумніву, так надокучив нещасній дівчині балачками про мене, що вона не могла вже спокійно чути навіть моє ім'я; тож якби навіть я став перед нею з Аполлоновими співами — вона слухала б мене так само неприязно.

Попри все це, у мене виникли дві підстави взяти курс на Париж. По-перше, Джим збирався женитись, отже, йому вже не загрожувала самотійність; по-друге, я не сподобався його нареченій, отже, краще звільнити її від мого товариства.

Якось пізно ввечері я повідав Пінкертонові свої думки. Цей день уже був відзначений для мене видатною подією: я поклав у банк п'ять тисяч доларів, виручених від продажу Катамаунтських акцій; Джим свого часу відмовився стати співвласником тих акцій, тож увесь ризик і весь прибуток дістались мені. Ми відзначали успіх міцним портером¹ із сухим печивом. На початку я сказав Пінкертонові, що не повернусь більше до цієї розмови, якщо вона буде йому неприємна чи спричинить труднощі в справах. Він мій найвірніший друг; кращого годі й уявити. І я ладен задля нього піти на все. Та водночас я прошу зважити, наскільки я йому потрібен, бо таке життя не задовольняє мене, усі мої справжні заміри зманюють мене на інший шлях. До того, він збирається одружитись, отже, в нього з'являться нові обов'язки та інтереси, і щира дружба може не сподобатись його дружині.

— О ні, Лаудене, їй-право, ти помиляєшся! — палко заперечив Пінкертон. — Вона дуже цінує тебе!

— Що ж, тим краще, — зауважив я. А далі сказав, що ми розлучимось ненадовго, що, судячи зі стану наших справ, через два роки Пінкертон зможе приїхати до мене в Париж, заощадивши капітал, хоч і невеликий для Сполучених Штатів, але для Франції досить солідний; що ми складемо наші кошти і купимо два будинки: в Парижі — на зиму, в Фонтенбло — на літо і щасливо заживемо вдалині від доларової гарячки Заходу, виховуючи у маленьких Пінкертонів практичні нахили і художні смаки.

— Тож хай я поїду не як дезертир, а як авангард, що

¹ Портер (англ.) — міцне темне пиво.

очолов марш пінкертонівського загону! — Так скінчив я свою мову.

Я переконував і вмовляв Пінкертонна, не шкодуючи запалу, він сидів навпроти мене, схиливши підборіддя на руки, і, якщо не брати до уваги одного-єдиного вигуку, справляв мовчанку.

— Я чекав цього, Лаудене, — сказав він нарешті, коли я замовк. — І мені боляче, це факт — такий уже я неправний егоїст. Крім того, твій від'їзд — це смертельний удар по пікніках. Що там казати — ти був душею цієї справи; твій жезл і твоя гречність, твій розум, твій гумор, твоя рицарська поведінка — усе це створювало атмосферу приязні, дружби, невимушеності, веселоців. Та все ж ти мавш слухність — тобі треба їхати. Можеш розраховувати на сорок доларів щотижня, а якщо діло в Діп'ю-Сіті — це ж один з природних центрів нашого штату! — вигорить, як я сподіваюся, то ця сума подвоїться. Але й сорок доларів — теж непогано. Згадай: два роки тому ти змушений був мало не жебратити.

— Я й справді жебрачив.

— І ті негідники не підтримали тебе! — вигукнув Джім. — Однак тепер я цим задоволений. Я захоплений — адже ти повертаєшся переможцем! Уяви, як здивується твій маестро або отой бездушний Майнер! Ех, нехай лиш мої справи в Діп'ю-Сіті підуть угору — і ти поїдеш до Парижа. А рівно через два роки, в точно визначений день я приїду до тебе з Меймі!

Ми розмовляли в такому дусі до пізньої ночі. Я так радів, що повернув собі свободу, а Пінкертон так пишався моїм товариством, так утішався моїм щастям, з такою ніжністю говорив про свою прекрасну обранницю, а всю кімнату так заповнили повітряні замки й вілли в Фонтенбло, що сон, звісно, втік од нас, і тільки коли конторський годинник вибив третю, Пінкертон почав розкладати свого патентованого дивана.

РОЗДІЛ VIII

ЛЮДИ ПРИПОРТОВИХ КВАРТАЛІВ

Дуже багатьом людям притаманна звичка дивитись на життя так, начебто в ньому є чітка межа між справами й розвагами, як, приміром, між сном і пробудженням. Я вже розповів про діловий бік мого життя в Сан-Франціско, а тепер поведу мову про розваги: вони теж відіграли свою

роль в історії мого героя — джентльмена, який потрапив у корабельну катастрофу і про якого я незабаром поведу мову.

Хоч я мав чималі обов'язків, два-три вечори на тиждень були в мене вільні, так само, як пообідній час майже щодня — обставина, тим приємніша, що я жив у дуже мальовничому місті, якого раніше не знав. Із «поклонника Парижа», як я колись себе називав, я виріс (чи опустився) до любителя прогулянок морським узбережжям, споглядача причалів, постійного відвідувача околиць, охочого до знайомств із диваками. Я відвідував китайські та мексиканські гральні кубла, німецькі таємні товариства, матроські нічліжки та інші не менш ославлені й небезпечні притулки. Я не раз бачив, як слизьку долоню спійманого на шулерстві партнера припилювали до столу ножем; як серед людної вулиці моряків били по голові і вони падали непритомні і їх тягли на корабель, де бракувало робочих рук; як бешкетники стріляли один в одного і клуби порохового диму (разом із натовпом) котилися з дверей бару. Я чув, як незворушні поляки обговорювали найзручніший спосіб пожежі в Сан-Франціско, що спалила б його дотла; як заповзяті робітники й робітниці голосно присягалися з трибуни на Піщаному березі; як збирали жертви на шибеницю, причому називали прізвища фабрикантів, котрих повісять, і читали перед захопленим натовпом телеграму, в якій один із представників законодавчої влади штату давав на це згоду. Проте всі ці готування до виступу пролетаріату спинялись (і то негайно) зловісним іменням містера Колемана. Досить було цьому лінчувальникові, проводиреві «комітету пильності» з'явитись і нашорошити вуха, як уся галаслива юрба втихомирювалась.

Я не міг не замислюватись над дивним життям цього чоловіка, який мешкав десь майже непримітно під виглядом торговця і якого боялося все місто.

І хоч я, сторонній спостерігач, був розчарований тим, що вся ця історія закінчилася без пострілів та страти бо-дай одного мільонера, однак, розваживши все до пуття, вирішив, що саме такої колоритної картини не побачиш більше ніде.

В тисячах міст у різні часи я міг би спостерігати жахливі вуличні розправи, та тільки в Сан-Франціско і тільки в ті роки я бачив Колемана, самовладного деспота, який замислено простував перевальцем по тихій вулиці, лагідно поплескуючи себе по товстому стегну.

Ця історична особа, непомітна й мовчазна, і досі живе десь у закутку моїх споминів про Сан-Франціско; все інше видається дрібницею, згадками бродячого художника.

Надто приваблювали мене міські нетрища. Здебільшого я навідував квартали «Малої Італії». Я зазірав до невеличких харчівень, мовби перенесених з Генуї чи Неаполя разом зі стінами, макаронами, ф'ясками, портретами Гарібальді та кольоровими карикатурами на політичні теми. Не раз я починав палкі суперечки з першим-ліпшим рибалкою, що поблискував сережкою в вусі. Мене часто бачили (якщо там було кому бачити мене) на майже безлюдних крутих вуличках «Малого Мехіко» з його перехнябленими дерев'яними хатинами, довженними потрухлими дерев'яними сходами та небезпечними стежками на піщаних схилах, по яких могли ходити хіба що кози. Ще більше вабив мене китайський квартал з його незвичними деталями побуту. Мене полонила не зовсім зрозуміла національна атмосфера цього своєрідного живого музею. Я не міг начудуватись з незвичних заморських овочів, що в стандартних американських вітринах мали вигляд якогось чаклунського зілля; з аромату пахучих паличок, що курилися в курільнях; з повітряних зміїв, оздоблених химерним східним орнаментом, що гоїдались на вітрі, зачепившись за американські телеграфні стовпи та дроти; папірцями з написаними на них молитвами, що, підхоплені подихом пасату, літали над стічними рівчачками... Я часто бродив Північним узмор'ям, милуючись протокою Золоті Ворота, величезними суднами, що випливали в океан, аби взяти курс до мису Горн. Повертаючись додому, я навідувався до дивовижної будівлі з земляною долівкою. Вона була захаращена клітками з дикими тваринами та птахами; її власник, брудний, як і його звірі, стояв за розхитаним прилавком і в задушливій атмосфері звіринця, під верещання мавп, наливав відвідувачам міцнююче дешеве віскі.

Ходив я і в Ноб-Гілл, теж своєрідні нетрища, де мешкають лише мільйонери. Вони заселили вершину пагорба, що підносився високо над міськими кварталами; пасати вільно гуляли безлюдними вулицями поміж палаців.

Проте Сан-Франціско цікавий не лише сам по собі. Це не тільки найдивовижніше місто Сполучених Штатів, велетенський плавильний казан для переробки і націй, і коштовних металів. Це ще й ворота в Тихий океан, це порт, звідки ведуть шляхи в інші світи, в давніші епохи історії людства. Казали, що ніде більше не збира-

лося стільки кораблів, які обійшли мис Горн, припливли з Китаю, з Сіднею, з Індії. Серед тих велетнів океанських просторів були майже непомітні шхуни, що прибували з островів. Вони мали низьку осадку, легкий рангоут¹ та витончені лінії корпусів, як у яхт; на палубах метушилися шоколадні матроси-полінезійці з лагідними очима; лунала м'яка мова; їхні шлюпки були свідками шалених прибоїв біля берегів далеких атолів². Ці шхуни тихо приходять і тихо зникають, не помічені цілим світом, і навіть у газетах не з'явиться ні рядка про те, що «така й така шхуна пішла в Японію і на Тихоокеанські острови». Вони вивозять найрізноманітніший вантаж — консервовану лососину, джин, сувої барвистого ситцю, жіночі капелюшки, вотерберійські годинники і через рік повертаються по самісіньку рубку завантажені копрою, або черепаховими панцерами, або перловими скойками. Проте у мене, «поклонника Парижа», ці далекі рейси і навіть сам світ південних островів не викликали ані цікавості, ані прагнення пізнати його. Я відчував себе на крайній межі західної цивілізації і сучасності. Мабуть, так само сімнадцять сторіч тому, за сім тисяч миль на схід, стояв на валу укріплення римський легіонер, дивлячись на північ, де підносились гористі володіння піктів³. Хоч нас розділяли прірви часу і простору, я, вдивляючись зі скелі в безкрай Тихого океану, відчував себе нападком і спадкоємцем того легіонера, — тільки що я стояв не на кордоні Римської імперії, а на кордоні західної цивілізації, як ми тепер кажемо, і теж вдивлявся в неохоплений нашим впливом простір. Але та далина не вабила мене. Мій внутрішній погляд був звернений у протилежний бік — я мріяв про Париж, і потрібно було чимало випадкових, але споріднених подій, щоб байдужість моя змінилася цікавістю, навіть пристрасним прагненням пізнати невідомі краї, хоч я й гадки не мав, що колись його задовольнятиму.

Перша з цих подій познайомила мене з мешканцем Сан-Франціско, якого знали любителі літератури і в місті, і поза його межами. Якось я забрів у невідомий мені глу-

---

¹ Рангоут (гол.) — щогли та інше оснащення судна, призначене для встановлення вітрил, сигналізації тощо.

² Атол — кораловий острів кільцеподібної форми в тропіках.

³ Пікти — одне з кельтських племен, що здавна заселяли територію нинішньої Шотландії. На початку нашої ери, внаслідок завоювань, територія Римської імперії сягала аж до земель піктів.

хий закуток, де над небезпечними піщаними урвищами та ярами тулились самотні старі будинки. Місто наступало на них звідусюди. Шеренги вуличних ліхтарів уже пронизували цей закуток, з довколишніх кварталів уже долинали згуки вуличного руху. Зараз від нього, без сумніву, не лишилося й сліду, але тоді (особливо ранками, коли я туди навідувався) це був затишний, майже сільський куточок. На одному з крутих піщаних пагорбів стояли в оточенні садків кілька будиночків,— здавалось, вони ось-ось упадуть в урвище, але всі, як я спостеріг, заселені. Я часто піднімався туди стежкою, що обсипалася під ногами, і, сівши навпроти крайнього будиночка, брався за ескізи. Першого ж дня я помітив, що з вікна нижнього поверху за мною стежить моложавий чоловік, передчасно полисильний, з гарним виразним обличчям. Другого дня ми знову зустрілись і обмінялись невимушеними легкими поклонами. Третього дня він вийшов до мене, похвалив мій етюд і з щирою сердечністю художника запросив мене до свого помешкання. Незабаром я сидів посеред справжнього музею рідкісних речей — весел, бойових палиць, кошків, грубо витесаних кам'яних ідолів, намист із мушель, келихів з кокосових горіхів, білосніжних плюмажів, зроблених з копри, та безлічі інших зразків і свідоцтв культури невідомого мені світу — світу іншої раси, клімату — хай примітивної, та все ж культури. Не менш захоплюючими були й пояснення мого нового знайомого. Ви, звісно, читали його книжки. Ви вже знаєте, як він подорожував та голодував, як не без приємності жив на островах Південних морів,— і ви зрозумієте, що для мене, художника, зустріч із ним після довгих місяців конторської роботи та пікніків, як і його невимушена цікава оповідь, були сповнені чару. Потім ми зустрілися знову, і це від нього я вперше почув назви далеких островів, і вони мене заворожили. Я був невимовно щасливий, коли після однієї з перших наших зустрічей повертався додому, тримаючи під пахвою «Ому» Мелвілла та книжку пригод мого нового друга.

Друга подія була більш драматична і справила неабиякий вплив на моє дальше життя. Якось я опинився на причалі біля телеграфної гори. Великий барк, водотоннажністю десь на тисячу вісімсот тонн, обходив мис курсом на причал, тримаючись небезпечно близько до берега. Я стежив за ним ліниво-байдуже — аж раптом помітив, як двоє чоловіків перескочили через фальшборт просто в човен, що підійшов до судна, і, вихопивши у чов-

няра весла, почали швидко веслувати до місця, де стояв я. Досягнувши берега, вони побігли сходами вгору, до мене; я помітив, що вони надто гарно вбрані для простих матросів (одяг першого був навіть вишуканий) і що обидва чимось дуже схвильовані.

— Де найближчий поліцейський відділок? — запитав перший.

— Он там, — вказав я і побіг поруч з ним. — Що сталося? Що це за судно?

— Це «Шукач», — відповів перший. — Я старший помічник, мій приятель — третій, і нам треба встигнути дати свідчення, випередивши матросів. Бачте, вони можуть оголосити нас спільниками капітана, а це мені не до душі. Я всього набачився в рейсах, бувадо, кулі сипалися, як пісок, але що коїть наш старий, годі уявити! Він смалив з револьвера безперестану, від Сенді-Гука аж до самих Фараллонів, а останнього поцілів усього шістнадцять годин тому. Хоч команда наша — поспіль банда тупоголових, але й вони біділи, мов крейда, коли капітан починав свою диявольську стрілянину.

— Ну, тепер йому кінець! — докинув його супутник. — Більше йому в море не вийти.

— Ова! — заперечив старший помічник. — Якщо йому пощастить дістатись берега цілим і здоровим і якщо його не лінчують тут відразу, він ще видряпається. У судновласників пам'ять міцніша, ніж у публіки; вони його не скривдять — не щодень трапляється такий досвідчений капітан.

— Так, цей негідник — капітан бувалий, що й казати, — охоче погодився третій помічник. — Це вже, мабуть, третій рейс, як на «Шукачі» не видають платні.

— Як це не видають платні? — здивувався я, бо ще був невігласом у морських справах.

— Матросам не видають, — уточнив старший помічник. — Вони тікають, часто навіть не дїждавшись платні. Так заведено не тільки на «Шукачі».

Я помітив, що ми поступово стишували біг, аж поки перейшли на крок. І мені сягнула підозра, що вся ота поспішність була продуманим спектаклем. В усякому разі, коли ми прийшли до поліції і помічники капітана з «Шукача» повідомили про жахливу долю п'яти матросів, убитих під час рейсу з Сенді-Гука до Сан-Франціско (кількох капітан застрелив у нападі дикого гніву, інших — з холонокровоною жорстокістю), то було вже пізно щось зробити. Перш ніж ми з поліцією дісталися до

корабля, горлоріз устиг втекти на берег і загубитися в натовпі; потім він сховався в будинку свого приятеля. На судні лишилися тільки його жертви. І добре, що він так поспішив. Коли на березі довідалися про все, що трапалося, коли останнього з поранених відвезли до лікарні, коли ті, кому пощастило дивом урятуватись в тій плавучій бойні, почали показувати в натовпі свої поранення, портовий район міста завирив, як ніколи. Моряки плакали на очах у всіх. Власники нічліжок, давно звиклі до всіляких жорстокостей, особливо до немилосердного поводження з матросами, обурено потрясли кулаками, і якби капітан «Шукача» з'явився тоді на вулиці, його вмиль ухайдакали б. Але того ж вечора (такі пішли чутки) його таємно переправили в бочці на той берег бухти. І ось, уже заслуживши на двох суднах каторжну тюрму чи шибеницю, цей капітан, кажуть, тепер командує третім судном десь у західних морях.

Отже, я маю підозру, що містер Нейрс (старший помічник) свідомо допоміг капітанові врятуватися. Він продемонстрував свою відданість законові, продемонстрував прихильність до матросів. Але обстоювати його невинність я не беруся. Хоча згодом я узнав його дуже близько, він жодного разу не згадав того випадку, і взагалі ані словом не прохопився про плавання «Шукача». Без сумніву, він мав на це свої причини. Коли ми прямували до поліції, він кілька разів заявляв Джонсонові, третьому помічнику, що не тільки донесе на капітана, а й сам віддасться в руки правосуддя. Проте вчинив він інакше, обгрунтувавши це тим, що «все це, я певен, зійде нанівець, а якщо мені й запахне смаленим, то є у мене в Сан-Франціско чимало добрих друзів». І справді, все зійшло нанівець, хоча зрозуміли це згодом. А містер Нейрс майже відразу зник, і потім, безперечно, його сховали так само надійно, як і капітана.

З Джонсоном я зустрічався часто. Я так і не зрозумів, якої він національності: сам він називав себе американцем, але його вимова і поведінка цього не підтверджували. Найімовірніше, він був родом десь із Скандинавії, але все життя провів на англійських та американських суднах. Дуже можливо, що, як і багато хто з його співвітчизників, найманців іноземних кораблів, він давно забув рідну мову. Врешті, в його мисленні не було нічого національного — він думав лише англійською мовою. Хоч він був лагідний і добрий на вдачу, любив пожартувати, як ніхто інший, але тривала звичка до жорстоких морських припи-

сів спричинила те, що від багатьох його історій, досить весело повіданих, мені холола кров у жилах. Він був високого зросту, худорлявий, темноволосий. Його мужнє обличчя з тонкими рисами вкривала рівна, чиста засмага, що свідчила про життя на вільному повітрі. Коли він сидів, можна було подумати, що це аристократ чи офіцер, але досить було йому підвестися — і він перетворювався на звичайного моряка, що погойдується в ході, наче краб. І говорив він, як звичайнісінький матрос, нехтуючи геть усі граматичні правила. Доводилось йому плавати й між островами Південних морів, тож тепер, після плавби довкола мису Горн, де лютували снігові бурі, а вітрила вкривав лід, він мав намір «знову повернутися до канаків». Мені подумалось, що незабаром я розпрощаюся з Джонсоном, проте за неписаним морським законом йому спершу треба було пропити-прогуляти гроші, зароблені в попередньому рейсі.

— Я ще завдам цьому містові гарту,— нахвалявся він, явно перебільшуючи, бо важко уявити собі скромнішу гульню: він із ранку до вечора сидів у малій залі шинку Чорного Тома, де в товаристві давніх знайомих, знавців Південних морів і любителів довгих історій, курих люльку за столом, заставленим кухлями.

Шинок Чорного Тома був, по суті, брудним кублом, де найбільшні матроси-канаки курили темний міцний тютюн та дешеві сигари, пили поганючий джин та бренькотили на розбитих банджо й гітарах. Власник шинку, впливовий діляга-негр, був водночас ватажком банди, яка називала себе «ягнятами» і «клепачами». Політичні верховоди та мер міста побоювались тієї ватаги і не гребували її послугами. Не дивно, що цей гамірний притулок мав репутацію сумнівного і навіть небезпечного місця. Я не знаю іншого такого шинку, де б вибухало стільки скандалів. Сам Том часто бував напідпитку. Безперечно, «ягнята» були комусь дуже потрібні, інакше це кубло прикрили б. Пам'ятаю, незадовго до виборів у шинку з'явився дуже елегантно вбраний сліпий чоловік; його підвели до шинкаря, і вони довго про щось гомоніли. Ця пара була така дивна, а шанобливість, з якою відвідувачі шинку відійшли подалі, щоб лишити її на самоті, здалась мені такою загадковою, що я спитав у свого сусіда, хто цей сліпець. Той відповів, що це — впливовий політичний діяч міста, дехто називає його «Королем Сан-Франціско», але ще більше знаний він під прізвиськом «Сліпий білий диявол», — так називали його тутешні китайці.

— Мабуть, йому дуже потрібні «ягнята»,— додав мій співрозмовник. Тим часом я намалював «Сліпого білого диявола», що зіперся на прилавок; на дальшій сторінці альбому по недовгім часі з'явилося лаконічне зображення Чорного Тома, який погрожує своїм відвідувачам довгим револьвером системи «Сміт і Вессон». Ось з якими контрастами доводилось мені зустрічатись у великій залі цього шинку.

А тим часом у малій залі засідав неофіційний клуб Південних морів, де точилися розмови про зовсім інший світ, що жив, по суті, в іншому сторіччі. Там збиралися старі шкіпери, торговці Південних морів, коки, помічники капітанів. В більшості своїй це були славні люди, що відчували благотворний вплив лагідного й довірливого народу, серед якого їм довелося жити. Крім того, вони знали чимало цікавого, і не з книжок, а з особистого досвіду подорожей в чужі краї; я ладен був цілі години слухати їхні захопливі оповіді. Кожен острів'янин, якщо тільки він не послідує негідник, має в собі щось від поета; і в душі кожного моряка, що спілкувався з ними, теж відчувалося щось поетичне. Навіть у неоконкретних висловлюваннях Джонсона на зразок: «А так, ці канаки — люди плохі, сумирні» або: «Що й казати, гарний острів, гори просто з води ростуть. Так би й жив там завжди», — таїли в собі внутрішній жар, а дехто з його приятелів був справжнім майстром оповідей. Їхні нескінченні історії, характеристики, лаконічні описи краєвидів поступово створювали в моїй уяві образ південних островів і життя на тих островах: урвисті береги, гострі гірські піки, густа тінь повислих на схилах лісів, неугавний гуркіт прибою на рифах і віковичний спокій у лагунах; надзвичайно яскраве сонце, місяць і зорі, й на цьому тлі — горді чоловіки й прекрасніші за Єву жінки, люди, завжди готові привітати чужинця, запропонувати йому свій дім і свій човен, життя, що ллється незмовкною музикою, і довгі поетичні вечори, що бринять мелодійними піснями. Щоб зрозуміти тугу за тим світом, яка все частіше оволодівала мною, треба зазнати невдачі в художницькій кар'єрі, треба пережити голодні дні на вулицях Парижа, треба побувати в залежності від такого бізнесмена, як Пінкер-тон. Строкатий, гамірливий Сан-Франціско, тісна контора, де мій друг Пінкер-тон щодня метався від десятої до четвертої, мов загнаний у клітку лев, а часом навіть надія на повернення до Парижа, — все це тьмяніло перед тією мрією. Хтось інший на моєму місці кинув би все й подав-

ся б туди, куди манила його уява, але я не з таких: і ризикувати не люблю, і на підйом важкий: щоб примусити мене покинути звичні стежки й податися в плавання серед райських островів, потрібен був якийсь зовнішній поштовх. Тільки сама доля могла дібрати для цього годяще знаряддя, і я й не гадав, що вона вже стискає його в залізній руці.

Якось я сидів у кутку великої зали, що сяяла склом і дзеркалами; я обідав, поглядаючи на зображення натурниці, виконане пензлем місцевого таланта. Раптом почувся тупіт ніг і гучний гомін, двері розчахнулися, і до зали, наче штормова хвиля, ринув натовп. Це були здебільшого матроси, всі вкрай збуджені; вони юрмились довкола кількох чоловік, щось безладно вигукуючи, як діти в Англії юрмляться довкола балагаду з ляльковими Панчем та Джуді¹. По шинку пішов шепіт, що це капітан Трент і його матроси, вцілілі після катастрофи англійського брига «Летючий шквал»; їх підібрав англійський військовий корабель на атолі Мідуей. До Сан-Франціско вони прибули вранці і прийшли сюди підкріпитись після того, як зробили заяву властям. Я пильно оглянув їх. Четверо засмаглих моряків зі склянками в руках стояли біля стойки, оточені натовпом цікавих, що засипали їх питаннями. Один із них, гавасць, був коком, як мені сказали; другий тримав клітку з канаркою (пташка час від часу заливалася дзвінким щебетом); у третього ліва рука висіла в черезплічнику, й він, на вигляд досить вихований, був помітно блідий, мов людина, яка щойно зазнала тяжкого поранення; у капітана — рум'яного блакитноокого здорованя років сорока п'яти — була забинтована права рука. Ці гості зацікавили мене. Особливо здивувало мене те, що вони — капітан, кок і двоє матросів — разом гуляють вулицями, разом заходять до шинків. Я дістав альбом і почав малювати портрети чотирьох урятованих моряків. В натовпі це помітили, кілька чоловік відступили набік, і я мав змогу добре роздивитися обличчя й манери капітана Трента, хоча сам він цього й не підозрював.

Віскі розв'язало капітанові язик, і він, захочений палкими проханнями, почав переіовідати історію їхніх злигоднів. До мене долітали тільки окремі фрази про те, як він «ішов правим галсом», як «раптом сильно дмухнуло з норд-норд-весту», і як «отут бриг і сів на міліну».

---

¹ Панч і Джуді — головні герої традиційного вуличного лялькового театру в Англії.

Час від часу капітан звертався до котрогось із матросів: «Так було, Джеку?», — і той відповідав: «Так воно й було, капітане Трент». Наприкінці оповіді він викликав особливу палку симпатію слухачів, вигукнувши: «К бісу оті карти, що їх нам Адміралтейство дає!» Слухачі закивали головами, залунали схвальні вигуки, і я зрозумів, що вони вважають капітана Трента першорядним моряком і справжнім джентльменом. Я саме закінчив малювати цю четвірку, а також канарку (всі вони, особливо пташка, вийшли дуже схожі), згорнув альбом і неквапом вийшов із шинку.

Я тоді й гадки не мав, що покидаю першу сцену першої дії своєї життєвої драми. Проте все побачене, а надто капітанове обличчя, довго жило в моїй пам'яті. Я не вважаю себе ясновидцем, але, в усякому разі, людина я спостережлива і, зокрема, вмю розгледіти жах на людському обличчі. Капітан Трент з англійського брига «Летючий шквал» був дуже велемовний, дуже гострий на язик, дуже відвертий, але в його блакитних очах я помітив холодну настороженість, а в рисах обличчя прозирає страх. Може, він боявся, що його позбавлять капітанських прав? Гадаю, що ні — його рука не тремтіла б так явно, коли він брав склянку з віскі. Можливо, він і досі переживав катастрофу свого судна? Я згадав, як один із моїх друзів, уцілівши після катастрофи поїзда, ще протягом місяця мимоволі здригався. І я переконував себе, що капітан «Летючого шквалу» переживає щось подібне, хоча на нервову людину він не скидався.

РОЗДІЛ ІХ

КАТАСТРОФА «ЛЕТЮЧОГО ШКВАЛУ»

Наступного ранку, коли я прокинувся, Пінкертон уже сидів за столом, уважно читаючи «Дейлі Оксідентал». Це була газета (не знаю, чи існує вона нині), зовсім не схожа на інші періодичні видання Далекого Заходу. Коли всі газети в статтях та найменших дописах рясніли крикливими заголовками, найвищими ступенями прикметників, сумнівними красивостями, недоречними цитатами і фальшивим перебільшенням, дешевим бездушним пафосом уже згаданого мною Гаррі Міллера, то зі сторінок «Дейлі Оксідентал» поставав серйозний, розсудливий видавець-джентльмен, єдиною метою якого було повідомляти точні факти. Мене газета приваблювала саме цим,

а Пінкертон дуже цінував її за виняткову обізнаність у ділових питаннях.

— Лаудене,— звернувся він до мене, відвівши очі від газети,— ти часом дорікаєш мені, що я хапаюсь відразу за десятки справ; але я вважаю, що, побачивши долар, який валяється під ногами, його треба підібрати. А щойно я спіткнувся об цілу купу доларів, яка валяється на кораловому рифі посеред Тихого океану.

— Джіме, друже мій, опам'ятайся! — вигукнув я.— Адже в наших руках Діп'ю-Сіті, один із благословених центрів нашого штату! Адже в наших руках...

— Ні, ти тільки послухай,— урвав мене Джім.— Стаття написана кепсько, репортерам цієї газети взагалі не вистачає вогню, але факти, я думаю, сумніву не підлягають.

І він почав читати:

— «Катастрофа англійського брига «Летючий шквал». Учора в Сан-Франціско прибув англійський військовий корабель «Буря». На його борту були капітан Трент і четверо матросів з англійського брига «Летючий шквал», які після корабельної катастрофи дванадцятого лютого вибрались на берег атолу Мідуей, де їх, на щастя, виявили наступного ж дня. «Летючий шквал», бриг водотоннажністю в двісті тонн, був приписаний до Лондонського порту і вже років зо два плавав як трамп. Капітан Трент вийшов із Гонконга восьмого грудня, тримаючи курс на Сан-Франціско, із застрахованим вантажем рису, а також чаю, шовку й китайської галантереї на загальну суму десять тисяч доларів. Згідно з вахтовим журналом стояла гарна погода: віяв легкий вітер; часом наставав штиль і лише зрідка налітали шквали. На двадцять восьмому градусі північної широти і сто сімдесят сьомому градусі західної довготи, оскільки запаси води на борту зіпсувались, капітан Трент взяв курс на атол Мідуей, керуючись неправильними відомостями «Довідника по північній частині Тихого океану» про те, що на цьому атолі розташована вугільна станція. Виявилось, що це всього-на-всього піщана мілина, оточена кораловим рифом, майже скрізь — підводним. На атолі було багато птаства, а в лагуні — доброї риби, але зовсім не було дров, а вода, до якої докопались потерпілі, була солонувата. Капітан Трент знайшов добру якірну стоянку біля північного краю обмілини, де глибина сягала п'ятнадцяти морських сажнів¹, а дно було піщане з латками коралів.

¹ Морський сажень дорівнює шести футам, тобто 182 см.

Тут його сім днів тримав штиль; матроси почали слабувати, бо питна вода зіпсувалася. Аж увечері дванадцятого лютого з норд-норд-осту повіяв слабкий поривчастий вітер. Хоча вже сутеніло, капітан Трент негайно знявся з якоря і спробував вийти в море. Коли судно підпливло до вузького проходу між рифами, зненацька настало затишшя, потім налетів шквал з норду, а тоді навіть норд-норд-вест і викинув бриг на піщану мілину приблизно о сімнадцятій сорок. Джон Воллен, родом з Фінляндії, і швед Чарлз Голдорсен потонули, коли спускали шлюпку, бо не вміли плавати, а вже споночіло, і в гуркоті прибою танули всі звуки. В цей же час матросові Джонові Брауну фалом¹ перебило руку. Капітан Трент повідомив репортерові «Оксідентала», що бриг урізався носом, на його думку, в кораловий риф, а потім перевалився через цю перешкоду і тепер лежить на піску, зарившись форштевнем і накренившись на правий борт. Перше зіткнення, мабуть, ушкодило судно, бо в носовій частині почалася течя. Рис, певне, увесь пропав, але найцінніший вантаж, на щастя, лежав на кормі. Капітан Трент уже споряджав свого баркаса для плавання відкритим морем, коли завдяки щасливому збігу обставин «Буря», що за наказом Адміралтейства обходила острови в пошуках можливих жертв корабельних катастроф, звільнила мужнього капітана від ще однієї небезпечної справи. Нема потреби розповідати, яку щирю вдячність висловлюють капітан і матроси нещасливого судна за дбайливість, виявлену екіпажем військового корабля. Друкуємо список тих, хто врятувався: Джекоб Трент, капітан з Гулля, Англія; Еліас Годдедааль, помічник капітана, уродженець Крістіансанда, Швеція; А Він, кок, уродженець Сани, Китай; Джон Браун, уродженець Глазго, Шотландія; Джон Гарді, уродженець Лондона, Англія. «Летючий шквал» збудований десять років тому, сьогодні вранці, згідно з інструкцією агентства Ллойда, буде проданий у нинішньому своєму стані з аукціону на користь власників судна. Аукціон відбудеться в приміщенні Торгової біржі о десятій годині.

Додаткові відомості.

Згодом репортер «Оксідентала» розшукав у готелі «Палас» лейтенанта Себрайта, старшого офіцера військового корабля «Буря». Хоробрий офіцер поспішав, проте він підтвердив повідомлення капітана Трента до найменшої

---

¹ Фал (гол.) — трос або канат для піднімання вітрил, сигналів, прапорів тощо.

подробіці. Він додав, що «Летючий шквал» лежить дуже міцно, і якщо тільки на нього не налетить сильний ураган з норд-весту,— а це малоімовірно,— то він може пролежати до наступної зими».

— Ти ніколи не навчився розбиратися в літературі,— сказав я, коли Джім дочитав статтю.— Це написано вправно, правдиво, просто і ясно. Я помітив лише одну-єдину помилку: кок не китаєць, а канак і, я певен, з Гавайських островів.

— Звідки ти знаєш? — здивувався Джім.

— Я бачив їх учора ввечері в шинку,— відповів я,— і навіть чув усю історію — звичайно випадково — з усю капітана Трента, що дуже нервувався і страшенно хотів випити...

— Це суті справи не стосується,— не дослухавши мене, мовив Пінкертон.— Мене цікавить, що ти скажеш про ці долари, які валяються на рифі?

— А воно окупиться? — спитав я.

— Аякже! — вигукнув Пінкертон.— Хіба ти не чув? Цей англійський офіцер сказав, що бриг лежить надійно. А хіба ти не чув, що вантаж оцінюється в десять тисяч доларів? Тепер не сезон, безробітних шхун багато, і я можу зафрахтувати будь-яку з них не дорожче, як за двісті п'ятдесят доларів на місяць. А що ми виграємо? Та ми ж візьмемо триста процентів чистого прибутку!

— Ти забуваєш про те,— заперечив я,— що рис пропав. Адже так сказав сам капітан.

— Так, я це врахував,— погодився Джім.— Рис — взагалі неходовий товар, і його беруть більше як баласт. Мене цікавлять чай і шовки. Треба лише в'яснити, скільки їх навантажили, а для цього треба погортати документацію судна. Я зателефонував до контори Ллойда й домовився, що капітан буде там за годину, і тоді я знатиму про бриг усе — начеб я сам будував його. Крім того, ти навіть не уявляєш, що можна зняти з потерпілого корабля: мідь, свинець, якорі, такелаж, якірні ланцюги, навіть посуд!

— По-моєму, ти забув про одну дрібницю,— сказав я.— Перш ніж ти почнеш знімати посуд із потерпілого судна, тобі треба його купити. А скільки це коштуватиме?

— Сто доларів!

— Чому це ти гадаєш, що саме сто доларів?

— Я не гадаю — я знаю,— відповів Комерційний Геній.— Друже мій, можливо, я профан у літературі, а ось ти — повний невіглас у ділових питаннях. Яким

чином, по-твоєму, я купив «Джеймса Муді» за двісті п'ятдесят доларів, коли самі лише шльопки на ньому коштували в чотири рази дорожче? Моє ім'я було першим у списку! Цього разу воно теж стоїть першим. Цифру називаю я, і я назву невелику, бо місце катастрофи звідси дуже далеко. Та хоч би яку цифру я назвав — це й буде ціна.

— Усе це звучить дуже тасмниче, — мовив я недовірливо. — Може, аукціон відбуватиметься в якомусь підземному склепі? Чи має право перший-ліпший громадянин міста — хоча б, приміром, я — прийти на цей аукціон?

— Ну що ти, все робиться відкрито і чесно! — обурено вигукнув Джим. — Прийти може будь-хто, але ніхто не стане набавляти запропоновану нами ціну, а якщо й знайдеться такий сміливець, він скінчить погано. Усе в наших руках, ми об'єднані в синдикат, тож маємо змогу підняти ціну до цифри, недосяжної для чужаків: наш синдикат має капітал у два мільйони, і ми не зупинимось ні перед чим. І навіть якщо хтось насмілиться перехопити нашу покупку, то повір мені, Лаудене: він гадатиме, що все місто збожеволіло, бо він не зможе укласти жодної угоди. Все, чого він потребуватиме — шхуни, водолази, матроси, — враз підскачить у ціні, тож не з його кишенею можна буде їх найняти.

— Як же ти потрапив у цей синдикат? — здивувався я. — Ти свого часу був для нього чужою людиною...

— А я поринув у цю справу, Лаудене, і почав її докладно вивчати. Я захопився, бо справа виявилась досить романтичною; згодом я зрозумів, що вона обіцяє чималий зиск. Незабаром я вже міг тут будь-кому дати кілька очок уперед. Ніхто не знав, що я примірююсь до потерпілих кораблів; аж якось уранці я заявився в барліг самого Дугласа В. Лонгхерста, виклав йому всі факти й цифри і поставив питання руба: «Берете мене в синдикат чи мені створювати власний?» Він попросив на роздуми півгодини, а коли я повернувся, сказав: «Пінку, я записав тебе». Коли моє прізвище опинилось у списку першим, я добре заробив, купивши «Муді». І ось тепер хочу купити «Летючий шквал»!

Тут Пінкертон, поглянувши на годинника, скрикнув, поспіхом призначив мені зустріч біля дверей Торгової біржі й подався до контори страхового агента, аби переглянути документи та поговорити з капітаном.

Я неквапливо курих сигарету, розмірковував над тим, що сказав Пінкертон, і нарешті вирішив, що з усіх спосо-

бів добування доларів купівля розбитих кораблів збуджує мою увагу найдужче. Навіть коли я йшов на біржу такими знайомими гамірними вулицями Сан-Франциско, мене переслідувало видиво корабля, який лежить на далекому острові під палючим сонцем, а над ним весь час кружляє хмара морського птаства. Вже тоді це видиво незборимо вабило мене. Якщо навіть не я сам, то, в усякому разі, моя довірена людина вирушить у подорож до цієї латки землі, загубленої серед неозорого океану, і спуститься в покинуту каюту.

Пінкертон зустрів мене точно в призначений час; його уста були міцно стулені, і тримався він незвично прямо, як людина, що дійшла важливого рішення.

— Ну? — спитав я.

— Ну, — відповів Пінкертон, — могло бути краще, але могло бути й гірше. Цей капітан Трент винятково чесний і щирий чоловік — один на тисячу. Дізнавшись, що я цікавлюся кораблем, він сказав мені, що рис пропав майже весь. За його розрахунками, в кращому разі могло вціліти лантухів тридцять. Але документи мене звеселили. Шовк, чай і горіхова олія оцінюються в п'ять тисяч доларів; вони були складені над ахтерпіком¹, то мають зберегтися так, наче лежали у нас на Керні-стріт. Рік тому на бриг поставили нову мідну обшивку. На ньому десь із півтора сажнів якірних ланцюгів. Це, звісно, не золота жила, але справа прибуткова, і ми за неї візьмемось.

Вже було близько десятої години, і ми негайно пішли до зали, де відбувалися аукціони. «Летючий шквал», яким так пильно цікавились ми з Пінкертоном, не привернув широкої уваги бізнесменів. Біля зали стояло не більше двох десятків завсідників, здебільша високих міцних молодиків, типових уродженців Далекого Заходу, одягнених, з точки зору людини невибагливих смаків, надто вишукано. Поводились вони підкреслено по-панібратському: голосно билися об заклад; раз у раз кликали один одного на прізвиська. Ці «хлопці», як вони називали себе, пустували зовсім по-хлоп'ячому і, здавалося, прийшли сюди розважатись, а не для діла. Осторононь стояв чоловік, зовсім не схожий на цих веселих молодиків — то був уже знайомий мені капітан Трент, що, як і належить справжньому капітанові, прийшов довідатись, яка ж доля випаде його судну. Цього разу він був у новому

¹ Ахтерпік (гол.) — крайній кормовий відсік на судні.

чорному костюмі, купленому в крамниці готового одягу, бо сидів той костюм досить незграбно; з верхньої лівої кишені виглядав кінчик шовкового носовичка; нижня права кишеня була набита паперами. Щойно Пінкертон назвав його чесним і щирим. Я ще раз пильно поглянув на Трента: чи не вловлю свідчення цього в його обличчі? Капітанове широке червоне обличчя було збуджене. Здавалося, цим чоловіком володіє тривога. Не помічаючи, що я стежу за ним, він утупився в підлогу й заламував пальці, а потім раптом швидко й злякано позирив на людей, що проминали його.

Я не міг відвести погляду від капітана, аж поки не почався аукціон.

Аукціоніст нашвидку проторохтів обов'язкові вступні фрази, не звертаючи уваги на жарти «хлопців»; потім запала тиша, і дві-три хвилини він виспівував солов'єм: чудовий бриг, нова мідна обшивка, сучасні механізми, три розкішні шлюпки, дуже цінний вантаж — чи можна уявити надійнішу операцію? Так, панове, він буде відвертим, він назве цифри, він не боїться (ти ба, який сміливий аукціоніст) визначити можливий прибуток у цифрах; на його думку, взявши до відома те і се, одне і друге, покупець може розраховувати на чистий прибуток, рівний загальній ціні вантажу. Іншими словами, джентльмени, — це десять тисяч доларів.

Щойно аукціоніст повідомив свої скромні розрахунки, під склепінням залу завдяки котромусь із глядачів, знайомому з мистецтвом черевомовлення¹, пролунало: «Ку-ку-ри-ку-у!». Всі зареготали, засміявся й аукціоніст.

— Отже, панове, що ж ми запропонуємо? — сказав він, виразисто поглядаючи на Пінкертона. — Що ж ми запропонуємо при такій чудовій нагоді?

— Сто доларів, — сказав Пінкертон.

— Містер Пінкертон пропонує сто доларів, — підхопив аукціоніст, — сто доларів. Хто дає більше? Сто доларів, лише сто доларів...

Аукціоніст усе повторював цю суму байдужим голосом, а я зі змішаним почуттям прихильності й подиву дивився на обличчя капітана Трента, що виказувало всі почуття. Аж тут усі здригнулися: з натовпу почувся різкий голос:

— І п'ятдесят!..

---

¹ Черевомовлення — мовлення, при якому не ворухаються губи, через що звуки линуть ніби з живота.

Пінкертон, аукціоніст і «хлопці», теж посвячені в таємницю існування синдикату, від несподіванки враз порозкривали роти.

— Перепрошую,— сказав аукціоніст,— хтось додає?

— І п'ятдесят! — повторив той самий голос. Він належав невисокому, дуже скромно вдягнутому чоловікові. Чоловік цей був неприємний на вигляд, із землистим, вкритим плямами лицем; голос його часто міняв висоту, уриваючись на високій ноті. Він весь посіпувався, наче хворий на хворобу Святого Вітта. Тримався він хоч і непевно, але з підкресленим викликом, наче був вельми гордий із того, що прийшов сюди і бере участь в аукціоні — але водночас боявся, що його спровадять. Я ніколи ще не бачив більш нікчемного типа — і мені враз пригадалися герої Бальзака, суспільне дно його «Comédie Humaine»¹.

Пінкертон зміряв несподіваного суперника неприязним поглядом, вирвав аркуш із записника, щось написав на ньому олівцем, поманив до себе посильного і прошепотів: «Лонгхерстові!» Хлопча мрщій кинувся виконувати доручення, а Пінкертон мовив до аукціоніста:

— Двісті доларів!

— І п'ятдесят,— одразу докинув суперник.

— Справа пожвавлюється,— шепнув я Пінкертонові.

— Так, цей крутий задумав щось нечисте,— теж пошепки відповів він.— Що ж, доведеться провчити нахабу. Зачекай, поки я перемовлюся з Лонгхерстом. Три сотні! — додав Пінкертон голосно.

— І п'ятдесят,— віддалося луною.

Я глянув на капітана Трента. Його обличчя ще дужче почервоніло. Його новий сюртук був розстебнутий, шовковий носовичок уже змокрів, а ясні блакитні очі осклянили від хвилювання. Ним усе ще володіла тривога, але тепер, здалося мені, він уздрів проблиск надії.

— Джіме,— шепнув я,— поглянь на Трента! Ставлю в заклад що завгодно — він чекав цього.

— Авжеж,— згодився Пінкертон.— Тут відбувається щось негідне.— І він знову набавив ціну.

Цифра підскочила майже до тисячі, коли я помітив хвилювання серед присутніх і, озирнувшись, побачив дуже високого вродливого чоловіка, що неквапом підійшов до нас і недбало зробив знак аукціоністові.

¹ «Людська комедія» — багатотомна (97 романів) епопея великого французького письменника Оноре де Бальзака, в якій він змалював і викрив сучасне йому буржуазне суспільство.

— Хвилинку, містере Борден,— мовив він гречно і повернувся до Джіма.— Ну, Пінку, скільки ви дали во- станне?

Пінкертон сказав цифру.

— Я назвав цю суму на власний страх і ризик, містере Лонгхерст,— додав він, почервонівши.— Я вирішив, так буде краще.

— І добре зробили,— сказав містер Лонгхерст, ласкаво поплескавши Пінкертонна по плечу, як утішений племінником дядечко.— Тепер ви можете виходити з гри, ми беремо всю справу на себе. Підвищуйте суму до п'яти тисяч; якщо він іще додасть, то хай собі й купує на здоров'я.

— А хто він? — спитав Пінкертон.— Це ж якийсь по- кидьок.

— Я послав Біллі — він довідається.

Тут до Лонгхерста підійшов вишукано вбраний молодик і вручив йому записку. Вона пішла по руках, і, коли настала моя черга, я прочитав: «Гаррі Д. Беллерс, адвокат, захищав Клару Іорден, двічі був під загрозою позбавлення свого звання».

— Оце так! — вигукнув Лонгхерст.— Хто міг довіритись цьому брудному крутієві? В усякому разі, це не грошовитий чоловік. Тож ви спробуйте нагнати ціну, Пінку. На вашому місці я вчинив би саме так. Ну, бувайте!.. А, ваш партнер — містер Додд? Радий нагоді познайомитися з вами, сер.

І великий ділок покинув залу.

— Ну, що ти скажеш про нашого Дугласа? — пошепки мовив Пінкертон, провівши його шанобливим поглядом.— Найбездоганніший джентльмен — з голови до ніг,— а культурою натоптаний ущерт!

Протягом усієї розмови зала мовчала: і аукціоніст, і глядачі, і навіть Беллерс — усі дуже добре розуміли, що справу цю веде містер Лонгхерст, а Пінкертон — усього лиш його рупор. Але тепер, коли олімпійський бог покинув залу, містер Борден спитав суворим тоном:

— Ну то що, містере Пінкертон, ви набавляєте?

Пінкертон, вирішивши ошелешити супротивника, відповів:

— Дві тисячі доларів!

Беллерс і бровою не повів.

— І п'ятдесят,— мовив він.

Натовп завирував; капітан Трент зблід і гарячково ковтнув слину.

- Давай, давай, Джіме! — шепнув я. — Трент здає.
- Три тисячі, — сказав Джім.
- І п'ятдесят, — докинув Беллерс.

Пінкертон почав набавляти по сотні, та Беллерс не відступався — знай набавляв по п'ятдесят.

Тим часом я зробив два висновки.

По-перше, Беллерс додав понад три тисячі з гоноровною усмішкою — з усього видно було, що цей виplodeк має справжню насолоду від своєї ролі і впевнений у повному успіхові. По-друге, коли Джім назвав три тисячі, Трент знову зблід; коли ж він почув відповідь Беллерса, обличчя його проясніло. Це здалося мені загадковим: без сумніву, вони обоє були зв'язані якимись спільними інтересами, проте водночас один не знав намірів другого. Але й це ще не все. Трохи згодом я ненароком зустрівся поглядом з капітаном Трентом, і той миттю, ледь помітно зніяковівши, відвів убік свої збуджені, блискучі очі. Йому хотілося приховати свою зацікавленість! Сам Джім сказав, що тут справа нечиста. Ми розуміли: кожен з цих двох людей, що були в таких непростих взаєминах, здатен запропонувати найнеймовірнішу суму, аби лиш купити розбитий корабель.

Невже вантаж цього брига коштує більше, ніж ми вважали? Мене раптом мов жаром обсипало. Ставки вже наближались до п'яти тисяч — межі, вказаної Пінкертонові Лонгхерстом. Ще хвилина — і буде пізно. І я, натхнений марнославною впевненістю в тому, що можу розгадувати людську психологію, прийняв єдине в своєму житті божевільне рішення. Вирвавши аркуш з альбому, я написав: «Якщо бажаєш набавляти далі, я згоден іти на весь свій капітал».

Джім прочитав, розгублено глипнув на мене, але за мить його очі заблищали і, повернувшись до аукціонера, він вигукнув:

— П'ять тисяч сто доларів!

— І п'ятдесят, — незворушно докинув Беллерс.

Пінкертон написав: «Що б це могло означати?» Я надряпав у відповідь: «Не уявляю. Але справа нечиста. Беллерс дійде до десяти тисяч, от побачиш».

І Беллерс дійшов до десяти тисяч! Та ми дали більше...

Вже давно по біржі пішла чутка, що аукціон перетворився на справжню генеральну битву, і тепер зала була повна людей, що стежили за нами широко розплющеними очима. Коли Пінкертон запропонував десять тисяч доларів (тобто більше, ніж коштував би весь вантаж,

навіть якби він, цілий і неушкоджений, був уже в Сан-Франціско), а Беллерс, дурнувато всміхаючись на весь рот, бо йому дуже подобалось бути в центрі уваги, знову вискnuв: «І п'ятдесят...», — зала завирувала.

— Десять тисяч сто! — сказав Джім, і раптом вираз його обличчя змінився; я збагнув, що він розгадав (чи подумав, що розгадав) таємницю корабля. Коли він на швидку писав мені нове послання, рука його стрибала, як у телеграфіста.

«Контрабанда з Китаю», — прочитав я; далі стояло великими, розмашистими літерами, з закарлючкою на весь аркуш: «Опій!»

Ну звісно ж, подумав я, саме в цьому й суть! Я знав: майже кожен корабель, що йде з Китаю, везе у хитрих криївках — десь у переділках чи бімсах — контрабандний вантаж цієї дорогої отрути. Безперечно, такий скарб схований і на «Летючому шквалі». Скільки ж він коштує? Цього ми не віддали і вели свою гру навмання, — але Трент знав, і Беллерс теж! І ми могли стежити за ними й приймати рішення.

Ми з Пінкертоном наче збожеволіли. Очі Джіма палали вогнем. Я тремтів усім тілом. Якби тієї хвилини, коли ми торгувались на п'ятнадцятій тисячі, до зали ввійшла свіжа людина, її симпатії, певно, були б на боці Беллерса.

Ми вже перейшли за п'ятнадцять тисяч, і люди довкола нас то закликали, затамовуючи подих, то починали збуджено шепотітися.

Ми вже набавили до сімнадцяти тисяч, коли Дуглас Б. Лонгхерст, проштовхнувшись крізь натовп і ставши напроти нас, енергійно закивав Джімові. Той послав йому коротку записку: «Справа моя!» Великий бізнесмен прочитав, застережливо насварився на Джіма пальцем і виїшов, як здалося мені, засмучений.

Хоча для містера Лонгхерста Беллерс був невідомою особою, цей темний крутий добре знав боса нашого синдикату. Коли той увійшов до зали, погляд Беллерса сповнився надії, а коли Лонгхерст пішов і торг почався знову, на обличчі Беллерса відбився неприхований подив та розчарування. «Отакої! — певно, подумав він. — Виходить, я маю справу не з синдикатом?»

І Беллерс рішив різко набавити ціну.

— Вісімнадцять тисяч! — вигукнув він.

— І п'ятдесят, — відповів Джім, перехопивши зброю супротивника.

— Двадцять тисяч, — провадив Беллерс.

— І п'ятдесят, — докинув Джим, нервово всміхаючись. Наче змовившись, вони повернулись до попередніх цифр, тільки тепер сотні називав Беллерс, а п'ятдесят набаляв Джим. Я чув, як у натовпі шепотіли: «Опій...» Отже, багато хто здогадався про скарб, схований на «Шквалі». Більше того: судячи з поглядів, спрямованих на нас, присутні гадали, що ми знали це заздалегідь із певного джерела. І тоді мій сусіда, середнього віку гладун з усміхненими очима, з ледь помітною сивиною і приємним обличчям, несподівано прилучився до гри. Він підняв ціну брига, чотири рази запропонувавши по тисячі, потім замовк, знову перетворившись на звичайного глядача.

Після марного втручання містера Лонгхерста Беллерс помітно захвилювався, а коли з'явився третій претендент, він, своєю чергою, взявся дряпати записку. Я, звісно, вирішив, що Беллерс пише Трентові, проте коли він озирнув натовп, то, на мій невимовний подив, наче й не помітив капітана.

— Посильний, посильний! — почув я його вигук. — Поκληчте мені посильного.

Його прохання хтось виконав, але не капітан Трент. «Він потребує інструкцій», — написав я Пінкертонові. «Кінчається його сума, — відповів той. — По-моєму, саме час зробити ривок. Згода?»

Я кивнув головою.

— Тридцять тисяч! — оголосив Пінкертон, набавивши відразу три тисячі доларів.

Беллерс завагався, а потім з несподіваною рішучістю мовив:

— Тридцять п'ять тисяч!

— Сорок тисяч!

Запала тривала тиша. Беллерс вочевидь розгубився; лише в останню мить, коли молоток аукціоніста опускався втретє, він вигукнув:

— Сорок тисяч і п'ять доларів!

Ми з Пінкертоном обмінялись промовистими поглядами. Ми зрозуміли: Беллерс підняв ціну надто швидко, а тепер утямив свою помилку й намагається виграти час, аби протягти торг, поки повернеться посильний.

— Сорок п'ять тисяч доларів, — сказав Пінкертон, і голос його забринів від напруги.

— Сорок п'ять тисяч і п'ять доларів, — мовив Беллерс.

— П'ятдесят тисяч! — вигукнув Пінкертон.

— Я перепрошую, містере Пінкертон, ви щось сказали? Повторіть, будь ласка, — попросив аукціоніст.

— Мені... мені важко говорити,— прохрипів Джім.— Я сказав — п'ятдесят тисяч, містере Борден.

Беллерс звернувся до аукціоніста:

— Прошу дати мені дві хвилини на телефонну розмову. Я представляю особу, якій щойно послав записку.

— Це мені байдуже,— різко урвав його аукціоніст.— Мені треба продати цей корабель. Ви щось набавляєте понад п'ятдесят тисяч?

— Я вже мав честь повідомити вас, сер,— заперечив Беллерс, марне силкуючись надати собі виразу гідності,— що мій довірник назвав мені найвищу суму в п'ятдесят тисяч доларів, та якщо ви дозволите витратити всього дві хвилини на телефонну розмову...

— Дурниці! — вигукнув аукціоніст.— Якщо ви не набавляєте, я продаю корабель містерові Пінкертону.

— Стережіться! — голос Беллерса пролунав несподівано пронизливо.— Спершу подумайте, що ви робите! Ви зобов'язані діяти в інтересах судновласників кінець кінцем, а не містера Дугласа Лонгхерста! Проте ви вже затримували торг, аби цей добродій порадився зі своїми спільниками. Це порушення правил!

— Але ж ви тоді нічого не сказали,— відповів аукціоніст, знітившись.— Протест треба було оголосити відразу ж.

— Я тут не для того, щоб вести аукціон,— відповів Беллерс.— Мені за це не платять.

— Ну, а мені платять саме за це! — знову відрубав аукціоніст і знову почав виспівувати: — П'ятдесят тисяч доларів! Хто більше? Хто більше, панове? Бриг «Летючий шквал», що зазнав катастрофи, продається за п'ятдесят тисяч... Продається... продається... проданий!

— О господи, Джіме! А ми маємо такі гроші? — вигукнув я, з останнім ударом молотка наче прокинувшись після сну.

— Доведеться позичити,— відповів Пінкертон, блідий, як полотно.— Нам буде з біса важко, Лаудене. Кредиту, мабуть, вистачить, але мені доведеться добре побігати. Випиши мені чек на свій капітал. За годину зустрінемось у редакції «Оксідентала».

Я виписав чек і, чесно кажучи, сам не впізнав свого підпису. Пінкертон миттю щез. Трент пішов іще раніше. Тільки Беллерс і досі сперечався з аукціоністом, а коли я попрямував до виходу, то наскочив — на кого б ви думали? — на хлопця-посильного...

Всього кілька хвилин вирішили долю «Летючого шквалу» — він дістався нам.

У ЯКОМУ КОМАНДА ЗНИКАЄ НЕВІДОМО КУДИ

Виходячи з біржі, я порівнявся з низеньким гладуном, який недовго, але так енергійно торгувався на аукціоні.

— Вітаю вас, містере Додд, — мовив він.

— А мені нема за що вам дякувати, — відповів я. — Ви збільшували ціну відразу на тисячу, провокуючи всіх біржових спекулянтів Сан-Франціско підключитися.

— О, то було тимчасове запаморочення, — відповів гладун. — На щастя, я не вгруз у цю справу. Вам сюди, містере Додд? То я піду з вами. Такому старому шкарбанові, як я, завжди приємно милуватися молодими, гарячими біржовиками. Коли я був мблодий, а Сан-Франціско лише підростав, я й сам устрявав у найризикованіші операції. А вас я знаю, містере Додд. В обличчя я знаю вас уже давно — і вас, і ваших супутників у шотландських спідницях, еге ж! Пробачте, але я маю нещастя бути господарем дачі на узбережжі Соселіто, де ви влаштовували пікніки. Буду радий бачити вас у себе будь-якої неділі — звісно, без ваших супутників у шотландських спідницях. Я пригощу вас вином і покажу кращу збірку книжок про подорожі до Арктики, яка лиш є в Сполучених Штатах. Я — Морган. Суддя Морган — валієць, що поселився тут тисяча вісімсот сорок дев'ятого року.

— О, то ви першопоселенець! — вигукнув я. — Заходьте до мене, і я подарую вам сокиру.

— Боюся, що всі наші сокири будуть вельми потрібні вам самим, — заперечив він, кинувши на мене пильний погляд. — Якщо тільки у вас нема якихось приватних даних, вам доведеться розтрощити корабель на тріски, щоб знайти той самий... опій, здається?

— Ну, або це опій, або ж ми з товаришем збожеволіли, — відповів я. — Проте можу вас запевнити, що ніяких відомостей у нас нема. Ми діяли (як і ви, певно), ґрунтуючись на спостереженнях.

— То ви спостережливі, сер? — спитав суддя.

— Можу твердити, що спостережливість — моє ремесло, або точніше, моє колишнє ремесло, — відповів я.

— То що ви думаєте про Беллерса?

— Мені він, власне, невідомий.

— Ви знаєте, — підхопив суддя, — для мене зовсім незрозуміло, чому саме йому довірили таку відповідальну операцію. Я його знаю, та й він мене знає, нам дово-

дилось часто зустрічатися в суді; нічого, крім нарікань, я не чув про нього. Йому не можна довірити навіть долара, а тут, як ми чули, в його розпорядженні було п'ятдесят тисяч. Гадки не маю, хто так йому довірився. В усякому разі, це якийсь новачок у Сан-Франціско.

— Ймовірно, хтось із власників брига, — мовив я.

— Ні, ні! — вигукнув суддя. — Судновласники, що мешкають в Лондоні, не можуть мати ніякого відношення до опію, який везуть контрабандою з Гонконга в Сан-Франціско. Я вважаю, вони довідались би про це лише в тому випадку, якби судно затримали охоронці-митники. Я запідозрив був капітана. Але звідки б він узяв стільки грошей, як витратив чималу суму на купівлю товару в Китаї? Ну, він ще міг би бути довіреною особою якогось бізнесмена з Сан-Франціско; проте в такому разі не найняли б Беллерса! Як бачите, коло замикається.

— Як на мене, це не капітан, — заперечив я. — Адже він незнайомий з Беллерсом.

— Коли не помиляюся, капітан — це той рум'яний тип зі строкатим носовичком? Я помітив, що він стежив за Беллерсом вельми уважно, — не відступався містер Морган.

— Ваша правда, — погодився я, — Трента дуже цікавив аукціон. Дуже можливо, що він знав Беллерса в обличчя і, це вже без сумніву, — знав, яку гру той веде. І все ж даю голову до пня: Беллерс Трента ніколи не бачив.

— Так, іще одна загадка, — погодився суддя. — Це було, їй же право, капітальне видовище! Однак прислухайтесь до поради старого законника й вирушайте на Мідудей негайно.

З цією прощальною порадою містер Морган потиснув мені руку й попрямував по Монтгомері-стріт, а я зайшов до вестибюлю готелю «Оксідентал», на ганку якого ми закінчили нашу розмову. Службовці готелю добре знали мене і, коли я пояснив їм, що мені треба діждатись Пінкертона, щоб тут пообідати, запропонували почекати в конторі. Там, сівши в закутку, я потроху заспокоювався після всіх хвилювань, — аж коли до кімнати влетів і, перемовившись кількома словами з клерком, кинувся до телефонної будки не хто інший, як сам містер Генрі Д. Беллерс! Ви маєте право засудити мене, але я не встояв перед спокусою — всівся за самісінькою його спиною. Правду кажучи, я взагалі полюбляв підслухувати телефонні розмови людей, зовсім незнайомих мені — просто для забави. Адже годі уявити собі щось безглуздіше, ніж

отака бесіда, коли ти не чуєш слів другого співрозмовника.

— Центральна, — сказав Беллерс, — двадцять два, сорок один і п'ятсот вісімдесят чотири «Б» (приблизно такий номер). Хто це?.. Гаразд... Містер Беллерс... «Оксидентал». Той телефон не діє... Так, близько трьох хвилин... Так! Так... На жаль, за суму, названу вами... Ні... я не мав повноважень... Не більше і не менше... Я певен, що саме так... О, Пінкертон, квартал «Монтана»... Так... так... Гаразд, сер... Як зволите, сер... Центральна, розмову закінчено.

Беллерс повернувся, щоб вийти, помітив мене — і відсахнувся, аж звівши руки, наче захищаючись.

— О, це ви! — вихопилось у нього. Але за мить він уже опанував себе. — Компаньйон містера Пінкертона, коли не помиляюсь? Приємно бачити вас, сер, і привітати з недавнім успіхом.

На цім слові, догідливо вклонившись, Беллерс вийшов.

І раптом щось штовхнуло мене на безглузду витівку. Я не мав сумніву, що Беллерс розмовляв зі своїм наймачем, я знав номер його телефону, хоч і не знав імені, — і я вирішив, що, коли наберу цей номер негайно, до телефону, найімовірніше, підійде він сам. То чом би не втрутитись зараз у життя цієї таємничої особи та не повтішатись хоч трохи за свої гроші?

Я взяв трубку.

— Центральна, — сказав я, — дайте двадцять два, сорок один і п'ятсот вісімдесят чотири «Б».

Невідома телефоністка повторила номер. Запала мовчанка, а потім забринів тихий голос — співуча інтонація виказувала англійця і освіченого джентльмена:

— Це знову ви, містере Беллерс? Кажу ще раз — це марне. Це ви, містере Беллерс?.. Хто це?

— Я лиш хочу запитати вас, — сказав я ввічливо, — навіщо хотіли ви купити «Летючий шквал»?

Відповіді не було. В трубці лунали голоси всіх інших абонентів великого міста, але номер двадцять два сорок один мовчав.

Я ще двічі поставив своє запитання, але тихого співучого голосу невідомого англійця так і не почув. Що він, злякався? Злякався мого зухвалого запитання? Це видалось мені підозрілим — якби його сумління було чисте, чого б він мовчав?

Я взяв телефонний довідник і відшукав цей номер. «2241, місіс Кін, буд. 942, Мішін-стріт». Цим, якщо тіль-

ки я не збирався їхати туди, щоб повторити своє запитання незнайомцеві в очі, я й мусив задовольнитися.

Однак коли я знову сів у кутку, то вже ясно відчував, що наша операція таїть у собі елемент непевності, закулісних махінацій і навіть небезпеки. Тепер перед моїм внутрішнім зором, окрім картини викинутого на міліну брига, над яким висить хмара чайок, і капітана Трента, що витирає носовичком розпашіле обличчя, стоїть також образ англійця, що притискує до вуха телефонну трубку і раптом блідне, як полотно, почувши в цій трубці таке просте запитання.

Із цих роздумів вивів мене бій годинника. Відтоді, як Пінкертон пішов по гроші, минула година й двадцять хвилин; він запізнювався вже на двадцять хвилин. Я добре знав, як швидко він міг влаштовувати справи, і не раз захоплювався його залізною пунктуальністю; отже, сталося щось надзвичайне.

Двадцять хвилин видовжились у годину, година вже витягувалась у дві, а я все сидів у своєму кутку або ж ходив туди й сюди по вестибюлю, охопленій нестерпною тривогою та каяттям.

Обідня пора вже минала, коли я згадав, що нічого ще не їв. Їсти, власне, не хотілося, але попереду мене чекало чимало справ, і я мав берегти сили хоча б для того, щоб мужньо вислухати гіркі новини, які — я був цього певен — принесе Пінкертон. Тож, попросивши клерка переказати Пінкертонові, що я в ресторані, я сів за стіл і замовив суп, устриць та пляшку шампанського.

Незабаром з'явився мій друг. Він був блідий і змарнілий. Він не хотів обідати і замовив собі лише склянку чаю.

— Мабуть, нічого не вийшло? — спитав я, і серце в мене стислося.

— Ні, — відповів Пінкертон, — я звів кінці з кінцями, Лаудене. Та всього лише звів. Більше в усьому Фріско не вдалося б добути ані цента. Всі проти нас. Лонгхерст навіть вилаяв мене, сказав, що він — не гравець-картяр.

— Ну й нехай, — мовив я. — Адже нам більше й не треба.

— Лаудене, я ж тобі кажу, що мені кров'ю довелося платити за ці гроші! — вигукнув мій друг похмуро й сердито. — Та ще й термін — дев'яносто днів. Я не міг випросити жодного зайвого дня — жодного! Якщо ми продовжимо операцію, тобі доведеться їхати без мене і працювати так, щоб пір'я летіло. А я залишусь — я пови-

нен залишитись в Сан-Франціско, щоб уладнати наші справи. Аби ти знав, як мені хочеться поїхати! Я показав би цим ледарям-матросам, що таке робота. Я обнишпорив би цей корабель з носа до корми, перше ніж воми вилізли б на палубу! Але ж і ти не шкодуватимеш зусиль, Лаудене! Я покладаюсь на тебе. Як тільки ти відчалиш, ти повинен весь переселитись у вогонь, упертість і порив. Ця шхуна з нашим скарбом на борту повинна бути тут, перш ніж сплинуть три місяці,— або ми банкрути. Банкрути!

— Повір, я зроблю все можливе, Джіме. Я працювати-му вдень і вночі. Я втягнув тебе в цю справу, і я тебе вирятую — або накладу на себе руки. Але чому ти кажеш: «Якщо ми продовжимо?» Хіба у час є вибір?

— Зараз поясню,— сказав Джім.— Не думай тільки, що я шкодюю. Не лай себе, ти виявив славний, здоровий діловий інстинкт. Я завжди вірив, що він у тебе є,— ось він і виявився. Цей брудний крутій Беллерс, безперечно, знав, що робив,— а він же так рвався ще нагнати ціну! Так, наш прибуток певний. Але в мене інший клопіт — адже я навидавав векселів на дев'яносто днів і майже витратив наш кредит; я об'їздив усе місто, позичаючи, випрошуючи та підмажуючи, аби позичити. Знай,— вигукнув він з несподіваною похвалюю, — крім мене, жодна людина в усьому Фріско не дістала б ці десять тисяч! І ще одне: я вирішив, що ти зможеш збути опій там же, на островах, — це безпечніше і вигідніше, — однак тримісячний термін диктує нам ось що: тобі доведеться негайно плисти в Гонолулу, а там сідати на пароплав, що йде у Фріско. Але я спробую дещо підготувати там для тебе: матиму розмову з чоловіком, що працює в цьому бізнесі. Будь готовий до побачення з ним, як тільки дістанешся до островів: може трапитись, що він зустрине тебе ще в морі, на катері чи вельботі, і привезе гроші прямо на шхуну.

З цього видно, наскільки зрадив я свої моральні правила за час перебування в Сан-Франціско: навіть тепер, у найскрутніший момент, я не повинен був давати згоду, яка робила мене контрабандистом, і, що найгірше, контрабандистом опію.

Однак я погодився, не заперечивши ані словом, навіть не моргнувши.

— Ану ж як опій заховали так надійно, що я не зможу його знайти? — сказав я.

— Тоді ти працюватимеш там, аж поки весь бриг не

розрубаш та тріски, а потім розкоlesh кожду трісочку своїм складаним ножиком! — вигукнув Пінкертон. — Опій там, це ми знаємо, і його треба знайти. Але це лише одна з можливостей, хоча я зробив усе необхідне, щоб цей план удався. До речі, ще не позичивши й centa і вже обдумуючи другий варіант, я почав з того, що зафрахтував шхуну. Це «Нора Крейн», водотоннажністю шістдесят чотири тонни. Цього нам досить, бо рис зіпсований, а ця шхуна — найшвидкохідніше судно свого класу в Сан-Франціско. Я вже виплатив двісті доларів і зобов'язався давати двісті доларів щомісяця. Тепер вона в нашому повному розпорядженні; платня і провізія обійдуться, приміром, ще в чотириста доларів. Це ж крапля в морі. Вже протягом двох годин шхуна лаштується до плавання. З неї вивантажили інші товари, і Джон Сміт отримав замовлення приставити на борт продукти. Оце я й називаю бізнесом!

— Так-так, звичайно, — мовив я. — А який інший варіант?

— А ось який. Ти згоден, що Беллерс хотів торгуватися далі?

Я зрозумів, куди він хилить.

— Ну то й що? Це і є твій варіант?

— Саме так, Лаудене Додд! — підтвердив Джім. — Якщо Беллерс і його хазяїн підуть мені назустріч, я ладен укласти з ними угоду.

Мені сягнула жахлива думка: а що, коли моя дитяча витівка налякала Беллерса і ми через це позбавлені можливості вийти зі скрути? Почуття сорому перешкодило мені зізнатись, і я продовжив нашу розмову, ані словом не згадавши ні про зустріч з Беллерсом, ні про те, що я знаю адресу на Мішін-стріт.

— Без сумніву, орієнтовною ціною були п'ятдесят тисяч, — сказав я, — або, в усякому випадку, так вважав Беллерс. Але, з іншого боку, ця сума могла бути й крайньою. І, щоб покрити витрати, які ми вже зробили, — я тебе не збираюся в чомусь звинувачувати, я розумію, що ми маємо бути готовими до будь-яких несподіванок, — щоб покрити ці витрати, нам потрібна значніша сума.

— Беллерс згодиться на шістдесят тисяч. Я певен, що його можна примусити заплатити й сто тисяч, — відповів Пінкертон. — Пригадай, як закінчувався аукціон!

— Щодо Беллерса я з тобою згоден, — відповів я, — але ось що мені думасться: сам Беллерс міг помилятись, і сума, яку він вважав орієнтовною, могла бути остаточною.

— Ну, Лаудене, якщо це так, — сказав Джим, твердо вимовляючи кожне слово, — якщо це так, нехай він забирас свій «Летючий шквал» і радіє щастю! Я задовольнюся збитками.

— Ти що, Джиме? Невже ми так заплутались? — вигукнув я.

— Так, ми з тобою добре зарвалися, Лаудене, — відповів Джим. — Адже ці п'ятдесят тисяч доларів, друже, поки ми розрахуємося, обійдуться нам майже в сімдесят. Так-так — бо ж нам доведеться виплачувати борги з розрахунку десять процентів за місяць. Кращих умов я не зміг домогтися, та й нема в світі людини, яка змогла б. Навіть це було диво, Лаудене, я не чекав цього навіть від себе! Ех, якби нам дали хоча б чотири місяці! А втім, Лаудене, ми все ж таки можемо своє взяти. З твоєю снагою, з твоєю чарівливістю, навіть якщо трапиться найгірше, ти упрaviшся зі шхуною, як управлявся на пікніках. Нам може поталанити. А якщо поталанить, старий, яка це буде блискуча операція! Яка реклама для нас! Скільки розмов та спогадів на все життя! Однак, — зупинив він раптом сам себе, — спочатку треба випробувати менш ризикований варіант. Ходімо до цього крутія!

Я знову подумав, чи не признатися мені, що я знаю адресу на Мішін-стріт. Але я вже згаяв сприятливу хвилину і тим усе ускладнив: тепер мені довелось би пояснювати не лише те, як я узнав цю адресу, а й чому я не розповів про це раніше. Тому я не міг не втішити себе думкою, що, звертаючись до Беллерса, агента таємничого бізнесмена, ми будемо діяти, як узвичаєно. А головне, мене бентежила думка, що ми однаково вже запізнались і що потрібний нам чоловік покинув Сан-Франціско дві години тому. І я знову змовчав.

Потім ми зателефонували в контору Беллерса, аби впевнитися, що він там, і подалися до нього.

На вулицях будь-якого американського міста можна зустріти дивне поєднання розкоші й злиднів; на тій самій вулиці побачиш і величезні універмаги, і нетрища та кубла злодіїв, і вілли з квітниками та тінистими алеями. В Сан—Франціско, де гостро відчувається брак території, де з кількох боків підступає море, ці контрасти особливо впадають у око. Вулиця, на яку ми прямували, пролягала між піщаними дюнами Самотньої гори з її кладовищем, збігала ненадовго на продутий вітрами Олімп аристократичного Ноб-гіллу (точніше, майже оббігала його); потім ішла мимо схожих на декорації фарбованих будиночків,

призначення яких легко вгадувалося по мідних табличках, на яких красувалися тільки імена. «Нора», «Лілі», «Флоренс»; перетинала китайський квартал, начинений опійними підвалами, з незліченними дверима, проходами та галереями, що робило його схожим на кролятник; на мить пірнала в рекламну круговерть, перетинаючи Керні-стріт; а далі виринала між дешевими ресторанчиками та складами просто на берег, у царство водяних щурів. Тут, де ця вулиця була безлюдна і брудна, де тишу порушував лише гуркіт коліс завантажених возів, ми знайшли більш-менш пристойний будинок з грубо вимуруваними приступками. На стовпці ганку висіла чорна дощечка з позолоченими літерами: «Гаррі Д. Беллерс, юрист. Приймає з 9 до 6».

Піднявшись сходами, ми опинились перед відчиненими дверима, що вели на балкон. На дверях була ще одна табличка: «Містер Беллерс приймає».

— І що ми зробимо? — запитав я.

— Та просто зайдемо, — відповів Джім і ввійшов.

Кімната, де ми опинились, була чиста, але дуже вбого умебльована. Під стіною стояло старомодне бюро, при нім — стілець, а в кутку висіла полиця, заставлена томами юридичних праць. Більше в кімнаті не було нічого. Напрошувалась думка, що містер Беллерс мав звичку сидіти, а його клієнти завжди стояли. В найдальшому кутку, за завіскою з червоної бязі, були другі двері, що вели до жилих кімнат.

Ми покашляли та потупцями, і з тих дверей з'явився Беллерс: він ішов нам назустріч так боязко і насторожено, ніби чекав, що на нього кинуться з кулаками, а коли впізнав нас, з ним стався — не підшукаю тут інших слів — справжній напад люб'язності.

— Містер Пінкертон з компаньйоном! — вигукнув він. — Я зараз же принесу стільці!

— Не треба, — сказав Джім, — нам ніколи. Воліємо стояти. Ми маємо до вас справу, містере Беллерс. Сьогодні вранці, як вам відомо, я купив викинутий на міліну бриг «Летючий шквал»...

Юрист кивнув.

— ...І купив його, — провадив мій друг, — за суму, що зовсім не відповідає, вартості вантажу та всіх витрат.

— А тепер ви передумали і ладні відмовитись від цієї операції? Я так і гадав, — відповів Беллерс. — Мій клієнт, не приховаю, висловив невдоволення тим, що я так підняв ціну. Либонь, ми надто погарячкували, містере Пін-

кертон. Конкуренція, дух змагання... Проте я буду з вами відвертий... я знаю, коли маю справу з людьми благородними... Я майже певен, що мій клієнт перекупить у вас бриг, коли ви передасте це діло мені, і тоді ви втратите...— Він уп'явся очима-буравчиками в наші обличчя і видихнув: — Ви нічого не втратите!

І тут Пінкертон вразив мене.

— Не про це мова, — сказав він. — Я купив бриг. Я знаю, що на ньому цінний вантаж, і я не збираюся втрачати його. Але я хотів би в'яснити деякі моменти, щоб уникнути непотрібних витрат, — і за це негайно плачу готівкою. Вам же треба вирішити, буду я мати справу з вами чи безпосередньо з вашим партнером. Якщо ви готові повідомити мені такі факти, то називайте вашу цифру. Але знайте, — додав Джим, звівши догори пальця, — коли я кажу «готівкою», то маю на гадці векселі, які підлягають оплаті після повернення корабля і за умови, що інформація виявиться точною. Котів у мішку я не купую.

Я помітив, як спалахнули на мить очі юриста, коли Джим почав свою несподівану промову, і як вони згасли, коли він виклав умови.

— Гадаю, що про цей бриг вам відомо більше, ніж мені, містере Пінкертон, — сказав Беллерс. — Я знаю тільки те, що мені доручили купити його і що мені це не вдалося.

— Ви маєте одну гарну рису, містере Беллерс: ви не марнуєте часу, — зауважив Джим. — Назвіть ім'я й адресу вашого клієнта.

— Зваживши всі обставини, — відповів Беллерс, і в його голосі залунала таємничність, яку важко передати словами, — я дійшов висновку, що не маю права повідомляти ім'я мого клієнта. Я охоче зв'яжусь із ним, якщо ви мені це доручите, але аж ніяк не можу дати вам адресу.

— Гаразд, — мовив Джим і надів капелюха. — Досить рішучий крок, чи не так? — І закінчив, витримуючи паузи після кожної фрази: — Не передумали?.. Зважте всі обставини... Даю долара.

— Містере Пінкертон! — обурено вигукнув юрист.

Я злякався, що Джим зайшов надто далеко.

— Вачу, вам зараз долар не потрібен, — мовив Джим. — Тоді послухайте, містере Беллерс, ми обоє люди ділові, тож я пропоную вам...

— Зачекай, Пінкертоне, — втрутився я. — Мені відома адреса: Мішін-стріт, будинок дев'яносто двадцять чотири.

Не знаю, хто більше здивувався — Пінкертон чи Беллерс.

— Якого ж біса ти мовчав, Лаудене? — обурився мій друг.

— Але ж ти мене й не питав, — відповів я, червоніючи по саме волосся.

Запала мовчанка; її першим порушив Беллерс, люб'язно повідомивши прізвище, якого ми не знали.

— Раз вам відома адреса містера Діксона, — сказав він, анітрохи не приховуючи бажання позбавитись нас якомога швидше, — я не бачу причини, аби затримувати вас.

Не знаю, що відчув Пінкертон, та коли ми вийшли з комірчини цього бридкого крутія і спускалися сходами, у мене на душі лежав камінь. Усе моє ество напружено чекало першого Джімового запитання, і я ладен був слізно зізнатися в усіх гріхах. Але мій друг нічого не питав.

— Нам треба взяти візника, — сказав він, квапливо рушаючи до ближчої стоянки. — Не можна гаяти час. Ти зрозумів мій намір? Навіщо нам платити цьому крутієві комісійні!

Мені знову здалося, що він запитає мене, чому я мовчав, — і знову я помилився. Мені спало на думку, що Джім боїться цього запитання, і я ладен був зненавидіти його за цей страх.

Коли ми вже сиділи в екіпажі, що прямував на Мішін-стріт, я не витримав:

— А ти не спитав мене, звідки я знаю цю адресу, — сказав я.

— Так-так, — мовив він сполошено, — а й справді, звідки ти знаєш? Цікаво, справді.

Його тон подіяв на мене, мов ляпас, і я враз утратив самовладання.

— Дуже прошу не розпитувати мене про це! Я не можу дати жодних роз'яснень.

Ледве я випалив ці безглузді слова, як ладен був віддати все на світі, щоб повернути їх. І мені стало ще прикріше, коли Пінкертон, поплескавши мене по плечу, відповів:

— Гаразд, друже, більше ні слова. Я певен — ти вчинив саме так, як треба.

Повернутись до цієї розмови мені забракло мужності, але подумки я поклявся, що докладу всіх зусиль, аби поправити наслідки нашого божевільного рішення, і швидше дам порізати себе на шматки, аніж дозволю, щоб Джім утратив хоча б єдиного долара.

Та коли ми під'їхали до будинку номер 942, знайшлася інша причина для роздумів.

— Містер Діксон? Він виїхав,— сказала власниця будинку.

— Куди?

— Не можу сказати,— відповіла вона.— Я його вперше бачила.

— А куди він відправив свій багаж? — спитав Пінкер-тон.

— У нього не було багажу. Він прибув учора ввечері, а сьогодні поїхав, і був у нього лише саквояз.

— Коли він поїхав? — запитав я.

— Годині о дванадцятій. Хтось запитав його по телефону, і я покликкала. Мабуть, йому сповістили щось важливе, бо він відразу ж і поїхав, хоча найняв кімнату на тиждень. Він був дуже засмучений — мабуть, хтось помер.

В мене упало серце. Либонь, причиною його поспішного від'їзду був мій ідіотський жарт! І знову я запитав себе, чому він так переполошився, і знову занурився у вир найнеймовірніших припущень.

Отямившись, я почув, як Пінкертон питає господиню:

— А який він на вигляд?

— Такий, чисто виголений,— відповіла вона, й більше нічого путнього ми від неї не добилися.

Ми сіли в екіпаж, і Пінкертон сказав:

— Зупинитесь біля найближчої аптеки.

З аптеки він зателефонував до контори Тихоокеанського пароплавства й запитав:

— Який пароплав, що йде в Китай, ближчим часом заїде в Гонолулу?

— «Місто Пекін». Він відплив сьогодні, о пів на другу.

— Усе ясно,— мовив Джим.— Він утік,— або моє прізвище не Пінкертон. Він вирішив дістатись на Мидуей раніше, ніж ми.

Але я не поділяв його думки — адже Пінкертон знав не все, а я добре пам'ятав страх на обличчі капітана Трента, і припущення, що саме я сполохав містера Діксона, перейшло у впевненість, хоч я й розумів, що будую свої домисли на піску.

— А чи не проглянути нам список пасажирів? — запропонував я.

— Діксон — прізвище надто поширене,— заперечив Джим.— А крім того, він міг записатися під вигаданим прізвищем.

І тут інша думка слянула мені. В уяві враз постала

вулиця, на якій жив Беллерс,— тоді я був заповнений іншими думками, а тепер я ніби знову побачив брудну бруківку, плетиво телеграфних дротів, хлопчику-китайця з кошиком на голові і майже напроти будинку Беллерса — бакалійну крамничку, де на вивісці великими золотими літерами сяяло прізвище «Діксон».

— Авжеж,— погодився я,— ти маєш рацію, саме так він і зробив. І взагалі це не його прізвище: він узяв його з вивіски бакалійної лавки напроти контори Беллерса.

— Може, й так,— байдуже відповів Джим; він усе ще змури́в брови, не знаючи, куди рушити.

— Ну, що робити далі? — запитав я.

— Передовсім — поквалитись із лаштуванням нашої шхуни,— відповів він.— Але я вже телефонував капітану, щоб вони працювали не розгинаючи спини, і якщо йому вірити, на шхуні все гаразд. Думаю, Лаудене, нам треба взятися за Трента. Він замішаний у цій справі. Більше того, він зав'яз у ній по шию. Навіть якщо він не може перекупити у нас бриг, він може багато що пояснити нам.

— Згоден,— сказав я.— Як нам його шукати?

— Через англійське консульство, звісно,— відповів Джим.— І це ще одна причина, чому треба взятися спочатку за нього. Шхуною ми можемо зайнятися й увечері, а консульство тоді вже зачинять.

У консульстві ми дізналися, що капітан Трент зупинився в готелі «Яка радість!» Ми рушили до цього великого, зовсім не фешенебельного заїжджого двору і звернулись до порт'є, що жував зубочистку, спокійно дивлячись кудись повз нас:

— Капітан Джекоб Трент тут живе?

— Вибув,— відповів порт'є.

— Куди? — запитав Пінкертон.

— Не можу сказати,— відповів порт'є.

— Коли він поїхав? — запитав я.

— Не знаю,— відповів порт'є і з безцеремонністю коронованої особи повернувся до нас спиною.

Боюсь і уявити, що могло б трапитись далі, бо збудження Пінкертонна, поступово зростаючи, дійшло краю,— але від можливого скандалу нас урятувала поява другого порт'є.

— Невже це ви, містере Додд? — вигукнув він, підбігаючи до стойки.— Радий бачити вас, сер! Чим можу прислужитися вам?

О прекрасні плоди доброчесності! Свого часу я тішив

служ цього молодика звуками пісні «Саме перед битвою, мамо...» на одному з наших пікніків, а тепер, у цю прикру хвилину, він з'явився, щоб допомогти мені.

— Капітан Трент? З потерпілого судна? Ну звісно, містере Додд! Він поїхав близько дванадцятої години, він і один з його матросів. А гавасць відбув раніше на «Місті Пекіні». Це точно, бо я сам відсилав йому скриньку. Багаж капітана Трента? Зараз довідаюсь, містере Додд... Так, вони всі жили тут. Ось їхні прізвища у реєстраційній книзі — прогляньте їх, поки я довідаюсь про багаж.

Я присунув книгу до себе і почав розглядати чотири прізвища, написані однією рукою, досить великими літерами, досить кепським почерком: «Трент, Браун, Гарді і (замість А. Сінга) Джоз. Амалу».

Нова думка сяйнула мені.

— Пінкертоне,— сказав я,— у тебе з собою номер «Оксидентала»?

— Звісно,— відповів Пінкертон, виймаючи газету з кишені.

Я проглянув повідомлення про корабельну катастрофу.

— Тут є ще одне прізвище,— сказав я,— «Еліас Годдедааль, помічник». Чому ми так і не бачили Еліаса Годдедааля?

— Дійсно,— мовив Джім.— Його ж не було з усіма, коли ти бачив цю компанію в шинку?

— По-моєму, ні. Їх було четверо, і жоден не був схожий на помічника.

В цю мить повернувся портъє.

— Капітан під'їхав до готелю в фургоні,— повідомив він,— і разом з одним із своїх матросів повантажив на нього три скрині та великий саквояз. Наш швейцар допомагав їм, але фургоном вони правили самі. Швейцар вважає, що вони поїхали вниз, до моря. Це було біля першої години.

— Вони ще могли встигнути на «Місто Пекін»,— зауважив Джім.

— Скільки їх у вас зупинялось? — запитав я.

— Троє, сер, та ще гавасць,— відповів портъє.— Про нього не можу сказати нічого певного, але він поїхав також.

— А містер Годдедааль, помічник, тут не жив?

— Ні, містере Додд, тільки ці четверо.

— І ви про нього нічого не чули?

— Ні. А навіщо ви їх розшукуєте, містере Додд? — поцікавився портъє.

— Ми з оцим джентльменом купили у них розбитий корабель,— пояснив я,— і хотіли з'ясувати деякі подробиці. Нам дуже прикро, що ми нікого не застали.

Довкола нас зібралось кілька цікавих — аукціон усе ще був у всіх на устах; і раптом один із них, дужий обвітрений матрос, заявив:

— А помічник, либонь, ще в місті. Адже він хворий. Він так і не виходив з лазарету на «Бурі» — ось що я чув.

Джим ухопив мене за рукав.

— Вертаймо до консульства! — сказав він.

Та навіть у консульстві нічого не знали про містера Годдедаала. Лікар із «Бурі» видав йому довідку, що він сильно захворів, і помічник прислав свої документи в консульство, але персонально не з'явився.

— У вас є телефонний зв'язок з «Бурею»? — запитав Пінкертон.

— Є, з учорашнього дня, — відповів клерк.

— То, може, ви зателефонуйте туди або дозвольте мені? У нас нагальна потреба поговорити з містером Годдедаалем.

— Гаразд, — відповів клерк і взявся за телефонну трубку.

Через кілька хвилин він звернувся до нас:

— Мені дуже прикро, але містер Годдедааль зійшов з корабля, і ніхто не знає, де він.

— Ви оплачуєте проїзд потерпілих на батьківщину? — запитав я: мені сяйнула несподівана думка.

— Якщо вони попросять, — відповів клерк, — а це трапляється не завжди. Сьогодні вранці ми оплатили проїзд гавайця до Гонолулу, і, наскільки я зрозумів зі слів капітана Трента, решта збирається повертатись на батьківщину гуртом.

— Отже, ви ще не видавали їм гроші? — запитав я.

— Поки що ні, — відповів клерк.

— А ви дуже здивуєтесь, коли я вам скажу, що вони вже поїхали?

— Не може бути, ви помиляєтесь!

— І все ж так воно й є, — наполягав я.

— Я певен, що ви помиляєтесь, — повторив клерк.

— Дозвольте скористатись вашим телефоном, — попросив Пінкертон.

Він зателефонував до друкарні, що завжди друкувала наші об'яви. Я не чув його розмови, бо раптом мені пригадалися великі незграбні літери в реєстраційному журналі заїжджого двору «Яка радість!». Я запитав клерка, чи

нема в них зразка почерку капітана Трента. І тут я довідався, що капітан не володіє правицею, бо незадовго до катастрофи пошкодив її, і що навіть судновий журнал останнім часом вів за нього містер Годдедааль, а сам Трент лише розписувався лівою рукою. На той час, коли я дістав цю інформацію, Пінкертон уже повісив трубку.

— Ну, поки що все. Тепер візьмемося за шхуну,— сказав він.— А завтра надвечір я розшукаю цього Годдедааля — або я не Пінкертон!

— Яким чином? — поцікавився я.

— Зрозумієш іще сьогодні,— відповів Пінкертон.— А тепер, після всієї мороки з портьє, клерком та великим цабе Беллерсом, нам буде вельми приємно побувати на шхуні. Там, я певен, робота кипить.

Але на причалі панувала тиша, і єдиною ознакою життя на борту «Нори Крейн» був димок над камбузом. Пінкертон зблід і, зціпивши зуби, стрибнув на борт шхуни.

— Де капітан цієї?.. — він не доказав фрази, бо не зміг підібрати слова, яке вповні передало б його почуття.

Звертатися, власне, не було до кого, хоч із дверей камбуза визирнув чоловік у білому ковпаку — очевидно, кок.

— Капітан у себе, обідає,— повагом сказав він, безперестанку жуючи.

— Шхуна розвантажена?

— Ні, сер.

— І не починали?

— Починали. Гадаю, завтра ми візьмемося жвавіше.

— А я гадаю, це комусь так просто не минеться,— сказав Пінкертон і рішуче попрямував до каюти.

Там, за столом, заставленим стравами, спокійнісінько обідав смаглявий гладун. Коли ми ввійшли, він звів очі на Пінкертона, який, не вклонившись, схрестив руки на грудях і мовчки свердлив його поглядом, суворо стиснувши губи. На добродушному обличчі капітана чимдалі виразніше малювався подив, а далі й досада.

— Так,— обізвався нарешті Джім,— саме це ви й називаєте поспішністю?

— А, власне, хто ви? — спитав капітан роздратовано.

— Хто? Я Пінкертон! — обурено вигукнув Джім — так, ніби його прізвисьце мало бути магічним талісманом.

— Хоч би хто ви були, ви не відзначаєтесь ввічливістю,— так само роздратовано мовив капітан. Але поведінка Пінкертона, певне, таки вплинула на нього, бо він підвівся і поквапом додав: — Треба ж колись і пообідати, містере Пінкертон...

— Де ваш помічник? — урвав його Джім.

— Десь у місті, — відповів капітан.

— Ах, десь у місті! — в'їдливо повторив Пінкертон. — А тепер я вам скажу, хто ви: ви шахрай, і якби я не боявся забруднити свого черевика, я копнув би вас ногою разом із вашим обідом і викинув на причал.

— Я теж дещо скажу вам! — відрубав капітан, густо почервонівши. — Для такого, як ви, я судно не поведу, хоч благайте мене навколішках! Я звик мати справу з порядними людьми.

— Я можу вам назвати імена декого з порядних людей, з якими вам більше не доведеться мати справу, і перш за все — всю компанію Лонгхерста! — скипів Джім. — Про це вже я подбаю, друже мій. А зараз викидайте звідси своє манаття, і миттю, та не забудьте забрати з собою свою шолудиву команду. Я сьогодні ж знайду собі справжнього капітана і справжніх матросів.

— Я піду, коли сам схочу — тобто завтра вранці! — вигукнув капітан нам услід, коли ми вже зійшли на берег.

— Сьогодні весь світ наче перекинувся догори дном! — вигукнув Пінкертон. — Спочатку Беллерс, потім отой портъ, а тепер цей шахрай! І де тепер шукати капітана, Лаудене? Адже Лонгхерст ще годину тому пішов додому, і взагалі зараз нікого не знайдеш.

— Я знаю, де шукати, — відповів я. — Сідай швидше.

І коли ми сіли в екіпаж, кивнув візникові:

— До шинку Чорного Тома!

Незабаром ми підкотили до шинку, минули бар і (як я й сподівався) здибали там Джонсона і весь його клуб. Стіл відсунули під стінку, один з торговців грав на губній гармошці, а посеред кімнати Джонсон і ще якийсь моряк, поклавши один одному руки на плечі, танцювали повільно й вайлуватю. В кімнаті було холодно і задушливо. Газовий світильник, щомиті загрожуючи обпалити голови танцюристів, розсівав нерівне світло. Губна гармошка грала пронизливо й тужливо, а обличчя всіх присутніх були поважні й урочисті, наче в церкві. З нашого боку було б, звісно, нечемно перервати ці сумні веселощі, тож ми мовчки посідали на стільці, як глядачі, що запізнилися на концерт, і стали терпляче очікувати, поки закінчиться танець. Нарешті торговець, утомившись, покинув грати. Танцюристи враз спинилися, якусь хвилинку вони погойдувались, все ще обіймаючи один одного, а потім розійшлися, позираючи на глядачів, — чекали оплесків.

— Оце танцюристи! — мовив хтось.

Проте така похвала; мабуть, не задовольнила виконавців, і вони почали самі себе вихваляти.

— Що ж,— сказав Джонсон,— може, я й нікудишній моряк, зате танцювати вмю!

— Я легкий на ногу, як пір'їна,— заявив його партнер із зворушливою впевненістю.

Відчувши, звідки вітер віє, я сказав кілька компліментів на адресу Джонсона; а вже задовбивши його, вивів у коридор, розповів про наше становище усе, що вважав за потрібне, і попросив його стати нашим капітаном або, коли це його не влаштовує; порекомендувати підходящу людину.

— Я? — вигукнув Джонсон.— Щоб я пішов у капітани?! Та краще я піду до чорта в пекло!

— Але ж ви плавали помічником! — заперечив я.

— Так, плавав,— засміявся Джонсон,— але ніколи більше не вийду в море! Проте я можу вам допомогти: я вмовлю Арті Нейрса. Ви його бачили — першокласний моряк, хоч з вигляду шахрай.

І він пояснив, що містер Нейрс, який через півроку має стати капітаном чудового барку, поки що, не бажаючи бути в центрі уваги, уникає товариства. Він буде радий допомогти нам у скруті.

Я покликав Пінкертон і переказав йому нашу розмову з Джонсоном.

— Нейрс! — вигукнув Джим.— Та я й мріяти не міг про такого капітана, як Нейрс! В усьому Сан-Франціско, Лаудене, не знайти кращого капітана, його дивіденди зростають безупинно — чи він у рейсі, чи на відпочинку.

Джимів захват вирішив питання, і Джонсон пообіцяв наступного дня привести Нейрса ще до шостої години, а Чорний Том, до якого ми звернулися за порадою, пообіцяв підібрати нам чотирьох спритних матросів, ще й поручився, що вони будуть зовсім тверезі — про це ми вже й не мріяли...

Коли ми вийшли від Чорного Тома, на вулицях уже світилися ліхтарі: яскраві ланцюжки вогнів — чи то газових, а чи електричних — розбігалися під чорним склепінням ночі, а там, де хлюпали невидимі хвилі морської затоки, гойдалися сигнальні ліхтарі численних суден. З бухти здіймався в небо туман, а в наших ділових душах панувала холодна ясність. Ми мовчки розплатилися з візником і попрямували до ресторану «Пудель» повечеряти.

По дорозі я помітив розклеювача афіш, який саме ліпив до тимчасової огорожі об'яву. Це мене здивувало, бо час

був уже пізній; я притримав Пінкертон, й ми стали чекати, поки об'ява буде приклеєна. Ось що ми прочитали:

«ДВІСТІ ДОЛАРИВ ВИНАГОРОДИ

членам команди

**БРИГА «ЛЕТЮЧИЙ ШКВАЛ», ЩО ПОТЕРПІВ
КАТАСТРОФУ,**

якщо вони звернуться особисто або листом до контори Джеймса Пінкертон, квартал Монтана, до полудня завтрашнього вівторка 12 числа.

ДВІСТІ ДОЛАРИВ ВИНАГОРОДИ».

— Це ти придумав, Пінкертоне?! — вигукнув я.

— Так. І в друкарні не підвели. Молодці — не те що цей шакрай капітан. Та це ще не все, Лаудене. Головне ось що: ми знаємо, що один з матросів хворий, тому я дав розпорядження послати по примірнику цієї об'яви в усі лікарні, в усі аптеки і всім лікарям Сан-Франціско.

Завдяки своїм діловим зв'язкам Пінкертон, звісно, міг домовитися з власником друкарні про чималу скидку, та все одно я злякався можливих витрат.

— Долар туди, долар сюди — яке це має значення? Нам розраховуватись через три місяці, Лаудене.

І ми знову надовго замовкли. Навіть у «Пуделі» ми майже нічого не їли і не розмовляли. Тільки коли Пінкертон допив третій келих шампанського, він кашлянув і винувато глипнув на мене.

— Лаудене, — мовив він, — ти не хотів розмовляти зі мною на одну тему. Я не розпитуватиму тебе, лише скажи мені — ти вирішив змовчати не тому, що... — він затнувся, — не тому, що ти мною невдоволений? — закінчив він тремтячим голосом.

— Пінкертоне! — вигукнув я.

— Не перебивай, спочатку я скажу! Я високо ціную твою делікатність, хоч мені вона не притаманна; я розумію, що ти радше помреш, аніж викажеш своє невдоволення. Я вважав, що здатен домогтися більшого, та коли я впевнився, як важко роздобути гроші в цьому місті, коли я помітив, що навіть Дуглас Б. Лонгхерст — один із перших каліфорнійських поселенців, який п'ять годин поспіль відбивався на своєму полі, при березі бухти, від кількох бандитів, спасував перед ризикованою операцією, — тоді я, повір, впав у відчай. І я, припускаю, наробив помилок, і тисячі людей домоглися б на моєму місці більшого... Але присягаюся — я зробив усе, що міг.

— Джіме, друже! — сказав я. — Чого б це я сумнівався в тобі?! Хіба ж я не знаю, що ти творив дива?! Весь день я захоплювався твоєю снагою й запалом. Що ж до цього...

— Лаудене, не треба, ні слова більше! Я не хочу... — схвильовано мовив Пінкертон.

— Правду кажучи, — перепинив я його, — мені не хочеться пояснювати тобі суть справи, бо мені соромно.

— Тобі соромно, Лаудене? І не думай про це, і не кажи такого навіть жартома! — обурено вигукнув Пінкертон.

— А хіба тобі не доводиться чинити так, що потім стає соромно? — спитав я.

— Ні, — спантеличено відповів він. — І з якої речі? Подеколи я жалкую, коли виходить зовсім не так, як гадав. Але не розумію, з якого дива я соромився б?

Кілька хвилин я мовчав, захоплений простодушністю свого друга, а потім зітхнув.

— Знаєш, Джіме, що мені найприкріше? Що я не дружко на твоєму весіллі...

— На моїм весіллі? — повторив він, і собі зітхнувши. — Яке там весілля! Я сьогодні ж скажу Меймі всю правду. Саме це й мучило мене весь день. Мені здається тепер, що я не мав права, ставши женихом, братися за таку ризиковану операцію.

— Джіме, але ж тут моя провина, ти так їй і скажи.

— Ну що ти кажеш?! Я захопився не менше, і мені треба було діяти спритніше. Так, це моя провина. І мені дуже прикро.

Коли засмучений Джім побрів на розмову з Меймі, я повернувся до контори, запалив газ і всівся в крісло. Я думав про наслідки цього нелегкого дня — про всі добути нами дані щодо катастрофи корабля, про зникнення команди, про велику суму витрачених грошей, а також про небезпечну й нелегку операцію, що чекала мене ближчим часом.

Коли згадуєш про такі події, майже завжди приписуєш собі заднім числом знання деяких фактів, відомих тобі нині. І все ж можу сказати, не погрішивши проти істини: того вечора мене мучив страх перед невідомістю, а водночас — гарячкова цікавість. Вичерпавши свою фантазію на всілякі пояснення, які я всі до одного відхилив, — вони-бо не відповідали фактам, — я знайшов стимул для мужності та цілющий бальзам для сумління в самій таємниці, що тепер оповивала мене. Проте я не хочу сказати, що в противному разі я відступив би. Контрабанда —

один з найпідліших злочинів, бо в такий спосіб ми грабуємо все наше суспільство *pro rata*¹, але передовсім — найбідніші його верстви. А контрабанда опієм — це ще й найчорніший злочин, бо несе з собою не просто смерть, а масове самогубство. Все це було мені відомо, і сумління моє повставало проти моїх власних інтересів; якби справа не стосувалася Джіма, я щиро побажав би собі невдачі. Але доля Джіма, всі його статки, його весілля залежали від того, чи спроможусь я здійснити заплановану операцію. Я поставив інтереси друга понад інтереси острів'ян Південних морів. Я згоден, що це вузька, власницька точка зору, але вона — моя; до того ж, іншої ради в мене не було. І я не стільки соромлюся своєї участі в цій авантурі, скільки пишаюся тим, що в ті дні (врешті, задля добробуту друга) я не згортаючи рук працював від світання до смеркання, до всього доклав сил, сміливо зустрічав будь-яку небезпеку і єдиний раз у житті виявив справжню мужність. Проте я був радий знайти своїй енергії інше застосування і тому тішився таємницею, що певною мірою пом'якшувала мої душевні терзання. Не будь її, я не відчував би завзяття, хоча, либонь, і не відмовився б від подорожі на Мідуей. А того вечора, крім непереборного бажання побачити море, острів, корабель, що потерпів катастрофу, мене надихала надія, що там я знайду відповіді на сотні питань і зрозумію, чому на аукціоні капітан Трент нервово обмахував носовичком розпашіле обличчя, і чому містер Діксон після мого телефонного дзвінка так хутко покинув свою кімнату на Мішін-стріт.

РОЗДІЛ XI,

У ЯКОМУ МИ З ДЖІМОМ РОЗЛУЧАЄМОСЬ

Я відчував себе нещасливим, коли засинав, а коли прокинувся, мене знову охопило відчуття непевного лиха — так, що аж у голові паморочилось. Кілька хвилин я лежав у тупому заціпенінні. Мене повернув до тьми настирливий стукіт у двері. Я враз пригадав аукціон, розбите судно, Годдедаала, Нейрса, Джонсона і Чорного Тома, пригадав усі вчорашні турботи, уявив усі численні справи, які мав улаштувати сьогодні. Це подіяло на мене, як звук сурми перед битвою... Миттю скочив я з постелі, пройшов через контору, де Пінкертон спав глибоким сном на сво-

¹ Пропорційно (лат.).

єму розкладному дивані, і так, як був, у халаті, відчинив двері.

На порозі стояв усміхнений Джонсон, а за ним, насунувши капелюха на самісінькі очі й затиснувши у зубах сигару,— капітан Нейрс. Він сухо кивнув мені, згадавши, либонь, наше перше знайомство. За його спиною на сходах юрмились матроси — нова команда «Нори Крейн».

Залишивши їх полірувати стіни спинами та ліктями, я запросив офіцерів до контори і почав трясти Джіма за плечі, аж поки він прокинувся. Сівши на постелі, він утупився безтямним поглядом у нового капітана.

— Джіме,— сказав я,— це капітан Нейрс. Капітане, дозвольте відрекомендувати вам містера Пінкертона.

Нейрс знову мовчки й холодно кивнув, і мені здалося, що він розглядає нас дуже пильно.

— А, це капітан Нейрс! — вигукнув Джім.— Доброго ранку, капітане Нейрс! Дуже приємно з вами познайомитись, сер. Мені давно відома ваша чудова репутація.

Останні слова Джіма,— якщо взяти до уваги недавні обставини,— пролунали іронічно. В усякому разі, Нейрс лише промимрив щось у відповідь.

— Капітане,— вів Джім далі,— ви знаєте, що нам треба? Ви доведете «Нору Крейн» до острова Мідуей, розберете бриг, зайдете в Гонолулу і повернетесь у Сан-Франціско. Гадаю, все ясно?

— Так,— відповів Нейрс тим самим неприємним тоном.— Через причини, які, гадаю, вам відомі, такий рейс мене влаштовує, але спочатку треба нам дещо уточнити. Це ми зараз і зробимо, містере Пінкертон. Та чи буду капітаном я, чи хтось інший, вам не можна марнувати час. Хай містер Джонсон з вашою запискою збирає команду й готує судно до виходу. Ці bestii,— додав він із виразом нестерпної огиди,— здається, тверезі. Тож примусьте їх працювати, щоб вони не напилися...

Так і вирішили. Коли Джонсон з матросами пішов, Нейрс полегшено зітхнув.

— Ну, тепер нам ніхто не завадить поговорити,— мовив він.— В чім суть вашої справи? Ви наробили багато галасу, ваша об'ява схвилювала весь приморський район, а це мене не влаштовує, бо саме зараз мені треба лишатися в тіні. Однак, перш ніж прийняти судно, я маю твердо знати, куди й навіщо його вести.

Тоді Пінкертон розповів йому всю історію; почав він по-діловому, докладно, та поступово захопився й став говорити гаряче, схвилювано. Нейрс мовчки курив, так

і не знявши капелюха, і лише похмуро кивав на кожен новий поворот у наших пригодах. Проте в його блякло-блакитних очах уже блищали вогники, виказуючи зацікавленість.

— Отож ви самі розумієте, — скінчив свою оповідь Пінкертон, — що Трент, найімовірніше, вирушив у Гонолулу, а там він зможе всього лиш за п'ятдесят тисяч доларів зафрахтувати підходящу шхуну й дістатися Мідую. Ось чому мені й потрібен справжній капітан! — мовив Джім, знову захоплюючись. — Цей бриг мій, я заплатив за нього готівкою, і якщо доведеться боронити його зі зброєю в руках, то треба битися на совість. Я скажу вам відверто: якщо ви не повернетесь через дев'яносто днів, мене чекає одне з найтрагічніших банкрутств, про які будь-коли чули в нашому штаті. Для містера Додда й для мене мова йде про життя або смерть. Дуже можливо, що на острові дійде до стрілянини. Тож коли я почув учора ваше прізвище, а надто сьогодні, коли зустрівся з вами, я сказав собі: «Нейрс! Саме він і потрібен мені!»

— Наскільки я розумію, — зауважив Нейрс, розглядаючи попіл своєї сигари, — чим раніше я виведу шхуну в відкрите море, тим краще для вас.

— Ну, я ж казав, що ви саме той капітан, про якого я мріяв! — вигукнув Джім, аж підскачовиши на ліжку. — Ви зовсім не схожі на тих шахраїв!..

— Хвилиночку, — зупинив його Нейрс. — Це ще не все. Я чув, що на судні буде суперкарго¹.

— Так, це містер Додд, мій компаньйон, — відповів Джім.

— Не бачу потреби, — сухо зауважив капітан. — Мені ще не випадало плавати на судні, де було б два капітани.

— Не розчаруйте мене, — заперечив Пінкертон, — ви кажете, не подумавши. Я ж не пропоную вам узяти в руки керівництво справами фірми, еге ж? Не пропоную. А це ж не просто рейс, це ділова операція, і нею займається мій компаньйон. Ви будете вести судно, наглядати за розвантаженням брига, контролювати команду — турбот вам вистачить. Але запам'ятайте відразу: все має бути зроблено так, щоб містер Додд був задоволений, тому що платить за все містер Додд.

— Я звик, що мною задоволені, — відповів містер Нейрс, густо червоніючи.

---

¹ Суперкарго (англ.) — довірена особа компанії, що зафрахтувала судно. Займається прийманням і здачею вантажів.

— Не маю сумніву! — вигукнув Пінкертон. — Я вас розумію: ви любите показати колючки, але ви чесний і відвертий чоловік.

— І все ж нам треба уточнити становище, — мовив Нейрс, уже спокійніше. — Кажу про моє становище. Я не збираюсь іти в рейс штурманом. Досить того, що я взагалі згодився мати справу з цією нікчемною шхуною.

— Ну ось що, — зауважив Джим, весело підморгуючи, — Ви тільки не перечте мені стосовно баласту, і ми зробимо з неї баркентину¹.

Нейрс ледь помітно всміхнувся. Нетактовність Пінкертона знову допомогла йому.

— І ще одне, — провадив капітан, вважаючи, мабуть, попереднє питання вирішеним. — Як з її власниками?

— О, тут можете покластись на мене. Адже я з компанії Лонгхерста, як вам відомо, — відповів Джим з нотками ображеного гонору. — Той, хто влаштовує мене, влаштує і їх.

— А хто вони? — запитав Нейрс.

— Мак-Інтайр і Спіттел, — відповів Джим.

— Ну, коли так, то дайте мені вашу візитну картку, — відповів капітан, — і не варто нічого писати. Мак-Інтайр і Спіттел у моїх руках.

Хвальба на хвальбу: це було звичкою і Нейрса, і Пінкертона, двох найгогоровитіших людей, яких я будь-коли знав. Відновивши таким чином свою гідність у власних очах, капітан підвівся і, двічі сухо вклонившись, покинув контору.

— Джиме, — сказав я, ледве за Нейрсом зачинилися двері, — цей чоловік мені не подобається.

— Доведеться змиритись, Лаудене, — відповів Джим. — Він — типовий американський моряк: хоробрий, як лев, напрочуд винахідливий, дуже шанований судовласниками. Це людина високої репутації.

— Репутації жорстокої тварини, — докинув я.

— Кажі, що хочеш, — заперечив Пінкертон, — але нам поталанило, що ми натрапили саме на нього. Я хоч завтра звірив би йому життя Меймі.

— До речі, як у тебе з Меймі?

Джим застиг з одягом в руках.

— О, маленька Меймі — найдушевніше і наймужніше створіння! — вигукнув він. — Лаудене, я намірився був

---

¹ Баркентина, на відміну від шхуни, яка має лише косі вітрила, несе на передній щоглі прями паруси.

розбудити тебе вчора, і ти, либонь, не образишся на мене за те, що я не зробив цього. Коли я прийшов, ти спав, а обличчя в тебе було таке стомлене, що я вирішив не турбувати тебе. Новини, подумалось мені, можуть і зачекати до ранку, тим паче, що навіть ти, Лаудене, не переживеш їх так, як я.

— Що ж це за новини? — нетерпляче спитав я.

— Було це так. Я пояснив Меймі наше становище і сказав, що не маю права женитися. «Ти мене розлюбив?» — спитала вона. О Лаудене, ти тільки подумай! Ну, я ще раз усе їй пояснив, не приховуючи, що нам загрожує банкрутство, що тобі треба обов'язково їхати, що я хочу, аби ти неодмінно був моїм весільним друзьком, і таке інше... «Якщо ти мене ще любиш, то, гадаю, у нас єдиний вихід,— відповіла вона.— Одружимося завтра, і містер Лауден встигне стати твоїм друзьком, перш ніж відбуде в плавання». Отак вона й сказала, просто й ясно, наче котрась із героїнь Діккенса! Навіть банкрутство її не злякало. «Тим більше я буду потрібна тобі»,— сказала вона. О Лаудене, як би я хотів бути гідним її! Я думав про це вночі, коли стояв біля твого ліжка, я молився за нас трьох — за тебе, за Меймі і за себе; не знаю, як ти ставишся до молитов; а я хоч і зробився черствим ділком, відчув: на мене зійшла благодать. І я вирішив, що це відповідь. Нікому ще так не таланило, як мені! Ти, я і Меймі — це наче мотузка з трьох пасмочок, Лаудене. Годі й уявити, що хтось із нас може померти... І ти їй дуже сподобався: вона вважає, що у тебе вишукані манери й аристократична зовнішність, і вона теж бажає, аби ти був моїм друзьком на весіллі. Вона називає тебе «містер Лауден» — це ж звучить так дружньо! Вчора вона не спала до третьої години — ладила своє весільне вбрання. Як любо було дивитися за нею, Лаудене! Стежити, як вправно снує голка в її руці, і думати: «Весь цей поспіх, Джіме, лише тому, що вона хоче вийти за тебе заміж!» Я не вірив власним очам — це була справжня казка!

Отак безпосередньо і щиро виливав Джім радість свого переповненого почуттями серця, а я намагався вловити в тій безладній балаканині подальші плани, що вже завихрилися в його голові. Виявилось, що вони збираються повінчатися саме сьогодні, що весільна вечеря буде в ресторані Френка, що потім вони піднімуться на борт «Нори Крейн», аби побажати успіху нашій команді, і що потім ми з Джімом попрощаємось: він почне нове, сімейне життя, а я попливу на атол Мідуей. І якщо я й відчував

неприятнь до міс Меймі, то тієї хвилини я все забув: адже вона явила справжню мужність і доброту, чарівність і відданість. І хоч небо вкрили свинцеві хмари й Сан-Франціско був як ніколи похмурий, брудний та жалюгідний — так, наче миттю постарів, — весь час, поки я гарячково закінчував свої справи в порту й залюднених конторах, серед нестерпного галасу й непривабливих краєвидів, у моїй душі звучала ніжна музика — я згадував про щастя свого друга.

А день був заповнений турботами до краю! Нашвидку проковтнувши сніданок, Джим помчав до муніципалітету і в ресторан Френка — готувати весілля, а я поквапився в контору Джона Сміта домовлятися про припаси, а звідти — на «Нору Крейн». В оточенні могутніх кораблів, що вищилися над нею, вона видалася мені ще меншою, ніж учора. На ній панувало несусвітнє безладдя, а на причалі громадилися барила, бляшанки, інструменти, канатні бухти, маленькі бочечки з порохом; здавалось, жоден людський геній не спроможеться розмістити все це в трюмі шхуни. Джонсона я знайшов на шкафуті¹. Він був у червоній сорочці й грубих бавовняних штанях, в очах палало завзяття. Перемовившись із ним кількома словами, я пройшов вузьким проходом на корму і спустився в каюту, де капітан пив вино з портовим чиновником.

Я неприємно озирнув крихітну комірчину, що на багато днів мала стати моїм домом. З правого борту, за перегородкою, була каюта капітана; зліва одна над другою були закріплені дві неохайні койки, що впиралися в обідрану шафу. Стіни — жовті й вогкі, підлога — чорна й слизька від жиру. Всюди безладно валялися старі газети, солома, поламані ящики, а за прикраси правили підставка для склянок, термометр з рекламою віскі, подарований «на знак поваги» якимсь торговцем, і пригвинчена до стелі лампа. Важко було й уявити, що не сплине й тижня, як ця каюта видасться мені світлою, радісною, зовсім не задушливою, навіть просторою.

Мене познайомили з портовим чиновником та його молодим приятелем, котрого, як мені здалося, він привів з собою лише для того, щоб накуритися сигар. Ми випили, побажавши один одному здоров'я, по склянці каліфорнійського портвейну, занадто солодкого й густого, щоб бути підходящим уранішнім напоєм, а потім чиновник розклав на столі свої папери, і ми викликали команду.

¹ Ш к а ф у т — середня частина палуби корабля.

Матроси гуртом спустилися в каюту й стовпилися біля дверей, ушнипившись хто в стелю, а хто в підлогу. На обличчях відбивалося крайнє замішання, а ще с'єдналося враження, ніби всі вони ледве стримували кашель. Винятком був китаець-кок у білосніжному фартусі — справжній гідальго¹ морів.

Гадаю, вам ніколи не доводилося бути учасником фарсу на зразок того, що стався потім. Морські закони Сполучених Штатів завдяки не гідному наслідуванню безперервному «вдосконаленню» складені в душі батьківської суворості і ґрунтуються на впевненості, що кожен матрос — недоумок, а його наймачі — негідники і шахраї. Кожному матросові по черзі чиновник читав довгий і багатослівний документ-застереження, справжній «Білль² про права кубрика». Прослухавши його п'ять разів поспіль, я, здавалося б, мав повністю осягнути зміст; однак чиновник (цілком пристойний чоловік) щодень тільки те й робив, що вчитував цей документ по кілька разів, тож ми не дивувалися, що він пробігав папір *tempo prestissimo*³, однією монотонною руладою; навіть я, людина освічена, з натренованою здатністю зосереджувати увагу, майже нічого не второпав, а матроси — й поготів. Забороняється лягати, віддаючи накази; не можна носити ножі; місце призначення — острів Мідуей чи будь-який інший порт, куди вирішить зайти капітан до закінчення шести календарних місяців; платня видаватиметься після повернення в Сан-Франціско — оце, либонь, і все, про що мовилось у документі. Закінчивши читання, чиновник говорив уже нормальним голосом: «Ви наймаєтесь матросом на таке-то судно за стільки-то доларів в американській валюті. Поставте ось тут своє прізвище, якщо у вас є прізвище і ви вмiєте писати». Після того, як матрос, сопучи, виводив підпис, чиновник починав записувати в офіційний бланк риси його зовнішності, зріст тощо. Створюючи ці літературні портрети, він, мабуть, керувався лише натхненням, бо я не помітив, аби він хоч раз кинув погляд на своїх

---

¹ Гідальго — дворянин або рицар у середньовічній Іспанії, здебільшого зубожілий. Тут ужито в переносному значенні.

² Білль (англ.) — у Великобританії, США та інших англосаксонських країнах — проект закону, що вноситься в законодавчий орган. За деякими актами ця назва збереглася й після прийняття їх парламентом; наприклад, «Білль про права» (1689), який обмежував права англійського короля.

³ «Дуже швидко» (італійський музичний термін).

натурників. Щоправда, йому допомагали зауваження капітана на зразок: «Волосся блакитне, очі руді... Ніс п'ять футів сім дюймів, ріст перебитий...» — жарти, що народилися, очевидно, ще разом з американським морським флотом... Вінцем гумору став запис китайця-кока під прізвиськом «Пий Чай»; при цьому чиновник лише задоволено похихотів у відповідь на його протести.

— Окрім цього, капітане, — сказав чиновник, згортаючи свої папери, коли матроси вийшли, — закон вимагає, щоб ви мали на борту суднову лавку та аптечку.

— Ну, це мені відомо, — відповів Нейрс.

Коли чиновник пішов, я повернувся до теми, добре знаючи, що у нас нема ні того, ні того.

— Ну що ви, — ліниво відгукнувся Нейрс, — а отой ящик, на причалі? В нім шістдесят фунтів тютюну та двадцять фунтів консервів. А крім того, я ніколи не виходжу в море без ліків.

Ліків дійсно було багато. Капітан мав добрячий запас усілякого зілля, яке, за матроським звичаєм, він і сам вживав, не маючи найменшого уявлення про його призначення — чи то була якась червона або біла рідина Кеннеді, чи сиропи якоїсь матінки Сіджел або самого Гуда. У нього було багато запліснявілих напівпорожніх слоїків без етикеток; час від часу він нюхав їх і вголос розмірковував: «Здається, пахне як ліки від шлунка. А втім, хтозна... Треба спробувати». А ось у лавці, крім папуш міцного тютюну, не було анічогосінько. Отак наші суворі закони утверджуються і так вони обминаються.

Цей характерний епізод, що зайняв так багато місця в моїй оповіді, насправді промайнув майже непомітно — той день був заповнений турботами та хвилюваннями. Щоб від світання до смерку впоратися зі спорядженням шхуни та підготовкою весілля, від нас вимагалися дійсно героїчні зусилля. Увесь день ми з Джимом ганяли містом, сміялись і лютували, ледве й не плакали, поспіхом радились один з одним, а потім мчали (з готовим сарказмом на вустах) до першої-ліпшої кравчині, летіли на шхуну чи в контору Джона Сміта, і на кожному другім розі наші власні велетенські об'яви нагадували про наше розпачливе становище. Поміж цими турботами я вихопив часину, аби заскочити в півдюжини ювелірних крамниць, і вибраний мною подарунок був прийнятий дуже люб'язно. Здається, це був останній (хоча не найлегший) мій клопіт. Потім видобули з домашнього затишку старого священика, занехаяного та добросердного, і при-

вели в нашу контору, наче дресированого пуделя; там у приємках, що вже нависали, під холодним блиском двохсот пляшок «Тринадцяти зірочок», поряд зі сліпучою пишнотою сільськогосподарської машини, Меймі і Джим поєдналися навик. Хоча умови були невідходящі, сама подія видалась дуже милою, вишуканою й зворушливою. Друкарки, сяючи усмішками, тримали прегарні букети, Меймі цотливо опускала вії, а Джим... як мені описати мого сердешного, тепер зовсім невідпанного Джима? Він почав із того, що відвів священника в куток. Не знаю, що він йому торочив, але маю підстави гадати, що він проголошував себе негідним такого щастя. На очах у нього бриніли сльози, а священник, теж зворушений до глибини душі, втішав його й підбадьорював. Я чув, як він сказав: «Запевняю вас, містере Пінкертон, небагато є людей, які б мали право сказати про себе так...» Звідси я зробив висновок, що мій друг, картаючися звинуваченнями, дозволив собі принаймні одну похвальбу. Втішений розрадою священника, Пінкертон підійшов до мене, і, хоча у нього вистачило сил тільки назвати мене на ім'я та стиснути мою руку, його хвилювання, мов електричний заряд, передалось і його дружкові... Нарешті розпочалась вінчальна церемонія, і всі присутні ще більше розхвилювалися. Джим був збентежений украй, і навіть священник не міг е виказати своєї симпатії і тоном, і поведінкою. Закінчив він свою службу теплими батьківськими побажаннями, привітавши Меймі (він назвав її «моя любя») з чудовим чоловіком; він зауважив, що йому рідко доводилось поєднувати подружніми узами цікавішу пару. Саме в цю хвилину, на довершення загальних радощів, до контори було доставлене поздоровлення від Дугласа В. Лонгхерста і чотири дюжини шампанського. Одну з пляшок відкоркували відразу ж, священник виголосив тост за здоров'я молодої, дружки поманірилися і відпили, а потім і я з келихом у руді сказав веселий тост. Але бідолашному Джимові так і не пощастило пригубити шампанського: вибравши нагоду, я шепнув йому:

— Не пий! Ти такий схвилюваний, що відразу сп'яніеш як чіп.

І Джим, потиснувши мені руку, прошепотів:

— Я вдячний тобі, Лаудене! Ти знову врятував мене!

Після того ми весело повечеряли в ресторані Френка, а звідти, прихопивши півдюжини пляшок шампанського (більше я не міг взяти), поїхали на «Нору Крейн».

— Ах, який гарний кораблик! — вигукнула Меймі,

коли побачила нашу шхуну, а потім повернулася до друкка.— І який ви мужній, містере Додд! — захоплено мовила вона.— На такій крихітній шкаралупці поплисти в океан!

Я зрозумів, що значно виріс в її очах.

На «гарному кораблику» панував шарварок, а його нова команда вже зовсім вибилася з сил. Кок складав у комірці консервні банки, а четверо матросів стояли вервечкою і, обливаючись потом, перекидали їх з рук у руки. Джонсон куняв за столом, а капітан, лежачи в койці в своїй каюті, похмуро жував та пахкав сигарним димом.

— Послухайте,— сказав він, підводячись,— вам би краще тут не тупцятися. Нам завтра відчалювати — отже, не можна гаяти часу. До того ж, на судні, що готується до відплиття, стороннім не місце. Ви будете заважати матросам.

Я хотів був різко заперечити капітанові, але Джим, що добре знав таких людей — йому не раз доводилось мати з ними справу,— поквапився пролити масло на збурені хвилі.

— Капітане,— озвався він,— я розумію, що ми тут зайві і що часу обмаль, але ми хочемо всього лиш запропонувати вам келих шампанського з нагоди мого весілля та відплиття Лаудена... містера Додда.

— Ну, як хочете,— відповів Нейрс.— Півгодини, звісно, нічого не вирішують. Гей, шабаш! — гукнув він матросам.— Можете перекурити, але потім надолужите! Джонсоне, приготуйте стільця для леді!

Його тон був такий само грубий, як і слова, та коли Меймі звернула до нього свої лагідні, осяйні очі й сказала, що він — перший справжній морський капітан, з яким їй випало щастя познайомитись (вона, звісно, не бере до уваги капітанів пароплавів); коли вона сказала, що захоплена його сміливістю і (як це робимо й ми, чоловіки, розмовляючи з жінками) дала зрозуміти, що їй подобається його зовнішність,— наш ведмідь полагіднішав і взявся розповідати про клопоти й прикрасі цього дня, наче вибачаючись за свій кепський настрій.

— Біс його зна, що діється! — із скрухою мовив він.— Половина припасу — не те, що треба. Джим Сміт дограється, я таки скручу йому в'язи! Потім прийшли дві бестії з газети і канючили в мене інтерв'ю. Я їх прогнав, ухопивши перше, що під руку трапило. Потім приповз якийсь жучок-місіонер і почав проситися, щоб ми взяли його матросом до Райятеї чи біс його зна... Я сказав, що дам

йому добрячого стусана, й він поплентав далі, лаючись на всі заставки. Не знав він, з ким має справу...

Поки капітан говорив — уривчасто, примхливо й гонористо, Джім — я це помітив — стежив за ним пильним поглядом.

— Одне слівце, Лаудене, — зненацька повернувшись до мене, мовив він.

Ми вийшли на палубу, і Джім зауважив:

— Він завжди буде вперто стояти на своєму, але ти йому не переч — жодним словом. Я знаю цю породу людей: вони скоріше вмуть, ніж когось послухаються; якщо ж їх розлютити, вони тебе розтопчуть. Я рідко вдаюся до поради, Лаудене, і то лише тоді, коли твердо знаю, що кажу.

Наша бесіда з капітаном, що почалася так вдало, згодом стала куди приязнішою завдяки шампанському та присутності жінки. Меймі в оксамитовому капелюшку, як на портретах Гейнсборо¹, та в шовковій сукні вишневого кольору в цій убогій каюті виглядала як справжня королева. Її ошатне вбрання ніжно промінилося в півтемряві, різко контрастуючи з засмальцьованим одягом Джонсона; вона сяяла, мов зоря. Навіть я, що не належав до її поклонників, милувався нею. А капітан, хоч і насуплений, за своєю звичкою запропонував, щоб я намалював цю сцену. Я так і зробив, і хоч дуже поспішав, проте минуло години півтори, перш ніж малюнок ожив. Портрет Меймі я викінчив у всіх деталях, а всіх інших тільки начеркав; на задньому плані я намалював і себе самого; всі сказали, що вийшло дуже схоже. Та найбільше вдався портрет Меймі. Він навіть їй сподобався.

— Ах! — вигукнула вона. — Невже я справді така? Не дивно, що Джім... — вона затнулася, та за мить весело закінчила: — Портрет такий же милий, як Джім добрий!

Така оцінка всім припала до смаку; всі повторювали її, прощаючись із молодятами та дивлячись їм услід, коли ті простували вздовж причалу, освітленого яскравими ліхтарями.

Отак, жартуючи й сміючись, ми попрощалися, і тільки тоді я до кінця зрозумів усе, що сталося. Постаті Джіма та Меймі розтанули у вечірніх сутінках, їхні кроки зазмерли в тиші приморських вулиць. Матроси на шхуні

---

¹ Гейнсборо, Томас (1727—1788) — англійський художник, майстер портрету. Тут автор має на увазі крилатий капелюшок — жінки на портретах Гейнсборо були в таких капелюшках.

знову стали до роботи, капітан закури́в сигару, а я після довгого дня клопотів і переживань лишився врешті сам. На серці в мене було тяжко — мабуть, через неймовірну втому. Я стояв, прихилившись до рубки, поглядав то на похмуре небо, то на відблиски ліхтарів на воді, і мене огортав сум та безнадія. Та враз я згадав «Місто Пекін»; судно постало перед моїми очима — як воно розтинає хвилі, тримаючи курс на Гонолулу. Трент, а може, й таємничий Годдедааль! На саму лиш думку про це кров закипіла у мене в жилах. Мені здалося, що ми ні за що їх не випередимо — адже й досі стоїмо біля причалу й тратимо дорогоцінні хвилини, вантажачи якісь консервовані боби! Ну й хай вони припливуть туди перші! «Нехай! — подумав я. — Ми теж невдовзі наспіємо!» І я відчув, що коло замкнулося. Слід бути готовим до всього, може, навіть до кривавої сутички...

Минуло ще чимало часу, перше ніж усе було повантажено і я нарешті ліг спати. Та я довго не міг склепити очей, а коли заснув, то (принаймні так мені здалося) майже відразу прокинувся від галасу та рипіння линв.

Ми відчалювали.

Я вийшов на палубу і в ранніх туманних досвітках побачив дим та вогні буксира, що виводив нас із гавані, почув, як він чахкотить, підминаючи під себе хвилю бухти. Над нами, оповитий холодним туманом, сяючи вогнями, на кількох горбах підносився Сан-Франціско. Дивно було споглядати напівпригашені ліхтарі в блідому врапінньому світлі.

Біля причалу я помітив самотню постать.

Мабуть, я впізнав її не очима, а серцем. На безлюдному причалі стояв Джим! Він прийшов попрощатися зі мною. Ми помахали один одному рукою, він щось крикнув, але я не дочув, що саме... Так ми розлучилися вдруге, але помінявшись ролями; тепер уже я мав прискорити хід подій, планувати, досягати мети — коли треба, навіть ціною життя, — а він залишився вдома, щоб рахувати дні та місяці й чекати...

Коли ми вийшли з бухти, виявилось, що віє свіжий північно-східний бриз. Ми встигли вчасно. Ще сонце не піднялося з-за обрїю, коли буксир, віддавши сталеву линву, відсалютував нам трьома гудками і повернув назад, до берега, вже осяяного світлом нового дня.

Жодного судна не було видно на обрїї, коли «Нора Крейн», піднявши всі вітрила, вирушила в тривале й самотнє плавання до викинутого на міліну брига.

«НОРА КРЕЙН»

Приємно згадувати спокійну одноманітність плавання по Тихому океану, коли віє незмінний пасат і судно вдень і вночі безупинно мчить уперед. Гори пасатних хмар, які громадяться докруз і якими можна милуватися (а я повсякчас ще й малював їх) у примхливій грі світла, коли вони заступають зорі або бліднуть в яскравому сяєві місяця, коли вони тяжким пасмом перетинають вогняний західний небокрай або плинуть на тлі світанку, що впав на мінливі далі, або ж коли вони опівдні підносять свої снігові вершини між блакитним склепінням небес та блакитним простором океану; неспішне клопітливе життя на маленькій шхуні, життя, сповнене новизною вражень: полювання на дельфінів із бушприта з допомогою гарпуна; священна війна з акулами; кок, що місить тісто біля головного люка; брання рифів, коли, помітивши наближення шквалу, матроси повисають на вітрилах; сам шквал, коли серце холоне й неначе самі небеса розкривають свої шлюзи; а як шквал минає — невимовне піднесення, незбагненна радість життя під сяйвом сонця і радість перемоги над ворогом, що віддаляється в завітрянний бік. Мені приємно згадувати це життя, і як хотілося б відновити в усіх подробицях усе незабутнє і вже давно забуте! Пам'ять, що так мудро відмовляється реєструвати біль, водночас не зберігає й пережитого нами задоволення, особливо коли воно незмінне. Тоді на карті пам'яті лягає просто радісна, розпливчата туманність, і все...

Але одну приємну мить я пригадую дуже чітко. Термометр виноторговця в моїй визолоченій сонцем каюті день у день показував вісімдесят чотири градуси за Фаренгейтом¹. День у день повітря зберігало незвичайну присмність і цілющість — воно було свіже й прохолодне, як напій здоров'я. День у день сяяло сонце, ніч у ніч світив місяць або яскраво горіли міради зір. Я відчував, як міцніє мій дух, як відроджуються сили. Я весь посвіжив. Я знайшов собі клімат до душі і з жалем пригадував той пронизаний вологими вітрами край, який чомусь вважають краєм помірною клімату.

— Два таких роки, гарне житло десь на острові — і гарту в людині як не було, — зауважив якимось капітан. — І тоді

¹ Тобто двадцять вісім градусів за Цельсієм.

ти вже ніде більше не відчуєш себе таким щасливим. Саме так я загубив свого земляка; він плавав на вуглезозі. Судно згоріло в морі, а він вибрався на один з островів архіпелагу Морепоплавців. Потім він писав мені, що залишається на тому острові на все життя. Він з Нової Англії, має багату родину, його батько судновласник, але Біллі визнав за краще лишитися на пляжі та їсти гарячі булочки з хлібного дерева.

Внутрішній голос шепнув мені, що я можу поділити долю Біллі. Не пригадую тільки, коли саме це сталося. До острова Мідуей ми підходили північним курсом, і, можливо, відчуття кількох найприємніших днів я несвідомо поширив на все плавання, а можливо, це відчуття виникло в мені значно пізніше, коли ми вже прямували на Гонолулу... Та єдине я знаю напевне: я перейнявся зворушливою любов'ю до островів Південних морів задовго до того, як побачив бодай один із них, гідний їхньої слави. Під таким блакитним небом людину тішить навіть одноманітність пустельного океану, і на всій землі немає місця, кращого за палубу шхуни, там, де віють пасати.

Якби не постійна тривожна думка про те, що очікує нас у кінці плавання, воно було б чудовим відпочинком. Я почував себе якнайкраще, жвава гра хвиль та хмар весь час змушувала мене братися за олівець; до того ж, я був повсякчас зайнятий вивченням суперечливого характеру мого друга капітана. Я називаю його другом тепер, але тоді до цього було ще далеко. Тоді мене надто жахали ті риси, в яких мені ввижалося його варварство; мене спантеличувала мінливість його настроїв, мене дратували досить безневинні, але часті прояви його марнославства, і я міг дивитись на нього тільки як на свій тяжкий хрест. І лиш поступово, в ті рідкісні години, коли він був у доброму гуморі, коли він наче забував (і змушував забувати мене) про свої вади та слабості, в мені прокидалося почуття, схоже на симпатію. Врешті я вирішив, що вади його можна сприймати як дисонанси в музичному творі,— і я змирився з ними і навіть почав знаходити в них щось привабливе; так на звичному пейзажному тлі нас захоплює вкютана димом вершина вулкана або розкішна гущавина на підступних болотах.

Капітан походив з порядної сім'ї з Нової Англії, мав добру шкільну освіту. Ще змалечку він мав запальну і вперту вдачу; найімовірніше, це була риса спадкова, тож провина за його втечу з сім'ї мала лежати не лише на ньому. Покинувши батьків, він прилаштувався на

кораблі; його життя було там жакливе, і це озлобило його душу; він утік з корабля в одному з південно-американських портів, найнявся на роботу і, будиши ще зовсім хлопчаком, заробив чималі гроші, потрапив до злодіїв, що обібрали його, потім пристав на судно матросом без оплати, аби лиш повернутися на батьківщину, і якось уранці постукався до старої сусідки, в якій ще хлопчаком не раз обривав яблука. Здавалося б, його поява не могла потішити стару, та Нейрс знав, що робить. Уздрівши на порозі свого колишнього грабіжника — виснаженого, в лахмітті, — стара панна розчулилась...

— Я завжди любив цю стару, — розповідав Нейрс. — Навіть коли вона гнала мене геть із свого саду або, теліпаючи сивими кучерями, сварила мене пальцем у наперстку, коли я йшов повз її вікно. Я не сумнівався, що вона добра. Тож коли вона того ранку відчинила мені двері, я так їй і сказав, а ще додав, що сиджу на міліні, і вона відразу повела мене в кімнату й стала пригощати пирогом.

Вона вдягла його, прилаштувала в школу, знову відправила в море, а потім привітно зустрічала після кожного рейсу і, коли помирала, заповідала йому все своє майно.

— У неї була добра душа, — розповідав далі капітан. — І знаєте, містере Додд, — це було смішно, коли ми з нею гуляли по саду, а мій старий супився на нас через штакетник. Вона ж була його сусідкою, і, мабуть, саме тому я до неї й прийшов. Я хотів, аби він знав, що мені тяжко, але я все одно скоріше звернуся по допомогу до диявола, ніж до нього. А йому було ще болючіше, бо він свого часу посварився з сусідкою через мене та через той сад, і тепер він просто казився. Так, замолоду я був неабиякою свинею, але мою стареньку я ніколи не ображав.

Поступово, хоча й не без пригод, він набув досвіду справжнього моряка. Спадщина наче впала йому з неба під час плавання на «Шукачеві», і як тільки вляжуться розмови, збуджені капітаном цього судна, він мав отримати судно під свою команду. Йому було близько тридцяти років, він справляв враження сильної, діяльної людини. Блакитні очі, густе волосся кольору кльччя росте низько над чолом, енергійне підборіддя завжди чисто виголене... Він гарно співав, вправно грав на улюбленому інструменті моряків — акордеоні, мав швидкий розум та бистре око; коли хотів, міг бути винятково люб'язним, та коли щось було не так, перетворювався на справжнього звіра.

Його ставлення до команди, його знущання, залякування та нескінченні прискіпування могли б збунтувати й галерних рабів. Приміром, стерновий на щось задивився.

— Ах ти ж голландський баран! — горлав Нейрс. — Ось піддам тобі коліном, то знатимеш, як тримати курс! Це ж тобі не брудною вулицею брести! Ану встроми очі в компас, або я пожену тебе вздовж борту своїм черевиком!

Чи, скажімо, матрос затримався на кормі.

— Містере Данієлс, коли ваша ласка, відійдіть далі від шкотів, — починав капітан з насмішкливою ввічливістю. — Спасибі... А може б, ви, ласкавий добродію, сказали мені, якого чорта ви тут тиняєтесь? Я не бажаю, щоб тут стовбичила всяка погань! Чи тобі нічого робити? Миттю до помічника! Не жди, щоб я сам знайшов тобі роботу, бо тижнів зо два і на ноги не зведешся...

Ці висловлювання, тим кривдніші, що капітан знав усі вразливі місця своєї жертви, супроводились таким зловісним виразом обличчя й таким лютим поглядом, що нещасному матросові починали цокотіти зуби. Дуже часто після таких погроз капітан пускав у діло кулака. Я аж закипав, угледівши ті негідні напади — адже матрос, якому руки зв'язані законом, безмовно піднімався з палуби й покійрно йшов у кубрик — уявляю, яка зненависть палала в серці упосліженої людини...

Може здатися дивним, що в мені зародилася симпатія до цього тирана. Ще більше може здивувати, що я спокійно споглядав неподобства і не поривався покласти їм край. Але я був не такий наївний, щоб обурюватися привселюдно: я вважав, що краще нехай капітан познущається над кимось із підлеглих, ніж матроси, підбурені мною, здіймуть заколот і вб'ють його, а згодом і самі загойдаються на шибеницях. Та залишаючися з капітаном віч-на-віч, я безперестанку сварився з ним.

— Капітане, — якось сказав я, звертаючись до його патріотичних почуттів, якими він не раз хизувався, — так не можна поводитися з американськими моряками. Невже це по-американському — вважати матросів за собак?

— Американці? — похмуро відгукнувся Нейрс. — Усіх оцих голландців та волоцюг-лінивців¹ ви називаєте американцями? Ось уже чотирнадцять років я плаваю моря-

¹ В жаргоні тихоокеанських моряків голландцями називають німців і всіх уродженців Скандинавії, а волоцюгами-лінивцями — італійців, іспанців, французів та уродженців країн східного узбережжя Середземномор'я. (Прим. автора.)

ми і — за єдиним винятком — завжди під американським прапором, проте жодного разу ще не бачив матроса-американця. Таке бувало тільки за старих часів. Хоча тоді в Бостоні платили всього лиш по тридцять п'ять доларів, команди комплектувалися так, як треба. Ті часи давно минули, і нині американські судна тримаються єдине завдяки залізним нагелям¹. Ви ж нічого не знаєте, ви навіть не уявляєте, до чого ми дійшли... Як можна заступати на нічну вахту чотирнадцять місяців підряд, не забуваючи й про всі інші обов'язки та відповідальність за життя кожного матроса і водночас щомиті ризикуючи наразитися на ножа, коли виходиш із каюти, — або ж дістати удар по голові чи влетіти в трюм через відкритий люк? Ці страхи давно зігнали диху з нашої братньої любові та віри в царство небесне. Цей млин добре перемолов мене, і я маю більший зуб на кожного морського вовка, що борознить усі моря й океани, ніж сам Каліфорнійський банк. Так, дивитись на це відворотно, але єдиний спосіб тримати команду в руках — це нагнати на неї несусвітнього страху.

— Але ж послухайте, капітане, — не здавався я, — всьому є межа. Вам відомо, що американські судна мають погану репутацію. Вам дуже добре відомо, що якби не висока платня та пристойний харч, жоден матрос не найнявся б на них. Та й так багато хто воліє плавати на англійських суднах, хоча там погано годують і платять менше.

— А, лимонники... — сказав Нейрс. — Вони теж дають матросам гарту, хоча, справді, трапляються серед них і тюхтії. — Він усміхнувся, мов людина, яка пригадала щось смішне, і повів далі: — Ось послухайте, я вам дещо розкажу — може, ця історія й не на мою користь, але ж вона дуже кумедна. Було це в тисяча вісімсот сімдесят четвертому році, коли я найнявся помічником на англійське судно «Марія», що відпливало з Фріско в Мельбурн. З того часу мені більше й разу не доводилось зустрічати такої паршивої посудини. Їжа була огидлива, така, що й до рота не піднесеш, та ще й лимонний сік — смердючий; коли я бачив, що їсть команда, мене нудило, та й свого обіду не хотілося їсти. Капітан був так собі, тихий старий вайло на прізвище Грін. Але команда — така потолоч, якої в мене більше ніколи не було. Та коли я почав був виховувати той набірід, капітан став на бік матросів!..

¹ Нагель (нім.) — деталь, що з'єднує дерев'яні конструкції судна.

Це трапилось у чистому морі. Але будьте певні: я нікому не дозволю їздити на мені! «Командуйте, капітане Грін,— сказав я,— і команди я виконаю, а решта вас не стосується. Свої обов'язки я знаю, і як я їх виконуватиму — це вже моя справа; не народився ще такий чоловік, який повчав би мене». Ну й, звісно, я крив його на всі заставки. А капітан скипів і намовив супроти мене всю команду. І мені доводилося вчити їх кулаками на кожній вахті. Матроси зненавиділи мене так, що зубами скрипіли, коли я йшов повз них. Та якось я помітив, що здоровенний розлючений голландець стусає юнгу. Я кинувся на голландця й відразу поклав його. Він спробував підвестись, але я поклав його знову. «Ну що,— сказав я йому,— будеш іще чіплятися до хлопця? Я ж тобі всі ребра переламаю». Той поклявся, що не буде, і лежав сумирний, як диявол на похороні, аж поки матроси знесли його в кубрик, де він, либонь, не раз пригадав свою милу Голландію. А якось уночі на двадцять п'ятому градусі південної широти на судно налетів шквал. Мабуть, ми всі спали, бо не встиг я зміркувати, що сталося, як у нас зірвало фор-брамсель. Кинувся я на бак, лаюсь послідушими словами, а коли добіг до фок-щогли, раптом щось уп'ялося мені в плече. Я рукою — о боже! — остень... Ті негідники загарпунили мене остенем, як морську свиню¹. «Кеп!» — кричу я. «Що таке?» — питає він. «Вони мене загарпунили», — кажу я. «Загарпунили? Ну, я цього давно чекав». — «Клянись богом,— кричу я,— хтось поплатиться за це!» — «Ну ось що, містере Нейрс,— каже він,— ідіть ви краще в свою каюту. Якби я був матросом, ви не відбулися б так дешево. І щоб я більше не чув на палубі ваших лайок! Ви й так уже обійшлись мені в фор-брамсель. Якщо ви не вгамуетесь, то зостануться в нас голі щогли». Отак старий Грін захищав своїх помічників! Але зачекайте, ягідки ще будуть... Прийшли ми в Мельбурн, старий каже: «Містере Нейрс, ми з вами не зжилися. Моряк ви, безперечно, першорядний, але такої неприємної людини я ще не зустрічав, і я не маю наміру терпіти надалі ваші лайки та ставлення до команди. Нам краще розлучитися». Повірте, я був не проти й піти, але розлютився і вирішив відплатити тією ж монетою. Тож я сказав, що піду на берег та все обміркую. Подався на берег, дещо рознюхав — наче все складалося непогано,— повернувся на судно і піднявся на місток.

¹ Морська свиня — дельфін-пихтун, на якого полювали заради жиру, м'яса й шкіри.

«Ну що, збираєтесь ви пакувати свої речі, містере Нейрс?» — питає старий. «Ні,— кажу,— принаймні до Фріско ми з вами не розлучимось. Хоча це вже вам вирішувати: я й радий піти з «Марії», та не знаю, чи зволите ви виплатити мені за три місяці наперед, згідно з договором». Він зразу вийняв скриньку з грошима. «Синку,— каже,— це ще, по-моему, дешево». Так він ще раз допик мені.

Дивно було слухати цю історію з його власних уст, особливо коли згадати, про що ми постійно сперечались, — але вона цілком відповідала характерові Нейрса. Я так і не зміг вплинути на нього, так і не відмовився він од деяких вчинків чи слів, але, як виявилось згодом, він докладно заносив мої доводи до щоденника і там, як не дивно, погоджувався зі мною. Так само, коли капітан розповідав про свого батька, якого ненавидів, він намагався бути справедливим, і це навіть зворушувало мене. Більше мені не доводилось зустрічати людину такої дивної вдачі — внутрішньо настільки справедливу і разом настільки схильну до дріб'язкових вчинків, що були наслідком миттєвого нервового збудження, а не розумних міркувань.

Така ж дивна була і його хоробрість. Він сам ішов назустріч небезпекам, і вони ніколи не захоплювали його зненацька й діяли на нього як збудливий напій. І в той же час мені не доводилося зустрічати людини, яку так дратувало і пригнічувало б постійне очікування біди — будь-коли й від будь-чого, а надто як справа торкалася морського життя. Лихі передчуття не просто охолоджували його, а навіть заморожували. Коли налітав шквал, Нейрс клав нашу вутлу посудину на борт і так довго тримав її мало не у висячому положенні, що я вже втрачав надію на порятунок, а матроси без команди вихоплювалися на свої місця. «Ось бачите,— казав він,— тут не знайдеться чоловіка, що зміг би протримати її отак довше, ніж я. Тепер вони впевняться, що я таки розуміюсь на шхунах. Повірте, не кожен капітан цієї посудини, п'яний чи тверезий, протримається так довго на критичному крені». І тут-таки він починав каятись та жалкувати, що взагалі вступив у цю справу, а тоді докладно сповідав про всі підступи океану, про виняткову ненадійність оснащення шхун, про те, які вони йому осоружні, про численні способи, якими ми могли піти на дно, та про цілі флоти суден, що з року в рік виходили в плавання, зезали з очей і ніколи не поверталися в рідний порт... «Та врешті,

не велика біда! — закінчував він, як правило, свої одкровення. — Я взагалі не розумію, навіщо людина живе на світі. Звісно, якби мені було зараз років дванадцять і я лазив на чужі яблуні та пригощався чужими яблуками, я так не казав би. А все це доросле життя — моряцтво, політика, церковне благочестя і все інше — просто нісенітниця. Краще вже спокійненько потонути». Для мене, нещасного суходільного жителя, годі було придумати похмурішу розмову серед буряної ночі. Неможливо навіть уявити щось менш підходяще для справжнього моряка (як ми їх уявляємо і якими вони здебільшого бувають), ніж оці постійні скигління.

Та перше ніж закінчити наш рейс, мені ще не раз довелося спостерігати вперту похмурість капітана.

На сімнадцятий день нашого плавання, вранці, вишовши на палубу, я побачив, що на вітрилах узято подвійні рифи, однак шхуна стрімко лине збуреним морем. Досі на нашу долю випадали постійні пасати й наповнені гулом вітрила. Ми вже наближались до острова. Мені все важче було стримувати хвилювання, і вже протягом кількох днів найбільше мене цікавили показання лага, щоденні визначення широти й довготи, а також нестерпно повільне прокладання нашого курсу на карті. І того ранку так само перший мій погляд був на компас, а другий — на лаг. Кращого я й не міг бажати: ми йшли точно за курсом, і з дев'ятої години вчорашнього вечора швидкість шхуни не падала нижче восьми вузлів. Я навіть задоволено зітхнув. Але тут-таки якийсь неприємний, зимовий вигляд моря і неба змусив моє серце похолонути. Наша шхуна видалась мені ще меншою, матроси похмуро мовчали і насторожено озирали хмари. Нейрс, ще похмуріший, ніж завжди, навіть не кивнув у мій бік. Він теж, здавалося, стежив за ходом судна уважно і тривожно. Ще більше збентежило мене те, що біля штурвалу стояв сам Джонсон і що він раз у раз перекладав його, нерідко з помітним зусиллям, а коли за кормою загрозливо здіймалися чорні вали, він зацьковано озирався і втягував голову в плечі, як людина, що намагається уникнути удару. Я зрозумів, що складається не так, як бажалось, і не пожалкував би жмені доларів за чіткі відповіді на запитання, яких сам не наслідювався поставити. Якби я ризикнув звернутися до капітана, не зваживши на його хмуре обличчя, я почув би, що суперкарго (тільки так він називав мене в хвилину роздратування) хай краще негайно котиться в каюту. Мені нічого не лишалося, як у міру

своїх сил боротися з непевними страхами, поки капітан не зволить із власної охоти пояснити мені, що ж діється. Й він зробив це скоріше, ніж я гадав. Щойно кок-китаєць покликав нас до сніданку й ми всілися за вузьким столом лице до лица, Нейрс заговорив, кинувши на мене дивний погляд:

— Послухайте, містере Додд, треба вирішити одну справу. Вже два дні море лютує без ущину, хвиля не меншає. Барометр падає, вітер усе свіжішає, і я не обіцяю вам нічого втішного. Якщо я поведу шхуну за вітром, нас винесе звідси, але куди — сам бог відає... Можливо, в бік Фрегатової банки. Якщо ж і надалі йти за курсом, ми дістанемось до острова завтра надвечір і знайдемо захисток з підвітряного боку, якщо не вдасться вплисти в лагуну. А вирішити вам треба ось що: або капітан Трент випередить вас, або ж ви вскочите в халепу. Мені наказано вести судно так, щоб ви були задоволені, — додав він, глузливо посміхаючись. — Тому це питання має вирішити суперкарго.

— Капітане, — відповів я, холодіючи від страху, — краще ризик, ніж неминуче фіаско!

— Життя — постійний ризик, містере Додд, — зауважив капітан. — Але зважте: вирішувати треба негайно, бо через півгодини сам архангел не зможе, взявши штурвал, повернути шхуну за вітром.

— Гаразд, — сказав я, — курс на острів.

— На острів, то й на острів, — погодився він і накинувся на їжу. Добрих півгодини він неквапливо жував пиріг і раз у раз повторював, що йому дуже хочеться знову опинитися в Сан-Франціско.

Коли ми вийшли на палубу, він заступив Джонсона біля штурвала — в таку негоду вони не зважувались довірити штурвал матросам, — а я стояв поруч, відчуючи, що поряд із ним мені якось спокійніше; ревіння розлютованої стихії, а також свідомість рішення, що я його дійшов, збуджували в мені захват, змішаний зі страхом. Вітер, шаленіючи, так пронизливо свистів у снастях над самою головою, що в мене хололо у п'ятах. Важкі хвилі напористо йшли на штурм нашої посудини, заливаючи палубу.

Довелося задраїти всі люки.

— І ми повинні витримувати все це заради доларів містера Пінкертона! — несподівано вигукнув капітан. — Скільки справжніх моряків пішло на дно, містере Додд, через отаких, як ваш друг. Що їм варто занастити судно чи два? Адже судна застраховані. Що для них життя

всієї команди, коли йдеться про кілька тисяч доларів? Їм потрібні тільки якнайбільша швидкість та дурень капітан, що поведе судно на неминучу загибель, як це зараз роблю я. Навіть не розумію, як я на все це погодився!

Я перебрався далі від корми так покvapно, як тільки дозволяла чемність. Від цієї розмови я відчув себе недобре, в голові заройлося безліч жахливих думок. Ось я ризикую власним життям та ще й піддаю небезпеці життя семи інших людей — і задля чого? Так я запитував себе і відповідав: задля досить великої кількості смертоносної отрути. Іншої відповіді не було. Якщо міфи про загробне життя виявляться правдивими, то, ставши перед вічним суддею, я не знайду собі виправдання...

«Що вдієш, Джіме, — подумав я, — усе це задля тебе».

Біля сімнадцятої години на гrotі взяли третій риф, а Джонсон, розстеливши на мокрій підлозі каюти грубе штормове вітрило та всівшись на ньому по-турецькому, почав разом з двома матросами покvapно його лагодити. Під обід я пішов до себе в каюту й сів на койку — розбитий, приголомшений і отупілий від жаху. Нещасна «Нора Крейн» стрибала з хвилі на хвилю, мов переляканий олень, що втікає від переслідувачів, і я, б'ючись то об стіл, то об ліжко, весь укрився синцями. Над головою безперестану ревла дика переслідувачка-буря, свистів вітер, рипів дерев'яний корпус шхуни, хльоскали мотузяні кінці, гриміли блоки, в борти гупали хвилі; часом мені вчувалося, що, перекриваючи все, згори лине майже людський голос, схожий на ридання ангела, — я знав ім'я того ангела, знав, що крила його чорні. Здавалося, жодне творіння людських рук не могло б витримати такої безжальної хватки моря, що жбурляло шхуну з однієї водяної гори на другу, стрясаючи її до самого кіля і, наче дитині, викручуючи їй усі суглоби та м'язи. Кожна дощечка на ній благала пощади, проте шхуна не здавалась натисковій хвилі, і я відчував усе сильнішу прихильність до неї, все більше захоплення її мужністю й стійкістю. Ці думки розвіювали страхи, і часом я навіть забував про довколишнє пекло. Як я був вдячний кожному з майстрів, що злагодили такий негроміздкий і такий міцний корабельний корпус! Вони працювали не лише заради грошей — вони розуміли, що від них залежить не одне людське життя.

Решту дня і всю ніч я просидів або пролежав, не склепивши очей, на своїй койці, а ледве розвиднилось, несвідома тривога знову погнала мене на палубу. Ця ніч була

найстрашнішою в моєму житті. Джонсон та Нейрс заступали один одного біля штурвалу, і той, хто звільнювався, спускався в каюту. Ледве ввійшовши, вони обидва кидали погляд на барометр, хмурились і постукували пальцем по склу. Барометр безперестану падав. Потім, якщо це був Джонсон, він брав з буфету бутерброд і, зіпершись на стіл, стоячи вминав його, інколи голосно регочучи і звертаючись до мене з репліками на кшталт: «Ну й холоднеча ж на палубі, містере Додд!» — або ж, глумливо усміхаючись: «Ну, знаєте, така ніч не для піжамників, це я вам кажу точно». Потім він кидався на свою койку і міцно спав дві години — до наступної вахти. А ось капітан — той не їв і не спав. «Ви тут, містере Додд? — питав він, постукавши по барометру. — Ну, охну мій, до острова сто чотири милі (чи скільки там ще лишалось), і ми мчимо щодуху. Будемо на місці завтра о четвертій, а можливо, й ні. Це вже як вийде. Отака новина. А тепер, містере Додд, вибачайте великодушно, але ж ви бачите, що я стомився до смерті, тож простягайтесь знову на своїй койці». Після такої люб'язності він міцно затискував зубами сигару і повні дві години сидів, мружачись на лампу крізь хмару тютюнового диму. Згодом він сказав мені, що то була для нього дуже щаслива ніч, але сам я про це ніколи не здогадався б.

— Розумієте, — пояснював він, — вітер тоді був не такий уже й дужий, зате хвиля була загрозлива, та й шхуну втримати було нелегко, а барометр тим часом показував, що ми десь біля самого центру бурі. Проте ніхто не знав, чи ми віддаляємось від нього, чи мчимо в самісіньке пекло. Ну, а в таких випадках відчуваєш особливе піднесення, виростаєш у власних очах. Така вже у нас натура, містере Додд.

Світанок зайнявся зловісно ясний: повітря було тривожно прозоре, небо чисте; обідок обрію чітко й гостро прокреслював сині далі. Але вітер і бурхливі хвилі, що за ніч ще більше виростили, так само невтомно гнали на шхуну. Я стояв на палубі, і мені дух забивало від страху. Коли шхуна падала у провалля між хвиль, коліна мої підгиналися, мов паперові, коли ж якась із тих чорних гір лавиною спала на шхуну і холодна вода ринула палубою, серце моє обривалося. Тоді мною володіло єдине нездоланне бажання: нічим не виказати свого жаху і ціною останніх зусиль поводитись достойно, хоч би яка небезпека загрожувала моєму життю. Як сказав капітан, «така вже у нас натура».

Настав час снідати, і я примусив себе ковтнути трохи гарячого чаю. Пізніше мене послали вниз поглянути, котра година, і, дивлячись на хронометр посоловілими очима, я подивувався, який сенс визначати місцезнаходження шхуни, коли вона гарматним ядром мчить невідомо куди посеред оскаженілого моря. Ранок тривав безкінечно в незабутній болісності навислої над нами небезпеки. І кожен поворот штурвала був водночас і ризикований, і необхідний — ризикований, як зухвальство зневіреної людини, і необхідний, як стрибок пожежника в палаючу кімнату. Та ось настав полудень. Ми пообідали: капітан — після чергової вахти, а я — після чергового споглядання капітана; потім він визначив довготу й широту і проклав на карті пройдений нами шлях.— проклав педантично точно, що видалось мені майже абсурдним і водночас викликало майже жалість: адже вельми ймовірно, що незабаром цей аркуш паперу розглядатимуть лиш очі самих цікавих риб. Спливла година, спливла друга... Капітан був похмурий і лютий, як ніколи,— я вперше бачив людину, в очах якої палала неприхована жорстокість. Я не позаздрив би матросові, що насмілився б тієї хвилини послухатись його.

Враз він обернувся до Джонсона, який міцно тримав штурвал.

— Два румби праворуч в напрямку носа,— почув я. І він сам став за штурвал.

Джонсон кивнув, витер очі тильним боком мокрої руки, вловив мить, коли шхуна вискочила на гребінь хвилі, і, вчепившись у ванти, полів утору. Я дивився, як він береться вище й вище, завмираючи, коли шхуна падала у провалля, і користуючись кожною миттю відносного спокою; нарешті, діставшись до салінга та обхопивши однією рукою щоглу, він черкнув поглядом по обрію на південному заході. За мить, ковзанувши вниз по бакштагу, Джонсон стояв на палубі; усміхнувшись, він ствердно кивнув у бік капітана, ще й рішуче махнув рукою. Ще мить — і він знову зосереджено крутив штурвал, а його змучене, спітніле обличчя розпливлося в усмішці, волосся розмаялось, а поли куртки лунко лопотіли на вітрі.

Нейрс зійшов у каюту, приніс бінокль і почав безмовно дивлятися в небокрай. Я теж спрямував погляд туди, хоч у мене й не було бінокля. Мало-помалу там, посеред білої пустелі бурхливої води, я почав розрізняти пляму густішої білини (небо теж було білувате й туманне, як під час шквалу), а тоді до моїх вух почав долітати рев, ще

нижчий та грізніший, ніж виття бурі, — то був невпинний громовий гуркіт прибою на рифах. Нейрс протер рукавом скельця бінокля і простяг його мені, показавши пальцем, куди дивитись. Крізь скельця я побачив безмежний простір бурхливих хвиль, що скаженіли в безлюдному танці, потім — холодне зблідле небо й чітку лінію обрїю, покрайну гребенями бурунів, і раптом — на якусь мить, так, що я відразу згубив їх із очей, — проти неба вималювалися обриси щогл, рей, снастей, вимпела, роздертого на клапті топселя того брига, заради котрого ми подолали такий нелегкий шлях і за котрий ми так дорого заплатили. Знову й знову намагавсь я вловити в бінокль його обриси. Землі не було видно зовсім; потерпілий бриг самотньо висів між небом і землею, і нічого сумнішого я не бачив за все своє життя. Згодом, коли ми підпливли до нього, я помітив, що з обох його боків тяглася пінява лінія прибою, яка позначала зовнішній край рифа. Вздовж цієї лінії, до висоти в кількисот футів, висіла тяжка хмара водяного пилу та бризок, схожа на дим; невгамовний прибії гримів, як гарматна канада.

Через півгодини ми були біля острова; ще з півгодини ми йшли вздовж грізного рифа, і хвилі почали ледь помітно вгамовуватись, а судно попливло швидше. Ми рухалися навітряною стороною острова (так, для порядку, назву я кільце піни, водяного пилу та грому) і, минувши підводну скелю, завернули в прохід, що вів до лагуни.

РОЗДІЛ XIII

ОСТРІВ І РОЗБИТИЙ БРИГ

Радість охопила всіх. Вона сяяла на кожному обличчі: Джонсон за штурвалом широко усміхався, Нейрс розглядав карту острова, і в його погляді вже не було злості, а матроси, скупившись на носі, збуджено перемовлялися й показували на берег. Що там казати — ми уникли майже неминучої загибелі, а після тривалого плавання безмежною океанською пустелею навіть такий клаптик суходолу здавався неймовірно привабливим. Крім того, за одним з тих каверзних збігів, що завдяки їм талан іноді здається збиточним насмішкуватим хлопчаком, коли ми опинилися на безпечному місці, буря почала влягатися.

Та ледве я позбувся одного хвилювання, як відразу ж мене охопило друге. Ледве мене відпустив один страх,

як тут же мною оволодів другий. Ледве я повірив, що ми врешті матимемо захисток у лагуні, як перейнявся певністю, що Трент уже побував тут раніше. Я піднявся на ванти й почав жадібно вдивлятися в кільце коралового рифу, в гримучу смугу прибою та блакитну лагуну, що лежала в тому кільці. В лагуні вже можна було розгледіти два острівці — Середній Брукс і Нижній Брукс, як іменувалися вони в довіднику, — дві положисті, зарослі чагарником піщані смуги з чистими пляжами, кожен близько півтора милі завбільшки, кожен простертий із заходу на схід, розділені вузькою протокою. Над ними кружляли, кричали й лопотіли крилами незліченні зграї невтомних морських птахів, білих і чорних, причому чорні були багато більші. Сяючи й мінячись в сонячному промінні, цей вихор крилатого життя ненастанно кружляв і клубочився, а час від часу несподівано, наче вибухнувши, розлітався по всій лагуні, і я мимоволі пригадував те, що читав про пульсацію небесних туманностей. Легка хмарка висіла над рифом і морем, і я вирішив, що то пил від недавніх вибухів. А трохи збоку, біля самої лінії грімливого прибою, притягував зір «Летючий шквал», створений руками численних майстрів, предмет спогадів багатьох людей, що борознили на ньому найвіддаленіші закутки океану: тепер його вітрила були старанно згорнуті (якщо не брати до уваги розідраного на клапті топселя), на грот-щоглі маяв порваний негодою червоний вимпел торгового флоту Старої Англії. Тут «Летючий шквал» знайшов свою останню стоянку, й океан уже почав руйнувати його. Прямо на нього і мчала «Нора Крейн» — наче хижак, що прагне пообгризати кістки своїй жертви. Проте, хоч як я розглядався — не помітив жодної ознаки присутності людини. В лагуні не було шхуни з Гонолулу, на палубі якої юрмилися б наші озброєні суперники, ніде не вився димок від вогнища, на якому компанія Трента готувала б їжу з упольованих морських птахів. Здавалося, ми таки не запізналися, і я глибоко й полегшено зітхнув.

Однак я мав приємність переконатися в цій думці лише тоді, коли ми впритул підійшли до лінії прибою, коли лотовий уже зайняв своє місце, а капітан піднявся на салінг фок-щогли, щоб провести нас у лагуну вузькою протокою між коралових рифів. Всі обставини нам сприяли: західне сонце було позаду нас, віяв свіжий рівний вітер, а відплив іще не почався. Мить — і ми проскочили між двома пінистими бурунами, лотовий узявся промірювати глибину, капітан почав вигукувати тривожні слова ко-

манд, шхуна раз у раз міняла галси, лавіруючи між небезпечних підводних скель, і коли вдарили перші склянки першої підвахти, ми кинули якір біля північно-східного краю острова Середній Брукс на глибині п'ять сажнів. Вітрила згорнули, шлюпки звільнили від усякого мотлоку, що назбирався в них за час плавання, а палубу видраїли; ця робота забрала добрих три чверті години, і весь цей час я шаленів на палубі, як людина, змучена нестерпним зубним болем. Перехід від бурхливого моря до порівняно спокійної лагуни подівав на мене дивно: я не міг ні секунди ані сидіти, ані стояти. Неквапливість матросів, смертельно виморених шаленою бурею, дратувала мене, як особлива образа, а різкий лемент морських птахів наганяв сум, як похоронний спів. Я відчув величезну полегкість, коли нарешті спустився в шлюпку разом з Нейрсом та двома матросами; ми рушили до «Летючого шквалу».

— А вигляд у нього досить жалюгідний, еге ж? — зауважив капітан, киваючи в бік розбитого брига, від якого нас відділяло близько півмилі.— Схоже, що йому не до смаку ця стоянка і що капітан Трент не дуже дбав про нього. Ану веселіше, хлопці! — додав він, звертаючись до матросів.— Увечері я вас усіх відпущу на берег, і ви так погуляєте, що в тутешніх шинках довго згадуватимуть вас!

Той жарт усіх звеселив, і шлюпка ще швидше полинула ледь брижистою поверхнею лагуни. Хоча «Летючий шквал» згубився б між морських велетнів біля причалів Сан-Франціско, він був майже втричі більший за «Нору Крейн», до якої ми так звикли за час плавання, і коли ми підійшли до його борту та витягли шиї, озираючи вітрильник, він видався нам величезним. Бриг лежав, уткнувшись носом в риф, біля якого одвіку злітали й падали важкі хвилі ревучого прибою. Щоб наблизитись до правого борту, нам треба було обійти корму. Стерно було повернуте до краю вліво, і нам відразу впав у вічі напис: «ЛЕТЮЧИЙ ШКВАЛ». Гуль».

З правого борту, майже біля юту, звисав мотузяний трап, перекинаний через поруччя, і ми піднялися ним на палубу брига.

Це було досить містке судно. Ют здіймався над палубою на три фути, на баку був тісний матроський кубрик, а поряд з фок-щоглою — камбуз. На рубці лежала одна невеличка шлюпка, а дві більші — на рострах пообіч рубки. І зовні, і всередині бриг був пофарбований у білий

колір, що в тропіках найвигідніше, а пілерси, обручі, бочки з водою тощо, як ми побачили згодом, — у зелений. Та коли ми ступили на палубу судна, все на ньому було вкрите шаром пташиного посліду.

Птаство з криком кружляло над бригом, густо гніздилося в снастях; зазирнувши в камбуз, ми відсахнулись — звідти навально шугонули птахи — злі й сміливі, з міцними дзьобами; деякі, чорнопері, були завбільшки з орла. На шкафуті ми помітили кілька барилець, майже вкритих сміттям: видобувши їх, ми виявили питну воду й солонину; на барильцях стояли клейма якоїсь колоніальної фірми. Очевидно, Трент і його матроси вже готували провізію, щоб вирушити в шлюпках на Гонолулу, коли на обрії несподівано з'явилася «Буря». Більше на палубі не було нічого вартого уваги, крім хіба що снастей, обірваних там, де по них бив топсель; зверху, легко погойдуючись, звисав клубок заплутаного мотуззя, і вітер, що вже віщував, посвистував у ньому.

Моторошне видовище!

Охоплені незрозумілим трепетом, ми з Нейрсом боязко спустилися по гвинтовому трапу вниз і опинилися перед поперечною переділкою, що поділяла ют на дві частини. У першій зберігалися найрізноманітніші припаси, тут-таки було і відгороджене місце для двох койок — на думку Нейрса, для кока і другого помічника. Більшість кормової частини займала кают-компанія, що вписувалась підковою в саму корму; під лівим бортом була комірчина для провізії та каюта старшого помічника, а під правим — капітанська каюта і гальюн. У всі ці приміщення ми лише зазирнули — найбільше цікавила нас кают-компанія. В ній було темно — шар пташиного посліду вкривав світловий люк; запах був тяжкий і задушливий, всюди дзижчали мухи, б'ючись у наші обличчя. Мене здивували ці мухи на атолі Мідуей, бо я вважав їх неодмінними супутниками людини та її недоїдків. Найпевніше, якийсь карабель завіз їх сюди, і то досить давно — вони встигли розплодитися неймовірно. На підлозі було безладно розкидано одяг, книжки, навігаційні прилади, всякі залишки матроської розкоші — мотлох, який викидають зі скриньок під час раптової тривоги після тривалого плавання. Дивно було в тій напівтемній каюті, що здригалася від гуркоту близького прибою, під пронизливі крики чайок перебирати речі, якими колись дорожили невідомі нам люди, речі, які вони носили: стару білизну, строкаті піжами, поруділі парусинові костюми,

клейончаті куртки, лоцманські плащі, вишиті сорочки, жилети, найрізноманітнішу одіж, від тієї, що вдягають на нічну вахту, до тієї, яку носять удень на веранді готелю. А впереміш із нею валялися книжки, сигари, флакони з парфумами, вигадливо різьблені люльки, пачки тютюну, ключі, іржавий пістолет і всілякі дешеві сувеніри: бенареські бронзові статуетки, китайські вазочки та картинки, запаковані у вату химерні мушлі — безперечно, подарунки рідні, що жила, найімовірніше, в Гуллі, звідки родом був Трент і куди був приписаний його бриг.

Оглянувши підлогу, ми перейшли до столу, накритого, мабуть, до обіду, бо на ньому стояв корабельний посуд з товстого фаянсу, а в ньому — залишки їжі; стояли також бляшанки мармеладу та згущеного молока; в кухлях була кавова гуща, на тарілях — хліб, грінки та ще якісь недоїдки. Вилиняла червона скатертину біля капітанського місця була залита чимось темно-брунатним, мабуть, кавою, а на протилежному кінці столу вона була відкинута, і на голій стільниці стояла чорнильниця й лежала ручка. Табурети були відсунуті від столу так, наче з їжею було покінчено і всі вже курили та розмовляли; один поламаний табурет валявся долі.

— Погляньте, вони дописували журнал, — мовив Нейрс, показуючи на чорнильницю. — Біда заскочила їх зненацька, як це буває завжди. Мабуть, не народився ще капітан, який у годину аварії мав би повністю заповнений журнал. Доводиться писати за цілий місяць, як Чарлзові Дікенсу свої романи, друковані з продовженням... Відразу видно, що це лимонники, — докинув він зневажливо, кивнувши на стіл. — Мармелад і підсмажений хліб для капітана! Просто свині!

Це глузування прикро вразило мене. Я не відчував особливої симпатії до капітана Трента чи до будь-кого з тієї зниклої компанії, проте безлад порожньої каюти, колись обжитої, приголомшив мене: смерть творіння людських рук сумна майже так само, як і смерть людини, — і мені раптом здалося, що все в цій каюті зберігає пам'ять про страшну трагедію...

— Я почуваюся зле, — сказав я. — Ходімо на палубу, ковтнемо свіжого повітря.

— Невеселий закуток, що й казати, — погодився капітан. — Та перше ніж піти нагору, нам треба відшукати сигнальні прапори, я хочу підняти сигнал «Покинута команда» чи щось таке — хай хоч це прикрашає наш острівний притулок. Капітан Трент сюди ще не повертав-

ся, але ось-ось може навідатись, і йому буде приємно побачити на судні сигнал.

— А чи нема офіційно прийнятого сигналу, придатного для нас? — спитав я, захопившись думкою капітана. — Приміром: «Продано на користь страхової компанії; за подробицями звертатися до Дж. Пінкертон, квартал Монтана, Сан-Франціско».

— Що ж, — відповів Нейрс, — якийсь старий боцман, либонь, і набрав би такий сигнал, якби ви дали йому на це цілий день та фунт тютюну. А мені така задачка не до снаги. Я можу спробувати щось коротше і приємніше, приміром, *КВ* — екстренний сигнал: «Задній хід» або *ІМ* — попередження: «Тут небезпечний район». А що ви скажете про *РОН*: «Повідомте судновласників, що з судом усе гаразд»?

— Це поки що передчасно, — відповів я, — але, ручуся, донече Трентові до живого. *РОН* якраз підійде!

Сигнальні прапори знайшлися в капітанській каюті — вони були старанно розкладені по своїх гніздах, позначених відповідними літерами. Нейрс вибрав потрібні прапори, і ми піднялися на палубу.

— Гей, дурню, не смій пити! — закричав капітан одному з матросів, що зачерпнув води з барильця. — Вода засмерділася.

— Вибачте, сер, — відгукнувся матрос, — але ж на смак вона зовсім свіжа.

— Покуштую сам! — Нейрс узяв куклика, зачерпнув води й підніс до губів. — І справді, — мовив він. — Виходить, засмерділася, а потім знову стала свіжа... Дивно, містере Додд, еге ж? А втім, я лам'ятаю такий випадок, коли ми проходили мис Горн...

У голосі його було щось таке, що змусило мене повернутися до нього. Звівшись навшпиньки, Нейрс пильно роззирався довкруги, як людина, перейнята цікавістю, а його обличчя й уся постать видавали затамоване хвилювання.

— Ви самі не вірите в те, що кажете! — вигукнув я.

— Можливо, можливо, — погодився він, поклавши руку мені на плече. — Все може бути... Проте мене турбує зовсім інше...

Нейрс підкликав матроса, віддав сигнальні прапори, а сам узявся за головний сигнальний фал, що його торгав, лопотячи на вітрі, червоний англійський вимпел. Ще хвилина — і замість нього замайорів американський, який ми прихопили з собою, а потім і сигнальні прапори *РОН*.

— Ну, а тепер,— сказав Нейрс, дивлячись на прапорці з гордістю американського моряка,— а тепер, хлопці, ставайте до помпи. Поглянемо, що за вода в цій лагуні.

Матроси взялися за ручки, й над судном розляглося чвакання залізної помпи, а на палубу ринув потік затхлої води. Нейрс, зіпершись ліктями на поручень, спостерігав за потоком, наче та трюмна вода дуже його зацікавила.

— І що ж вас усе-таки схвилювало? — спитав я.

— Зараз коротко поясню,— відповів капітан.— Але спершу зверніть увагу: бачите ці шлюпки — одну на рубці й дві пообіч неї на рострах? То яку ж шлюпку спускав Трент? Адже двоє з його команди загинуло, коли спускали шлюпку!

— Мабуть, він знову підняв її на борт,— висловив я припущення.

— Хай і так, але навіщо? — заперечив капітан.

— Значить, у них була ще одна шлюпка,— сказав я.

— Може, й була ще одна шлюпка на палубі,— погодився Нейрс.— Проте навіщо вона їм? Хіба для того, щоб старий капітан катався місячними ночами довкола брига, награвучи на акордеоні?

— Яке це має значення? — правив я своєї.

— Та, мабуть, ніякого...— погодився Нейрс, озираячись через плече на потік води, що заливала палубу.

— І довго буде чвакати ця помпа? — спитав я.— Так ми перекачаємо всю лагуну. Адже капітан Трент сам сказав, що бриг сів на дно, деś у носовій частині дірка, і туди ллється вода.

— Так і сказав? — багатозначно, протягом мовив Нейрс.

Не встиг він договорити, як помпа захлинулась раз, потім удруге, і потік припинився. Матроси покинули ручки помпи.

— Ну, що ви на це скажете, містере Додд? — спитав Нейрс і провадив, стиснувши голос, але так само недбало спираючись ліктями на поручень: — Це судно ціле й неушкоджене, як «Нора Крейн». Я зрозумів це, перш ніж ми піднялися на борт, а тепер знаю напевне.

— Неймовірно! — вигукнув я.— То ви вважаєте, що Трент...

— Я нічого не знаю про Трента. Можливо, Трент брехун, а можливо, боягузлива баба. Я лише констатую факт,— сказав Нейрс, а потім додав: — Затямте ще одне. Я не раз плавав на суднах глибокої осадки і знаю, що кажу, а кажу ось що: коли бриг торкнувся дна і ще не

зовсім засів, його можна було легко зняти з цієї мілини — на це знадобилося б усього сім-вісім годин. Це зрозумів би перший-ліпший матрос, навіть новачок.

Замість відповіді я спромігся лише на здивований вигук.

Я озирнувся довкола. Сутінки погустішали, віддалік мерехтів вогник ліхтаря — там стояла «Нора Крейн». Наші матроси, покинувши помпу, курили на шкафуті; люльки час від часу освітлювали їхні обличчя.

— Чому Трент не зняв бриг із мілини? — мовив капітан. — Чому він ладен був у Фріско заплатити за нього такі шалені гроші, коли міг би спокійно доправити бриг у порт?

— Може, тоді він ще не знав, чого варте це судно?

— А що знаємо про це ми?! — вигукнув Нейрс. — Однак я не хочу засмучувати вас, містере Додд. Я розумію, як ви зараз хвилюєтесь. Але щодо мене — будьте певні: я зробив усе, щоб прибути сюди якнайшвидше, і тепер маю намір взятися за бриг як слід. Не хвилюйтесь — зі мною у вас клопоту не буде.

В його голосі бриніла щира дружня нотка, і я міцно потис його руку.

— Усе буде гаразд, старий, — мовив Нейрс. — Віднині ми друзі, і ви впевнитесь, що справа від цього виграє. А тепер — вечеряти!

Повечерявши, ми з цікавістю мандрівників попливли в шлюпці на острівець Середній Брукс, весь залитий місячним сяйвом. Вздовж його берегів лежали рівні пляжі, а далі густо росли чагарі, і в них гніздилося розмаїте морське птаство. Ми спробували були продертися крізь них, проте все було марно — легше було б перетнути Трафальгарську площу в день демонстрації, ніж продертися крізь це пташине царство. Ми наступали на гнізда, давили яйця, птахи били нас крилами по обличчю, намагались виклювати очі. Ми були геть приголомшені пронизливими криками: гвалт здійнявся над острівцем мало не до хмар.

— Ходімо краще берегом, — сказав Нейрс, коли ми вибралися з чагарів.

Матроси взялися збирати яйця, і далі ми пішли вдвох. Ми прямували по злежалому піску понад самою водою. Ліворуч темніли чагарі, з яких нас вигнали чайки, праворуч простягалась лагуна, якою бігла широка стежина місячного сяйва, а за лагуною, здіймаючись та опускаючись, зблискуючи піною і знову згасаючи, тремтіла лінія

прибою. Плєж укривали уламки, винесені сюди течією; ми набрали на кілька колод з червоного дерева та з ялини, на дві щогли з джонок та на ахтерштевень європейського судна. Ці знахідки збудили думки, і ми заговорили про небезпеку, що таять у собі моря, та про тяжку долю жертв корабельних катастроф. Під ту невеселу розмову ми обійшли більшу частину острова, з його південного кінця оглянули сусідній острівець, пройшли західним берегом у затінку чагарів і знову вийшли на місячне світло з протилежного кінця.

Праворуч, десь за півмилі від нас, бовваніла наша шхуна, з легка погойдуючись на якорі. Попереду, теж приблизно на півмилі, над місциною, затуленою від наших поглядів чагарниками, метушилося птаство — отже, матроси й досі збирали, допавшись, яйця. І раптом просто перед собою, в неглибокій улоговині, ми помітили шлюпку, що лежала боком на піску.

Нейрс, пригнувшись, відступив у затінь.

— Що за чортovinня? — прошепотів він.

— Трент, — шепнув я у відповідь, і серце моє закалатало.

— А ми, йолопи, зійшли на берег без зброї! І все ж нам треба все розвідати, — рішуче сказав Нейрс.

Навіть у затінку його обличчя було помітно бліде, а голос виказував сильне хвилювання. Він добув з кишені свисток.

— На випадок, коли мені забagnetься заграти пісеньку, — мовив він похмуро і, затисши свисток у зубах, вийшов на місячне світло. Я рушив слідом. Ми швидко попростували берегом, сторожко озираючись на всі боки. В чагарниках не шелеснув ані листочок. Коли ми наблизились до шлюпки, то зрозуміли — вона тут уже давно. То був звичайний вісімнадцятифутовий вельбот з веслами та кочетами. В ньому лежало кілька барилець, одне з них було відкрите, і з нього йшов нестерпний сморід. Оглянувши їх, ми виявили знайомі новозеландські клейма — то була така сама солонина, як та, що ми бачили на борту брига.

— Ну, оце і є четверта шлюпка, — сказав я. — Ось вам і відповідь на ваше запитання.

Нейрс лише гмукнув, а потім, схилившись над вельботом, умочив палець у воду на дні і лизнув його.

— Прісна, — зауважив він. — Отже, дощова.

— Вам це не подобається?

— Та ні...

— То що ж тоді вам не до душі? — вигукнув я.

— А ось що, містере Додд, перераховую чистою вашою мовою: вельбот, п'ять ясеневих весел і барильце зіпсутої солонини.

— Іншими словами, все?

— Розумієте, — зволив пояснити Нейрс, — четвертий човен взагалі мене не влаштував, а отакій — тим паче. Я не хочу сказати, що такі вельботи рідко трапляються в цих водах. Навпаки, вони є на всіх острівних торгових шкунах, бо на таких вельботах найлегше проходити смугу прибою. Але ж «Летючий шквал» — це трамп для далеких рейсів, він курсував між великими портами — Калькуттою, Рангуном, Фріско й Кантоном... Навіщо ж йому вельбот?

Ми розмовляли, зіпершись руками на планшир¹ човна. Капітан, стоячи ближче до носа, машинально грався кінцем фаліня². Раптом він замовк і, піднісши кінець ближче до очей, почав уважно його розглядати.

— Щось не так? — запитав я.

— А знаєте, містере Додд, — мовив він голосом, що враз змінився, — цей фалінь був обрубаний. Матроси завжди обрізують кінці канатів ножем, але цей обрубаний одним ударом... Нашим матросам це знати не варто, — додав він. — Зараз я доведу його до ладу.

— І про що ж усе це, на вашу думку, свідчить?

— Усе це свідчить про одне й те ж. Це свідчить, що Трент брехав. Я певен, що справжня історія «Летючого шквалу» куди мальовничіша, ніж та, яку він оповів.

Через півгодини шлюпка була пришвартована до корми «Нори Крейн», і ми з Нейрсом мовчки пішли спати, вкрай збентежені нашими відкриттями.

РОЗДІЛ XIV

КАЮТА «ЛЕТЮЧОГО ШКВАЛУ»

Наступного дня, коли сонце ще не розігнало вранішнього туману, коли лагуна, острівці та лінія рифів ще тонули в свіжому світанковому серпанку, ми знову піднялись на

---

¹ П л а н ш и р (англ.) — закруглений брус, що проходить по верхньому краю борту шлюпки чи вельбота.

² Ф а л і н ь (гол.) — ливня, якою прив'язують шлюпку до пристані чи до борту судна.

палубу «Летючого шквалу» — Нейрс, я, Джонсон і двоє матросів; в руках у нас сяяли новенькі сокири, які мали зруйнувати важкий корпус брига. Здається, всі ми були збуджені: так глибоко вкорінився в людині інстинкт руйнування, такий привабливий для неї азарт ловитви. Адже ми мали всмак натішитись подвійною радістю — ламати іграшку і «шукати хусточку», знов переживаючи давно забуті захоплення власного дитинства. Іграшкою, яку ми мали розтрити на тріски, був морський корабель, а скарб, який ми мали розшукати, був для мене величезним багатством.

На той час, коли підійшла шлюпка зі сніданком, палуба була змита, головний люк відчинений і талі приведені до ладу. Я вже настільки перейнявся недовір'ям до брига, що тепер, зазирнувши в люк, з невимовною полегкістю виявив: майже весь трюм був заповнений китайськими рогозяними лантухами — без сумніву, то був рис.

Хутко поснідавши, Джонсон з матросами заходився біля вантажу, а ми з Нейрсом, спочатку вибивши світловий люк та спорядивши до роботи вентилятора, почали обшукувати каюти.

Думаю, не варто докладно й по порядку описувати все, що зробили ми за цей перший день, так само як і за всі наступні. Інша річ, якби цю роботу виконував загін військових моряків на чолі з офіцерами, в супроводі досвідченого секретаря, що знає стенографію. А двоє звичайнісіньких людей, на кшталт нас з Нейрсом, що не звикли орудувати тяжкою сокирою, але весь час палають нетерпінням, пам'ятають потім лише кошмарне напруження, задуху, квапливість і розгубленість.

Піт градом котився з наших облич, щури розбігалися з-під ніг, оглушливо гуркотіли наші сокири — оце і все, що збереглося в моїй пам'яті. Я обмежусь лише оповіддю про суть наших відкриттів скорше в порядку їхньої важливості, а не в хронологічному; а втім, у цьому вони практично збіглися, і ми завершили пошуки в кают-компанії раніше, ніж могли з певністю визначити стан вантажу.

Ми почали з того, що викинули нагору й склали в купу біля штурвалу всю жалюгідну одіж та інші речі, які валялися долі, а також посуд, усіляку провізію та м'ясні консерви — все, що можна було винести з кают-компанії. Потім ми взялися за капітанську каюту. Ми поперетягали на ковдрах і поскладали на палубі книжки, інструменти, прилади та одяг, після чого Нейрс, ставши навкарачки,

почав нищпорити під койкою. Чимало ящиків з манільськими сигарами винагородили його пошуки. Я тут же розкрив кілька з них, розпоров упаковку... Але марно — опію там не було. Решту я не розкривав.

— Ага, мабуть, я таки піймав пташку! — вигукнув Нейрс.

Я кинув все і підскаочив до нього: він саме витягав з-під койки важку залізну скриню, прикуту до переділки ланцюгом, замкненим на висячий замок. Але, витягши її, Нейрс поглянув на скриню не захоплено, як я (мені аж дух забило), а з розгубленим, навіть простакуватим подивом...

— Клянусь богом, це воно! — вигукнув я, ладен потиснути руку своєму товаришеві. Проте Нейрс наче й не помітив моєї радості.

— Спочатку гляньмо, що в ній, — сухо мовив він.

Перекинувши скриню набік, він кількома ударами обука зламав замок, а потім знову поставив скриню на днище і відкинув віко. Я впав на коліна поряд із нею. Не знаю, що я сподівався побачити: тієї миті мене задовольнила б хіба що торбинка брильянтів вартістю в мільйон. Щоки мої палали, серце мало не вискакувало з грудей.

Але в скрині лежала пачка старанно перев'язаних паперів та звичайна чекова книжка. Я захопив папери, аби швидше дізнатися, що під ними. Але Нейрс опустив на мою руку важку й сильну долоню.

— Ось що, хазяїне, — рішуче сказав він, — ми будемо шукати як слід, а не перетворювати все на розбій.

І він квапливо порозв'язував папери й почав передивлятися їх з такою серйозною міною, ніби навмисне зволікав час. Здавалося, він зовсім забув про мене та про мою нетерплячку, бо, переглянувши папери, ще кілька хвилин сидів у задумі та щось насвистував; лиш потому він знову поскладав та зв'язав папери — ретельно, не поспішаючи, — і нарешті сягнув рукою в скриню.

Я побачив ящикочок з-під сигар, перев'язаний обривком волосіні, і чотири туго напактованих полотняних торбинки. Нейрс добув ножа, перетяв волосінь і відкрив ящикочок. Він до половини був заповнений золотими соверенами¹.

— А в торбинках? — прошепотів я.

Капітан по черзі порозпорував їх, і по заіржавілому

---

¹ Соверен — англійська золота монета в один фунт стерлінгів.

днищу скрині застукотіли срібні монети найрізноманітнішої вартості. Не мовивши й слова, Нейрс вигідно всівся й почав їх лічити.

— Що це? — спитав я.

— Суднова каса, — відповів він.

— Суднова каса? — перетипав я. — Гроші, якими Трент оплачував усі свої рейсові й торгові витрати? А це чекова книжка, видана йому судновласниками? І все це він залишив тут?

— Як бачите, — сердито відповів Нейрс, записуючи свої підрахунки, і я, присоромлений, замовк, чекаючи, поки він закінчить.

Всього, я пригадую, золота було на триста сімдесят вісім фунтів стерлінгів, а срібла — близько дев'ятнадцяти фунтів.

Ми поклали гроші назад у скриню.

— І що ж ви про все це думаете? — спитав я.

— Містере Додд, — відповів Нейрс, — вам це теж здається дивним, але ви й не уявляєте, наскільки воно справді дивне. Ви питаєте про гроші, а ось мене куди дужче бентежать папери. Чи відомо вам, що капітан судна має в своєму розпорядженні всю судову касу, виплачує матросам заробіток, отримує плату за фрахт і гроші з пасажирів, а крім того, має свій рахунок у багатьох портах? Усе це він робить як довірений агент судновласників і свою чесність засвідчує квитанціями на всі витрати. Повірте мені, капітан судна скоріше забуде свої штани, ніж оці папери, що гарантують його добру репутацію. Я знаю випадки, коли, рятуючи отакі документи, люди тонули — між іншим, і люди паскудні, — але це справа честі будь-якого капітана. А ось капітан Трент, хоч нікуди не поспішав і йому не загрозувало нічого, крім безплатної поїздки на англійському військовому кораблі, покинув папери тут. Я розумію, що факти проти мене, і все ж таки я запевняю: це неможлива річ.

Незабаром нам привезли обід, і ми попоїли на палубі в похмурій мовчанці, поринувши в роздуми, марно шукаючи якоїсь розгадки цих таємниць. Я не помічав ні брига, ні лагуни, ні острівців, ні чайок, що кружляли над нами, ні палючих променів сонця, ані похмурого обличчя капітана, що сидів поруч, а думками витав невідомо де. Мій розум перетворився на шкільну дошку, на якій я нотував і стирав найрізноманітніші гіпотези, порівнюючи їх із зоровими образами, що зберігалися в моїй пам'яті, зіставляючи та вираховуючи. Так я дістався нарешті до пам'яті

ної сцени в шинку — і раптом у компанії капітана Трента я побачив... гавайця!

— Принаймні за одну річ я певен! — вигукнув я, забувши про їжу й скочивши на рівні ноги. — З капітаном Трентом я бачив гавайця, а в газетах та судових документах згадувався китаєць. Піду огляну його каюту та розберуся.

— Гаразд! — згодився Нейрс. — А я ще трохи спочину, містере Додд, щось я дуже втомився сьогодні.

Ми вже старанно обшукали та повиносили геть усе з трьох кормових приміщень. Усі речі з кают-компанії, кают старшого помічника й капітана лежали купою біля штурвалу. Але за каюту з двома койками, де, на думку Нейрса, жили другий помічник та кок, ми ще не бралися. Саме туди я й зайшов. Кайота була майже порожня. На переділці було наліплено кілька фотокарток — одна непристойна. Єдина скриня була відчинена і, як усі, вже оглянуті нами, обшукана. Кілька дешевих романів незаперечно свідчили про те, що її власник був європейцем — китайцеві вони були б ні до чого, а найграмотніший гаваєць, при звичаєний до камбуза, задовольнився б одним. Було ясно, що кок жив не на кормі, а десь-інде.

Наші матроси вже повикидали з камбуза гнізда, повиганяли звідти птаство, тож я ввійшов туди вільно. Одні з дверей були тепер завалені лантухами з рисом; у камбузі було напівтемно. Тхнуло пташиним послідом, в повітрі гули хмари мух. Мабуть, камбуз покидали спішно, а можливо, то вже похазяйнували чайки, бо посуд валявся долі. Підлога, як і палуба, коли ми вперше ступили на неї, була вкрита шаром посліду. Під стіною, в закуті, я помітив гарну скриню з камфорного дерева, оббиту міддю, — такі скрині любляють китайські моряки, та, власне, й усі інші моряки, що плавають у Тихому океані. Отож зовні скриня була як скриня, а всередину мені вдалося зазирнути не відразу. Як уже я згадав, усі інші скрині були відчинені, й майже всі речі валялися довкола (те саме ми виявили згодом і в матроському кубрику); лише ця скриня з камфорного дерева, як не дивно, була зачинена і навіть замкнена на замок.

З допомогою сокири я легко зірвав слабенькі китайські клямки і, наче офіцер-митник, почав порпатися в речах. Спочатку я намацав ситець та полотно. Потім я здригнувся, торкнувшись холодного шовку, і videбув зісподу кілька шовкових смужок, усіяних тасмничими ієрогліфами. Вони розв'язали всі мої сумніви: в них я впізнав завіски, що їх любляє вішати на ліжках китайський

простолюд. Не бракувало й інших доказів: нічна сорочка незвичного крою, китайська скрипка на три струни, зав'язане в шовковий носовик зілля, а також витончений прилад для куріння опію зі щедрим припасом цього наркотика. Поза всякими сумнівами, кок був китаєць, а коли так, то хто ж такий Джозеф Амалу? Чи, може, Джозеф украв скриню, а потім прилаштувався на бриг під чужим іменем? Могло, звісно, бути й так, — урешті, в цій химерній історії чого тільки не могло статись! — але таке пояснення лише заплутувало справу. Бо чому ж тоді саме цю скриню не відімкнули, а всі інші розкриті та обшукані? І звідки у Джозефа взялася друга скриня — адже портьє заїжджого двору «Яка радість!» сказав нам, що Джозеф відбув у Гонолулу зі скринєю?..

— І що ж розвідали ви? — спитав мене капітан, зручно розлігшись на купі речей, звалених біля штурвалу. Його збуджений тон і рум'яні щоки дали мені зрозуміти, що не тільки мені пощастило зробити відкриття.

— Я знайшов у камбузі скриньку з речами китайця, — відповів я. — І цей китаєць (якщо він взагалі був) не встиг забрати з неї свій опій.

Нейрс, здавалося, сприйняв мою звістку спокійнісінько.

— Отак? — мовив він. — А зараз я вам щось покажу, і ви, хоч-не-хоч, зізнаєтесь, що я вас обскакав.

По тій мові Нейрс, лунко сплеснувши долонями, розстелив на палубі дві газети.

Я похмуро глянув на них, відчуваючи, що не годен оцінити знахідку.

— Та ви ж погляньте, містере Додд! — аж закричав капітан. — Невже ви не бачите? — І він підкреслив брудним нігтем назву газети. — «Сідней морнінг геральд», 26 листопада. Невже ви не розумієте? — він захвилювався ще дужче. — Адже всього за тринадцять днів після того, як у Австралії вийшла ця газета, судно, на якому ми з вами стоїмо, піднімало свої благословенні якорі в Гонконгу, щоб вийти в чисте море! Яким же чином ця австралійська газета могла потрапити в Гонконг усього за тринадцять днів? Адже Трент до того, як опинився тут, не заходив у жоден порт, не зустрічав жодного корабля. Отже, газета потрапила йому до рук або тут, або в Гонконгу... А що ймовірніше — розважте самі, друже мій!

І Нейрс знову опустився на купу одягу — так, наче був до краю натомлений усіма цими таємницями.

— Де ви їх знайшли? — спитав я. — У цьому чорному саквоязі?

— Ви вгадали,— відповів капітан.— І можете в ньому більше не нишпорити: там нема нічого, крім олівця та якогось тупого ножа.

Проте я зазирнув-таки в сакволяж, і це мене винагородило.

— У кожної людини своє ремесло, капітане,— сказав я.— Ви моряк і вказали мені на численні подробиці, зрозумілі лише вам. А я художник, і дозвольте вас повідомити, що ця знахідка така ж дивна, як і всі інші. Цей ніж називається мастихін, ним розтирають фарби та чистять палітру; а це м'який графічний олівець фірми «Вінзор і Ньютон». Мастихін та олівець «Вінзор» — на торговельному судні! Це суперечить усім законам природи.

— Тут можна з глузду з'їхати,— зауважив Нейрс.

— Так,— провадив я,— і цим олівцем користувався художник: погляньте, як він заструганий; в усякому разі, не для того, щоб писати: таким грифелем писати неможливо. Художник? Із самого Сіднею? Як він міг сюди потрапити?

— Ну, це зрозуміло,— уїдлимо кинув Нейрс.— Вони викликали його каблогограмою, щоб він проілюстрував цей дешевий роман,— він показав на судовий журнал.

Хвилинку ми мовчали.

— Капітане,— сказав я врешті,— з цим бригом пов'язана якась темна справа. Ви казали, що більша частина вашого життя минула в морях. Ви, безперечно, були свідком не одного беззаконня, а розмов про них чули ще більше. Як ви вважаєте, що це? Комбінація зі страховкою? Піратство? Що може за цим критися? Навіщо було саме так усе обставляти?

— Містере Додд,— відповів Нейрс,— ви маєте слухність: більшу частину свого життя я провів у морях і справді знаю чимало способів, якими нечесний капітан може обвести кругом пальця судовласників та нагріти руки, ще й уникнути серйозного покарання. Таких способів багато, але куди менше, ніж вам здається, і жодним з них не скористався Трент. Уся компанія Трента тут ні до чого — це факт незаперечний. Уся ця справа — суцільна нісенітниця, її ніяк пояснити — настільки все капітально заплутано. Це якась маячня. І не впадайте в оману, властиву більшості жителів суходолу. До суден публіка не менш уважна, ніж до якоїсь акторки,— про судна пишуть не менше, з ними пов'язано не менше шахрайств та всіляких грошових махінацій. Але судно завж-

ди втрачає багато більше, ніж акторка, бо за ним стоїть капітал, а за акторкою — лише репутація, а то й взагалі нічого. В будь-якому порту повно людей, ладних відразу кинути капітана за граги, якщо його чесність не буде сяяти, начебто долар чи вранішня зоря. За ним стежать агенти Ллойда — стежать в найглухіших закутках усіх трьох океанів; за ним стежать страхові збирники, консули, службовці митниць та портові лікарі. У нього стільки ж шансів що-небудь приховати, як у людини, за якою стежать півтори сотні детективів, або як у нового жителя якогось сільця.

— Ну, а в морі? — спитав я.

— О господи! — зітхнув капітан. — «В морі, в морі»... А що ж у морі? Адже все одно доведеться заходити в порт! Чи хтось може залишитися в морі навіки?.. Ні, ця історія нам не до снаги. Вона така заплутана, що в ній не розібрався б і славнозвісний Джеймс Г. Блейн. Я пропоную знов узятися за сокири й шукати далі, аби витягти на світ божий усе, що таїть у собі цей диявольський бриг. І менше метушні, — додав він, підводячись. — А такі несподіванки в душі дешевого паноптикуму, я певен, будуть силатись на нас і далі, щоб нам було веселіше.

Проте до кінця дня нам уже не випало жодного відкриття, і перед заходом сонця ми покинули бриг, не виявивши ані нових таємниць, ані ключів до попередніх. Найцінніше добро — книжки, прилади, суднові документи, шовки та сувеніри — ми загорнули в ковдру й перевезли на шхуну, що було чим зайнятися ввечері. Коли ми попоїли і Джонсон понуро всівся за партію в крібідж між своєю правою та лівою рукою, ми з капітаном розгорнули ковдру на підлозі й почали уважно вивчати та оцінювати наші знахідки.

Найперше ми взялися за книжки. Для «лимонника», як зневажливо висловився Нейрс, їх було багатенько. Зневага до англійського торговельного флоту взагалі притаманна американським капітанам, а оскільки ця зневага не є взаємною, я гадаю, що для неї справді існують деякі підстави. Врешті, моряки доброї старої Англії рідко виявляють пристрасть до книжкової науки. Але командири «Летючого шквалу» були приємним винятком — вони мали справжню бібліотеку художньої та фахової літератури. Тут були п'ять томів довідника Фіндлі по країнах світу (як завжди, розшарпані, густо помережані виправленнями та доповненнями), кілька навігаційних посібників, зведення сигналів та довідник Адміралтейства в жов-

тогарячий палітурці «Острови східньої частини Тихого океану», том III, найповніше видання, а в ньому чимало позначок, що свідчили про неодноразове перечитування описів різноманітних рифів — Гарман, К'юр, Перл та Хермс, банки Френч-Фрегат, островів Лисянського та Оушен, а також місця, де ми тепер були, — острова Мідуей. Серед белетристики вирізнялися збірка нарисів Томаса Маколея та дешеве видання Шекспіра, решту становили романи — кілька творів міс Бреддон і поміж них, звісно, «Аврора Флойд», що проникла геть на всі острови Тихого океану, чимала кількість дешевих детективних видань, «Роб-Рой», «На вершині» Ауербаха німецькою мовою та роман, що вихваляв тверезість; судячи з бібліотечного штампу, його поцупили з якоїсь англійської бібліотеки в Індії.

— Офіцер Адміралтейства досить точно описав наш острів, — зауважив Нейрс, який тим часом переглядав опис Мідуею. — Щоправда, тут він веселіший, але видно, що цей офіцер вивчив острів як слід.

— Капітане! — нетерпляче вигукнув я. — Ви торкнулися ще однієї химерини в цій диявольській плутанині. Ось погляньте! — Я вийняв з кишені зім'яту вирізку з «Дейлі Оксидентал», яку забрав у Джіма: — «...введений в оману довідником Гойта по Тихому океану». Де ж цей довідник?

— Спочатку подивимось, що в ньому написано, — відповів Нейрс. — Я умисне прихопив його в рейс.

І, взявши довідник з полиці над своєю койкою, він розгорнув його на описі острова Мідуей і почав читати вголос. Там стверджувалось, що Тихоокеанська поштова компанія має намір влаштувати на острові Мідуей свою базу (замість Гонолулу) і вже відкрила вугільну станцію.

— Цікаво, звідки укладачі довідників беруть такі відомості? — задумливо проказав Нейрс. — Після цього Трента неможливо в чомусь звинуватити. За все своє життя ні разу не зустрічав безсоромнішої брехні, хіба що під час президентських виборів...

— Це все так, — сказав я. — Проте це ваш примірник Гойта, гарний і повний, а мені хотілось би знати, де примірник Трента.

— А він узяв його з собою, — захихотів Нейрс. — Все інше він покинув — рахунки, гроші, папери... Але ж йому треба було щось прихопити, інакше це могло викликати підозру на «Бурі». «Чудова ідея! — подумалось йому. — Візьму-но Гойта»...

— А чи не здається вам, — провадив я, — що всі на світі

Гойти не могли ввести Трента в оману, бо він мав під рукою оцей офіційний адміралтейський довідник, виданий пізніше — він дає точний опис острова Мідусей!

— А й правда! — вигукнув Нейрс. — Б'юсь об заклад, що з Гойтом він уперше познайомився лише в Сан-Франціско! Схоже на те, що він привів сюди свій бриг умисне. Але тоді це суперечить тому, що було на аукціоні! Втім то й лихо з цією явно нечесною справою: хоч скільки теорій придумуй — все одно щось лишається незрозумілим.

Потім нашу увагу цілком поглинули судові папери, яких назбиралось чимало. Я мав надію, що вони допоможуть мені докладніше довідатись про особу капітана Трента, але й тут мене чекало розчарування. Ми тільки й змогли зробити висновок, що він був людиною старанною — всі рахунки були ретельно пронумеровані й зберігалися за всіма правилами. Крім того, деякі документи свідчили про те, що він був людиною компанійською, але ощадливою. Всі знайдені нами листи були сухими офіційними записками постачальників. Всі, крім одного, — в ньому, підписаному Ганною Трент, було палке прохання надіслати грошей. «Ти знаєш, яка біда впала на мою голову, — писала Ганна, — і як я помилилася в Джорджі. Моя квартирна хазяйка видалась мені дуже милою й товариською жінкою, але тепер я побачила її в справжньому світлі, і якщо після цього останнього мого прохання ти не злагіднієш, я не знаю, що станеться з відданою тобі всім серцем...» — далі стояв підпис. Не було ні дати, ні зворотної адреси. Якийсь голос шепнув мені, що цей лист залишився без відповіді. І ще один лист — у скриньці матроса; я наведу з нього уривок. Він був надісланий з якогось містечка на Клайді. «Любий синку, — писала авторка листа, — сповіщаю тебе, що твій любий батько помер у місяці січні дванадцятого числа. Він попросив, щоб я поклала йому на ліжко твою фотокартку і фотокартку Девіда, а сама сіла поруч. «Хочу, щоб ми всі були разом», — сказав він і потім благословив вас. Милій синашу, і чому тебе й Деві не було тут! Йому було б легше помирати. Він усе згадував дуже тепло, як ви веселились разом по суботах, і він попросив мене заспівати про Кельвінський гай, а сам усе дивився на свою скрипку, нещасний. Відтоді я не можу її бачити, бо йому вже більше на ній не грати. Синочку мій милий, повертайся до мене, зовсім одна тепер я лишилась». Далі йшли звичні релігійні повчання та благословення.

Коли я передав цього листа Нейрсові, він справив на нього враження виняткове — я вперше бачив, щоб лист отак схвилював людину. Спочатку, прочитавши кілька слів, він кинув його, але зразу підібрав і став читати далі, потім знову кинув, знову підібрав — і так тричі.

— Дуже зворушливий лист, правда? — сказав я.

Замість відповіді Нейрс брутально вилаявся, і минуло більше півгодини, перше ніж він спромігся щось пояснити мені.

— Знаєте, чому цей лист так подіяв на мене? Мій старий полубляв грати на скрипці, але безбожно фальшивив. Єдине, що він грав, було «Мучеництво», і то була справжня мука для мене. Він був кепський батько, а я був нікчемний син. Та мені чомусь захотілося знов почути, як верещить його скрипка... Усі ми свині, — додав капітан, помовчавши.

— Врешті, всі сини такі, — погодився я. — Можу потиснути вашу руку: на моєму сумлінні такий самий гріх.

І, як не дивно, ми справді потисли один одному руки.

Серед паперів ми знайшли також багато фотокарток; здебільшого це були або дуже привабливі дівчата, або старенькі жінки, схожі на господинь мебльованих квартир. Але одна з фотокарток наштовхнула нас на відкриття надзвичайне.

— Ну, красенями їх не назвеш, як ви гадаєте, містере Додд? — зауважив Нейрс, даючи її мені.

— Кого? — спитав я, машинально беручи фотокартку й ледве стримуючи позіх — адже час був пізній, день минув тяжкий, і мені дуже хотілося спати.

— Трента з компанією, — відповів капітан. — Адже це історичний знімок усієї банди.

Я підніс фотокартку до світла без найменшої цікавості — я вже бачив капітана Трента і не хотів бачити його знову. Вони були зняті на палубі брига; всі стояли рівненько, розташувавшись саме так, як і годиться: матроси — на шкафуті, а командири — на юті. Внизу був підпис: «Бриг «Летючий шквал», Рангун», а далі стояла дата. І над кожним було старанно виведено його прізвище.

Раптом я завмер, приголомшений. Сонливість і втому як водою зміло — я бачив зовсім незнайомі обличчя! «Дж. Трент, капітан» — стояло над зображенням кремезного зморшкуватого чоловіка з густими бровами та сивою бородою, одягненого в сюртук та білі штани. В петельці у нього була квітка, бороду він випнув наперед, а губи

владно стиснув. У ньому було мало що від моряка, він швидше скидався на солдафона або сухого, безапеляційного святенника якоїсь суворої секти, а тим більше не мав він нічого спільного з тим капітаном Трентом, якого я бачив у Сан-Франціско. Матроси теж були мені незнайомі, а кок, поза всяким сумнівом, був китаєць — він стояв на трапі в своєму національному вбранні. Однак ще дужче зацікавила мене постать, позначена прізвищем «Е. Годдедааль, перший помічник». Я ніколи його не бачив, і, ймовірно, він був саме тією людиною — Е. Годдедаалем; могло бути, що саме в ньому і таїлась розгадка цієї дивної історії. Я вивчав його обличчя, мов справжній детектив. Це був здоровань могутньої статури, найпевніше, білявий, як вікінг; його волосся лежало буйною кучмою, а в обидва боки стирчали величезні баки, схожі на ікла якоїсь невідомої тварини. Але щось у його зовнішності не гармонувало з цими грізними баками та зухвалою поставою. Було в ньому щось суворе, навіть мужнє, але водночас і щось м'яке, майже жіноче. Я не здивувався б, якби довідався, що він сентиментальний на вдачу, схильний часом пустити сльозу.

Якусь хвилину я мовчки розмірковував над своїм відкриттям, прикидаючи, як найефективніше та найдраматичніше сповістити про нього капітана. І враз я згадав про свій альбом. Вийнявши його, я знайшов малюнок, що зображав капітана Трента та його матросів, які врятувалися з англійського брига «Летючий шквал» і зайшли до шинку в Сан-Франціско.

— Капітане, — сказав я, — я розповідав вам, як уперше зустрів Трента в одному з шинків у Фріско? Він прийшов туди зі своїми матросами, і один із них був гавець, і він тримав у руках клітку з канаркою. А потім я побачив його на аукціоні, збентеженого й переляканого: він прислухався до величезних цифр так само вкрай здивований, як і всі присутні... Ви все це пам'ятаєте, ёге ж? Так ось — подивіться на людей, яких я тоді побачив, — і я поклав перед Нейрсом альбом. — Це Трент із Фріско і троє його матросів. Я буду вам дуже вдячний, коли ви вкажете мені їх на цій фотокартці.

Нейрс мовчки поклав фотокартку поряд з малюнком і довго дивився на них.

— Ну, — мовив він нарешті, — мені це навіть подобається: ситуація прояснюється. Ми й самі могли б передбачити щось подібне, якби добре подумали, чому це нам трапилась подвійна кількість скриньок...

— На вашу думку, це щось роз'яснює?

— Це роз'яснило б усе, — відповів Нейрс, — якби не гарячка на аукціоні. Все збігається в цій крутиголовці, коли тільки не зважити на те, як вони намагалися будь-що відкупити свій бриг. І ми знов у глухому куті. Але хоч би що там було, можна не сумніватися: тут справа нечиста.

— І схожа на піратство, — докинув я.

— Схожа свиня на коня! — вигукнув капітан. — Не обманюйтесь, обидві наші голови не здатні зметикувати, що тут криється.

РОЗДІЛ XV

ВАНТАЖ «ЛЕТЮЧОГО ШКВАЛУ»

В роки юності я був щиро відданий ідеалам свого покоління. Міський житель, я кохався в комфорті, я був рабом усього того, що ми звемо цивілізацією, побожно схилявся перед образотворчим мистецтвом, постійно навідував ресторани. Був у мене тоді приятель, не художник, хоч він і був членом нашого вузького кола, де йому симпатизували за хоробрість, короткі, до колін, бриджі та влучне слівце. Якось він, оглянувши довге ресторанне меню й кругленьке черевце одного з французів-гурманів, що їх я, як по правді, трохи наслідував, затаврував мене прізвиськом «нагромаджувача ресторанного жиру». І він, либонь, мав слушність. Коли б у моєму житті нічого не змінилося, тепер я зовнішністю нагадував би тлустенького бичка і мислив би, як звичайнісінький буржуа — себто як пересічний художник, що не цікавиться нічим, окрім свого мистецтва. І я вважаю — над входом до кожної художньої школи треба написати золотими літерами слова Пінкертона: «Не розумію, чому ти не хочеш узятися за щось інше». Люди не народжуються млявими та байдужими, вони стають такими, коли їх поглинає якась одностороння діяльність. Ще гірше, коли сама робота такої людини позбавляє її руху, коли її життя плине спокійно, без перемін. Тоді м'язи, не дістаючи навантаження, слабнуть, а вся зовнішність неймовірно спотворюється завдяки надлишкові харчування, самозаспокоєнню та теплоту помешканню. Мене завжди дивувала самовпевненість тих добродіїв, які, не здобувши найменшого уявлення про все розмаїття й повноту життя, дозволяють собі змальовувати його та висловлювати безапеляційні думки.

Ті, хто працює в студіях та кабінетах, можуть створювати прегарні картини й захопливі романи. Проте не їхнє діло висловлювати судження про призначення людини — вони-бо про це нічого не відають. Їхнє власне життя — потворний наслідок певних обставин, що в мінливостях буття приречені на забуття і зникнення. А віковічне життя людське — це фізична робота під сонцем і дощами; таке воно є від сотворіння світу.

Коли б я міг, то взяв би з собою на острів Мідуей усіх письменників та художників — аби вони звідали все те, що довелося звідати мені: без кінця дні розчарувань, спеки та тяжкої праці, без кінця ночі, коли болить усе тіло, ниють усі суглоби, і ти, виснажений втомою, западаєш у глибокий сон. Я хотів би, щоб вони пройнялися самими обставинами моїх пошуків — почули грубувату мову моїх товаришів, побачили їхні обвітрені обличчя та залиту сліпучим сонячним промінням палубу, спустилися в задушливі сутінки трюму, почули пронизливі крики незліченних морських птахів, а головне, звідали б це жорстоке почуття відрізаності від усього світу, від усього сучасного життя. На острові ми жили в іншому сторіччі, тут день починався не з ранкових газет, а зі сходу сонця, і держави та імперії, релігії та війни, народи та мистецтво мовби і не існували, як у доісторичні часи. Саме в таких умовах, я вважаю, і слід пожити всім моїх колегам та сучасникам, зневаживши всі традиційні уявлення та повністю віддавшись владі єдиної мети під недремним поглядом єдиного небесного ока.

Варто розказати іще кілька подробиць про нашу роботу. Носове приміщення захаращували товари суднової крамнички, весь трюм був завалений рисом, комірчина над ахтерпіком — чаєм та шовками. Усе це ми мали видобути, але все це було лише початком. В трюмі було безліч приміщень; деякі призначалися, мабуть, для якихось особливих вантажів, бо вони були обшиті ще й дюймовими дошками, а поміж бімсами стояли допоміжні переділки. Десь тут, а можливо, в каютах чи навіть у самих бортах судна таїлася схованка. Тому нам довелося зірвати мало не всю внутрішню обшивку брига і простукати все інше так, як лікар вистукує груди хворого на сухоти. І коли нам чувся глухий звук, ми бралися за сокири і врубувались у дерево. Це була тяжка й неприємна робота, бо з-під сокир летіли хмари сухої трухлявини. З кожним днем все дужче оголювався скелет «Летючого шквалу», все нові бруси ми обстукували та розколювали на тріски,

все нові дошки обдирали з бортів та викидали геть,— але наставав вечір, а ми були все так само далеко від мети в своїх ревних руїницьких зусиллях.

Прикроші не пригасили моєї енергії, але я почав занепадати духом, і навіть Нейрс став мовчазний і понурий. Увечері, попоївши, ми майже не розмовляли; я клював носом над якоюсь книжкою, а Нейрс вперто свердлив мушлі. Хтось сторонній міг би подумати, що ми посварилися, та насправді в ці хвилини гартувалася наша дружба.

Коли ми лише починали роботу на «Летючому шквалі», мене вразила готовність, з якою матроси виконували будь-який наказ капітана. Не скажу, що капітан їм подобався, але вони, безперечно, захоплювались ним. Сухе схвалення з його вуст ними цінувалося вище моїх лестощів чи мого півдолара. А коли Нейрс забував про свою звичку всіх ганити і шпетити, довкола закидало веселе заповзяття, і тоді мені здавалося, що його теорія капітанської поведінки, хоч він і перебирав міру, має під собою певний ґрунт. Але з часом ні страх перед капітаном, ані захоплення ним уже не допомагали нам. Матроси стомилися від безнадійних, безплідних пошуків та виснажливої праці. Вони почали нарікати, працювали абияк. Покарання не забарилися, але вони лише посилили невдоволення. Що не день гірше виконували матроси доручену їм справу, і в тісних каютах брига ми майже фізично відчували їхню неприязнь.

Попри всю нашу обережність, матроси дуже добре знали, що ми шукаємо, а крім того, дехто завважив і ті дивні речі, які так вразили капітана й мене. Я чув кілька разів, як матроси обговорювали вдачу капітана Трента й висловлювали найрізноманітніші думки щодо того, де сховано опій,— оскільки вони підслухали наші розмови, я визнав за можливе відплатити їм тією ж монетою. Тепер я знав настрої матросів і знав також, наскільки вони обізнані з тасмницею «Летючого шквалу». Якось, почувши таку досить бурхливу розмову матросів, що свідчила про їхнє невдоволення, я несподівано для самого себе придумав план — як на мене, досить вдалий. Гарненько обміркувавши його вночі, наступного ранку я поділився ним з капітаном.

— А чи не спробувати мені підняти дух команди, запропонувавши винагороду? — спитав я.

— Коли ви вважаєте, що досі вони чесно відпрацьовували вашу платню — ви помиляєтесь,— відповів Нейрс,— проте інших людей у нас нема, а ви — суперкарго.

Ці слова з уст такої людини, як капітан, означали повну згоду.

Команду викликали на ют. Капітан був похмурий. Всі чекали, що він оголосить нечувано суворе покарання за якісь нові провини.

— Гей, ви! — кинув він через плече, міряючи палубу сягнистим кроком. — Містер Додд хоче видати нагороду першому, хто знайде на борту брига опій. Осла можна примусити бігти двома способами: дати йому моркви або надавати стусанів. Обидва способи, я гадаю, підходящі. Містер Додд вирішив спробувати моркву. Ось що, діти мої, — з цими словами капітан заклав руки за спину і вперше поглянув на матросів, — коли через п'ять днів опій не знайдеться, приходьте до мене по стусани.

Він кивнув мені, і я в свою чергу звернувся до матросів:

— Ось мої умови, — сказав я. — На цю справу я кладу сто п'ятдесят доларів. Якщо хтось знайде опій, він отримає всі сто п'ятдесят. Якщо хтось наведе нас на слід, він отримає сто двадцять п'ять, а решта двадцять п'ять підуть тому, хто перший знайде сам опій. Ми назвемо цю винагороду Призом Пінкертона, капітане, — закінчив я весело.

— Тоді краще назвимо її Великим Об'єднаним Призом! — вигукнув Нейрс. — Хлопці, я додаю до цієї суми ще сто доларів від себе! Американською золотою монетою!

— Дякую вам, капітане! — сказав я. — Ви дуже щедрі.

— Не варт подяки, — відповів Нейрс.

Обіцянка винагороди подіяла відразу. Не встигли матроси гідно оцінити запропоновану суму та обміркувати можливу вигоду, як із юрби вийшов китаєць-кок, звертаючи на себе увагу, граційним жестом руки та вибачливою усмішкою.

— Капітане, — сказав він, — я два роки служив на американському флоті, а потім шість років був офіціантом на поштовому судні. Я багато чого бачив!

— Ого! Ти справді багато бачив! — вигукнув Нейрс і додав, звертаючись до мене: — Мабуть, він бачив, як ховали опій на поштовому судні... Чого ж досі мовчав?

— Гадав, що таки дійде до винагороди, — з гідністю відповів кок.

— Ну гаразд, — сказав капітан, — але ж винагороду ми пообіцяли, ти чув про це. То кажи! Якщо ти розгадаєш, гроші твої. Ясно?

— Я довго думав, капітане,— відповів китасць.— Тут багато маленьких мішків з рисом, дуже багато мішків з рисом, шість тисяч маленьких мішків з рисом... Я довго думав, капітане: може, там також багато опію?..

— Ну, містере Додд, а що ви гадаєте? — спитав капітан.— Можливо, він має слухність, а можливо, й помиляється. Найімовірніше, він має слухність, бо де ж іще ця погань може бути, але, з іншого боку, якщо він помиляється, ми марно знищимо півтори сотні тонн доброго рису. Тут варто подумати.

— Думати нема про що,— заперечив я.— Не забувайте суті: рис — дурниця; він нас ані збагатить, ані розорить.

— Іншої відповіді я від вас і не чекав!

І ми в ту ж хвилину сіли в шлюпку й попливли до брига, щоб перевірити наші міркування.

Трюм був майже порожній. Лантухи з рисом (чотири десятки їх важили тонну), складені на палубі, зайняли весь шкафут і бак. Ми мали розпороти та обнищпорити шість тисяч мішків, тобто знищити сто п'ятдесят тонн цінного харчового продукту! Обставини цієї незвичайної роботи повністю відповідали її незвичайній меті. Всі ми, озброївшись ножами, накинулись на відведений кожному стос лантухів. Розпоровши мішок, ми нищпорили в ньому, а потім висипали рис на палубу. Незабаром довкола нас піднялися білі купи, що весь час росли, обсипалися і врешті почали заповнювати всі виїмки та сипатися в море через шпигати. Над бригом, що перетворився на велетенське зерносховище, хмарою кружляли морські птахи, дивуючи нас зухвалістю. Побачивши стільки їжі, вони знахабніли і з гучними криками падали просто поміж нас, черкали нас крильми, вихоплювали зерно просто з рук. Матроси, подряпані до крові кігтями птахів, розлючено відбивалися від них ножами, а потім знову порпалися в мішках, байдужі до поранених пернатих, які вмирали під ногами. Дивна це була картина: хмари птахів, які ширяли над палубою, час від часу падаючи на білі купи рису з плямами крові, що їх залишали мертві чайки; струмені рису, які сипалися в море з усіх шпигатів; люди, охоплені золотою гарячкою, то схиляються над мішками, то одбиваються від птахів, щось голосно вигукуючи; а над усім цим — величезне павутиння такалажу і тихоокеанське небо, з якого ллється сонячне проміння. Матроси працювали, сподіваючись отримати якихось п'ятдесят доларів, а я — п'ятдесят тисяч. Не дивно, що ми не жаліли ні птахів, ні рису.

Близько десятої години ранку пролунав голосний вигук. Нейрс, щойно розпоровши чергового лантуха, витрусив з нього разом з рисом загорнуту в папір бляшанку.

— Що я казав?! — вигукнув він.

І тут же скрикнули всі матроси: не усвідомивши власного розчарування, зрадівши успіхові пошуків, вони всі разом тричі видихнули «Ура!», що сполошило чайок. За мить всі ми з'юрмилися довкола капітана і тремтячими руками почали нищпорити в мішку. Ми видобували звідти бляшанку за бляшанкою — всього їх знайшлося шість, загорнутих, як уже я згадав, у папір з китайськими ієрогліфами.

Нейрс обернувся до мене й потис мою руку.

— Я вже гадав, що нам ніколи не дочекається цього дня, — сказав він. — Вітаю вас, містере Додд, з успіхом.

Тон його глибоко схвилював мене, а коли Джонсон та матроси теж почали вітати мене й тиснути руку, сльози підступили мені до очей.

— В кожній бляшанці більше, ніж два фунти, — мовив Нейрс, зважуючи одну бляшанку в руці. — Отже, двісті п'ятдесят доларів на лантух. До праці, хлопці! Ще до вечора ми зробимо містера Додда мільйонером!

Дивно було спостерігати, як завзято розпорювали ми лантухи. І хоч матроси вже не очікували винагороди, проте розуміння того, що працюють вони не марно, спонувало їх некорисливим завзяттям. Ми розпорювали та висипали лантух за лантухом, ми вже стояли в рисі по коліна, піт заливав нам очі, а руки нили нестерпно, — і все ж наш запал не згасав.

Настав час обіду. Ми були занадто перевтомлені, щоб їсти, і так захрипли, що не могли розмовляти. І все ж, нашвидку попоївши, ми знову зарилися в рис. Коли запав вечір, всі лантухи були розпороті, і ми стали перед ще однією разючою таємницею.

З усіх загадок «Летючого шквалу» ця виявилась найнепояснимішою. З шести тисяч лантухів контрабанду тайли тільки двадцять; в кожному було десь по дванадцять фунтів опію — разом двісті сорок фунтів. У Сан-Франціско опій коштував трохи дорожче двадцяти доларів за фунт, хоча в Гонолулу, де торгувати ним заборонялося, за той самий фунт можна було взяти сорок доларів.

Отже, за найвищими цінами Гонолулу, вартість опію на борту «Летючого шквалу» не сягала й десяти тисяч доларів, а за цінами Сан-Франціско — навіть п'яти. Ми з Джімом заплатили за бриг п'ятдесят тисяч. А Беллерс

ладен був торгуватися й далі! Ці підрахунки ошелешили мене.

Щоправда, у нас ще була надія відшукати другу схожанку; лише ця надія й рятувала мене від остаточного розпачу.

Либонь, жодне судно ще не обшукували так пильно. Оглянули кожен брус, випробували всі засоби. День за днем, у дедалі більшому відчаї, ми крушили все підряд, підбадьорюючи матросів обіцянками та подарунками. Вечір за вечором я і Нейрс сиділи разом у тісній каюті, марно намагаючись збагнути, чи ми чогось не прогавили. Я ладен був поклястися власною головою, що на судні не лишилося нічого цінного, крім дерев'яного корпусу та мідних цвяхів.

Не було жодного сумніву, що ми вилетіли в трубу, заплативши п'ятдесят тисяч доларів, зафрахтувавши шхуну та згодившись на жахливі проценти в надії, що нам пощастить отримати п'ятнадцять процентів чистого прибутку. Ми не лише збанкрутували — ми пошилися в дурні і тепер мали стати загальним посміховиськом. Гадаю, я зумів зберегти зовнішній спокій. Власне, я вже був готовий до такого висновку, бо втратив надію ще того дня, коли ми знайшли опій у рисі. Проте думки про Джіма і Меймі ятрили мені душу, і я замкнувся в собі, уникаючи розмов та спілкування.

Саме такий настрій давив на мене, коли капітан запропонував поїхати на острів. Я зрозумів: він хоче поговорити зі мною, — і хоч боявся, що він почне висловлювати співчуття, ради не було. Я погодився.

Кілька хвилин ми мовчки йшли понад берегом. Сонце пекло немилосердно. Від золотих пісків та сліпучосяйної лагуни боліли очі. Крики птахів та далекий рев прибою зливалися в одну первісно-варварську симфонію.

— Гадаю, мені не треба пояснювати вам, що шукати більше нічого? — спитав Нейрс.

— Так, — мовив я.

— Я вирішив завтра виходити в море, — провадив він.

— Це найкраще, що ви можете зробити, — відповів я.

— Курс на Гонолулу? — спитав він.

— Авжеж, зробимо все, як планували! — вигукнув я. —

Саме Гонолулу!

Ми замовкли. Трохи згодом Нейрс кашлянув і обізвався знову:

— Ми з вами досить міцно здружилися, містере Додд. Ми пройшли крізь випробування, в яких вивіряється

людина. Нам довелося працювати в найтяжчих умовах, нас переслідували невдачі, і ми так нічого й не досягли. І за весь цей час ми жодного разу не посварились. Я кажу це не для того, щоб похвалити себе,— це мій обов'язок, за це мені платять, це моя робота, для цього я вийшов у море. А ось ви — річ інша: для вас усе це було новою, і мені сподобалось, як стійко ви зустрічали невдачі, як день у день трудилися разом з нами. Ви перебороли своє розчарування, а ми ж добре розуміємо, що нерви ваші напружені до краю. Дозвольте сказати вам, містере Додд, що в усій цій справі ви показали себе людиною сильною і мужньою і що після цього всі вас поважають, усі захоплені вами. А ще скажу вам, що я взяв цю справу так само близько до серця, як і ви, і мені теж клубок підступає до горла, коли я думаю, що ви вхопили облизня. Якби я хоч трохи надіявся, що очікування врятує нас, я лишився б на цьому острові, аж поки ми всі сконали б голодною смертю.

Я спробував був подякувати Нейрсові за ці щирі слова, але він не дав мені й рота розтулити.

— Я запросив вас на берег не для того, щоб усолоджувати компліментами,— провадив Нейрс.— Тепер ми розуміємо один одного, і в цьому суть. Гадаю, ви довіряєте мені. Я давно хотів поговорити про куди важливішу справу, і час настав: що ми будемо робити з «Летючим шквалом» та дешевим романом його судового журналу?

— Правду кажучи, я про це не думав,— відповів я.— Але навряд чи я заспокоюсь, і якщо цей самозваний капітан Трент ще ходить по землі, я знайду його будь-що.

— Для цього вам досить лише розголосити всю історію,— сказав Нейрс.— Вона матиме великий успіх. Не щодня репортерам щастить вивудити таку новину. І я скажу вам, що станеться далі, містере Додд. Її передадуть по телеграфу, її надрукують на перших шпальтах під жирними заголовками, вона зчинить бучу, власті дадуть спростування, і вона влучить у самозваного капітана Трента в якомусь мексиканському барі і вразить самозваного Годдедааля у нетрищах портового міста на Балтиці, і сягне Харді та Брауна в якомусь матроському ресторанчику в Грінку. Ви, певна річ, можете влаштувати такий Судний День. Питання лише в тому, чи бажаєте цього ви самі.

— Ну,— відповів я,— я твердо знаю, що не бажаю єдиного: не бажаю виставляти на загальне посміховисько себе і Пінкертона. Адже ми такі добродішні, що нас зма-

нює контрабандний опій, ми такі розумники, що платимо п'ятдесят тисяч доларів за kota в мішку...

— Авжеж, ця історія може зашкодити вашим діловим інтересам,— притакнув капітан,— і мені приємно, що ви це розумієте, бо я не схильний знімати галас. Звісно, справа тут нечиста, проте, якби ми вийшли на слід, проводирі цієї зграї спокійнісінько ушилися б зі здобиччю в саквояжах, а ми схопили б за комір лише кілька нещасних матросиків, які нічого до пуття і не відають. Ви знаєте, що я невисокої думки про якогось рядового Джека з торговельного флоту, але ж йому, бідоласі, доводиться лише виконувати накази, і якщо ви спробуєте здійснити бучу — десять проти одного, що відповідь за все саме такий безвинний простак. Інша річ, якби ми точно знали, що тут сталося. Але ж ми нічого не знаємо, справа темна, а коли так, то краще не дражнити собак.

— Ви кажете так, ніби це залежить тільки від нас,— заперечив я.

— А від кого ж?

— Ви забули про матросів. Їм відомо чимало, і ви не змусите їх мовчати.

— Не змушу? — перепитав Нейрс.— Ручуся своїм капітанським званням, що зможу! Коли вони зйдуть на берег, їм буде море по коліна; під вечір вони зовсім повпиваються, а вранці всі опиняться на різних кораблях і попливуть у різні сторони. Я, звісно, не змушу їх мовчати, та все ж розповідатимуть вони поодиноці. Якби говорила вся команда разом, до неї могли б і прислухатись, а до базікання одного матроса хто там буде прислухатися? І, врешті, перше ніж вони почнуть розповідати, мине не менше півроку; якщо ж нам поталанить і вони попадуть на китобійні судна, то й три роки пройде. А на той час, містере Додд, багато води спливе.

— Коли я не помиляюсь, це зветься «зашанхаїти»? — зауважив я.— А я гадав, що такий насильний вербунок трапляється тільки в дешевих романах...

— О, дешевим романам теж можна вірити,— заперечив капітан.— Вони не брешуть, ті дешеві романи, тільки там одночасно відбувається куди більше подій, ніж у справжньому житті, й перекручується все, що стосується судноводіння.

— То ви вважаєте, що ми можемо приховати цю справу? — замислено спитав я.

— Є ще одна особа, яка може розбавити,— відповів капітан.— Хоча їй, мабуть, сказати вже нічого.

— Хто ж це?

— Оця стара посудина,— капітан показав на бриг.— Я розумію, що на ній нічого не лишилося. Ну, а якщо все-таки хтось інший потрапить на цей забутий богом та людьми острів, і не промине цей обідраний нами бриг, і наскочить на те, чого ми не помітили і з чого можна зрозуміти всю історію? Згоден, що це неймовірно, проте неймовірні речі чомусь трапляються досить часто. Ви можете ще спитати, чому мені раптом стало жаль цієї зграї дурисвітів? Вони розорили вас і містера Пінкертона, вони своїми загадками змусили мене посивіти, вони, безперечно, вплутані в якусь темну історію,— і це все, що я знаю про них. І ви теж. Так, це все, що про них відомо. Цього дуже мало, тим паче, що напевне ми не знаємо нічого. Ця справа така заплутана, що невідомо, до чого призведе наше втручання і хто від нього постраждає. Тож я й прошу дозволити мені покінчити з цією посудиною на свій лад.

— Авжеж... Робіть із нею що хочете,— байдужливо відповів я, бо мені саме набігла в голову нова думка, і я вигукнув: — Капітане! Ви помиляєтесь! Ми не можемо все це затерти. Ви забули про одну річ.

— Про яку ж?

— Самозваний капітан Трент, самозваний Годдедааль, самозвана команда — всі вони подалися на батьківщину. Якщо ми маємо слухність, ніхто з них додому не потрапить. Невже ви вважаєте, що цей факт залишиться непоміченим?

— Це ж моряки,— заперечив капітан,— усього лиш моряки. Та якби вони були хоч з одного міста, я такого не казав би. Але ж один з Гулля, другий зі Швеції, третій з Клайду, четвертий з Темзи. Ну, то й що буде в кожному окремому місці? А нічого особливого. Просто ще один моряк пропав безвісти: помер од перепоя, чи втонув, чи покинули його в якомусь далекому порту — це з матросами часто трапляється.

В його словах і в тоні бриніла гіркота, і це дуже вразило мене.

— І саме про це ми забули! — вигукнув я, скочивши на ноги (бо ми певний час сиділи на землі).— Неймовірно! Не знаю, не знаю, як я тепер повернуся до Джіма!..

— Ну гаразд,— сказав Нейрс, виявляючи несподівану тактовність.— Мені треба на шхуну. Джонсон і матроси вже порядкують з вітрилами, перед виходом у море треба всьому дати лад. Може, ви бажаєте поки що побути тут,

на цьому пташиному дворі? Перед вечерею я пришло по вас шлюпку.

Я радо погодився. Мені хотілося побути на самоті, й мене не лякала навіть можливість сонячного удару чи ушкодження очей від нестерпного блиску лагуни. Я вже не пригадую, про що я думав на тому триклятому острові — про Джіма, про Меймі, про наші пропаші гроші, про свої втрачені надії, про безрадісне майбуття, що обіцяло мені лише повернення до нецікавої одноманітної роботи, безрадісної та безславної, від якої мене звільнить тільки смерть. В усякому разі, я так поринув у сумні роздуми, що не звертав уваги на те, куди простую. Чи то випадок, а чи те неясне відчуття, яке керує нами, коли розум байдуже спить,— щось та вивело мене туди, де майже не гніздилося птаство. Несвідомо для себе я опинився на найвищому горбі острівця. І там мене повернуло до дійсності ще одне, останнє відкриття.

З того місця, де я стояв, відслонявся широкий краєвид на лагуну, на запінений риф, на далекий небокрай. Чітко виднілися сусідній острівець, бриг, шлюпка, що вже прямувала до мого острова, і сама «Нора Крейн» — сонце вже сідало, майже торкаючись морського обширу, і над камбузом шхуни кучерявився димок, провіщаючи вечерю.

Отож, хоча моє відкриття й було разюче і про багато свідчило, я не мав часу ретельно його дослідити. А побачив я чорні вуглини великого вогнища, яке палили потерпілі з брига. Судячи з усього, воно горіло кілька днів, і полум'я сягало досить високо. Поглянувши на недогорілу балку, що лежала в попелі, я зрозумів, що це багаття підтримувала не одна людина. І мені уявилося, як кілька нещасних після корабельної катастрофи дісталися до цього острівця, загубленого в океанських просторах, і палили своє сигнальне вогнище.

За мить до мене долинув оклик зі шлюпки, і я, полохаючи птахів, пішов через чагарники, гадаючи, що в моєму житті більше ніколи не зрине цей острів.

РОЗДІЛ XVI,

У ЯКОМУ Я СТАЮ КОНТРАБАНДИСТОМ, А КАПІТАН УПРАВЛЯЄТЬСЯ В КАЗУІСТИЦІ

Останньої ночі, проведеної в лагуні острова Мідуей, я майже не спав, тож уранці, коли зі сходом сонця судно почало зніматися з якоря і звичний шум долинув до мене з палуби, я ще лежав, сповитий тяжкою дрімотою. Коли

я врешті піднявся нагору, шхуна вже випливала з вузького проходу на простір чистого моря. Майже під самим бортом з оглушливим ревом розгортався сувій білого буруна, а за кормою я побачив клубовиння диму, що здіймалося над кістяком брига. Дим стелився далеко в підвітряний бік, язики полум'я, вириваючися з люків, вже лизали небо, і морське птаство злякано розліталося геть над усією лагуною. Що далі ми відпливали, то дужче розгорялася пожежа на «Летючому шквалі», і коли острів Мідуей зник за небопругом, ми ще довго бачили стовп диму, наче десь далеко димів пароплав. Потім і він пропав з очей, і «Нора Крейн» знову лишилася в пустельному світі хмар та води, одноманітність якого була порушена лише через одинадцять днів, коли на обрії постали суворі гори Оаху.

Звідтоді я не раз мав нагоду потішитися з того, що перед відплиттям ми знищили останки «Летючого шквалу», інакше вони могли б виповісти предивну історію. І не раз я замислювався над тим дивним збігом, що останнім моїм враженням од того проклятого корабля був стовп диму на обрії; адже стовп диму кілька разів відіграв не останню роль у всій цій історії, заманивши деяких її учасників назустріч долі, якої вони не сподівалися, і сповнивши душі інших невимовним жахом. Але дим, який бачили ми, був останнім у цій історії, і коли він розсіявся, таємниця брига стала таємницею єдиної людини.

Оаху, головний острів Гавайського архіпелагу, ми побачили на світанку, коли перші промені сонця осіяли океан. Ми пішли понад берегом, тримаючись якнайближче до нього. Віяв свіжий бриз, небо було безхмарне, і ніщо не заважало нам оглядати безплідні гірські схили та низькорослі кокосові пальми цього досить невеселого острова. Близько четвертої години ми обійшли мис Вайманоло, що прикривав із заходу чималу бухту Гонолулу, хвилини двадцять красувалися на очах усього міста, а потім знову повернулись на підвітряний бік Вайманоло, де й лягли в дрейф аж до вечора.

Коли стемніло, ми знову обійшли мис і якнайбережніше попливли до гирла Перл Лох, де, як ми домовились із Джімом, я мав зустрітися з контрабандистами. На щастя, ніч була темна, а море спокійне. Згідно з інструкціями судно загасило вогні, вивісивши лише червоні ліхтарі на кат-балках майже при самій воді. На бушприті ми виставили дозорця, другий видобувся на салінг, а решта команди з'юрмилася на носі, пильнуючи або друзів,

або ворогів. Наставала вирішальна хвилина всієї нашої операції; ми ризикували власною свободою та репутацією — і все задля суми, такої мізерної для людини, що їй загрожувало таке банкрутство, як мені, аж я ледве стримувався від гіркої сміху. Але вистава була підготована, ми мали зіграти її до кінця.

Деякий час ми бачили тільки темні обриси гір, відблиски смолоскипів, при світлі яких острів'яни ловили при березі рибу, та скупчення яскравих вогнів, по якому далеко в морі можна пізнати місто Гонолулу. Незабаром між нами й берегом заблищала яскраво-червона зірочка й почала повільно наближатися. Це був умовний сигнал, і ми поквапилися опустити білий ліхтар на кормі, загасити обидва червоні і стишити хід. Яскраво-червона зірочка чимраз ближчала, почувся плюскіт весел та людські голоси, і нарешті з невидимого човна гукнули:

— Це містер Додд?

— Так, — відповів я. — Джім Пінкертон з вами?

— Ні, сер, — долинуло у відповідь, — але з нами його довірений на прізвище Спіді.

— Я тут, містере Додд, — почувся голос самого Спіді, — я привіз вам листи.

— Гаразд! — відповів я. — Піднімайтесь на борт, панове, та не забудьте мою кореспонденцію.

До шхуни підійшов вельбот, і по трапу піднялися троє: мій давній знайомий по Сан-Франціско, біржовий ділок Спіді, зморшкуватий дідок на прізвище Шарп і рум'яний товстун із печаттю розпусти та пияцтва на обличчі, прізвище якого було Фаулер. Ці двоє, як я довідався згодом, часто працювали разом. Шарп давав капітал, а Фаулер, відома на островах впливова особа, вкладав у діло свою енергію, невідпорність, а також особисті зв'язки, що без них у таких випадках не обійтися. Обоє, а особливо Фаулера, зманювала ще й романтична сторона операцій, і того ж вечора я відчув до Фаулера особливу симпатію. Однак у ті перші хвилини мені було не до нових знайомих, бо перше ніж Спіді добув листи, мене сповістили про велике лихо, що спіткало нас.

— Ми принесли вам неприємну новину, містере Додд, — сказав Фаулер. — Ваша фірма збанкрутувала.

— Як! Уже? — вигукнув я.

— Ще й дивно, як Пінкертон протримався так довго, — почув я у відповідь. — Купівля брига вичерпала весь ваш кредит. Хоч ваша фірма й вела великі операції, але її капітали були надто малі, тож коли становище загостри-

лось, ви вже були приречені. Пінкертон прогорів, кредитори отримали по сім центів за долар, газети про це написали, але не дуже на вас нападалися, — мабуть, у Джіма в тих колах є зв'язки. Та біда в тому, що про вашу купівлю «Летючого шквалу» стало широко відомо тут, у Гонолулу. Тож чим швидше ми заберемо товар і відлічимо долари, тим буде краще для нас усіх.

— Панове, — сказав я. — Гадаю, ви пробачите мені. Мій друг капітан пригостить вас шампанським, щоб вам було веселіше чекати, бо я не можу ні про що говорити, поки не прочитаю цих листів.

Вони почали були заперечувати, — і справді, будь-яке зволікання таїло небезпеку, — але моя біда була настільки явна, що їхні душі зм'якшилися, і незабаром я, лишившись на палубі один, при світлі ліхтаря, поставленого біля поруччя, перечитував сумні листи.

«Мій любий Лаудене! — починався перший. — Цей лист передасть тобі твій друг Спіді, з яким ти продав акції копалень Катамаунта. Його непідкупність і чесність, його щира прихильність до тебе забезпечують йому роль найбільш підходящого агента в Гонолулу, бо там нам доведеться мати справу з досвідченими людьми. Там орудує Біллі Фаулер (ти, гадаю, чув про нього. Він політик і може домовитися з митниками). Для мене настають тяжкі часи тут, у Сан-Франціско, але я сповнений сили та бадьорості. Зі мною Меймі, а мій компаньйон під усіма вітрилами мчить через моря до нашого скарбу, схованого на борту брига, і я відчуваю, що здатен жонглювати єгипетськими пірамідами, як фокусник алюмінієвими кулями. Я можу лише побажати тобі, мій Лаудене, щоб ти відчував таке ж піднесення, як я! Мені здається, що я не ходжу, а літаю! І завжди й скрізь я відчуваю підтримку моєї чудової Меймі. Вона дала мені крила. Я б'ю всі рекорди.

Твій вірний компаньйон

Джیم Пінкертон».

Другий лист був написаний у зовсім іншому тоні:

«Любий Лаудене!

Як мені підготувати тебе до жахливої звістки? Я боюсь, що ти її не переживеш. Доля не пощадила нас: сьогодні, об одинадцятій годині сорок п'ять хвилин наша фірма збанкрутувала. Причиною став вексель Бредлі на двісті доларів, і тепер наш дефіцит — двісті п'ятдесят тисяч доларів. Яка ганьба! Яке нещастя! А ти ж відбув усього

лиш три тижні тому! Лаудене, не нарікай на свого компаньйона. Якби це було в людській спроможності, я будь-що знайшов би раду, але ж усе розвалювалось — хоч і повільно, але безповоротно. Ця клята справа танула спроквола, і вексель Бредлі завдав їй останнього удару. Я виплачу борги — гадаю, це ще в моїх силах. Кредитори накинулись на мене всі разом, як меломани на виставу з Аделіною Патті¹. Я ще не знаю точно, який капітал ми маємо, бо наша фірма вела дуже численні операції, проте я працюю вдень і вночі й маю надію, що сума набереться чимала. Якщо наш бриг принесе хоча б половину того, на що ми розраховуємо, останнє слово залишиться за нами. Я сповнений сил і завзяття, як завжди, і ніщо не може зламати мій дух. Меймі — моя незмінна опора. У мене таке відчуття, що банкрутство вдарило лише по мені, не торкнувшись ні тебе, ні її. Поспішай, Лаудене. Це все, що вимагається від тебе.

Завжди твій
Дж. Пінкертон».

Третій лист був просто сумний.

«Мій нещасний Лаудене! Я щодня засиджуюсь за північ, намагаючись привести до ладу наші справи. Ти й гадки не маєш, які вони складні та заплутані. Дуглас В. Лонгхерст сказав з усмішкою, що він не звик покривати нечесні прийоми. І я не можу заперечити, що деякі наші справи скидаються на спекуляції. Боронь боже, щоб тобі, людині такої витонченої та чутливої натури, будь-коли довелося мати справу з судовими виконавцями. В серцях цих людей нема й тіні людських почуттів. Та мені було б куди легше пережити все це, якби не галас, здійснений газетами. Як часто, Лаудене, пригадую я твої справедливі нарікання на нашу пресу! Один журналіст надрукував інтерв'ю зі мною, безсоромно спотворивши все, що я казав, ще й додав глузливий коментар. Твоє серце закипіло б обуренням — такий він був жорстокий. Я не написав би так навіть про найпідлішого шахрая, якби з ним трапилося нещастя, подібне до мого! Меймі тільки ахнула, вперше за весь час вона не витримала. Як напрочуд слушно зауважив ти тоді в Парижі, що не треба торкатися особистої зовнішності! Цей підлий газетяр написав...»

Далі йшли слова, старанно закреслені, після чого мій нещасний друг перейшов на іншу тему:

---

¹ Патті, Аделіна (1843—1919) — славнозвіска італійська оперна співачка.

«Мені тяжко писати про стан наших справ. У нас немає жодного активу. Навіть «Тринадцять зірочок» не мають зараз збуту, хоча кращого продукту в цьому місті годі й знайти. Після купівлі «Летючого шквалу» прокляття лягло на все, за що ми беремось. І яка ж від нього користь? Либонь, жоден потерпілий корабель не покрив би нашого дефіциту. Мені не йде з голови думка, що ти в усьому звинувачуєш мене. Я ж пам'ятаю, як я не слухав твоїх умовлянь. О Лаудене, пожалій свого нещасного компаньйона! Усі ці нечисті справи мене доконають. При думці про те, як ти мене осуджуєш, я здригаюся, мов під пильним оком божим. А ще мене пригнічує, що не всі мої книги в порядку, і я не знаю, що мені робити, наче зійшов з глузду. Лаудене, як будуть неприємності, я зроблю все можливе, аби вигородити тебе. Я вже заявив судовим виконавцям, що ти зовсім не розумієшся на справах і ніколи не торкався до наших книг. Гадаю, Лаудене, що я вчинив правильно. Я розумію — це була вільність із мого боку. Я розумію — ти маєш повне право оскаржити мою заяву. Але якби ти тільки чув, що вони казали! Я ж, май на увазі, ніколи не порушував законів! Навіть ти зі своєю вимогливістю й педантичністю не міг би ні до чого присікатись, якби все пішло на лад. Адже купівля «Летючого шквалу» була нашою найбільшою операцією, а запропонував її ти. Меймі каже, що ніколи не змогла б глянути тобі в очі, якби це я запропонував купити брига. Вона така совісна!

Твій невтішний Джим».

Останній лист був без будь-якого звертання:

«Настав кінець моїй діловій кар'єрі. Я здаюся, у мене більше нема снаги. Мабуть, мені варто втішитись, бо суд уже позаду. Не знаю, як я його витримав, не пам'ятаю нічого. Коли наша операція завершиться щасливо — я маю на увазі бриг, — ми поїдемо в Європу й житимемо на проценти з капіталу. Працювати я більше не зможу. Я здригаюся, коли до мене звертаються. Раніше я завжди мав надію, я працював і працював, не покладаючи рук, — та до чого все це привело? Я хочу лежати в саду, читаючи Шекспіра й Е. Роу. Не май мене за боягуза, Лаудене, я хворий — тільки й того. Мені треба відпочити. Все життя я трудився скільки сили, не шкодуючи себе, кожен зароблений долар я карбував із власного мозку. Я ніколи не чинив підлоти, я завжди був порядний, я завжди подавав жebraкам. То невже я не заробив права на відпочи-

нок? Мені треба відпочити бодай рік, інакше я просто впаду на вулиці й помру від перевтоми. Повір мені — це правда. Коли ти хоч що-небудь знайшов, довірся Спіді, і постарайся, щоб кредитори не пронюхали про твою знахідку. Я допоміг тобі, як ти вплутався в біду, — допоможи ж тепер ти мені. Не обманюй себе — ти допоможеш мені зараз, бо потім буде пізно. Я став клерком і не годен навіть рахувати. Меймі працює друкаркою на біржі в нижньому місті. Для мене в житті нічого не лишилось. Я розумію — тобі неприємно буде зробити те, про що я прошу. Але пам'ятай: це життя або смерть *Джіма Пінкертона*.

P.S. Ми виплатили по сім центів за долар. Яке падіння! А втім, тепер нічим тут не зарадиш, я не буду скиглити. Незважаючи на все, Лаудене, я хочу жити. Я відмовляюсь від честолюбних прагнень, я просто хочу жити. Все-таки в житті ще лишилося мені чимало радощів. Поганий з мене вийшов клерк. Був би знову на коні, я не тримав би в себе такого працівника й півгодини, але назад мені нема вороття. Ти — моя остання надія. То допоможи ж

Джімові Пінкертону».

Після цього постскриптуму був іще один, сповнений таких самих жалощів та велемовних заклинань, а крім того, до листа додавалась довідка лікаря, досить похмура. Я не буду наводити її. Мені не годиться оповідати докладно про всі неприємності, які випали на долю Джіма, що на довершення всього впав у відчай і захворів. Яке враження все це справило на мене, здогадатися неважко. Прочитавши всі листи, я спрагло вдихнув свіжого повітря і вступився в яскраві вогні Гонолулу. На якусь мить мені здалося, що це повний крах, та незабаром я відчув раптовий приплив енергії. На Джіма надії більше не було, я мав усе вирішувати самотійно й діяти на свій власний розсуд.

Та одна річ — сказати, й зовсім інша — зробити. Мене переполював майже материнський жаль до мого нещасного друга, його відчай гнітив мене. Я пригадував, який він був діяльний та непогамовний, і з болем усвідомлював, як перемололо його нещастя; тож я не мав сили відмовити йому, але не мав як виконати його прохання. Спогад про мого батька, що так само несподівано збанкрутував, хоч напередодні мав не менш нежданий успіх; страх перед законом, що аж обвіяв мене тюремним холодом та задзвенів у вухах кайданами, — все це штовхало

мене в один бік, а вмішляння мого друга — в інший. Та навіть у ті хвилини вагань я твердо знав: раз обравши шлях, я піду ним до кінця.

Тоді я згадав, що мав на борту друга, і, спустившись в каюту, сказав гостям:

— Панове! Я прошу у вас ще кілька хвилин, хоч, боюсь, вони видадуться вам довгими, бо я позбавлю вас співрозмовника. Мені конче треба поговорити з капітаном Нейрсом.

Обидва контрабандисти миттю скочили зі своїх стільців, заявивши, що справа не жде, вони вже досить ризикували, і коли я не візьмуся до неї негайно, вони повернуться на берег.

— Як хочете, панове, — не перечив я, — тим паче, що я вас розумію. Я ще не певен, чи зможу запропонувати вам саме те, що вас цікавить. А якщо й запропоную, то перш за все треба вирішити чимало питань, однак дозвольте запевнити: не в моєму звичаї діяти під дулом пістолета.

— О, містере Додд, повірте, ми не маємо наміру силувати вас! — сказав Фаулер. — Але зважте й на наше становище — воно справді небезпечне. Адже не лише ми бачили вашу шхуну, коли вона обходила Вайманоло.

— Містере Фаулер, але ж і я сам народився не вчора, — зауважив я. — І я хотів би все-таки висловити свою думку. Можливо, я помиляюсь, але ви не переконаєте мене. Якби митники мали намір заскочити нас, вони вже були б тут. Іншими словами, хтось використовує свій вплив, і гадаю, я не помилюсь, коли скажу, що ім'я цього благодійника — Фаулер.

Вони обидва голосно розсміялись, і коли я поставив на стіл ще одну пляшку шампанського, подарованого Лонгхерстом Джімові, гості без заперечень відпустили мене з капітаном на палубу.

Я простяг Нейрсові листи, і він швидко їх переглянув.

— А тепер, капітане, — сказав я, — мене цікавить ваша думка: що все це означає?

— Листи підказують, — відповів капітан, — що вам треба повністю покласти на Спіді, — віддати йому всю виручку, а самому тримати язик за зубами. Було б добре, якби ви й мені не показували цих листів, — невесело сказав він. — Гроші з брига плюс виторг за опій складуть чималу суму, і втаїти її...

— Себто, якщо я на це зважуся.

— Саме так. Якщо ви на це зважитесь.

— А які є за і проти?

— По-перше, тюрма. Та навіть якщо ви уникнете її, на душі вам лежатиме камінь. Сума досить значна, й це може накликати чималі прикрощі, та все ж це не настільки великі гроші, щоб бути підставою для виправдання. Людина, що продав своє сумління менше, ніж за шести-значну цифру, падає у власних очах. Принаймні так вважаю я. Заради мільйона ще можна б ризикнути. Та й то — після цього спокійно не спатимеш... А тут ще й цей Спіді! Ви його добре знаєте?

— Та так... — здвигнув я плечима.

— Ну, то він може накивати п'ятами, прихопивши з собою весь капітал, — провадив Нейрс, — а якщо й ні, то вам, либонь, доведеться поїти й годувати його, поки й вашого віку. Для мене це було б занадто. Звісно, вам треба думати й про містера Пінкертона: адже він завжди був вашим добрим другом, він вам допомагав, як міг, еге ж?

— Саме так! — вигукнув я. — Мені важко навіть пояснити вам, в якому я боргу перед ним.

— Оце вже важливо, — мовив капітан. — Якби йшлося тільки про гроші, я сказав би, що це не та сума; проте доводиться поступатися своїми принципами, коли справа стосується друзів — достойних друзів, маю на увазі. Ваш Пінкертон зараз хворий і переляканий на смерть — довідка лікаря не залишає щодо цього жодних сумнівів. Тож уявіть собі, що буде з вами, на разі він помре! Тоді вся відповідальність за втаєну суму впаде на вас. Вам треба певно усвідомити ситуацію, в якій ви опинилися, а вона зводиться ось до чого: «Мій друг Пінкертон може потрапити на той світ, а я можу потрапити в тюрму. Чого я боюсь менше?»

— Не зовсім так, — заперечив я. — Доводиться вибирати між тим, що чесно й що нечесно.

— Не знаю, не знаю, — відповів Нейрс. — Мені здається, ви так не думали, коли бралися за контрабанду опію...

— Маєте слушність, — погодився я, — хоч мені й соромно зізнатись у цьому.

— А проте, — вів далі Нейрс, — ви на відчай душі кинулися в контрабанду опію, і я хоч-не-хоч вислухав чимало нарікань, коли цього товару виявилось без лишку. Чи, може, ви діяли за вказівкою компаньйона? Може, він не бачить великої різниці між утаюванням капіталу й контрабандою?

— Ви вгадали: так воно й є! — вигукнув я. — Та я й сам, хоч і відчуваю різницю, не годен пояснити, в чому вона.

— Це звичайна річ, — повчально мовив Нейрс. — Що

кому до вподоби. Але подумайте ось про що: як усе це сприйме ваш друг? Ви відмовляєте йому в послугі, а самі опиняєтесь на коні; ви розчаровуєте його, та ще й мало не намилюєте йому шию. Це вже занадто. Повірте, містере Додд, ніяка дружба такого не витримає. Вам треба або стати на точку зору вашого друга, або ж розірвати із ним стосунки й діяти самостійно.

— Не вірю! — вигукнув я. — Ви не знаєте Джіма!

— Що ж, повірите, — відповів Нейрс. — І ще одне: Пінкертон певен, що ви виручили чималу суму, і в ній — його життя і здоров'я. Та коли поділити цю суму між усіма вашими кредиторами, кожному припаде дріб'язок — хіба що на трамвай... За такі гроші вам і спасибі не скажуть. Адже всі знають, на які витрати ви пішли, щоб добути право обнищпорити цей бриг. І ось, домігшись свого, ви повертаєтесь у Сан-Франціско й виплачуєте своїм кредиторам десять тисяч... нехай навіть двадцять. До того ж вам доведеться відверто зізнатися, що частина цієї суми виручена за контрабанду. А Біллі Фаулер, майте на увазі, ніякої розписки вам не дасть! Тепер погляньте на все це збоку — і ясно, як божий день, що вас запідозрять в утаюванні грошей. Ці десять тисяч — подачка, і всі будуть чудуватися з вашого нахабства. Отже, містере Додд, ваша репутація підмочена остаточно, і тут уже нічим не зарадиш.

— Мабуть, ви мені не повірите, — сказав я, — але я відчуваю неабияку полегкість.

— Ну, тоді ви зроблені на інший копил, ніж я, — відповів Нейрс. — І якщо вже мова зайшла про мене, подумайте про моє становище. Я не завдам вам прикрощів, у вас рясно власних; коли моему другові загрожує лихо, я заплющу очі й зроблю те, про що він мене просить, але водночас мої судовласники — теж ваші кредитори, а я — їхній представник! Тож мені доведеться дивитися в інший бік, поки утаєна від них сума плистиме на берег у кишнях містера Спіді. Я ніколи не зробив би цього заради містера Джеймса Дж. Блейна, але я залюбки зроблю це для вас, містере Додд, і мені жаль, що я не в змозі зробити для вас щось вагоміше.

— Дякую, капітане, — сказав я, — однак моя воля тверда — я вибираю чесний шлях.

— Гадаю, не моє становище штовхає вас на це? — спитав капітан.

— І воно теж. Сподіваюсь, я не боягуз. Сподіваюсь, задля Джіма я наважився б украсти, але ж тут ідеться й

про вас, і про Спіді, і ще про декого, і тут уже я не можу врятувати Джіма. Коли ми повернемось у Фріско, я працюватиму на нього, звісно... Може, цього буде недостатньо і він усе-таки помре, а мене замучить сумління, проте іншого шляху нема — я зробив усе, що міг.

— Либонь, ви чините й правильно, — сказав Нейрс. — Але, хоч повісьте мене, я не знаю, чи так воно. Та для мене це, звісно, краще. І подумайте: чи не попросити вам гостей покинути судно ні з чим? Нема сенсу ризикувати заради кредиторів.

— Думка вже не про них, — відповів я, — хоча я й затримав їх так довго, що мені не стає духу показати їм на двері.

І справді, лише ця причина й спонукала мене укласти угоду, яка була мені вже зайва. Проте ця операція виявилась такою кумедною, що я почував себе віддяченим сповна. Фаулер і Шарп були дуже хитрі, спритні гендлярі. Вони чомусь виказали мені пошану, як людині свого кола, і перше ніж ми покінчили з торгами, встигли перейнятись найглибшою повагою до мене. Я заслужив її не якимись несусвітніми хитроцтвами, а лише тим, що казав щирю правду і не приховував певної байдужості до наслідків наших переговорів. Навряд чи я мав дипломатичний хист — свій успіх я завдячував відвертості, а зовсім не словесній вправності. Бо ж відвертість не має нічого спільного з дипломатією, а моя байдужість до наслідків не була дипломатичним ходом. Та коли я, приміром, признався, що у мене всього-на-всього двісті сорок фунтів опію, мої контрабандисти обмінялися багатозначними поглядами, які мовби промовляли: «Ось гідний нас суперник!», — а коли я недбало призначив п'ятдесят п'ять доларів за фунт у відповідь на запропоновані ними двадцять, докинувши, що «мені все це байдуже, панове, хоч беріть, хоч не беріть, але в будь-якому разі випийте ще шампанського», — я із задоволенням помітив, як Шарп штовхнув Фаулера ліктем, і той ковтнув усмішку й, замість схвального «За ваше здоров'я!», пробурмотів: «Ні-ні, годі, дякуємо, містере Додд!» Навіть більше: коли дійшли згоди, коли наші гості придбали опій по п'ятдесят доларів за фунт (досить вигідний варіант для моїх кредиторів) і відчалили в своєму вельботі, я мав утіху почути дуже приємну похвалу (вони, мабуть, не знали, що по тихій воді звук розлунюється досить далеко):

— Цьому Доддові пальця в рот не клади, — мовив Шарп.

У відповідь пролунав басовитий голос Фаулера:

— Бог свідок — я так і не розкусив цього спиритника.

І ось ми знову лишилися самі на «Норі Крейн». І знову мене обступили події того вечора, і відчайдушні заклинання Пінкертонна, і тяжкі сумніви в справедливості мого жорстокого рішення. Коли вірити тій писанині, що мені доводилось читати, свідомість власної добродетності мала б стати мені надійною підтримкою. Аж ні! Мені гризла душу думка, що я пожертвував своїм хворим другом, злякавшись тюрми та публічної ганьби, а розуміння власної малодушності ще нікого не підтримувало в лиху годину.

РОЗДІЛ XVII

ВІДОМОСТІ З ВІЙСЬКОВОГО КОРАБЛЯ

Наступного ранку, коли зійшло сонце, наша шхуна ледь погойдувалась на хвилях неподалік від старого буя; попереду в зелені потопали білі будинки, а в маленькій гавані хиталися щогли численних суден. Туди, через досить небезпечний вхід, і поніс нас свіжий бриз, і незабаром ми пришвартувалися біля причалу. Пам'ятаю, я помітив біля причальної бочки ошцрену гарматами потвору — сучасний військовий корабель, — та на душі в мене було так сумно, що я не звернув на нього уваги.

Затримуватись довго в Гонолулу ми не збиралися. Шарп і Фаулер покинули мене напередодні, цілком упевнені в тому, що я брехун, яких мало, і ця мила думка спонукала їх з'явитися знову на борт нашого судна, тільки-но ми підійшли до пристані, й запропонувати мені поміч та гостинність, — мабуть, моя поведінка під час торгів збудила в них найглибшу шанобу до моєї особи. Я мав покінчити зі справами, тож допомога була не зайва, час було й розважитись. До того ж, Фаулер чимось мені подобався. Тож я скористався люб'язністю нових знайомих. У першій половині дня я з допомогою Шарпа підшукав покупців на чай та шовк, а тоді пообідав з ними в окремому кабінеті ресторану при готелі «Гавайї» (в присутності зайвих свідків Шарп був непитущий), а близько четвертої пополудні він передав мене в руки Фаулера. Фаулер мав бунгало на пляжі Вайкікі — там, у товаристві світської молоді Гонолулу, я й перебув вечір: ми купалися в морі, пили якісь коктейлі, танцювали хула-хуп,

а потім майже до ранку грали в покер. Я ніколи не знаходив задоволення в тому, щоб глибокої ночі програвати гроші якомусь хирлявому сп'янілому молодикові, але того вечора, зізнаюсь, таке діло мене захопило, і я, не задумуючись, синав грошима (грошима своїх кредиторів) та пив шампанське Фаулера. Прокинувшись уранці, я відчув легкий головний біль. Поснідати було нічим, і молоді гультіси, чимало з яких ще не встигли протверезіти, взялися власноруч готувати снідання. А що кожен дбав лише про себе, а при першій нагоді не соромився ум'яти вже зготовлене своїм сусідою, то я зрозумів — це саме той випадок, коли розбивається багато яєць, та мало смажиться яєчні. Я знайшов на кухні глек молока та скибку хліба і хоч не вгамував голоду, вирішив непомітно вислизнути на свіже повітря; була саме неділя, і я міг, забувши про справи, погуляти на самоті, перше ніж у Фаулеровому бунгало знову почнуть веселитися.

Я звернув на стежку, що бігла попід підніжжям згаслого вулкану, відомого під назвою Діамантова Голова. Стежка вилася зеленим гаєм, а між колючих дерев тут і там виднілися хатини острів'ян. Тут я надивився на картини тубільного життя: окаті голі дітлахи гралися з поросятами, під деревом спав юнак, поважний дід в окулярах читав по складах біблію гавайською мовою, в ручаї купалася юна дівчина (це видовище мене трохи збентежило), а в густому затінку хатин яскріло строкате вбрання.

Я вийшов на піщаний пляж, на який спадали важкі удари пасатів. З одного боку, за блискітливою гучною смугою прибою, видніла бухта, всяяна численними вітрилами, а з другого — до синього неба здіймалися голі прямовисні скелі, посічені глибокими тріщинами. Незважаючи на товариство білих вітрильників, що ковзали по бухті, мною раптом оволоділо відчуття неперебутньої самотності. Мені згадалось почуте напередодні за обідом: десь тут є печера, що сягає в самісінькі надра вулкану. Туди можна проникнути тільки зі смолоскипом; там зберігаються священні кістки жерців та воїнів і ні на мить не змовкає голос підземної річки, що рине до моря глибокими розколинами. І раптом я зрозумів, що всі ці бунгало й Фаулери, все це осяйне ділове місто й численні судна в його гавані — всього лиш діти вчорашнього дня, а протягом століть на цьому острові текло подібно до підземних вод невідоме нам життя тубільців зі своєю славою та честолюбством, зі своїми радощами, злочина-

ми й муками... Навіть Халдея¹ не здавалась мені такою стародавньою, а єгипетські піраміди — такими таємничими. Я почув, як відмірюють час «барабани й тупіт війська» прадавніх завойовників, — і я видався собі метеликом-одноденкою. І до мене мовби усміхнувся дух вічності. Що там для нього банкрутство Пінкертона та Додда з кварталу Монтана в Сан-Франціско; що там для нього муки сумління молодшого компаньйона!

У мене відлягло від серця.

Цьому настроєві філософського смутку сприяли, безперечно, й учорашні мої ексцеси — адже часом не лише добродесність сама себе винагороджує. Та хай там як, мені відчутно полегшало на душі.

Тут за поворотом стежки я побачив сигнальну станцію, побудовану на самому краю скелі. Новий чепурненький будиночок з флагштоком був відкритий усім навалам пасатів. Могутні шквали падали на нього, і в вікнах, обернених до моря, безперестану деренчали шибки; ці звуки зливалися з гуркотом прибою, що розбивався під скелею; тож мешканці будиночка й не вчули моїх кроків по вузькій веранді.

Їх було двоє: літній господар з сивуватою бородою, пильним поглядом моряка і тим особливим виразом обличчя, який буває у людей, що довго живуть самотні, та його гість, уже немолодий балакун в ошатній тропічній формі англійського військового флоту — він сидів на столі й смалив сигару. Мене зустріли дуже люб'язно, і незабаром я з задоволенням слухав балачки веселого моряка.

— О, якби я не народився англійцем! — розводився він. — Їй-богу, я бажав би бути французом! Всі інші не годні їм і в слід ступити! — Він на мить замовк, а тоді враз перейшов до політики: — Краще вже бути диким звіром, аніж лібералом! Носити заклики і все інше!.. Та в свині й то більше розуму! Ну ось хоча б наш стармех — кажуть, він власними руками ніс плаката «Ура Гладстонові!», чи «Геть аристократів!», а чи щось таке... А чим йому допекли аристократи? Покажіть мені цивілізовану державу без аристократів! Я не кажу про Штати — там усе продається і купується. Знав я одного американського моряка — справжній хлопець, теж родом англієць, служив сигнальником на «В'яндоті». Так от він

¹ В першій половині I тисячоліття до н. е. у Південній Месопотамії жили семітські племена халдеї. В 626—538 рр. у Вавілоні правила халдейська династія, яка заснувала Нововавілонське царство.

казав, що ніколи не потрапив би на те місце, якби не знайшов спільної мови з ким треба... Отак прямо й сказав. Ну, ми тут усі англійці...

— Бюкся, що я американець,— зауважив я винувато.

Моряк на мить начебто зніяковів, але відразу ж опанував себе і зробив мені вельми тактовний, типовий у таких випадках комплімент.

— Та ви що! Слово джентльмена — я б ніколи цього не подумав! По вас цього зовсім не видно! — вигукнув він, наче мова йшла про те, що я хильнув зайвого.

Я подякував йому, як завжди в таких випадках дякую його співвітчизникам — не стільки за люб'язне ставлення до мене й моєї країни, скільки за щирість у виявах справжнього британського духу та смаків (тут я повсякчас відкривав для себе щось нове).

Подяка так зворушила мого нового знайомого, що він похвалив американський спосіб зшивати вітрила.

— Ви зшиваєте вітрила краще, ніж ми,— сказав моряк.— Можете твердити це з чистою совістю.

— Дякую,— відповів я.— Неодмінно твердитиму.

Цим я остаточно завоював симпатію моряка, і коли я почав прощатися, щоб повернутись до Фаулерового бунгало, він сплигнув зі столу й зголосився провести мене. Я охоче згодився, бо цей дивак, на свій лад унікальний, наче з породи вимерлих птахів, розважав мене. Та коли він узяв свою безкозирку, я зрозумів, що наша подальша розмова може бути куди цікавішою, ніж мені уявлялось: я побачив на стрічці напис: «Буря».

— Послухайте,— обізвався я, коли ми попрощалися з господарем і спускалися стежкою до води,— це ж ваш корабель підібрав команду «Летючого шквалу»?

— Саме так,— відповів моряк.— І їм таки поталанило: цей острів Мідуей давно забутий богом і людьми.

— Я щойно звідти,— сказав я.— Ми з компаньйоном купили той бриг.

— Перепрошую, сер, то ви господар білої шхуни? — здивовано вигукнув моряк.

— Атож,— відповів я.

Мій супутник виструнчився, наче ми щойно познайомились.

— Так-так,— провадив я,— і мене дуже зацікавила вся ця історія. Я хотів би, щоб ви розповіли, як їх рятували.

— Було все так. Нам наказали зайти на Мідуей перевірити, чи немає там потерпілих від корабельної катастрофи. Ми підпливли до нього раніше, ніж передбачалося,

тож потім цілу ніч ледве повзли, аби дістатись до острова над полудень: старий Тутльс... вибачайте, сер, наш капітан боявся наблизитися до острова вночі, бо довкола цього Мідую безліч усіляких підступних течій,— ви ж самі це знаєте, адже були там. І все-таки якась із них, либонь, підхопила нас, бо коли вибило шість склянок, хоч ми мали бути далеко від острова, хтось раптом уздрів вітрила, а далі й усі розгледіли, на подив, щогли та оснастку брига! Незабаром судно постало перед нами як на долоні. Ми збагнули, що воно міцно, всім днищем сидить на міліні, що на ньому вимпел піднято, а прапор спущено. Прибій там добрячий, тож ми лягли в дрейф і спустили дві шлюпки. Сам я у шлюпці не був — стояв біля борту й дивився,— але хлопці казали, що вся команда була на смерть перелякана й ніхто нічого не міг до пуття розповісти. Один усе схлипував та заламував руки, він був заплаканий, як мале дитя. А отой Трент — він першим піднявся на борт,— у нього рука була замотана закривавленою шматиную. Я опинився поряд з ним, як оце з вами, і помітив, що він був вельми сердитий, а дихав, як той міх,— наче бігав по трапах. Та, врешті, було їм чого засапатись!.. А за Трентом зі шлюпки поліз на борт його помічник...

— Годдедааль! — вихопилось у мене.

— Гарненьке ім'я, що й казати! — засміявся моряк: він, певно, сплутав прізвище з якоюсь лайкою.— Чудове ім'я!.. Ось тільки воно не справжнє — своє справжнє прізвище він приховував, бо походив зі знатної родини. Один з наших офіцерів знав його в Англії, він упізнав його, підійшов і каже: «Здоров, Норі, здоров, старий!», — а той спершу тримався гідно, як і личить аристократові, а тоді, ледве вчувши своє ім'я, зблід, як на божому суді, глянув на містера Себрайта, ніби побачив чорта, а потім (повірте мені, правду кажу), зомлів і гепнувся на палубу! «Віднесіть його в мою каюту,— мовив містер Себrait,— це нещасний Норі Картью».

— А який він був, той містер Картью? — ледве вимовив я.

— Офіцерський стюард казав мені, що він з дуже знатної англійської родини,— відповів мій приятель,— учився в Ітоні і, мабуть, баронет...

— Я питаю, який він із себе,— нетерпляче докинув я.

— Та нічого особливого,— махнув моряк рукою,— такий, як і ми з вами. На баронета не схожий. Щоправда, я бачив його обшарпанним...

— Як це? — здивувався я. — Ага, пригадую: весь час, поки ви йшли у Фріско, він хворів...

— Може, хворів, а може, просто не хотів, щоб його бачили, бо з каюти він не виходив, а стюард, що носив йому їсти, казав мені, що він майже нічого не їв. А в Фріско його переправили на берег так, аби ніхто не бачив. Його старший брат нібито помер, і Картью став спадкоємцем, але ще до того він посварився з ріднею і пустився по світах. Найнявся на торговельний бриг, потрапив у катастрофу на Мідусі і вже покинув свої позитки, готуючись плисти морем у шлюпці, — аж коли з'являється наш корабель, і він дізнається, що став багатцем, та ще й не сьогодні-завтра його оберуть до парламенту! Отож йому й не хотілося показуватись на людях. Певно, ми з вами повелися б так само.

— Можливо, можливо, — відповів я: — Ну, а всіх інших з команди ви теж бачили?

— Звісно! І нічого поганого про них не скажу. Гарді, приміром, родом з англійських поселенців, через його руки пройшли страшні гроші, він знав і щастя, і невдачі, дуже він мені сподобався. І такий освічений, знає французьку, а що вже латиною джерготів — ну чистісінький тубілець! Дуже я його вподобав, цього Гарді, та й з обличчя гарний...

— І багато вони розповідали про катастрофу?

— А що там було розказувати? Адже про все написали в газетах. Гарді більше розказував про те, як він добував грошки, як водився з жокеями та букмекерами, з боксерами та акторами і взагалі з тією компанією... А ось тут я залишив свого коня... З вашого дозволу, я прощатимусь.

— Хвилинку, — мовив я. — Містер Себrait на борту?

— Ні, сер, він зараз на березі, — відповів моряк. — Я сам відвозив його валізу до готелю.

На тому ми розлучились, і мій новий знайомий погарцював собі на позиченому коні. Я помітив, що кінь ставився до свого вершника з неприхованим презирством. У мене в голові зародилися думки; я відчував, що в мої руки потрапили ключі до розгадки всіх наших таємниць. Я взяв справжнє прізвище Діксона — його звали Картью. Я зрозумів, на які гроші Беллерс хотів купити бриг, — це була спадщина Картью. А до моєї уявної галереї картин, що оповідали історію «Летючого шквалу», додалася ще одна — можливо, найдраматичніша. Я бачив палубу військового корабля біля берегів загубленого в океані острова, офіцерів і матросів, які з цікавістю оглядають

новоявленого баронета: під чужим іменем він плаває на торговельному судні, його врятували від явної загибелі, — і ось він падає, зомлівши, на палубу, зачувши своє власне ім'я. Я пригадав мою розмову з ним по телефону в готелі «Оксідентал». Либонь, у цього Діксона-Годдедааля-Картью була вельми романтична або підмочена біографія. В моїй уяві постала фотокартка, знайдена на «Летючому шквалі», і мені подумалося: зображений на ній чоловік цілком здатен на такі бурхливі злети й падіння. І я вирішив, що Годдедааль (чи Картью) — це розгадка всіх таємниць.

Отже, поки «Буря» тут, треба познайомитися з Себрайттом і корабельним лікарем. Тому, попрощавшись з містером Фаулером, я повернувся в Гонолулу. В марному очікуванні я просидів до вечора на прохолодній веранді готелю. Нарешті, біля дев'ятої години, моя терплячість була винагороджена.

— Ось добродій, про якого ви питали, — сказав мені портсь, і я побачив ще молодого чоловіка в твидовому костюмі: він ліниво й манірно грався тонкою тростиною, й на його обличчі застигла журба. Як по правді, я сподівався побачити загартованого повелителя бур, свого роду вікінга, а не такого зманіженого молодика, — тож спершу трохи розгубився.

— Якщо не помиляюсь, я маю задоволення розмовляти з лейтенантом Себрайтом, — сказав я.

— Саме так, — відповів молодик. — Проте мені здається, що ми з вами незнайомі.

Він говорив, як той лорд Фоппінгтон зі старої п'єси — манірність не полишала його ні на мить, але я не маю наміру відтворювати його мляву мову.

— Я вирішив заговорити з вами саме для того, щоб ми познайомились, — сказав я, й трохи не зніяковівши (на нечемність я завжди відповідаю нечемністю, це моя єдина бойовнича риса). — Ми з вами обидва маємо відношення до справи, яка мене дуже цікавить, і мені здається, я можу прислужитися одному з ваших друзів — у всякому разі, можу сповістити його про деякі приємні новини.

Останнє я сказав, аби якось заспокоїти власне сумління: жодної послуги містерові Картью я, звісно, зробити не міг і не бажав, але я був певен — тому буде приємно почути, що я спалив «Летючий шквал».

— Я... я не знаю... я вас не розумію, — затинаючись, мовив Себрайт. — Розумієте, у мене нема ніяких друзів у Гонолулу.

— Той друг, про якого мова, тепер в Англії,— відповів я.— Це містер Картью, якого ви підібрали на острові Мідуей. Моя фірма купила бриг. Я щойно повернувся з острова, і мені треба будь-що зв'язатися з містером Картью. Думаю, ви будете такі люб'язні, що повідомите його адресу.

Як бачите, я досить хутко позбувся найменшої надії зацікавити цього зарозумілого британця. Та і йому самому була явно не до душі моя настійливість. Напевне, він страшенно боявся, щоб я не накинув йому своє знайомство; до того ж, це несміливий, нерозумний, марнославний і непривітний тип, та ще й геть беззахисний — такий собі равлик без усякої хатки — тож він намагався будь-що покінчити з нашою розмовою, навіть згодившись з моїм проханням. І справді: за хвилину він квапливо відкланявся, лишивши мені папірця, на якому надряпав:

*«Норріс Картью,
Столбрідж-ле-Картью,
Дорсет».*

Я міг святкувати перемогу — бойовище і частина обозу мого супротивника опинилися в моїх руках. Проте, зізнаюсь чесно, під час нашої розмови я страждав та ніяковів не менше, ніж містер Себрайт. Я відчував, що нездатен на дальші агресивні випадки, що воєнно-морський флот старої Англії, як і колись, непереможний (принаймні для мене); тож я полишив думку про те, щоб розшукати корабельного лікаря, вирішивши й надалі триматися на поважній відстані від англійського прапора. І я поволеньки пішов собі спати.

Вранці я зрозумів усю мудрість свого рішення, коли випадково зустрівся з Себрайтом у холі,— той ледь уклонився мені, ще й так гоноровито та зверхньо, що я, згадавши тактику гордого Нельсона, удав, ніби не помітив вітання, й не відповів на нього.

Та уявіть собі й подив, коли за півгодини мені принесли від лейтенанта записку з запрошенням відвідати корабель.

«Шановний пане! — писав Себрайт.— Усіх нас, природно, дуже цікавить доля брига «Летючий шквал», і коли я розповів, що мав приємну нагоду познайомитися з вами, всі мої товариші висловили одностайне бажання бачити вас своїм гостем на борту нашого корабля. Ми були б дуже раді, якби ви завітали до нас сьогодні ввечері або,

якщо ви зайняті, пообідали в нашому товаристві завтра чи сьогодні». Далі вказувалась година обіду й підпис «Дж. Ласеллес Себрайт» разом із запевненням, що він залишається моїм ширим другом.

«Ні, містере Ласеллес Себрайт,— подумав я,— що ви не мій друг, це ясно, але не менш ясно, що ви, як та леді з пісеньки, друг когось іншого. Ви розказали про нашу зустріч, дістали прочухана, вам продиктували цю записку, не зваживши на ваші кволі заперечення, і ось я запрошений на борт «Бурі» — проте не для того, щоб познайомитися з членами екіпажу, і не для того, щоб поговорити про долю «Летючого шквалу», а для того, щоб мене допитала людина, яка цікавиться Картью. І я ладен битися об заклад: ця людина — лікар. І ще я можу битися об заклад: якби ви не дали мені вчора цієї адреси, вам не довелося б писати цієї записки».

Не гаючись, я написав у відповідь, що приймаю запрошення на обід, і в призначений час трохи босякуваті матроси «Нори Крейн» доправили мене в шлюпці під оциреній гарматами борт «Бурі».

Офіцери військового корабля, здавалося, зраділи мені. Вони, на відміну від Себрайта, з хлоп'ячою цікавістю розпитували про всі подробиці нашого плавання. За столом тільки й розмов було, що про «Летючий шквал», про те, як він сів на міліну, про те, як я знайшов його, про погоду та нашу якірну стоянку, про течії навколо острова Мідусей. Кілька разів без тіні замішання згадувалось ім'я Картью. Випадок з ним навів на спогади про долю графа Абердіна, що помер помічником капітана на американській шхуні. І коли я не дізнався про Картью майже нічого нового, то лише тому, що вони самі майже нічого не знали,— їх просто зацікавила незвичайна доля цього чоловіка, й вони співчували йому, що він так довго хворів. Я переконався: офіцери «Бурі» цієї теми не уникають і нічого не таять від мене, бо їм нема чого замовчувати.

Здавалося, все було природне й щире,— і все ж мене бентежив лікар. Це був високий, кремезний чоловіча років за п'ятдесят, уже посивілий, з неспокійними вустами та кущуватими бровами. Він рідко втручався в розмову, і то лише для того, щоб підкинути веселий жарт, а його неголосний уривчастий сміх уже сам собою викликав усмішки. Він, безперечно, мав славу заповзятого дотепника кают-компанії, всіма шанованого жартуна. Та я помітив, що він тишком-нишком стежить за мною, і, звісно,

негайно почав його наслідувати. Якщо Картью симулював хворобу — а всі обставини вказували саме на те, — то лікар знав усе або, в усякому разі, чимало. Його суворе, вольове обличчя дедалі більше переконувало мене в цьому. Чоловіка з такими очима і такими вустами неможливо примусити діяти наосліп або за чужими вказівками. Однак важко було повірити і в те, що такий чоловік погодився б потурати злочинницьким діям: щось у його зовнішності нагадувало мені справедливого месника Брута, неблаганного суддю. Коротше кажучи, я завагався, чи підходить він для ролі, яку я накинув йому в своїх теоріях. Мене охопили подив і ще більша цікавість.

По обіді, коли всі зібралися перейти в курильню, я, підкоряючись несподіваному пориву, спалив за собою всі кораблі: пославшись на слабкість, я попросив дозволу по-радитися з лікарем.

— Я цілком здоровий, докторе Еркварт, — сказав я, коли ми лишилися самі.

Лікар щось промимрив, його губи заворушилися, і він вступив у мене уважні сірі очі. Було ясно, що він не має наміру говорити перший.

— Я хочу поговорити з вами про «Летючий шквал» і містера Картью, — вів я далі. — Будьмо відверті: ви чекали цього. Я певен, що ви знаєте все, і, як людина тонкого розуму, мабуть, зміркували, що й мені відомо чимало. То як ми будемо ставитись один до одного, а я — до містера Картью?

— Я не зовсім розумію вас, — відповів лікар і, помовчавши, додав: — Мені неясно, яка ваша мета, містере Додд.

— Ви маєте на увазі — з якою метою я все це розпитую?

Він кивнув головою.

— Мені здається, ми з вами говоримо про різні речі, — відповів я. — Моя мета проста: я шукаю пояснень у справі, задля якої сюди прибув. Я заплатив за «Летючий шквал» неймовірно високу ціну, бо містер Картью через свого агента торгувався на аукціоні до останнього. І я збанкрутував. Та якщо я не знайшов на судні багатства, я знайшов там незаперечні докази злочину. Зрозумійте мене — я став банкрутом через цього чоловіка, якого ніколи не бачив. Може, я хочу помститись або зажадати компенсації, і, гадаю, ви погодитесь, що в мене є можливості здійснити і те, і те.

Лікар незворушно мовчав.

— Невже ви не розумієте, — вів я далі, — з якою метою я звертаюся до вас, людини, що, без сумніву, знає всі таємниці, і з якою метою запитую вас чесно й відверто: як мені ставитись до містера Картью?

— Я попрошу вас висловлюватись ясніше, — сказав лікар.

— Ви не бажаєте допомогти мені, — заперечив я, — але спробуйте зрозуміти: сумління моє не надто вразливе, та все ж воно в мене є. Злочини бувають різні, й трапляються серед них такі, що особливого осуду в мене не викликають. Містер Картью у мене в руках, і я не з тих людей, що не скористалися б із такої сприятливої нагоди; крім того, я дуже допитливий. Але, з іншого боку, — запевняю вас, — мені б не хотілося переслідувати людину нещасну, завдавати їй горя, накликати на неї нові напасті.

— Мені здається, я вас розумію, — відповів нарешті лікар. — Припустімо, я дам вам слово честі, що всім неприємним подіям на «Летючому шквалі» є виправдання, вагомі виправдання... навіть, скажу вам, дуже вагомі.

— Це означало б для мене дуже багато, — відповів я.

— Скажу більше, — провадив він. — Припустімо, що я був би там чи ви були б там і сталась би певна подія, — невідомо, як би ми повелися після неї. А тепер зрозумійте мене. Я відкрию вам те, що мені відомо. Ви досить прониклива людина, аби розуміти, як повівся я. Дуже прошу вас зробити висновок з моїх дій стосовно тих фактів, про які я знав і яких не мав ні підстав, ані прав повідомляти вам.

Не берусь передати емоційну, словнену глибокого переконання мову лікаря Еркварта. Той, хто не чув його слів, може подумати, що він лише морочив мене загадками; але я сам, вислухавши його, дістав добрий урок і приклад люб'язності.

— Дуже вдячний вам, — уклонився я. — Відчуваю, що ви сказали куди більше, ніж я маю право у вас випитати, і саме стільки, скільки могли. Я приймаю це як знак довір'я і постараюсь його виправдати. Сподіваюсь, сер, ви дозволите мені вважати вас другом.

Він промовчав, а потім недвозначно й сухувато запропонував мені вернутися до товариства. Та коли ми повернулися до кают-компанії, він з дружньою фамільярністю поклав мені руку на плече й весело мовив:

— Я прописав містерові Додду склянку нашої мадери!

Більше мені не доводилось зустрічатися з Ерквартом,

але він так чітко закарбувався в моїй пам'яті, що й нині я ніби бачу його. Та й як міг я забути його після тієї розмови? Придумати теорію, що пояснювала б усі таємничі обставини, пов'язані з «Летючим шквалом», було дуже важко, але придумати теорію, що пояснювала б, яким чином головна дійова особа заслужила прощення і навіть повагу або, в крайньому разі, співчуття людини, подібної до доктора Еркварта, — придумати все це було понад мої сили. Тож на цьому мої відкриття й кінчилися. Я не видав нічого нового, поки не взнав усього.

Тепер моєму читачеві відомі всі факти. Чи виявиться він проникливішим, ніж я, а чи, як і я, скаже, що йому не до снаги знайти їм пояснення?

РОЗДІЛ XVIII

ПЕРЕХРЕСНИЙ ДОПИТ ТА УХИЛЬНІ ВІДПОВІДІ

Вище я досить неприязно відгукнувся про Сан-Франціско, однак мої слова не варто розуміти буквально: на-вряд щоб ізраїльтяни висловлювали похвалу землі фараона! І місто добре помстилося мені, коли я повернувся. Ніколи ще воно не було таке прекрасне: сяяло сонце, повітря було чисте й свіже, на обличчях перехожих світилися усмішки, в петлицях яріли квіти. І поки я йшов до контори, де тепер працював Джим, моє похмуре обличчя здавалося, либонь, тьмяною плямою на тлі загальних веселощів.

Контора, яку я шукав, містилась у вузькому провулку й займала старий ветхий будиночок. На ньому виднівся напис: «Друкарня Франкліна Г. Доджа», а нижче (недавно, бо фарби були свіжі) — попередження: «Тут працюють лише білі».

Я ввійшов. За столом у брудному закуточку сидів Джим. В його зовнішності й одязі сталися різкі зміни: на ньому був витертий костюм, обличчя — хворобливо-бліде. Він, який раніше цілоденно гарцював у своїй конторі, мов добрий кінь на пасовищі, тепер сидів, байдуже втупившись у стовпчики цифр, і ліниво гриз ручку, часом тяжко зітхаючи. Мабуть, він цілком поринув у невеселі роздуми; він не помічав мене, і я мовчки розглядав його. Несподівано мною оволоділо запізніле каяття. Як я й провіщав у розмові з Нейрсом, я безжально картав себе. Я повернувся додому, зберігши свою честь, а мій хворий друг позбавле-

ний такого необхідного йому відпочинку, догляду, харчування. І, як Фальстаф, я запитав себе, що таке честь у нашому житті, і, як Фальстаф, відповів собі, що честь — це пусте повітря!

— Джіме! — гукнув я нарешті.

— Лаудене! — вигукнув він, заклинаючись, весь затремтів і скочив на рівні ноги.

За мить я вже був біля його столу, і ми тисли один одному руки.

— Друже мій нещасний! — мовив я.

— Слава богу, нарешті ти повернувся! — схлипуючи, бурмотів він і бив мене в плече.

— Я не привіз тобі втішних новин, Джіме...

— Ти приїхав, і кращої новини мені не треба, — відповів він. — Як мені не вистачало тебе, Лаудене!

— Я не зміг зробити того, про що ти писав мені, — сказав я, стишивши голос. — Усі гроші пішли кредиторам. Я не міг...

— Кинь! — зупинив мене Джім. — Я був божевільний, коли писав. Якби ми зважились на таке, я не зміг би дивитись Меймі в вічі. О Лаудене, що це за жінка! Ти вважаєш, що знаєш життя, — о ні, ти нічогоісінько не знаєш! Меймі — сама великодушність, воістину — одкровення боже!

— Я радий за тебе, — сказав я. — Іншого я й не чекав від тебе, Джіме.

— Отже, «Летючий шквал» підвів нас? — зітхнув Джім. — Я не все зрозумів з твого листа, але це втямив.

— Підвів — не те слово. Кредитори зроду не повірять, що ми склеїли дурня, — звернув я на інше. — Як із банкрутством?

— Тобі поталанило, що тебе тут не було, — відповів він, похитуючи головою. — Тобі дуже поталанило, що ти не бачив газет. В «Оксиденталі» написали, що з моєю головою оцінювати хіба що каміння, а в іншій — що я жаба, яка замірилась змагатися з самим Лонгхерстом і луснула з натуги. Дуже жорстоко для чоловіка, в якого саме був медовий місяць. Я вже не казатиму, що вони писали про мою зовнішність, про мій одяг або про те, як я пітнію. Але мене підтримувала надія на «Летючий шквал»... Як це сталося, Лаудене? Я й досі не розумію.

«Ще б пак ти зрозумів!..» — подумав я, а вголос сказав:

— Джіме, нам обом не поталанило. Я виручив суму, що ледве покрила поточні витрати, а ти не зміг протриматись, скільки треба. Як усе це трапилось?

— Ну, про це ми ще поговоримо, — сказав Джим, раптом сполошившись. — Мені час братися за рахунки, а тобі, мабуть, краще піти прямо до Меймі. Вона зараз у Спіді й чекає тебе нетерпляче — адже вона має тебе за мого рідного брата, Лаудене.

Я був радий будь-якій нагоді, щоб відтягти подалі наше порозуміння і хоча б ненадовго уникнути розмови про «Летючий шквал». Тому я негайно вирушив на вулицю Чагарникову. Місіс Спіді, що чекала повернення чоловіка, радо привітала мене.

— Який же ви сьогодні гарний, містере Додд, друже наш любий! — мило усміхалася вона. — І як тільки оті тропічні красуні відпустили вас із своїх островів? Чув моє серце, що Спіді там не втримався! — додала вона грайливо. — Він таки упадав коло острів'янок, чи не так?

Я запевнив її, що Спіді навіть не дивився в їхній бік.

— Ну, ви ніколи не викажете товариша! — так само мило всміхаючись, мовила місіс Спіді й провела мене в бідно вмебльовану кімнату, де за друкарською машинкою сиділа Меймі.

Мене зворушило її щире вітання. Вона була невимовно прекрасна, коли простягла мені обидві руки, підсунула стілець і вийняла з серванту бляшанку мого улюбленого тютюну та пачку першорядного цигаркового паперу, який я вживаю завжди.

— Бачите, містере Лаудене, — вигукнула Меймі, — ви не заскочили нас зненацька! Усе це куплене ще в день вашого відплиття.

Було видно, що вона з самого початку задумала влаштувати мені приємну зустріч, однак ту щирість, що так тепліла в її словах, я завдячував, як з'ясувалося згодом, капітанові Нейрсу. Він — чого я довіку йому не забуду! — незважаючи на брак часу, все ж знайшов хвилину, аби навідати Меймі й найпохвальнішими словами оповістити про мої завязаті пошуки на «Летючому шквалі». Однак вона ні словом не проходила про його відвідини, аж поки я сам, на її вимогу, не розказав про наше плавання.

— А капітан Нейрс розповідав куди мальовничіше! — вигукнула Меймі, коли я змовк. — Від вас же я видобула єдиний новий факт: ваша скромність варта вашої мужності.

Я палко намагався переконати її, що вона помиляється.

— І не старайтесь, — заперечила Меймі, — я розумію, що таке героїство. Коли я дізналась, як ви працювали

вдень і вночі, наче простий матрос, натираючи криваві мозолі й ламаючи нігті, і як ви підбадьорювали капітана: «Вище голову!» (здається, він сказав саме так) — під час бурі, коли той і сам налякався, і як ви тримались, коли вам загрожував жахливий бунт (тут Нейрс зважив за потрібне вмочити свій пензель у землетруси та затемнення сонця), і як ви робили все це, хоча б частково, задля Джіма й мене... Коли я довідалась про все це, то відчула, що годі знайти нам слова для подяки й захоплення.

— Меймі! — вигукнув я. — Не кажіть про подяку! Це слово зайве між друзями. Ми з Джімом ділились достатком, а тепер ділитимемось бідністю. Ми зробили все, на що спромоглися, більше нема про що говорити. Тепер мені слід підшукати роботу, а вам з Джімом — добре відпочити десь у лісі; Джімові це конче потрібно.

— Джім не може брати у вас гроші, містере Лауден, — заперечила Меймі.

— Як це не може? — обурився я. — Він повинен узяти! Чи я сам свого часу не брав у нього?

Незабаром з'явився сам Джім і, ще не знявши капелюха, завів мову на прокляту тему.

— Лаудене, — сказав він, — ось ми і всі разом. З денними турботами покінчено, попереду в нас весь вечір, тож починай свою оповідь.

— Спочатку поговорімо про справи, — мовив я, намагаючись — уже вкотре! — придумати хоч яке-небудь пристойне виправдання нашій невдачі. — Я хочу знати всі подробиці банкрутства.

— Ну, це вже справа давня, — махнув рукою Джім. — Ми заплатили по сім центів за долар, і це ще наше щастя. Судовий виконавець... — Тут його обличчя звело судомою, і він звернув на інше: — Все це уже позаду, й мені хотілося б знати подробиці історії з бригом. Я не все розумію, і мені здається, тут щось є...

— В самому судні, однак, не було нічого, — сказав я, силувано усміхнувшись.

— Саме це я й хотів би з'ясувати до кінця! — підхопив Джім.

— Але чому ти не хочеш розповісти про банкрутство? Ти ніби намагаєшся уникнути цієї теми, — зауважив я і відразу зрозумів, що бовкнув зайве, бо Джім уколів мене тим самим:

— А ти наче намагаєшся уникнути розмови про бриг. Шляхи до відступу були відрізані, і винен був я сам.

— Друже мій, якщо ти так наполягаєш — будь ласка, —

відповів я і почав весело й жваво оповідати історію нашого плавання. Я говорив піднесено й змальовував острів та бриг, я передавав мову Андерсона й китайця, я весь час нагнітав тривогу... І я уникнув фатального слова. Я так вдало підтримував напругу розповіді, що вона так і не розрядилась. І коли я замовк — сказати «закінчив» я не наважуюсь, бо ніякого кінця не було, — Джим та Меймі вступились у мене з подивом.

— А далі? — спитав Джим.

— Це все, — відповів я.

— Але як ти все це пояснюєш?

— Ніяк.

Меймі похитала головою.

— Сто чортів, таж за нього давали шалені греші! — вигукнув Джим. — Тут щось не так, Лаудене. Це ж явна нісенітниця! Я бачу, що ви з Нейрсом зробили все можливе — отже, вас пошили в дурні! Я певен, що опій і тепер на судні, і будь певен, я до нього ще доберусь!

— Але на ньому нічого нема, повір мені. Крім старого дерева та заліза, — мовив я.

— Ось побачиш! — стояв на своєму Джим. — Тепер уже я вирушу сам і візьму з собою Меймі. Лонгхерст не відмовить мені в сумі, достатній для того, щоб зафрахтувати шхуну. А ти чекатимеш мене тут, поки я обнишпору судно.

— Ти не зможеш обнишпорити його! — вигукнув я. — Ми його спалили.

— Спалили? — вражено перепитала Меймі, схопившись із стільця, на якому вона сиділа склавши руки і спокійно прислухаючись до нашої розмови.

Запала тривожна мовчанка.

— Пробач, Лаудене, — обізвався нарешті Джим, — але на біса ви його спалили?

— Нейрс вирішив, що так буде краще.

— Це, мабуть, найдивніше з усього, що ми тут почули, — зауважила Меймі.

— Справді, Лаудене, це якось несподівано, — докинув Джим, — і навіть кінець кінцем безглуздо. Навіщо тобі... навіщо було Нейрсові палити судно?

— Не знаю. А яке це має значення? Адже ми зняли з нього все, що можна було зняти.

— Отут ти й помиляєшся! — вигукнув Джим. — Я не сумніваюсь: ви недогледіли головного.

— А чому ви так упевнені, що на ньому нічого не лишилося? — спитала Меймі.

— Ну як мені це пояснити! — я був у розпачі. — Ми оглянули кожну щілину і впевнилися, що ніде нема ніякої схованки. Це все, що я можу сказати.

— Я дедалі більше переконуюсь... — мовила Меймі багатозначно.

Джім поквалпився втрутитись:

— Єдиного я не розумію, Лаудене: невже ти не збагнув, що вся ця історія з бригом дуже дивна? Чому вона не вразила тебе так, як мене?

— Е, що тепер говорити! — вигукнула Меймі, підвівшись. — Містер Додд не збирається відкривати нам, ні що він думає, ні що він знає...

— Меймі! — обурено перепинив її Джім.

— Нащо тобі жаліти його, Джеймсе? Адже йому тебе не жаль! — не вгавала Меймі. — Як бачиш, він цього й не заперечує. І він не вперше виявляє таку стриманість! Чи ти забув, що він знав адресу Діксона, але сказав про це, коли той уже здимів?

Джім благально глянув на мене — ми вже всі троє стояли.

— Лаудене, ти бачиш, Меймі щось здалося, і для цього є певні підстави. Тут і справді є дивні моменти — навіть я, чоловік бувалий, нічого не розумію. Прошу тебе, Лаудене, поясни нам усе.

— Так мені й треба, — сказав я. — Я мав бути відвертим з тобою. Я мав би відразу сказати тобі, що пообіцяв не все розголошувати, і попросити тебе довіритись мені. Усе це я роблю тепер. Так, із бригом пов'язані ще деякі обставини, але нас вони не стосуються, і я мушу мовчати — я дав слово честі. Повір мені і пробач.

— Можливо, я безголова, містере Додд, — мовила Меймі з лиховісною люб'язністю, — але мені здавалось, що ви пішли в це плавання як представник мого чоловіка і на гроші мого чоловіка. Тепер ви твердите, що дали слово честі. Але мені здавалось, що найперше ви були зв'язані словом з Джеймсом!.. Ви запевняєте, що це нас не стосується. Але ми збанкрутували, мій чоловік хворий, і нас не можуть не стосуватись обставини, що забрали у нас наші гроші й змусили нашого представника повернутись до нас з порожніми руками. Ви просите, аби ми вам повірили, і, либонь, не розумієте, що ми задумуємось над тим, чи не занадто довірялись вам у минулому.

— Я не вас просив повірити мені, а Джіма, — відповів я, — він мене знає.

— Ви гадаєте, що можете крутити Джеймсом, як самі

схочете? Ви розраховуєте на його прихильність, чи не так? А зі мною, ви вважаєте, можна не рахуватись? — наступала Меймі. — День нашого одруження був для вас нещасливим днем — я ж не сліпа... Команда зникає. Бриг продається за шалені гроші. Ви знаєте адресу цієї людини і замовчуєте її. Ви не знаходите того, по що вас послано, і все ж спалюєте судно. А тепер, коли ми зажадали пояснень, виявляється: ви дали слово честі, що будете мовчати! Але я такого слова не давала, і я не буду мовчки дивитись, як мого хворого й збанкрутілого чоловіка продає його дуже вихований друг. Вам доведеться вислухати всю правду до кінця. Містере Додд, вас підкупили, і ви продалися!

— Меймі, — благально мовив Джім, — не треба про це! Ти ж б'єш по мені — а це мені боляче! Ти не знаєш, ти не розумієшся на таких речах. Та якби не Лауден, я сьогодні не міг би дивитися тобі в вічі. Він урятував мою честь.

— Я вже не раз чула такі балачки, — відповіла Меймі. — Ти простодушний дурник, за це я тебе й люблю. Але я мислю тверезо, мене не піддуриш, я бачу все лицемірство цього крутія. Сьогодні він прийшов сюди й заявив, що шукатиме роботу... Він, бачте, ділитиметься з нами своїми тяжко заробленими грошима, поки ти поправиш своє здоров'я. Яка облудність! Мене за печінки бере! Зароблені ним гроші! Частка зароблених ним грошей! Аякже! Це була б подачка тобі, Джіме, й уся твоя частка з «Летючого шквалу», а ти ж чорно робив на нього, коли він старцював на вулицях Парижа. Ми обійдемося без вашої милостині! Слава богу, я сама можу працювати для свого чоловіка. Ось бачиш, що значить робити послугу джентльменові: він дозволив тобі підібрати його, коли жив у злигоднях, він сидів собі згорнувши руки й дозволяючи тобі чистити йому черевики — і посміювався з тебе! — Вона повернулася до мене. — Так, ви завжди глузували з мого Джеймса, ви завжди в глибині душі вважали його гіршим за себе, і ви це знаєте! — Вона знов обернулася до Джіма: — А тепер, коли він забагатів... Так, ви забагатіли! Спробуйте заперечувати! Спробуйте поглянути мені в очі й сказати, що ви не забагатіли... що ви не присвоїли наші гроші, гроші мого чоловіка!

Не знаю, до чого б вона договорилася в нападі нестямного гніву, що виплеснув усі сумніви з найпотаємніших глибин її душі, — та я далі не слухав. Усвідомлення власної провини, нестерпна туга, зрадницьке співчуття до Меймі, невимовний жаль до нещасного Джіма — все це

переповнювало моє серце, і я, потай кивнувши йому, ніби питаю дозволу, вислизнув з поля нерівної битви.

Однак не встиг ще я завернути за ріг, як почув позаду тупіт, а потім голос Джіма. Він підбіг до мене й віддав листа, сказавши, що цей лист уже давно очікував мого повернення.

Я механічно взяв листа.

— Усе це нестерпно тяжко, — мовив я з болем.

— Не бери до серця те, що тобі наговорила Меймі, — благально мовив Джім, — така вже в неї вдача. А я, звісно, розумію, що ти не вчинив нічого непорядного. Я знаю твою щирість і чесність, але ти розповідав якось плутано, Лаудене, й можна було подумати... тобто... я маю на гадці...

— Не треба, не треба, бідолашний мій Джіме! В тебе чудова, закохана, вірна дружина, й вона блискуче захищала тебе. А моя розповідь справді звучала вельми підозріло, я й сам це розумію, і нічого не можу сказати у виправдання.

— Це все мине, все забудеться, — заспокоював мене Джім.

— О ні, — зітхнувши, заперечив я, — не треба мене виправдувати, і не згадуй при Меймі про мене. Хіба лише для того, щоб вилаяти... І зараз же повертайся до неї. Прощавай, кращий мій друже! Прощавай, і хай тобі щастить. Більше ми ніколи не побачимось.

— О Лаудене, і як ми дожили до такої розмови! — вигукнув Джім.

Я не знав, як жити далі. Спочатку прийшла думка відібрати собі життя, а потім мені захотілося напитись, і я поплентав вулицею, нічого не усвідомлюючи, одурманений тугою та горем. В кишені у мене були гроші — належали вони мені чи моїм кредиторам, я не задумувався. Погляд упав на вивіску ресторану «Пудель»; я зайшов туди й сів за столик. До мене підійшов кельнер і, мабуть, я щось замовив, бо коли врешті опам'ятався, то вже їв суп. Поряд з тарілкою на білій скатертині лежав лист з англійською маркою та едінбурзьким штемпелем. Тарілка супу й склянка вина збудили на дні моєї засліпленої безвихіддям свідомості слабкий проблиск цікавості, і, очікуючи дальшу страву (й розгублено гадаючи, що я міг замовити), я розкрив конверта й почав читати листа, — і це змінило всі мої недавні наміри...

«Шановний пане! На мене покладено сумний обов'язок сповістити вас про смерть вашого високоповажного діда,

містера Александра Лаудена, що сталася сімнадцятого числа цього місяця. В неділю тринадцятого числа він, як завжди, зранку пішов до церкви і, повертаючись додому, спинився на розі Принсез-стріт поговорити зі своїм старим другом, коча саме віяв сильний східний вітер. Того ж вечора його схопив гострий бронхіт. Лікар одразу передбачив фатальний кінець хвороби, та й ваш дідусь розумів, що стан його безнадійний. Він кілька разів казав мені, що «йому кінець». «Та вже й пора!» — додав він якось з характерною для нього суворістю. Близька смерть анітрохи не змінила його вдачі; він лише (гадаю, вам приємно буде це знати) — він, здавалося, думав і говорив про вас іще з більшою ніжністю, ніж завжди, називав вас «синок моєї Дженні», додаючи дуже ласкаві епітети. «Тільки він і подобався мені з усієї цієї братії», — так він казав, і вам буде приємно дізнатися, що він особливо хвалив синівську поштивість, яку ви завжди йому виказували. Додаткове розпорядження, в якому він залишає вам свого Муолзворта й інші спеціальні праці, було написано за день до його смерті, — отже, він думав про вас перед самісіньким кінцем. Мушу сказати: хоч під час хвороби він виявив нелегку вдачу, ваш дядько й ваша кузина міс Юфімія ходили біля нього з найбільшою відданістю та сердечністю. Я кладу до конверта копію його заповіту, і ви зрозумієте, що свою маєтність він поділив порівну між містером Адамом і вами і що я маю вручити вам суму, рівну приблизно сімнадцяти тисячам фунтів. Я щиро вітаю вас у зв'язку з такою значною надбавкою до ваших статків і чекаю розпоряджень щодо неї. Ваші вказівки я виконаю негайно. Гадаючи, що вам забажається приїхати в Англію, і не знаючи стану наших справ, висилаю також акредитив на шістьсот фунтів. Будьте такі ласкаві підписати додану квитанцію й вислати її мені, щойно трапиться нагода.

Щиро ваш

В. Резерфорд Грегг».

«Щиро вдячний тобі, мій дідусю-добродію, — подумав я. — Вдячний і вам, дядечку Адам, і вам, моя кузино Юфімія, і вам, містере Грегг!» Я уявив нудне, безбарвне життя діда, що тепер прийшло до кінця («та вже й пора!»); я побачив суботні вулиці Едінбурга, то безлюдні, то повні мовчазних людей, пронизані холодним східним вітром; я почув урочисте калатання дзвонів, протяглий спів псалмів; мені уявився похмурий, порожній дім, де

гучно відлунюють повільні кроки діда, — «Еккі» повернувся туди, вже позначений печаттю смерті... А потім я уявив його дужим, грубуватим сільським парубком, що не дає проходу дівчатам або незграбно витанцюває з ними десь на зеленому лузі, задоволений своєю долею, — і я спитав себе, чи справді бідний «Еккі» досяг успіху в житті і чи був він у своєму едінбурзькому домі щасливішим, ніж у сільській хатині, де вперше побачив світ і провів дитячі літа? В цій думці було щось утішне для такого невдахи, як я.

Так, я називав себе невдахою, а інша частина моєї душі раділа, аж співала: я знову мав гроші. В моїй уяві сипалися й дзвінко розкочувались, опромінюючи все моє життя, безліч монет — спершу це було чотири тисячі двісті п'ятдесят американських двадцятидоларовиків із зображенням орла, потім — сімнадцять тисяч золотих соверенів, а тоді — двадцять одна тисяча двісті п'ятдесят наполеондорів... Майбутнє уявлялось безхмарним: знову Париж — омріяний рай, тобто повернений рай, можливість зберегти таємницю Картью, допомогти Джімові, а кредитори...

— Кредитори! — вихопилось у мене вголос, і я заціпенів: усі мої гроші, до останнього фартинга, належали їм. Мій дід помер занадто рано, щоб урятувати мене...

Мабуть, я таки людина рішуча. В ту критичну хвилину я відчув, що ладен на все, крім єдиного: я ладен був зробити що завгодно, податися куди завгодно, аби лиш не розлучатися зі своїми грішми. В найгіршому випадку я міг утекти — втекти в якусь із благословених країн, які ще не приєдналися до міжнародної конвенції про видачу злочинців.

Не видадуть ніколи нас
В прекрасному Кальяо!

Слова флібустьєрської пісеньки лунали в моїх вухах, і я вже уявляв, як сиджу, чіпко тримаючи своє золото, в якомусь сумнівному шинку портового міста Чілі або Перу в товаристві людей, що склали та співали цю пісеньку. Постійні невдачі, розрив з моїм давнім другом і мильна булька багатства, що раптом засяяла мені й так само несподівано луснула, — все це озлобило мене й посяло в душі розпач. У такому настрої я навіть задоволено уявляв, як хилитиму гидотний джин разом з гидотними пияками-приятелями при світлі соснового смолоскипа, як блукатиму чужими краями, зашивши в поясі потаєм-

ний скарб, як битимусь за нього з ножем у руці, качаючись в смертельній сутичці по глиняній долівці, як без кінця рятуватимусь од переслідувань, пересідаючи з судна на судно, переїжджаючи з острова на острів...

Це був найгірший варіант. Але, поміркувавши, я знайшов іншу раду, трохи прийнятнішу. Опинившись у безпечному Кальяо, я зможу дуже люб'язно звернутися до своїх кредиторів через посередництво якогось спритного агента, що вблагає їх погодитися на легкі для мене умови. І тоді я знову згадав, що, як не дивно, незважаючи на всі мої розпити, Джим так нічого й не розповів мені про наше банкрутство. Він так квапився довідатись про «Летючий шквал», що моєї цікавості, не менш законної, так і не вдовольнив. Хоч сама думка про новий візит до Джима була мені неприємна, я все-таки мав іще раз піти до нього, щоб з'ясувати своє становище.

Я пішов, не доївши обіду, але оплативши повністю рахунок і залишивши кельнерові золоту монету. Мене охопила легковажна нерозсудливість: мені було байдуже, чиї гроші я витрачаю, і я відчував потребу розкидатися ними бездумно, — присвоєння чужих коштів і розтринькування їх уявлялось мені неодмінними умовами моєї майбутньої долі. Насвистуючи, я піднявся Чагарниковою вулицею, набираючись зухвальства для нової зустрічі з Меймі, з усім світом, а там, диви, і з суворим суддею на лаві підсудних. Перед дверима я зупинився й запалив сигару, аби набути більшої впевненості, і, попихкуючи димом, розв'язно ступив до кімнати, з якої щойно мене ганебно вигнали.

Мій друг з дружиною саме закінчували свою бідну трапезу: вчорашню баранину, кекс, що лишився від сніданку, і якусь погану каву.

— Перепрощую, місіс Пінкертон, — обізвався я, — мені дуже неприємно нав'язувати свою присутність тим, хто бажав би обійтися без неї, але у мене є справа, яку треба з'ясувати негайно.

— Я не заважатиму вам, — сказала Меймі і велично впливла до сусідньої кімнати.

Джим провів її поглядом і сумно похитав головою. На вигляд він був постарілий і хворий.

— Ну, що тобі? — спитав він.

— Ти, мабуть, пам'ятаєш, що не відповів на жодне з моїх запитань, — мовив я.

— Яких запитань? — затинаючись, пробурмотів Джим.

— Моїх запитань! Тих, що я ставив тобі, як і ти мені.

Коли мої відповіді на твої запитання не задовольнили Меймі, то на мої, насмілюсь нагадати, ти не відповів взагалі.

— Це ти про банкрутство? — спитав Джим.

Я кивнув головою.

Він засовався на стільці, вочевидь зніяковівши.

— Правду кажучи, мені дуже соромно, — сказав він зітхнувши. — Я намагався уникнути цієї розмови. Я був нещирий з тобою, Лаудене. Я з самого початку дурив тебе і тепер червонію. А ти, повернувшись додому, відразу поставив мені запитання, якого я найдужче боявся. «Чому ми так скоро збанкрутували?» Твоє гостре ділове чуття не зрадило тебе. Саме це питання й мучить мене, воно ледве не вбило мене сьогодні, коли Меймі так суворо тобі вчитала: адже моє сумління безперестану твердило мені: «Це ти винен!»

— То що ж сталося, Джиме? — допитувався я.

— Та нічого нового, Лаудене, — похмуро відповів Джим. — І я не знаю, де мені взяти сили, щоб глянути тобі просто в очі й розповісти про все після того, як я тебе так підло підвів... Я грав на біржі, — додав він пошепки.

— І ти боявся розповісти мені про це? — вигукнув я. — Ну ти подумай, старий фантазере, яке це мало значення для нас?! Невже ти не розумієш, що ми однаково були приречені? Та, врешті, мене цікавить зовсім інше: я хочу точно знати все про своє нинішнє становище — тільки й того. На це є вагомі причини. Є в мене борги чи нема? Які в мене документи, яким числом вони позначені? Ти й не уявляєш, щб від цього залежить!

— Ось він, час моєї ганьби, — пробурмотів Джим, наче вві сні. — Як я йому про це скажу?

— Не розумію тебе! — вигукнув я, і серце моє стислося від жаху.

— Боюсь, що я віддав тебе в жертву, Лаудене, — тихо мовив Джим, жалісливо поглянувши на мене.

— В жертву? Яким чином? Що ти кажеш?

— Я розумію, як це вражає твою гідність, але що я мав робити? Становище було безнадійне. Судовий виконавець... — як завжди, ці слова застрягли Джимові в горлі, і він повів далі вже про інше: — Розійшлися всілякі плітки, репортери вже вчепилися в мене, почалися неприємності через мексиканські акції, і мене охопила така паніка, що я зовсім стерявся. А тебе не було, і я не встояв перед спокусою.

Отак він усе ходив околясом, натякаючи на щось жах-

ливе, і мене полонив невимовний страх: що він учинив? Я розумію, що йому було нелегко: знав з його листів, що він не витримав випробування. Але яким саме чином він пожертвував мною, відсутнім?

— Джіме, — я ледве стримувався, — поясни ж нарешті, що трапилось. Моє терпіння кінчається.

— Ну... я знаю, що це була вільність і з мого боку... Я офіційно заявив, що ти не компаньйон мені, а лише зубожілий художник, і що ти не маєш ніякого стосунку до рахункових книг. Я заявив, що ти ніколи не міг добрати, де чий внесок. Я мусив заявити так, бо деякі записи в книгах...

— Не муч мене! — вигукнув я. — Скажи відверто, в чому ти мене звинуватив!

— У чому я тебе звинуватив? — перепитав Джім. — Та в тому, про що я тобі розповідаю. Адже ти не був офіційно оформлений моїм компаньйоном, і я заявив, що ти всього лиш мій клерк, а компаньйоном я тебе називав, аби лиш потішити твоє самолюбство. І тому я записав тебе кредитором — за твою платню та за гроші, позичені мені тобою... Ну й...

Я ледве встояв на ногах.

— Кредитором?! — закричав я. — Кредитором?! Отже, я не банкрут?

— Ні, — сказав Джім. — Я розумію, це була велика вільність...

— К бісу вільність! Ось на, читай! — перепинив я його, викладаючи перед ним на столі листа від містера Грегга. — А потім клич сюди свою дружину. І викинь геть цю погань, — я вхопив холодну баранину й жбурнув її в камін, — та ходімо вечеряти з шампанським. Правда, я вже їв, але такого вечора ладен повечеряти ще десять разів. Та читай же листа, осел ти вухатий! Не думай — я не збожеволів. Виходьте, Меймі! — вигукнув я, відчиняючи двері в спальню. — Давайте миритись, та розцілуйте міценько вашого чоловіка. А після вечері подамось кудись танцювати, і я кружлятиму з вами у вальсі до ранку.

— Нічого не розумію! — вигукнув Джім.

— А ти зрозумій таке: сьогодні ми будемо вечеряти з шампанським, а завтра їдемо в Папську долину або в Монтерей, — провадив я. — Меймі, швидше перевдягайтесь, а ти, Джіме, сідай і пиши своєму Франклінові Доджу прощального листа. Меймі, люба моя, ви мали слухність, — я справді весь цей час був багатий, лише не знав цього й сам.

ПОДОРОЖІ З КРУТІЕМ БЕЛЛЕРСОМ

На цьому скінчилась наша захоплива, але фатальна пригода з «Летючим шквалом». Ми поринали з головою в хвилі подій і знов виринали, ми розорились і знов розбагатіли, ми посварились і помирились, і тепер нам лишалося тільки проспівати славу творцеві і перегорнути нову сторінку книги життя. Не беруся твердити, що Меймі повністю повернула мені своє довір'я, та я цього й не заслуговував — адже справді замовчував куди більше, ніж справжній друг чи компаньйон. Але трималась вона бездоганно, і протягом усього тижня, проведеного зі мною подружжям, ні вона, ані Джім не турбували мене розпитами. Ми поїхали в Калістогу: ходили чутки, що там починається жвавий розпродаж земельних ділянок, і Джім, який бажав збадьоритись, заявив мені, що йому буде приємно спостерігати ділову гарячку, — так Наполеон на острові Святої Єлени розважався, читаючи воєнні праці. Його честолюбні прагнення розвіялися, з фінансовими справами покінчено, і тепер він мріє лише про садибу десь у гірській долині, про кукурудзяне поле, двох-трьох корів та спокійне очікування старості в затінку зелених лісів.

— Ось постривай, ми виберемось на природу, — сказав він, — і ти впевнишся, що я став сірим, як віконна замазка.

І два дні він справді цілком віддавався спочинку. Третього дня я спостеріг, що Джім розмовляє з видавцем місцевої газети, а потім він зізнався, що обмірковує, чи не купити йому і газету, і друкарню.

— Треба ж людині й на безділлі щось робити, — виправдовувався він. — А якщо до цієї справи взятись як належить, вона дасть долари!

Четвертого дня він кудись запропав аж до обіду, п'ятого ми поїхали на цілоденну прогулянку по місцях його майбутньої ділової діяльності, а шостого ми були зайняті оформленням купівлі. До Джіма вже повернулась уся його самовпевненість та енергія, в очах знову палав вогонь діяльності, а голос знову став гучним і владним. Сьомого дня ми офіційно оформили свої взаємини як компаньйони — інакше Джім не погоджувався брати у мене ані долара, — і ось, знову зв'язавши себе, точніше, свій гаманець з діловою кар'єрою Джіма, я повернувся самотою до Сан-Франціско, де й оселився в готелі «Палас».

Того ж вечора я запросив Нейрса пообідати зі мною. Його засмагле обличчя, його своєрідна розмова відразу оживили в моїй пам'яті дні — такі недавні й водночас майже незапам'ятні. Мені здавалося, що крізь музику оркестру й передавін виделок та ножів я чую пісню спіне-ного прибою та крики чайок на острові Мідуей. На руках наших ще не загоїлись садна, а ми сиділи в розкішній затемненій залі, їли устриць і пили заморожене шампанське.

— Згадайте меню обідів на «Норі», капітане, — сказав я, — і порівняйте, будь ласка, з теперішнім.

Він повільно обвів очима залу.

— Це наче вві сні... Навіть часом здається, що зараз відчиниться люк, Джонсон, просунувши в нього свою бичачу голову, заволає: «Вісім склянок!» — і все вмить щезне.

— Слава богу, сталось навпаки — щезло минуле, — сказав я, — все поховано, забуто. Амінь!

— Я б не казав так, містере Додд, — зауважив Нейрс. — Як по правді, я не поділяю вашої упевненості. «Летючий шквал» ще смажиться на сковороді, а кухаря, якщо не помиляюсь, звати Беллерс. Він брався був щось вивудити з мене ще того дня, коли ми прибули. Стара посудина, нещасний чоловік в адвокатському вбранні — я його відразу розпізнав за вашою оповіддю. Я дозволив йому розпитувати мене, аж поки зрозумів, куди він хилить. Він знав багато, чого ми не знаємо, — більшість того, що відоме нам, — а про решту здогадується. Незабаром комусь це так просто не минеться.

Я здивувався, що раніше мені це не спало на думку. Беллерс знав багато, він бачився з Діксоном, йому було відомо про зникнення команди, і він мусив щось запідозрити. А вже коли така людина, як він, щось запідозрить, вона неодмінно спробує здобути вигоду зі своїх підозр. І я не помилився. Наступного ранку, коли я ще тільки одягався, Беллерс прийшов до мене. З цікавості я вирішив поговорити з ним, і він, після доволі плутаного вступу, прямо запропонував мені включити його в мою спілку на паях.

— А в чому саме? — спитав я.

— Якщо ви великодушно вибачите мені трохи вульгарні зврати, я дозволю собі спитати вас: ви що, їздили на Мідуей, аби поправити своє здоров'я?

— Можливо... — відповів я.

— Будьте певні, містере Додд, я ніколи не дозволив би

собі з'явитись до вас, якби не мав на те вагомих підстав,— провадив адвокат.— Нав'язливість чужа моїй натурі, але у нас з вами, сер, одна мета, і якщо ми об'єднаємо наші зусилля, то я віддам у ваше розпорядження своє знання законів і свій чималий досвід у таких делікатних переговорах. Якщо ви не погодитесь, то знайдете в мені серйозного...— він затнувся,— і, на превеликий жаль, досить небезпечного суперника.

— Ви що, вивчили вашу промову напам'ять? — люб'язно спитав я.

— Раджу вам подумати! — в його тоні раптом зазвучала погроза, що відразу ж, проте, змінилася звичною влєсливістю.— Запевняю вас, сер, я прийшов як друг. І мені здається, ви недооцінюєте моїх відомостей. З вашого дозволу, я доведу вам, що мені відомо, яких збитків ви зазнали; мені відомо, що ви отримали з Лондона чек на солідну суму.

— І який же висновок ви з цього зробили?

— Я знаю, від кого надійшов цей чек! — вигукнув Беллерс і вмить скулився, ніби жалкуючи, що дозволив собі бовкнути зайве.

— Ну то й що?

— Ви забуваєте, що я був довіреним агентом містера Діксона,— пояснив Беллерс.— Ви знали його адресу, містере Додд. У всьому Сан-Франціско він мав справу лише з нами двома. Я гадаю, мої висновки вам ясні: ви бачите, що я з вами чесний і відвертий. Інакше я не уявляю собі стосунків з джентльменом, якому пропоную ділову угоду. Ви розумієте: я знаю багато, і навряд щоб такий розумний чоловік, як ви, не погодився, що буде куди краще, коли я узнаю все. У вас нема надії позбутися мене — надто тісно пов'язаний я з усім, що сталося. Вибачте мою відвертість, але я можу добре нашкодити вам. Як саме — це вже полишаю здогадатися вам. Навіть без особливих зусиль, містере Додд, без особливих зусиль я можу відчутно зіпсувати вам життя. Візьмімо, приміром, банкрутство містера Пінкертона... Нам з вами, сер, відомо,— і вам краще, ніж мені,— яку суму ви витратили. А чи в усі тонкощі був угаємничений містер Пінкертон? Адресу знали тільки ви, і ви її замовчували. Уявімо, що я зв'яжусь з містером Пінкертоном...

— Послухайте,— перепинив я Беллерса,— зв'яжіться з містером Пінкертоном, аж поки (якщо ви дозволите трохи вульгарний вислів) посинієте з натуги. Єдина особа, з якою прошу більше не зв'язуватись,— це я сам. Прощайте.

Беллерс не зміг приховати своєї люті, розчарування і подиву. Не маю сумніву, що в коридорі з ним стався черговий напад танцю святого Вітта.

Ця розмова справила на мене гнітюче враження: тяжко було знову чути від цього підлого шантажиста те, що я вже чув від дружини Джіма. І все ж найдужче я боявся не за себе. В поведінці боягузливого Беллерса відчувалося нахабство відчаю: здавалось, мене хотіло заколоти ріжками ягня. Така поведінка дрібного негідника вказувала на тверду рішучість, настійливу необхідність і сильні засоби. Я згадав таємничого Картью, і мені стало тяжко від думки, що цей тхір іде його слідами.

Я навів довідки, і виявилось, що Беллерса позбавили адвокатського звання за якісь нечесні, протизаконні дії. Ці відомості лише посилили мою стурбованість: з одного боку — шахрай, позбавлений грошей та можливості заробити собі на життя своїм звичним ремеслом, публічно зганыблений і, безперечно, переповнений почуттям злості на весь світ, а з другого — багата людина, вплутана в якесь таємне діло, налякана і тому змушена ховатись. Людина, що ладна була заплатити п'ятдесят тисяч доларів за розбите судно «Летючий шквал». Непомітно я перейнявся співчуттям до гнаної жертви і цілий день не міг угамуватися, все міркуючи, що саме відомо Беллерсові, про що він здогадується і як збирається нападати.

Деякі з тих питань, що мучили мене, лишаються загадкою й понині. Відповіді на інші я згодом знайшов. Звідки він вивудив ім'я Картью, як і раніше, невідомо. Можливо, від котрогось із матросів «Бурі» — врешті, від того ж базіки, якого я зустрів на сигнальній станції. А ось адресу Картью він узнав, коли я був зовсім поряд. Трапилося це так. Якось увечері, коли мені треба було згаяти час перед діловою зустріччю, я прогулювався в саду готелю, де саме грав оркестр. Від електричних ліхтарів було ясно, мов удень, і я впізнав Беллерса, що саме розмовляв віддалік з якимось джентльменом, чие обличчя видалось мені знайомим. Я не мав сумніву, що бачився з ним, і то нещодавно, однак не міг пригадати обставин нашого знайомства. Тоді я звернувся до швейцара, і той усе пояснив мені. Він сказав, що цей добродій служив на англійському військовому кораблі і в Гонолулу, де стояв корабель, отримав відпустку через хворобу. Справді, лише цивільне вбрання та хвороблива зовнішність перешкодили мені відразу впізнати лейтенанта Себрайта, що прислав колись мені запрошення на борт «Бурі».

Зустріч Себрайта й Беллерса, як небажана зустріч планет, могла віщувати лише біду, і я вирішив підійти ближче. Проте Беллерс, явно досягши мети, шмигнув у натовп, лишивши лейтенанта самого.

— Ви знаєте, з ким ви зараз розмовляли, містере Себсайт? — спитав я.

— Ні, — відповів той. — Я вперше бачив цього чоловіка. А що?

— Це досить темний тип — юрист, позбавлений адвокатського звання за протизаконні дії. Шкода, що я не попередив вас завчасу. Гадаю, ви нічого не казали йому про Картью?

Лейтенант зашарівся по самісінькі вуха.

— Як жаль! — сказав він. — Цей чоловік був дуже чемний, а мені хотілося якнайскоріше спекатись його. Він попросив лише адресу.

— І ви сказали? — вигукнув я.

— Мені справді дуже шкода, — повторив Себсайт, — але я дав йому адресу.

— Бог вам суддя! — тільки й мовив я і пішов геть.

Тепер справа дійшла до критичного моменту: Беллерс роздобув потрібну йому адресу, і я не сумнівався, що ближчим часом Картью мав побачити його. Я настільки був цього певен, що не стримався й наступного ранку пішов додому до колишнього юриста. Стара жінка мила сходи, вивіски не було.

— Адвокат Беллерс? — перепитала жінка. — Сьогодні вранці поїхав до Нью-Йорка. Зверніться до адвоката Діна, він живе в сусідньому кварталі.

Я не став турбувати адвоката Діна і повільно поплентав додому, міркуючи про все, що трапилось. Образ старої жінки, що відмиває сходи, вразив мою уяву; здавалося, вся вода і все мило міста не змогли б очистити їх — надто довго тут була контора, де рахунки оплачувались власною гідністю, кубло, де діялися найбрудніші, найпідліші шахрайства. А тепер справедливий суддя в образі дбайливої господині змів павутиння, і розжирілий павук подався на пошуки нових жертв десь-інде. Як уже я зауважив, останнім часом я непомітно для себе перейнявся симпатією до Картью, і тепер, коли ворог натрапив на його слід, це почуття ще більше зміцніло, і я почав думати, як йому допомогти. Розігрувався новий акт трагедії «Летючого шквалу». Від самого початку історія всього судна була загадкова й незвичайна, вона обіцяла якусь винятково несподівану розв'язку, і я, що заплатив таку високу

ціну за можливість ознайомитися з її першою частиною, мав усі підстави витратитися ще трохи, аби довідатись, чим вона може закінчитися. Я марнував час, іще відпочиваючи після нелегкого рейсу, сипав грішми і разом ліниво мріяв про нову подорож. І справді: чом би мені не податися вслід за Беллерсом, щоб тримати його в полі зору? Не пощастить мені розшукати його,— що ж, не біда, я буду на півдорозі до Парижа. А якщо я спроможусь настати на його слід, то вже напевне встромлю палицю в його колесо; в будь-якому разі, мене чекало багато нових відкриттів.

Отак розміркувавши, я підкорився своєму настрою і вирішив їхати й таким чином знову став учасником історії Картью і «Летючого шквалу». Того ж вечора я написав прощального листа Джімові і ще одного — докторові Еркварту, благаючи його попередити Картью. Наступного ранку пором доправив мене до вокзалу, а через десять днів я вже прогулювався по палубі судна «Місто Денвер». На цей час я встиг опам'ятатися, заспокоїтись, і вважав, що їду в Париж або Фонтенбло, аби знов узятись за опанування мистецтва, і викинув з голови Картью та Беллерса; коли ж я їй згадував про них, то тільки посміювався із власної гарячковості. Першому я нічим не міг зарадити, навіть якби захотів, а другого все одно не зміг би розшукати, навіть якби знав, що мені вдасться стримати його.

І все ж, у супереч усім цим міркуванням, виявилось, що я знову стаю учасником цієї історії. Першого ж дня я обідав за одним столом з чоловіком, якого знав у Сан-Франціско. Виявилось, що він приїхав до Нью-Йорка за два дні до мене, але «Місто Денвер» — перший пароплав, що відбув звідти в Європу з часу його приїзду. Якщо він приїхав за два дні до мене, отже, він на один день випередив Беллерса, і, ледве повечерявши, я вже сидів у каюті помічника капітана.

— Беллерс? — перепитав капітан. — Серед пасажирів першого класу такого нема. Можливо, він у другому класі? Списки пасажирів ще не готові. А втім... ви сказали «Гаррі Д. Беллерс»? Так-так, пригадую, він є на борту.

Наступного ранку я побачив Беллерса на носовій палубі: він сидів на лавці з книжкою в руці, обкутавши коліна стареньким пледом з хутра пуми. Глянути збоку — збіднілий, але цілком поважаний літній добродій. Я й далі нишком стежив за ним. Він читав; вряди-годи він уставав і милувався морем; часом перекидався словом з сусідами.

А коли спіткнулась і впала чиясь дитина, він підвів її та втішив.

Огида до Беллерса переповнювала мене: книжка, яку він, на мою думку, не читав, море, до якого, я ладен був поклястися, було йому байдуже, дитина, яку, я не мав сумніву, він волів би викинути за борт, — усе це видавалось мені аксесуарами театральної вистави. Я був певен, що Беллерс уже винюхує таємниці своїх сусідів. Я усвідомлював, що відчуваю до нього не лише відразу, а й презирство. Беллерс ні разу не поглянув у мій бік, і лише ввечері я зрозумів, що він таки помітив мене...

Я стояв, покурюючи, біля дверей машинного відділення (повітря було вже холоднувате).

Аж тут поряд зі мною хтось сказав:

— Вибачте... Містер Додд, якщо не помиляюсь?

— Це ви, Беллерс?

— Одне питаннячко, сер... Ваша присутність на цьому судні не пов'язана з нашою розмовою? — спитав він. — Ви не маєте наміру, містере Додд, переглянути ваше рішення?

— Ні, — відповів я і, помітивши, що він начебто розгублений, підкреслено ввічливо додав: — На добраніч.

Він зітхнув і відійшов.

Наступного дня Беллерс знову сидів на палубі, закутавшись у плед з хутра пуми, читав свою книжку або так само невідривно дивився в море. Поряд не було дітей, але я помітив, що він час від часу навідується до якоїсь хворої жінки. Ніщо так не розвиває підозри, як постійне стеження: досить людині, за якою ми назиремо, висякатись — і ми вже ладні звинуватити її в чорних замірах. Я скористався першою нагодою, аби пройти на ніс і розгледіти цю хвору жінку. Вона була бідна, літня й дуже негарна. Я відчув докори сумління, і мені забаглося загладити провину, якої я допустився щодо Беллерса. Помітивши, що він знову стоїть біля поруччя і милується морем, я підійшов ближче і мовив:

— Ви, либонь, дуже любите море...

— О, це моя пристрасть, містере Додд, — відповів він. — «Той водоспад мене тривожить, наче пристрасть!»... Море ніколи не набридне мені, сер. Я вперше перетинаю океан, але мені здається, що нічого прекраснішого в світі нема. — І враз мій позбавлений прав адвокат знову поринув у поезію: — «Грими, могутня хвиле, мчи й грими!»

Хоч я й пам'ятав цей уривок зі шкільної читанки, проте народився надто пізно (або надто рано), щоб полюбити

Байрона; але лункі вірші, продекламовані так щиро, вразили мене.

— То ви дуже любите поезію? — спитав я.

— Я не можу жити без цієї книжки,— відповів Беллерс.— Свого часу я мав невелику, але добре підбрану бібліотеку. На жаль, я втратив її, проте мені пощастило зберегти кілька томиків віршів, дуже гарних для декламації, й вони були моїми постійними супутниками в подорожах.

— Це один з них? — спитав я, показуючи на книжку, яку тримав Беллерс.

— Ні, сер,— відповів він, показуючи мені переклад «Страждань молодого Вертера».— Цей роман трапився мені нещодавно. Я отримав від нього справжню насолоду, хоч він і аморальний.

— Чому аморальний? — вигукнув я, обурившись, як завжди, з такого змішування мистецтва й моралі.

— Сер, ви не будете цього заперечувати, якщо він вам знайомий,— відповів Беллерс.— В ньому описується незаконна пристрасть, хоч зображена вона й досить зворушливо. Таку книжку не запропонуєш добродішній леді, і про це можна тільки пожалкувати. Не знаю, як ви сприймаєте цей твір, але, на мою думку,— я кажу про опис почуттів,— автор перевершує багатьох письменників, навіть таких славнозвісних, як Скотт, Діккенс, Теккерей або Готорн; вони зображали кохання не так піднесено й правдиво.

— Ваша думка збігається з загальноприйнятою,— сказав я.

— Та невже, сер? — вигукнув Беллерс з найщирішим подивом.— То це відома книга. А хто цей Гете?.. Тут, на титулі, ініціалів нема... Він що, відомий письменник? У нього є й інші твори?

Така була моя перша розмова з Беллерсом, потім були й інші. І в кожній виявлялися все ті самі привабливі та непривабливі риси. Його любов до літератури була глибока й щира, так само, як і вразливість, хоч вона й здавалась надмірною, навіть смішною. Я дивувався з власного наївного подиву. Я знав, що Гомер любив подрімати, що Цезар зібрав книжку анекдотів, що Шеллі робив паперові кораблики, а Водсворт носив зелені окуляри,— то як же я міг вважати, що натура Беллерса однобока, що він тільки й здатен влізати в довір'я та шпигувати? Я відчував огиду до його ремесла — тож і гадав, що маю зневажати його самого. І раптом я збагнув — він мені подобається!

Цей бідолага був дуже нервовий, дуже вразливий, боязкий, у нього була по-своєму поетична натура, він був не без здібностей, але геть позбавлений сміливості. Його зухвалість народжувалася з відчаю, на ниці вчинки його штовхало злиденне життя. Він належав до тих людей, що ладні зважитись на вбивство, аби лиш не зізнатися в крадіжці поштової марки. Я був певен, що майбутня розмова з Картью мучить його, як кошмар; мені здавалось, що коли він думає про цю зустріч, обличчя його блідне в явній млості. І все ж він не відмовлявся від свого заміру — злидні наступали йому на п'яти, голод (його давній переслідувач) тримав його за горло. Часом я сам не знав, зневажаю я його чи захоплююсь його відчайдушною готовністю вчинити зло. Образ, що виник у мене після його візиту, виявився слухним. Мене справді буднуло різками ягня. Життєве явище, яке я зараз вивчав, можна було б назвати Бунтом Вівці.

Треба сказати, що Беллерс і сам перейшов через ті злигодні, які приводили до нього клієнтів; його життя було схоже на животіння його жертв. Він народився в штаті Нью-Йорк; його батько був фермером, тоді розорився і виїхав на Захід. Адвокат і лихвар, що розорив цих бідаків, відчув урешті докори сумління: вигнавши на вулицю батька, він захотів узяти на виховання одного з п'яти синів, і йому залишили Гаррі, хлопця дуже хворобливого.

Гаррі допомагав господареві в конторі, з часом нахапався деяких знань, читав запоем, відвідував збори Християнської спілки молоді і в юності міг би стати прообразом героя якогось моралізаторського роману. Але, на біду, він закохався в дочку своєї господині. Я бачив її фотокартку — вона була висока, гарна, жвава, добре вдягнена, вульгарна, неврівноважена, груба й нерозумна і, як виявилось згодом, розбещена. Коли їй нічим було розважитись, вона загравала з хворобливим хлопцем, що завжди був під рукою.

В нудному житті нещасного юнака вона була зорею, з якої починався його день, а вночі він бачив її в снах.

Він весь віддавався роботі, бажаючи стати гідним коханої, і навіть перевершив свого благодійника в крутіській практиці. Він став старшим клерком і того ж вечора, підохочений тривалими вільностями й переповнений почуттям юнацької всеможності, запропонував коханій руку й серце. Та його лише висміяли.

Не сплигло й року, як його благодійник, відчуваючи

наближення смерті, взяв хлопця в компаньйони, і він знову запропонував своїй красуні руку й серце і цього разу дістав згоду.

Через два роки його дружина втекла від нього з джигуном-комівояжером, лишивши чоловікові свої численні борги. Либонь, саме ті борги, а не чари комівояжера спонукали її покинути чоловіка. Крім того, обов'язки дружини обтяжували її, Беллерс добряче обрид їй, розрив був неминучий, і комівояжер навернувся саме вчасно, як зручний кабриолет.

Беллерс не витримав такого удару. Його компаньйон на той час уже помер, і він мусив вести справи самотійно, але можливостей для цього не було. Борги дружини поглинули весь його капітал, він збанкрутував і відтоді перебирався з міста в місто, беручись за чимраз сумнівніші справи. До речі мовити, його навчителем був лихвар-адвокат з провінційного містечка, і він звик вважати вдалою будь-яку темну операцію, не розкрити органами правосуддя. Не дивно, що тепер доля бідаря гнала його світом, що вир великих міст засмоктував його остаточно.

— Ви щось знаєте про дальшу долю вашої дружини? — спитав я.

Беллерс помітно збентежився.

— Боюсь, ви будете лихої думки про мене, — відказав він.

— Ви знову зійшлися?

— Ні, сер. Я все ж трохи поважаю себе. Та й вона цього не бажала б. Вона не любить мене, вона, здається, відчуває до мене глибоку неприязнь, хоч я завжди намагався бути добрим чоловіком.

— Однак ви підтримуйте з нею взаємини?

— Судіть самі, містере Додд. У нашому світі жити нелегко, я це знаю з власного досвіду — дуже тяжко жити. Наскільки ж важче доводиться жінкам! Та ще жінці з такою долею — нехай навіть вона сама винна в своїй долі.

— Значить, ви надсилаєте їй гроші? — здогадався я.

— Не можу заперечити. Саме так, — кивнув він головою. — Це камінь на моїй шиї. Але я гадаю, вона вдячна мені. Ось, судіть самі.

Беллерс добув листа, написаного недбало й малограмотно, але на дуже гарному, рожевому папері з монограмою. Лист видався мені досить нерозумним і, якщо не рахувати кількох явно підслесливих фраз, безсердечним та корисливим. Дружина писала, що вона довго хворіла

(чому я не повірив), заявляла, що всі надіслані гроші довелося заплатити лікареві (замість «лікареві» я подумки поставив слова «кравчині» та «виноторговцеві»), і благала допомоги (яку я щиро побажав їй не отримати).

— Либонь, вона вдячна мені? — спитав Беллерс, коли я повернув йому листа.

— Здається, так, — відповів я. — А ви зобов'язані допомагати їй?

— Ні, сер, що ви! Я розлучився з нею. У таких питаннях я дуже педантичний, я розлучився з нею негайно ж.

— І який спосіб життя веде вона тепер?

— Не буду вводити вас в оману, містере Додд, — я цього не знаю і не бажаю знати. Так, гадаю, достойніше. Мене досить суворо засуджували, — закінчив він, зітхнувши.

Отже, в мене зав'язалося недоречне приятельство з людиною, чиїм планам я замірявся був перешкодити. Жаль до нещасного, його шанобливе схиляння переді мною, те щире задоволення, яке давало йому моє товариство, — все це спутало мені руки й ноги. Чесність велить мені зізнатись, що певну роль зіграв і мій власний, не завжди доречний інтерес до всіх таємниць життя й людського характеру. Врешті ми щодня цілі години бували разом, і носова палуба стала для мене такою ж звичною, як і палуба першого класу. Проте я ні на мить не забував, що Беллерс — підлий шахрай і саме збирається закрутити брудну аферу. І на початку я запевняв себе, що наше знайомство — це спритний засіб, який допоможе Картью. Я запевняв себе, що не такий уже я дурень, аби навіть тепер довіритися своїм почуттям. Ці обставини дозволили мені певною мірою виявити дві найголовніші свої якості — безпорадність і підсвідому схильність до зволікання; внаслідок цього я вдався до таких безглузвих учинків, що я й тепер червонію, згадуючи їх.

До Ліверпуля ми припливли вдень, коли рясний дощ заливав вулиці міста. Я не мав якихось певних планів, але не хотів випустити з-під нагляду свого негідника — і я поїхав у той самий готель, що й він, пообідав із ним, пішов з ним гуляти мокрими вулицями, а потім разом із ним сидів у дешевому театрі, втішаючись старезною п'єсою «Колишній каторжанин». Беллерс був у театрі чи не вперше в житті, бо вважав його гріховною розвагою, і його наївні та пишномовні зауваження, недоречне цитування й простеньке схиляння перед характером головного героя дали мені справжню насолоду. Оповідуючи про все це так детально, я, либонь, перебільшую ці приємності,

аби хоч трохи виправдатись. А в виправданнях я маю потребу, бо за цілий день я так і не поговорив із Беллерсом про Картью, хоч не забув домовитись про те, що наступного дня ми поїдемо в Честер. У Честері ми оглянули собор, пройшлися старовинними міськими мурами, поговорили про Шекспіра та скляний посуд — і домовились на завтра податися ще кудись. Я забув (і радий цьому), скільки часу тривала наша поїздка. В усякому разі, ми побували в Стратфорді, Ковентрі, Уоріку, Глостері, Брістолі, Баті, Уельсі. Скрізь ми вели розмови про історичні події, пов'язані з цими місцями, я робив замальовки в альбомі, а мій Крутій декламував вірші та записував цікаві епітафії. Хто міг засумніватися, що ми звичайні американці, які подорожують з метою самоосвіти? Хто здогадався б, що один із нас — шантажист, який нетерпеливо підбирається до своєї жертви, а другий — безпомічний детектив-аматор, що очікує розвитку подій? Мабуть, зайве вказувати, що я все ще не знаходив способу захистити Картью і далі марно очікував такої нагоди. Проте так нічого й не трапилось, коли не врахувати двох незначних подій, які нічого не змінили в моїй оцінці Беллерса. Перша сталася в Глостері, куди ми приїхали в неділю. Я запропонував Беллерсові піти до собору послухати службу, але, на мій подив, виявилось, що він належить до якоїсь секти, і, лишивши мене, він подався безлюдною вуличкою шукати молільню своєї братії. Коли ми зустрілися за обідом, я почав піддражнювати Беллерса, і він розлютився.

— Ви можете не приховувати своєї думки, містере Додд,— сказав він різко.— Якщо не помиляюся, ви оцінюєте мою поведінку не дуже прихильно: ви маєте мене за лицеміра.

Цей несподіваний випад трохи спантеличив мене.

— Вам відомо, щб я думаю про ваше ремесло,— відповів я розгублено.

— Пробачте, що я так допитуюся,— провадив він.— Якщо ви вважаєте, що я живу негідно, то, по-вашому, я не повинен турбуватися спасінням своєї душі? Раз ви вважаєте, що я хибую в одному, то ви, певно, хотіли, щб я хибував у всьому... А ви ж знаєте, сер, що церква — прихисток для грішника.

— То ви просили божого благословення для вашого нинішнього діла? — глузливо спитав я.

Він хворобливо засмикався, його обличчя скривилося, очі спалахнули гнівом.

— Я скажу вам, за кого молився! — вигукнув він. — Я молився за нещасливого чоловіка та за нещасну жінку, якій він намагається допомогти!

Зізнаюсь — відповісти на це я не спромігся.

Друга з цих подій сталася в Брістолі, де я раптом загубив Беллєрса на кілька годин. Коли він нарешті з'явився, спина в нього була біла від вапна, і він ледве повертав язиком. Мені стало жаль його. На долю цього слабосилого чоловіка випало чимало випробувань — сімейні чвари, нервова хвороба, непоказна зовнішність, безгрошів'я і розтлінна влада алкоголю.

Не заперечую: наша тривала сумісна подорож пояснювалась взаємною боягузливістю. Супротивник боявся загубити супротивника. Кожен боявся сказати зайве або не знав, що сказати. Коли не рахувати всіх запальних натяків у Глостері, ми ніколи не торкалися питання, яке цікавило нас більш за все. В розмовах ми жодного разу не згадали Картью, Столбрідж-ле-Картью, Столбрідж-Мінстер (ця станція, як ми довідалися — кожен окремо, — була найближче до маєтку Картью) і навіть назву графства Дорсетшир. Та все ж ми поступово, манівцями, мов на судні, що ловить перемінні вітри, наближались широкими просторами Англії до місця нашого призначення і врешті не зчулись, як вийшли з останнього вагона місцевого поїзда на безлюдну платформу Столбрідж-Мінстера.

Це було старовинне, тісно забудоване містечко, де вкриті черепицею будиночки, схожі на іграшкові, та обгороджені мурами садочки здавалися ще меншими в тіні величезного собору. Навіть з головної вулиці, що поділяла містечко навпіл, можна було бачити поля й гаї, що розляглися довкола, а крізь кожний в'їзд містечко заливали потоки зелених трав. Бджоли та птаство здавалися головними жителями: в кожному садочку стояли ряди вуликів, на карнизах кожного будинку тісно ліпились ластів'яні гнізда, а над шпилем собору ширяли зграї птахів. Містечко було засноване ще римлянами, і я, стоячи біля низенького віконця готелю, анітрохи не здивувався б, якби раптом уздрів на вулиці центуріона, що крокує на чолі колони стомлених легіонерів. Одне слово, це було містечко з тих, які Англія зберігає ніби умисне для того, щоб їх могли оглядати, милуючись, гульцями з Америки; вони приходять сюди завдяки якомусь дивному, майже собачому інстинкту і, висловивши захоплення, так само радісно покидають його.

Але в мене був зовсім інший настрій. Я змарнував кіль-

ка тижнів і нічого не домігся; час вирішального бою насувався невблаганно, а я ще не мав ні плану, ані спільників; я з головою поринув у роль непрошеного захисника та вивідача-аматора і тепер сіяв гроші на вітер та пожинав ганьбу. І весь час я перекопував себе, що мені треба, кінець кінцем, поговорити з Беллерсом, що мені вже давно варто порушити цю ганебну мовчанку і що принаймні зараз неможливо з цим зволікати. Мені варто було поговорити з ним, коли він перший запропонував поїхати до Солбрідж-Мінстера, мені варто було поговорити з ним у поїзді, мені, врешті, варто було поговорити з ним отут, на сходах готелю, як тільки візник поїхав...

І враз я повернувся до Беллерса. Він зблід, а в мене слова завмерли на устах, і я раптом запропонував сходити оглянути собор.

Поки ми ходили по собору, почався дощ, схожий на тропічну зливу. Небесне склепіння вергало громами та спалахувало блискавками, а усіх ринв безупинно хлюпотали потоки; ми брели до готелю по воді і промокли до рубця. Потім ми довго сушили одяг, прислухаючись до одноманітного шуму дощу. Протягом двох годин ми говорили на найрізноманітніші теми, аби лиш не мовчати; протягом двох годин я наподегливо вмовляв себе виконати свій обов'язок — і відкладав... Щоб якимось підбадьорити себе, я замовив за обідом шипучого вина. Воно виявилось паскудним, і я тільки пригубив його, але Беллерс, який міг пити все підряд, із задоволенням вихилив усю пляшку. Безперечно, вино вплинуло на нього; безперечно, він помітив моє тривале збентеження; безперечно, він усвідомлював, що наближається криза і що того вечора, коли я не стану його спільником, я відверто оголошу його своїм супротивником. Та хай там як, а він утік від мене. Це сталося так: коли ми пообідали, я твердо вирішив, що далі зволікати не можна, що нема вже жодного виправданя моїй нерішучості, — і я піднявся до себе в номер по тютюн, гадаючи, що він заспокоїть мене, а коли повернувся, Беллерса вже не було. Офіціант сказав, що той вийшов з готелю.

Дощ хлющив як із відра, на вулиці не було нікого. Ніч була тепла, безвітряна, в темряві блимали ліхтарі, віддзеркалюючись у калюжах разом з освітленими вікнами. З шинку навпроти чулися звуки арфи й скорботний голос наспівував популярні матроські пісеньки про нічні вахти й прощання з рідним портом. Куди ж міг подітися мій Крутій? Найімовірніше, він подався в цей ліричний

шинок — інших розваг тут не було. Того дощового вечора в Столбрідж-Мінстері було не веселіше, ніж у овечій кошарі.

Подумки я знову переглянув усі пункти, всі аргументи й докази майбутньої розмови (під час нашої поїздки я робив це не раз, як тільки залишався наодинці), і знову вони здалися мені непереконаливими. Пригнічений, я почав роззиратися по кав'ярні, в якій сидів, довго розглядав похмурі меццо-тинго, що висіли на стінах, потім почав гортати залізничний довідник, а дізнавшись, яким поїздом можна поїхати із Столбріджа та за скільки часу можна дістатись до Парижа, я байдуже відклав його. Ілюстрований альбом-реклама місцевих готелів ввійнув на мене невимовним смутком, а коли я взяв до рук місцеву газету, то мало не розпустив сльози. Нарешті я розгорнув якийсь розважальний журнал і гортав його, вже не думаючи ні про що, протягом півгодини.

І раптом мене охопила нова тривога. А що, як Беллерс накивав п'ятами? Що, як він саме тепер їде дорогою до Столбрідж-ле-Картью? А можливо, він уже приїхав туди і саме цієї миті ставить зблідлому господареві вимоги впереміш із погрозами? Запальна людина, мабуть, кинулася б за ним у погоню, та хоч який я є — мене запальним не назвеш. Я відразу знайшов три поважні причини, що стримали мене. По-перше, я не був певен, що Беллерс утік. По-друге, мене зовсім не приваблювала тривала поїздка нічними дорогами, та ще й під таким дощем. По-третє, я не міг собі уявити ні того, як утраплю до Картью, ані того щб йому скажу. «Одне слово, — мовив я сам до себе, — безглуздіше становище годі й придумати. Ти взявся не за свою справу. В Сан-Франціско ти був би при ділі, в Парижі ти був би щасливіший, а коли вже, божою немилістю, ти опинився в Столбрідж-Мінстері, то лягай, друже, спати — це найрозумніше з усього».

Коли я піднімався в номер, мені раптом саянула думка, що я давно вже міг би вжити якихось заходів і що тепер уже пізно: я міг би послати Картью листа, виклавши всі подробиці, описавши Беллерса, давши йому можливість або захищатися самостійно, або ж утекти, поки не пізно. Це був останній удар по моєму самолюбству, і я кинувся на ліжку, безжально картаючи самого себе.

Не знаю, котра була година, коли мене розбудив Беллерс, який увійшов до мене зі свічкою в руці. Він, мабуть, добряче хильнув, бо з голови до ніг був у грязюці, але здався зовсім тверезим, і легко було помітити, що він

ледве стримує хвилювання. Він весь тремтів, і поки ми розмовляли, по його обличчю раз у раз котилися сльози.

— Я благаю вибачити мене, сер, за цей пізній візит,— сказав Беллерс.— Я не виправдовуюсь. Мені нема виправдання. Я сам винен і покараний за це. Я прийшов до вас благати хоч якоїсь допомоги, інакше, боюсь, я збожеволю.

— Та що трапилося? — спитав я здивовано.

— Мене пограбували. Але я не виправдовуюсь. Я винен сам і справедливо покараний.

— О господи! Та хто ж міг пограбувати вас у такому містечку?

— Не знаю,— відповів Беллерс.— Навіть не уявляю. Я лежав у рівчаку безтямний. Це ганебне признання, сер. Можу виправдатись хіба тим, що ви самі завдяки своїй щирості якоюсь мірою стали причиною моєї ганьби. Я не звик до вишуканих вин.

— А які у вас були гроші? — спитав я.— Можливо, пощастить їх простежити.

— То були англійські соверени. В Нью-Йорку я обміняв на них свої долари, дуже вигідно обміняв,— відповів Беллерс і раптом зойкнув: — О боже, скільки я мусив гнути горба, аби зібрати їх!

— Так, золоті соверени не простежиш,— сказав я.— Треба, звісно, звернутися до поліції, але справа майже безнадійна.

— Так,— сказав Беллерс,— уся моя надія лише на вас, містере Додд. Гадаю, ви погодилися б дати мені позичку, мінімальну позичку, на дуже вигідних для вас умовах, але я волю за краще благати вашу людяність. Ми з вами зійшлися за незвичних обставин, тепер ви мене знаєте, ми вже... я хочу сказати, що ми майже друзі! Спонукований щирою симпатією, я відкрив вам своє серце, а це зі мною трапляється нечасто. І я гадаю... я вірю... я певен, що ви слухаєте мене співчутливо. Ваша доброта і привела мене до вас так непросто пізно. Поставте себе на моє місце: як я можу спати... як я взагалі можу думати про сон, коли душу мою ятрить сумління та розпач? Але ж зі мною друг — так я насмілюся думати про вас, і я підсвідомо кинувся до вас, як потопельник хапається за соломинку. О, я не перебільшую, навпаки, мені бракує слів, аби вповісти все, що я відчуваю. І подумайте лишень, сер, як легко вам повернути мені надію, а можливо, й здоровий розум. Невелика позичка, яку я поверну вам із найщирішою вдячністю! П'ятсот дола-

рів цілком мені вистачить,— Беллерс утупився в мене вогнистими очима.— Влаштує й чотириста доларів. Врешті, містере Додд, я обійшовся б і двома сотнями.

— А потім ви розрахуетесь зі мною грошима Картью? Дуже вдячний. А тепер послухайте, що я скажу. Я згоден відпровадити вас на пароплав, заплатити за ваш проїзд до Сан-Франціско і вручити помічникові капітана п'ятдесят доларів, щоб він віддав їх вам у Нью-Йорку.

Беллерс слухав мене, як зачарований, обличчя його було напружене й хитре. Я міг несхибно прочитати на цьому обличчі прагнення будь-що обдурити мене.

— Що мені робити у Фріско? — спитав він.— Я вже не адвокат, а більше я нічого не вмю. Я не можу копати землю, я не можу жебрачити...— Він зробив паузу, як суддя перед вирішальним аргументом.— А вам же відомо, що я не один, мені треба думати й про інших!

— Я напишу Пінкертонові,— відповів я.— Він, мабуть, зможе підшукати вам якусь роботу, а поки що, протягом трьох місяців від дня вашого прибуття, він щомісяця першого й п'ятнадцятого числа виплачуватиме вам особисто двадцять п'ять доларів.

— Містере Додд, я не можу повірити, що ви не жартуєте! Невже ви нездатні оцінити обставини? Адже йдеться про тутешніх магнатів! Сьогодні в шинку я чув розмови про них. Саме лише їхнє нерухоме майно оцінюється в кілька мільйонів доларів, їхній дім славиться на весь окіл. А ви хочете підкупити мене якимись мізерними сотнями!

— Я не хочу вас підкупити, містере Беллерс, цю суму я вам жертвую,— заперечив я.— Я не збираюся сприяти вашим підступним замірам, але й не хочу, щоб ви померли з голоду.

— То дайте мені сто доларів, і на тому кінець! — вигукнув Беллерс.

— Я все сказав, погоджуйтесь, або нам ні про що розмовляти,— наполягав я.

— Стережіться! — вигукнув Беллерс.— Це ж дурість! Ні за що, ні про що ви наживете ворога! Попереджаю вас: ви нічого не доб'єтесь! — Він ураз знову змінив тон: — Сімдесят доларів... Лише сімдесят, містере Додд! Будьте ж милостиві, не віднімайте у мене останньої надії! Адже у вас добре серце! Згадайте, в якому я становищі, подумайте про мою нещасну дружину!

— Ви самі мали б подумати про неї раніше,— відповів я.— Я сказав усе, і мені хочеться спати.

— Це ваше останнє слово, сер? Подумайте, благаю вас! Зважте все: мої нещастя, небезпеку, що загрожує вам. Стережіться... Пожалійте мене... Зважте все якнайкраще, перше ніж дасте мені остаточну відповідь! — І Беллерс напівблагальним-напівзагрозливим жестом простяг до мене руки.

— Це моє останнє слово, — сказав я.

Раптом його обличчя жакливо змінилося. Його охопила нестримна лють, підсилена сп'янінням. Губи його скривились, він замахав руками і заговорив, уже не стримуючи шалу, весь тіпаючись у нападі хвороби святого Вітта:

— Либонь, ви дозволите мені сказати все, що я про вас думаю, — почав він, аж захлинаючись з люті. — Коли я прилучусь до сонму святих, ви будете в пеклі багати краплину води, і я не зжалюсь над вами. Ваше останнє слово! То знайте ж: ви шпигун! Ви продажна людина! Ви самовдоволений лицемір!.. Я гребую вами, я вас зневажаю! Я чхати хотів на вас! Я розправлюся з ним, я поквитаюсь і з вами. Я чую кров, і я піду по сліду! На колінах поповзу, з голоду помру, але зацькую вас, зацькую, зацькую! Якби я мав силу, я вирвав би ваше серце, зараз, тут же, вирвав би, вирвав! Будьте прокляті! Ви гадаєте, я німечний? Я покусаю вас, загризу, замучу, зганьблю вас...

Аж тут до мого номера ввійшли в домашніх халатах власник готелю та обслуга, і я передав Беллерса в їхні руки.

— Відведіть його в номер, — сказав я, — він просто п'яний.

Я не сказав їм правди. Хвилину тому я зробив ще одне відкриття, що стосувалось містера Беллерса, чію вдачу я так тривало вивчав: я зрозумів, що він божевільний.

РОЗДІЛ XX

СТОЛБРІДЖ-ЛЕ-КАРТЬЮ

Коли я прокинувся, виявилось, що мій Крутій зник, не заплативши за готель. Мені не треба було гадати, куди він подався, я знав це добре. Не було ради — я мусив їхати за ним; тож я взяв візника й о десятій годині ранку виїхав до Столбрідж-ле-Картью.

Дорога йшла долиною річки, а потім почала підніматись на крейдяний кряж, де паслися отари овець, а в не-

бі співали жайворонки. Це був приємний, але безлюдний краєвид, я спокійно оглянув його, а потім мої думки повернулись до вчорашньої бурхливої розмови. Тепер переді мною виникав зовсім інший образ людини, яку я подався наздоганяти. Я дуже добре уявляв, як Беллерс невтримно рветься до своєї небезпечної мети, і ні страх, ні розумні слова не примусять його звернути з того шляху чи відступити хоча б на крок. Раніше він уявлявся мені тхором, а тепер я бачив у ньому скаженого собаку. Тепер він не стане підкрадатись до жертви, а кинеться на неї несамовито. Кинеться з гавкотом і отруйною слиною на губах. І якщо на його шляху постане навіть Великий китайський мур, він кинеться на нього і рватиме його пазурами.

Дорога круто збігала в долину річки Стол, і ми поїхали між обгороджених полів, у затінку густих дерев, що росли пообіч. Візник сказав мені, що ми вже їдемо маєтком Картью. Незабаром ліворуч між дерев забілів зубчастий мур, а потім я угледів і сам палац. Він стояв у видолинку, серед густого парку — і я здивовано і навіть з нехиттю побачив непролазні зарості лаврів та рододендронів, над якими здіймалися височезні дерева. Хоч палац стояв у низині, а довкола нього височіли дерева, будова була монументальна, як собор. Коли ми об'їжджали огорожу, я помітив за палацом численні служби та ферму — ціле містечко. Ліворуч було невелике декоративне озерце, де плавали лебеді. Праворуч був чималий квітник, закладений на старовинний лад, — він сяяв кольорами, як вітраж. На фасаді будинку я нарахував понад шість десятків вікон; він завершувався строгим фронтоном, а вздовж першого поверху тяглася тераса. Широка алея, вимощена гравієм та дерном, вела до пишних парадних дверей; пообіч тяглися по три алейки для прогулянок. Не можна було без цікавості оглядати цей маєток, створений зусиллями багатьох поколінь, маєток, що поглинув не одну тонну золотих карбованих монет і тепер утримувався цілим загonom запопадливих слуг. Але про них можна було здогадатись лише з довершених наслідків їхньої роботи. Весь чималий маєток був так старанно розпланований та доглянутий, наче малесенький палисадник якого-небудь міського квітникаря-любителя; проте я ніде не помічав припізнілого садівника, не чув жодного відгомону праці. Тишу порушували тільки дзвінкий пташиний щебет та ліниве мукання корів, і навіть кілька хатин хутірця, що тулились до воріт, здавалося, поштиво

затаїли подих, немов гурт дітлахів, що раптом потрапив до приймальні короля.

«Герб Картью», невеличкий, дуже затишний готельчик, видався мені часткою й аванпостом маєтку. Стіни були прикрашені гравюрами — портретами предків роду Картью; на мене дивились Філдінг Картью — перший суддя міста Лондона; генерал-майор Джон Картью в мундирі — він командував якоюсь воєнною операцією; високоповажний Бейлі Картью, член парламенту від Столбріджа, — він стояв біля столу і держав у руці якийсь папір; Сінглтон Картью, есквайр, зображений на тлі череди корів (безперечно, за бажанням його орендарів, що піднесли панові цей мистецький твір); превелебний архідиякон Картью, доктор богослів'я, доктор цивільного і канонічного права, магістр мистецтв, що з кумедною церемонійністю гладив по голівці маленького хлопчика. Якщо пам'ять не зраджує мене, в цьому поштивому закладі інших картин не було.

Я не здивувався, довідавшись, що господар заїзду свого часу був у замку дворецьким, а господиня — покоївкою міледі і що буфет дає їм, колишнім слугам, приробіток.

Влада, яку родина Картью мала в їх великій окрузі, справила на мене, американця, гнітюче враження, та коли, перечитавши підписи під гравюрами, я зрозумів, що історія цього роду досить скромна, до моєї неприязні додалося ще й здивування. «Карний суддя» — посада, звісно, поважна, але я подумав, що за стільки поколінь хтось із Картью міг би таки посісти й вище місце. На військовій службі вони не дослужились вище генерал-майора, священник захирів непомітним архідияконом, і хоча високоповажний Бейлі, можливо, проник в Таємну раду, було невідомо, що він здійснив там корисного. Такі широкі можливості, такий тривалий час — і такі скромні досягнення!

Я прийшов до висновку, що цей рід не відзначається особливими здібностями.

Незабаром я зрозумів, що заїхати в сільце і не завітати в сам замок означало б виказати неповагу його мешканцям. Кожен прибулець зобов'язаний був погодувати лебедів, оглянути павичів та картини Рафаеля (бо ці пересічні люди володіли, однак, двома оригіналами Рафаеля), ризикуючи життям, познайомитися зі славнозвісною породою рогатої худоби — «картью-чілінгем» — і засвідчити високу пошану батькові (ще живому) славно-

звісної Донібрістл, яка виграла скачки трирічних кобил у Епсомі.

Мені вистачило глузду, щоб підтримати звичай, щоб не дратувати нікого, а крім того, я почув дві новини, які змінили мою байдужість на палке бажання оглянути масток. По-перше, виявилося, що містер Норріс «відбув у подорож», а по-друге, я дізнався, що незадовго до мого прибуття якийсь відвідувач уже оглядав визначні місця мастку Картью. Здогадуючись, хто це був, я вирішив розвідати, що він робив і що бачив. Випадок мені сприяв — мною опікувався той самий помічник садівника, котрий водив мастком мого попередника.

— Так, сер, — підтвердив він, — це справді був американець. Не вельми важний пан, але дуже звичливий.

Увічливість його справді була неабиякою: гість захоплювався «картью-чілінгемами», щиро дивувався з усього, що бачив, і ледь не впав ниць, як у храмі, уздрівши в стійлі батька славнозвісної Донібрістл.

— Він сказав мені, сер, — провадив потішений помічник садівника, — що йому часто доводилось читати про англійські замки, але досі він іще жодного не бачив на власні очі. Коли він вийшов на головну алею, йому перехопило дух. «Воістину князівські володіння!» — вигукнув він. Та воно й зрозуміло, чому наш масток зацікавив цього пана, — адже, як видно, містер Картью був вельми ласкавий до нього в Штатах. А він, видно, людина вдячна, а ще він дуже любить квіти.

Я вислухав цю розповідь у подиві. Сумніву не було — мова йшла про мого Крутія. А всього кілька годин тому мені здавалося, що він звичайнісінький божевільний, на якого варто накинути гамівну сорочку! Він залишився без цента в чужій країні, він нічого не їв з учорашнього дня, відсутність Норріса мала б укинути його в розпач, — і раптом я чую, що він при повному розумі та здорових почуттях ходив мастком, захоплюючись краєвидами, нюхаючи квіти й невимушено вітійствуєючи! Сила його вдачі вразила й нажахала мене...

— Дивне діло, — сказав я своєму гідові. — Я сам мав приємність познайомитися з містером Картью, і, наскільки мені відомо, в Англії тепер нема жодного з його друзів-американців. Хто ж це міг бути?.. Та невже... Ні, це неможливо! У нього не вистачило б нахабства. Скажіть, а його прізвище не Беллерс?

— Я не чув його прізвища, сер. А ви знаєте про нього щось негарне? — спитав помічник садівника.

— Ну як вам сказати... — відповів я. — В усякому випадку, він не та людина, яку містер Картью бажав би мати гостем, особливо коли він сам відсутній.

— О боже мій! А він же так чемно розмовляв. Я ще подумав, що він, либонь, шкільний учитель. Можливо, сер, ви будете ласкаві поговорити ще й з містером Денменом? Адже я відвів його до містера Денмена, коли він оглянув масток. Містер Денмен — наш дворецький, сер.

Пропозиція мене втішила, бо ще й давала можливість вчасно і без шкоди для моєї гідності покинути товариство «картью-чілінгемів». Ми попрямували просто через зарості та зелений крокетний майданчик до господарських приміщень замку.

Довкола майданчика височів тисовий живопліт, в якому була прорізана арка. Коли ми проминали її, мій провідник притримав мене.

— Вельможна леді Енн Картью, — врочисто прошепотів він.

Поглянувши через його плече, я уздрів стару даму, що, спираючись на палицю, досить жваво шкутильгала садовою доріжкою. Замолоду вона, мабуть, була незрівнянною красунею, і навіть кульгавість не порушувала враження рідкісної, майже грізної гідності, якою віяло від неї. В кожній рисі її обличчя таїлась печаль, а очі, спрямовані просто вперед, здавалось, уже вбачали прийдешні нещастя.

— Вона дуже засмучена, — сказав я, коли дама зникла за поворотом і ми пішли далі.

— Вона дуже сумує, сер, — відповів помічник садівника. — Містер Картью... тобто старий господар... помер, усього лиш рік тому; лорд Тіллібоді, брат її вельможності, вмер через два місяці, а потім трапилась ота біда з молодим паном. Загинув на полюванні, сер. А він був улюбленцем її вельможності. Містера Норріса вона ніколи так не любила.

— Так-так, я знаю, — погодився я, спритно, як мені здавалося, викликаючи співрозмовника на дальшу оповідь і водночас створюючи враження, що я близький друг родини. — Це дуже сумно, так-так... А ця переміна — повернення нещасного Картью і все інше — не поправила становища?

— Аж ніяк, сер! — відповів помічник садівника. — Нам здається, стало ще гірше.

— Дуже, дуже сумно! — повторив я.

— Коли містер Норріс приїхав, вона дуже зраділа, — провадив мій співрозмовник, — і ми були такі раді, адже ми всі як один любимо його, сер. Та дуже швидко все скінчилося. Того ж вечора була у них розмова, й вони знову посварились. Її вельможність сприйняла все дуже болісно, і між ними стало ще гірше, ніж було, а наступного ранку містер Норріс знову подався подорожувати. «Денмене, — сказав він містерові Денмену, — Денмене, я сюди ніколи не повернусь», — і потис йому руку. Звісно, чужій людині я ніколи цього не розповів би, сер, — додав мій співрозмовник, раптом налякавшись, що бовкнув зайве.

І справді, я довідався від нього багато чого — навіть такого, чого не сподівався. Того буремного вечора, коли повернувся додому, Картью розповів про те, що з ним трапилось, і тепер стару леді мучило не лише горе: серед картин, що поставали перед її внутрішнім зором, коли вона йшла стежкою повз мене, була й картина острова Мідусей та брига «Летючий шквал».

Містер Денмен, дворецький, збентежено вислухавши мене, сказав, що Беллерс уже покинув маєток.

— Уже? — вигукнув я. — То навіщо ж він приїздив? В усякому разі, не для того, щоб оглянути замок!

— Не розумію, що інше могло привести його сюди, — відповів дворецький.

— Будьте певні, він завітав не просто так, — сказав я, — і він, мабуть, дістав те, що хотів. До речі, а де тепер містер Картью? Дуже шкода, що я не застав його вдома.

— Він подорожує, сер, — сухо відповів дворецький.

— Браво! — вигукнув я. — Адже я поставив вам пастку, містере Денмен, і тепер бачу, що ви нічого не сказали цьому нахабному гостеві.

— Звісно, сер, — відповів дворецький.

Я теж потиснув йому руку — як і містер Норріс, — однак без особливої радості: адже мені так і не пощастило вивідати адресу, а раз Беллерс покинув маєток, то він адресу вивідав, інакше я застав би його тут, у товаристві містера Денмена.

Я зміг уникнути оглядин полів та худоби, але оглянути замок мені все-таки довелося. Жінка із срібним волоссям і сріблястим голоском, без упину виливаючи потік непотрібних мені відомостей, довго водила мене по картинній галереї, концертній залі, парадній їдальні, просторій вітальні, індійській залі, театру і взагалі по всіх без винятку (як мені здалося) закутках величезного зам-

ку. Єдина кімната виявилась недоступною для мене — та, куди зникла пані Енн. Я спинився на мить біля цієї кімнати і подумки всміхнувся: тільки тонкі двері відділяли мене від тасмниці «Летючого шквалу».

Весь час, поки я ходив по просторому замку, я думав про Беллерса. Я не мав сумніву, що він роздобув адресу, але я був певен, що прямі розпити йому не допомогли. Отже, йому прислужилася якась хитрість або щаслива випадковість. І якщо мені не допоможе така сама випадковість чи така сама хитрість, я нічого не зможу вдіяти; тхір вистежить свою здобич, величезні дуби впадуть під ударами сокир, полотна Рафаеля підуть з молотка, в замку оселиться якийсь біржовий маклер-скоробогатко, і від слави роду, відомого колись не лише в окрузі, залишаться самі спогади. Дивно, що такі важливі справи, такий давній замок і такий вельможний, хоч і млявий рід були під загрозою, яку могли відвести лише кмітливість, обачність та хитрість колишнього студента з Латинського кварталу! Я мав будь-що роздобути адресу, як це зробив Беллерс. «Випадковість або хитрість, хитрість або випадковість», — сказав я собі, повертаючись великою алеєю до готелю, інколи озираючись на червоний цегляний фасад та вікна замку, що блищали під сонцем. Але як підкорити собі випадковість? Яку придумати хитрість?

Отак міркуючи, підійшов я до дверей готелю; згідно зі звичкою підтримувати з усіма приязні стосунки, я негайно прогнав з обличчя задуму і, як єдиний пожилець, чемно згодився пообідати з сім'єю господаря в їдальні. Я сів за стіл з містером Хіггсом, колишнім дворецьким, місіс Хіггс, колишньою покоївкою та міс Агнес Хіггс, їхньою патлатою малою донечкою, на яку я зовсім не покладав надій (але, як показали дальші події, помилявся). Розмова крутилася довкола замку та його господарів. Ми вже призволилися до ростбіфа, йоркшірського пудинга, пирога з повидлом та сиру-chederu, але цієї теми все ще не вичерпали. Я довідався про подробиці з життя чотирьох поколінь Картью, але жодна не зацікавила мене. І лише коли містер Генрі вже загинув на полюванні, коли ми поховали його в супроводі мало не всіх жителів овіяного скорботою графства, мені врешті пощастило вивести на сцену мого душевного друга — містера Норріса.

Почувши це ім'я, колишній дворецький заговорив дипломатичним тоном, а колишня покоївка — ніжним. Містер Норріс Картью у цій не вельми діяльній династії був,

либонь, єдиним чоловіком, який чинив щось варте згадки. Але всі його вчинки, на жаль, кінчалися жалюгідно, викликаючи тільки скруту в родичів. На щастя, він був видитим портретом високоповажного Бейлі, одного зі світочів цієї недіяльної родини, і тому мало не з коліски йому пророчили блискучу кар'єру. Та ледве Норріс вийшов з пелюшок, як виявилось, що він не гідний імені Картью, бо він виказав смак до примітивних утіх та простецького товариства: йому ще не було й одинадцяти років, коли він разом із хлопчиною-конюхом ходив дроти пташині яйця, а коли йому виповнилось дванадцять, то, не турбуючись про гідність власного роду, він почав пішки, з рюкзаком за плечима, подорожувати околицями, замальовуючи краєвиди та не гребуючи товариством завідників придорожніх заїздів. Мені сказали, що він начисто позбавлений гордості, що він ладен сісти за стіл з будьким (це було мовлено таким тоном, що давало мені зрозуміти: своє знайомство з містером Норрісом я завдячую саме цій його прикрій нерозбірливості). На жаль, містер Норріс не лише мав ексцентричну натуру — він ще й полюбляв непутяще життя. В університеті й нині пам'ятають його як боржника. Навіть більше: за якусь досить фривольну витівку його з університету виключили.

— Він завжди був завзятим витівником,— зауважила місіс Хіггс.

— Що правда, то правда! — погодився її чоловік.

Однак справжні прикросці почалися після того, як він пішов на дипломатичну службу.

— Він як із цепу зірвався, сер,— похмуро смакуючи слова, мовив колишній дворецький.

— Він наробив несусвітніх боргів,— сказала колишня покоївка,— і попри все те, такого молодого джентльмена ще пошукати!

— Коли про все це дізнався містер Картью, почалося бог зна що,— провадив містер Хіггс.— Я пам'ятаю все так, наче це було вчора. Коли її вельможність вийшла з їдальні, господар подзвонив. Я поспішив туди, гадаючи, що треба подавати каву, але бачу, що містер Картью вже підвівся. «Хіггсе,— каже він, тикаючи паличкою (у нього саме було загострення подагри),— накажіть негайно запрягти двоколку для мого сина, бо він зганийбив себе». Містер Норріс мовчав. Він сидів, схиливши голову, наче роздивляючись узори на тарілці. Від несподіванки я насилу встояв на ногах,— закінчив містер Хіггс.

— Він учинив щось вельми непорядне? — спитав я.

— Ну що ви, містере Додслі! — вигукнула господиня (саме так вона вимовляла своє прізвище). — За все своє життя нещасний Норріс не вчинив нічого непорядного. До нього поставились несправедливо. Бо він не був улюбленцем!

— Місіс Хіггс, місіс Хіггс! — застережливо вигукнув дворецький.

— А що такого я сказала? — заперечила дружина, стріпнувши кучерями. — Ти й сам це знав, містере Хіггс, і в усьому домі про це знали.

Вислухуючи потік усіх цих фактів та оцінок, я не забував про дівчинку. Вона була не дуже приваблива, але, на щастя, вже досягла того корисливого семирічного віку, коли монета в півкрони здається не меншою, ніж блюдце, й такою ж рідкісною, як викопний мастодонт. Я здобув її прихильність, опустивши в скарбничку шилінг, а за золотого американського долара, що знайшовся у мене в кишені, купив її всю, з тілом і душею. Вона сказала, що згодна піти за мною на край світу, і дістала прочухана від свого татуса за те, що порівняла мене зі своїм дядечком Вільямом — явно на мою користь.

Коли ми пообідали, міс Агнес залізла до мене на коліна з альбомом марок — подарунком дядечка Вільяма. Треба сказати, що я ненавиджу старі марки. Навіть худоба (від славетних «картью-чілінгемів» до корови старого воротаря) не викликала в мені такої відрази. Але, приречений милуватися в той день усілякими дивовижками, я притамував позіхання і взявся уважно, як і належить, розглядати колекцію. Гадаю, що її почав збирати сам дядечко Вільям і збирав старанно — альбом, на мій подив, був заповнений майже весь. Тут були розмаїті англійські марки, російські з червоним серцем, якісь вилинялі австрійські, а також трикутні марки з мису Доброї Надії, що давно вийшли з обігу, австралійські із лебедем, гвіанські — з вітрильником. Я озирав усе це байдужим поглядом, а можливо, на якусь хвилину навіть закуняв, бо впустив альбом на підлогу і з нього висипалось чимало марок, призначених, мабуть, для обміну.

І тут, над усяке сподівання, мені на поміч прийшла омріяна щаслива випадковість. Винувато збираючи розсіпані марки, я помітив серед них багато французьких марок ціною п'ять су. Отже, хтось регулярно надсилав листи з Франції в Столбрідж-ле-Картью, вирішив я. А що, як це Норріс? На штампі однієї з марок я розібрав початкове «Ш», на другій до неї доточилось «а». Дальші літе-

ри були геть нерозбірливі. Коли зважити, що назви чверті французьких міст починаються з «Шато», то ви зрозумієте: ця ниточка далі нікуди не вела. І я негайно привласнив одну з марок, ту, на якій штамп був найчіткіший, щоб показати її на пошті. Однак мала негідниця піймала мене на гарячому...

— Ти негалний дядецько, ти вклав у мене малку! — закричала вона і, перше ніж я зміг заперечити, вихопила марку з моєї кишені.

Я опинився ні в сих ні в тих, і, мабуть, місис Хігс зглянулася на мене, бо поспішила на поміч.

— Якщо містера Додслі дуже цікавлять марки, — сказала вона (найімовіріше, гадаючи, що я схиблений на них), — йому варто б переглянути альбом містера Денмена. Містер Денмен збирає марки вже цілих сорок років, і кажуть, що його колекція коштує чималі гроші. Агнес, — провадила вона, — будь гарною дівчинкою, — збігай у замок, скажи містерові Денмену, що в нас гостює справжній знавець, і попроси — хай він пришле з кимось із синів свій альбом.

— І ті марки, які він хотів би обміняти, — додав я, не розгубившись. — У мене в гамані, здається, дещо є, і, можливо, ми обміняємось.

За півгодини в готелі з'явився містер Денмен власною персоною, тримаючи під пахвою товстезного альбома.

— Ах, сер! — радісно вигукнув він. — Коли я почув, що ви філателіст, я відклав усі справи! У мене є приказка, містере Додслі: марки ріднять усіх колекціонерів. І не заперечуйте, сер, це справді так.

Не знаю, наскільки відповідають дійсності Денменові слова, але, в усякому разі, той, хто безпідставно видає себе за філателіста, опиняється в неабиякій скруті.

— А, другий випуск! — сказав я, хутко вчитавши напис поряд з маркою. — Так, рожева... себто... я хотів сказати, бузкова — найцікавіша на цій сторінці. Хоча, згоден з вами, — додав я поспішно, — ось ця жовтувата, з тонюсінького паперу, — справжній раритет!

Моє невігластво, звісно, було б викрите, якби я з почуття самозахисту не почастивав містера Денмена його улюбленим напоєм — портвейном, таким добрим, що він, безперечно, не міг дозріти в льоху готелю, а був перенесений туди під прикриттям ночі з підвалів панського замку. Щоразу, коли мені загрожувало викриття, а тим більше, коли він ставив мені якийсь підступне запитання, я квапився знову наповнити його склянку, і на той час,

коли ми перейшли до марок, призначених до обміну, поважний містер Денмен був у такому стані, який знешкоджує найзаповзятішого філателіста. Не скажу, щоб він був зовсім п'яний, — жвавості йому не додалося, але погляд його посоловів, і хоча він ще безперестану просторікував, йому було байдужісінько, слухаю я його чи ні.

Серед марок містера Денмена, призначених для обміну, як і серед марок семирічної Агнес, була помітна та сама дивина: надмір дуже поширених звичайнісіньких французьких марок ціною п'ять су. Я непомітно підібрав серед них марки з тими самими літерами «Ша», потім знайшов щось схоже на «и», а тоді — «і»... Шай! — ось була розгадка! Шайї-ан-Б'єр, містечко поблизу Барбізона, дуже гарне місце для людини, яка ховається, найкраще місце для містера Норріса, що свого часу подорожував по Англії, замальовуючи в альбом краєвиди; найкраще місце для Годдедааля, який забув на борту «Летючого шквалу» свій мастихін¹. Як дивно: поки я блукав дорогами Англії в товаристві свого Крутія, людина, яку ми шукали, увесь час жила там, куди здавна зманювала мене доля.

Я ніколи не дізнаюсь, чи показував містер Денмен свого альбома Беллерсові і чи спромігся Беллерс по стертому штампі розібрати назву містечка, але тепер це вже не мало значення. Я теж тепер знав те, що знав Беллерс. Я здобув те, задля чого приїхав до Столбрідж-ле-Картью, і моя зацікавленість марками враз безсоромно вивітрилась. Я негайно розпрощався із здивованим Денменом і, наказавши запрягати коня, взявся вивчати розклад руку поїздів та пароплавів.

РОЗДІЛ XXI

ВІЧ-НА-ВІЧ

І ось, неждано-негадано, я — в Барбізоні. Було близько другої пополудні, коли вулиці зовсім безлюдні: всі художники-трударі, пишуть десь етюди, всі нероби подалися на прогулянку в ліс чи на луки. Криві бруковані вулички тонули в тиші, готель теж наче вимер. Тим приємніше було зустріти в ідальні одного з моїх давніх приятелів. Судячи з його міського костюма, він збирався виїздити з Барбізона. І справді: поряд із ним стояла валіза.

¹ В 30—60-ті роки минулого сторіччя в селі Барбізоні біля лісу Фонтенбло під Парижем працював гурт прогресивних художників, що утверджували естетичні цінності національного пейзажу.

— Невже Стенніс?! — зраділо вигукнув я. — Кого-кого, а тебе аж ніяк не сподівався тут зустріти!

— Ще трохи, і ми не зустрілися б, — відповів він і заговорив віршами: — «Цар Пандіон помер, його прибічники — в могилі». Так-так, нам тут місця нема, ми — прибульці з античності...

— «Були у мене друзі, товариші були», — процитував я у відповідь. Ми обидва були схвильовані до глибини душі: адже після стількох років несподівано зустрілися там, де колись так весело минала наша юність, тепер давня і прекрасна.

— Ти вгадав мої думки! — мовив мій приятель. — «Все сплинуло, усі в минуле відійшли...» Я тут пробув тиждень, і єдиною живою істотою, що впізнала мене, був Фараон. Ну й, звісно, родина Сірон та вічно молодий Бодмер.

— І ніхто не вцілів?

— З нашої геологічної епохи? Жоден! Це просто якісь античні руїни, а не Барбізон!

— І що за кочівники розбивають свої шатра серед цих руїн?

— Молодь, Додде, молодь. Квітуча, самовпевнена молодь. Це хуліганські зграї! І подумати лишень — ми ж самі були колись такими! Як тільки Сірон не вигнав нас геть зі свого закладу!

— То, мабуть, ми були не такі вже й погані, — спробував я заперечити.

— Либонь, і так, — відповів Стенніс. — Тепер тут є ще один англієць, що може порятувати тебе від нудьги.

Ці слова нагадали мені про мету, задля якої я сюди приїхав і про яку ця випадкова зустріч змусила мене забути.

— І хто ж він? — спитав я. — Розкажи.

— Рятівник від нудьги? Ну, він дуже симпатичний добродій. Досить неговіркий, нуднуватий і ввічливий, проте дуже й дуже приємний. До того ж, він — щирий британець, простодушний брит. Боюсь, це трохи лоскотатиме твої заокеанські нерви. Хоча, з другого боку, ви повинні зійтися відразу. Він великий прихильник однієї з (пробач мені) найнеприємніших рис вашої великої республіки: він випишує й уважно перечитує купу американських газет. Я вже казав, що він чоловік простодушний.

— А які саме газети?

— Ті, що виходять у Сан-Франціско. Двічі на тиждень він отримує чималу пачку й перечитує, як Біблію. Це

одне з його уподобань. Друга його вада — несусвітнє багатство. Він найняв колишню майстерню Массона — пам'ятаєш, на розі? — розкішно умеблював її й живе там, утішаючись витонченими винами та мистецькими творами. Коли сучасні молодики вирушають у «Печеру розбійників» на пунш — адже ці огидні мавпи роблять усе те, що робили й ми (раніше я ніколи не помічав, наскільки по-рабському людина кориться традиціям), — так ось, коли вони рушають у «Печеру розбійників», Медден привозить їм туди кошик шампанського. Якось я сказав, що цього не варто робити, бо пунш — гарніший напій, але він відповів, що ці молодики віддають перевагу шампанському, і, мабуть, саме так воно і є. Він дуже добрий, дуже меланхолійний і досить безпорадний. О, мало не забув! Він малює. Він ніколи не вчився живопису, а йому вже давно минуло тридцять, і він малює картини.

— І як? — спитав я.

— Непогано, я б сказав, — відповів Стенніс. — Оце й дратує. Можеш пересвідчитись сам. Ось одна з них.

Я озирнувся. Я добре пам'ятав цю кімнату: столи, розставлені літерою «П», старий буфет, розбитий рояль, картини на стінах... Були тут відомі мені «Ромео і Джульєтта», «Вид Антверпена з річки», «Кораблі в замерзлій гавані», величезний мисливець, що сурмить у величезний ріг. Висіло й кілька невідомих мені картин — дарунки нових поколінь художників, — не гірших, але й не кращих. На одну з них і показав Стенніс. Картина була виконана дуже нерівно й грубо, переважно мастикіном, деякі місця привертали увагу вдалим колоритом, інші були виконані недбало й нецікаво. Однак мою увагу привернув сам пейзаж, а не його виконання. На першому плані тяглася смуга чагарників та піску, всіяного уламками дерева, а за нею вигравала кольорами широка лагуна, оточена білим кільцем прибою. Ще далі синів пруг океану. На небі не було ані хмаринки, і я ніби відчув гуркіт важких хвиль, що розбиваються на рифах, — переді мною був острів Мідуей, зображений з того самого місця, де я вперше ступив на нього з капітаном і де сідав у шлюпку в день нашого відплиття! Якусь хвилину я роздивлявся картину, аж раптом помітив щось невиразне на небокраї. Придивившись, я зрозумів, що то димок пароплава.

— Так, — мовив я, повертаючись до Стенніса, — тут щось є. А яка це місцевість?

— Так собі, фантазія, — відповів той. — Саме це мені й

подобається. У більшості сучасних молодих художників фантазії не більше, ніж у слимака.

— Ти кажеш, його прізвище Медден? — розпитував я далі.

— Так, Медден.

— А він багато подорожував?

— Цього я не знаю. Про себе він майже не розповідає, все більше мовчить, покурює, посміюється, коли хто жартує, часом жартує й сам... Але його не назвеш цікавим співрозмовником — він просто приємний чоловіча... Ні, — докинув Стенніс, — він тобі все-таки не сподобається, Додде. За вином ти полюбляєш добру бесіду, а він — нестерпно нудний.

— У нього великі русьві баки, як моржові бивні? — спитав я, пригадуючи фото Годдедаала.

— Звичайно, ні! Звідки ти взяв?

— А він часто пише листи? — провадив я.

— Не знаю... Що це з тобою? Чому це ти так зацікавився ним?

— Річ у тому, що я, здається, знаю цього чоловіка. Здається, він саме той, кого я шукаю, — мій брат, з яким я давно втратив зв'язки...

— Але ви не близнюки, я гадаю? — засміявся Стенніс.

Тут до готелю під'їхав екіпаж, замовлений Стеннісом, і ми попрощалися.

До обіду я бродив полями. Мені хотілось побути на самоті, наодинці з новими почуттями, що опанували мене. Незабаром я мав зустрітися з чоловіком, голос якого я колись чув і який протягом стількох днів переповнював моє життя нетерпінням і тривогою, змушуючи і вночі думати про нього. Тепер я стукався в його двері, і ми мали ось-ось зустрітися віч-на-віч. Нарешті я дізнаюсь про таємницю підміни корабельної команди.

Сонце хилилося все нижче над полями, і з кожною хвилиною, що наближувала нашу зустріч, я все більше втрачав мужність. Мене почали випереджувати втомлені селяни, що поверталися з полів. Коли я увійшов до обіднього залу, він був яскраво освітлений, всі постояльці сиділи за столами, вже подали суп, усі невимушено перемовлялись. Я зайняв єдине вільне місце і незабаром збагнув, що напроти мене сидить Медден. Це був високий, ставний чоловік, у його темному волоссі де-не-де поблискувала сивина. Карі очі світилися добротою, щира усмішка відкривала гарні зуби. Одяг, старанно доглянуті руки, голос та манери видавали в ньому справжньо-

го англійця, помітно вирізняючи з усього товариства, що зібралось за столом. Незважаючи на це, він, очевидно, почував себе тут як удома, і молодь, що гучно гомоніла довкола, явно симпатизувала йому. Його дивний сріблястий сміх звучав нервово навіть тоді, коли він сміявся щиро, і не в'язався з високою постаттю та мужнім, печальним обличчям. Протягом усього обіду цей неголосний сміх звучав постійно, мов дзвін трикутника в якомусь творі найсучаснішого французького композитора. Медден підтримував загальні веселощі не стільки власними жартами, скільки поведінкою. Видно було, що він приєднується до їхніх веселих бесід не тому, що в нього гарний настрій, а тому, що він людина доброї, чутливої душі і не звик заважати веселошам інших. Такий усміхнений смуток та вміння поводитись у товаристві ненав'язливо я помічав у старих відставних служак.

Я боявся поглянути на нього, щоб мій погляд не виказав мого невтримного хвилювання; та сталося так, що не встигли прибрати зі столу суп, як ми познайомилися дуже природно, безпосередньо. Я ковтнув «Шато Сірон» — вина, смак якого давно забув, — і, не втримавшись, вигукнув (звісно, по-англійському):

— Яка погань!

— Так-так, страхиття, — обізвався Медден і додав: — Дозвольте, я наллю вам свого. Його тут називають «шамбертен», хоча це зовсім не шамбертен, але пити його можна, чого не скажеш про всі інші вина, які тут подають.

Я не перечив — я був радий будь-якому приводові зав'язати з ним знайомство.

— Ваше прізвище, здається, Медден? — спитав я. — Мені розказав про вас мій давній приятель Стенніс, я ще встиг зустрітись з ним сьогодні вранці.

— Дуже прикро, що він поїхав, — зауважив Медден. — Серед цих парубійків я відчуваю себе справжнім дідом.

— Моє прізвище Додд, — відрекомендувався я.

— Я знаю, — відповів він. — Мені сказала мадам Сірон.

— Я з Сан-Франціско, колишній компаньйон фірми «Пінкертон і Додд».

— Квартал Монтана, якщо не помиляюсь?

— Саме так.

Ми не дивились один на одного, але я помітив, що він нервово качає кульки з хліба.

— Мені подобається оця ваша картина, — сказав я. — Передній план важкуватий, але лагуна виписана гарно.

— Кому ж це знати, як не вам,— погодився він.

— Так, я дещо розумію у... цій картині,— ухильно мовив я.

Запала довга мовчанка.

— Ви, здається, знаєте людину на прізвище Беллерс, чи не так? — озвався нарешті Медден.

— О! — вигукнув я.— То ви дістали листа від доктора Еркварта?

— Сьогодні вранці,— відповів він.

— Ну, з Беллерсом поспішати нікуди,— сказав я.— Це досить довга історія і досить безглузда, однак, гадаю я, нам є про що поговорити. Але чи не краще зачекати, поки ми залишимось на самоті?

— Я згоден,— відповів Медден.— Хоч і не всі молодики розуміють англійську, проте нам буде зручніше у мене в майстерні. За ваше здоров'я, Додде!

Отак незвично й несподівано познайомився я з Картью в товаристві тридцяти з лишком студентів-художників та напудрених панночок у халатах; велетень Сірон передавав тарілки над нашими головами, а його галасливі сини підносили нові страви.

— Ще одне запитання,— сказав я.— Ви впізнали мій голос?

— Ваш голос? — здивувався він.— А як я можу його впізнати? Я ніколи не чув його, адже ми з вами досі не зустрічались.

— І все ж до цієї нашої зустрічі ми з вами один раз розмовляли. Я поставив вам запитання, на яке ви не відповіли і яке з того часу я не раз ставив самому собі, маючи на це дуже вагомні причини.

Картью раптом зблід.

— О боже! То це ви тоді телефонували? — вигукнув він.

Я кивнув головою.

— Так-так... — суворо мовив він.— Тільки дуже великодушна людина здатна вибачити вам. Скільки ночей я не спав! Ті слова, почуті з трубки, відтоді свистять мені в вухах, як вітер в замковій шпарині. «Хто це був? Що це могло означати?» Мені здається, вони завдали мені більше страждань, ніж...— Він замовк і похмуро глянув на мене.— Хоча мене мало б непокоїти зовсім інше,— додав він і неквапливо допив вино.

— Очевидно, нас обох прирекла доля зводити з розуму один одного загадками,— відказав я.— Мені часом здавалося, що у мене ось-ось голова розколеться...

Картью засміявся своїм дивним смішком.

— Однак є люди, для яких ця справа ще таємничіша, — зауважив він. — Вони взагалі нічого не зрозуміли.

— Це ви про кого? — здивовано спитав я.

— Про судновласників, — відповів він.

— А й справді! — погодився я. — А я про це й не подумав. Як же вони це пояснили?

— А ніяк, — відповів Картью. — Все, що трапилось, — непоясненне. Судновласники були небагаті, й вони об'єдналися в невеликий синдикат. Один із них тепер їздить у кареті, і про нього кажуть, що йому пальця в рот не клади, — він іще стане фінансовим верховою. Другий на отриманий прибуток купив невеличку віллу. Але вони обидва геть спантеличені, а зустрічаючись, бояться глянути один одному в очі, як авгури.

Коли ми пообідали, Картью повів мене через вулицю до себе. Колишню майстерню Массона не можна було впізнати. На стінах висіли гобелени, кілька гарних гравюр, а також пречудові полотна пензля Руссо, Уїстлера, розкішний Кром, і навіть, як поклявся господар (я вірю йому), оригінал Тиціана. В кімнаті стояли зручні англійські крісла, кілька американських гойдалок і вишуканий письмовий стіл. На підносі стояли пляшки спиртного та содова вода, а у кутку за ледь піднятою портьерою, я помітив складане ліжко та чималу ванну. Така кімната в селі Барбізоні вражала приїжджого не менше, ніж дива печери графа Монте-Крісто.

— Ну, — мовив Картью, — тут нас ніхто не потурбує. Сідайте і, коли ваша ласка, розкажіть вашу історію.

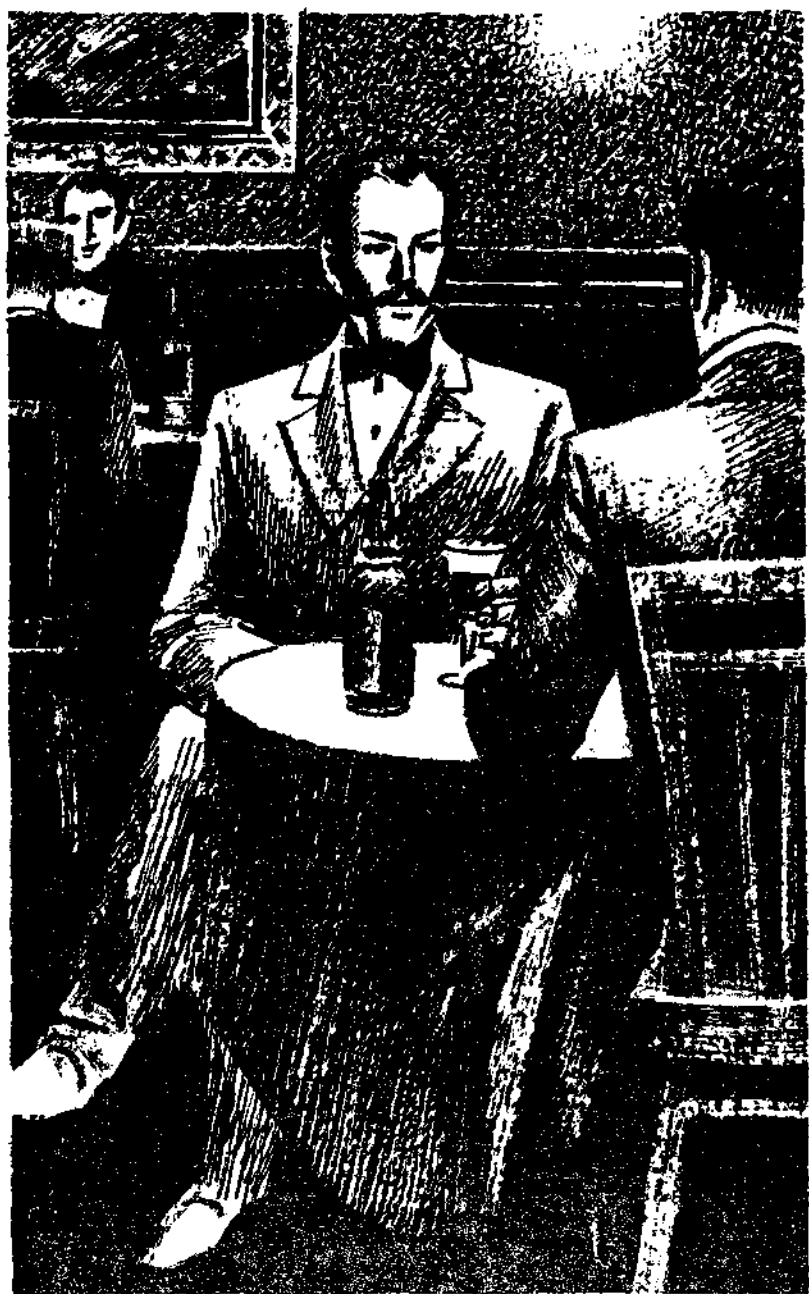
Я виконав його прохання, почавши з того дня, коли Джим показав мені повідомлення в газеті «Дейлі Оксидентал», а закінчив епізодами з моряками та поштовим штемпелем Шайї.

Оповідь моя тривала довго, а Картью ще й перепиняв мене, розпитуючи про подробиці. Тож коли я закінчив, великий старовинний годинник в кутку вибив північ.

— А тепер, — сказав Картью, — настала й моя черга розповісти вам свою історію, хоча це й нелегко, бо вона огидна. А надто — мені. Ви здивуєтесь, як я ще здатен спати. Я вже розповідав її якось, містере Додд.

— Пані Енн? — спитав я.

— Ви вгадали, — відповів він. — І, правду кажучи, поклявся більше нікому її не розказувати. Але вам відмовити не можна. Ви за неї заплатили дуже багато, і я гадаю, що вона вас не розчарує.

По тій мові Картью почав свою оповідь, а коли він закінчив, за вікнами вже світало, в селі співали півні, і гурти лісорубів прямували до навколишніх дібров.

РОЗДІЛ XXII

УТРИМАНЕЦЬ

Сінглтон Картью, Норрісів батько, був міцний тілом, але слабкий духом чоловік, вразливий, як музикант, дурноверхий, як баран, сумлінний, як дворовий пес. Своє становище він сприймає винятково серйозно: просторі кімнати й мовчазно-поштиві слуги видавались йому приналежністю релігійного ритуалу, в якому він посідав місце смертного бога. Як усі дурні люди, він не терпів дурості в інших і, як усі марнославці, дуже боявся, щоб його марнославства не помітили. Ці риси його вдачі й спричинили те, що Норріс постійно драгував його. Він вважав свого сина дурнем і мав підозру, що той такої ж думки про нього. Історія їхніх взаємин дуже проста: вони зустрічались рідко і сварилися часто. А для його матері, енергійної і честолюбної жінки, що вже встигла розчаруватися в своєму чоловікові та старшому синові, Норріс був лише новим розчаруванням.

А тим часом із вадами молодого Картью можна було б миритись. Він ріс сором'язливим, злагідливим, млявим, був безініціативний та нечестолюбний. Ніяка діяльність не приваблювала його, на життя він дивився як на чудну, але нецікаву виставу, не виявляючи найменшого бажання взяти в ній участь. Він скептично спостерігав, як його батько бундючно товче воду в ступі, мати завзято робить із мух слонів, а брат у поті чола віддається сумнівним розвагам. Картью дійшов думки, що його рідні витрачають своє життя на дурниці. Він рано розчарувався в житті, і кар'єра його зовсім не хвилювала, а можливість виділитися в суспільстві здавалась марнославством. Він любляв бувати на повітрі, знайомитися з першим-ліпшим подорожнім, аби лиш розвіяти нудьгу самотності. А ще його вабив живопис. Прекрасні твори мистецтва оточували його з дитинства, і неповторні фарби тих полотен запали йому в душу назавжди. Картинна галерея Столбріджа свідчила, що предки Норріса кохалися в мистецтві, але він був перший у роду, хто взяв у руки пензель. З юності він мріяв стати художником, з роками

це бажання міцніло, але рідня була проти, і він поступився без боротьби.

Коли настав час їхати вчитися в Оксфорд, Норріс спробував відмовитись. Він запевняв, що не має нахилу до наук, що не витримає іспиту, що він хоче бути лише художником.

Ці слова так приголомшили батька, що Норріс поспішив заспокоїти його і знов поступився. «Адже це було не так уже й важливо,— сказав він,— а мені було соромно дратувати старого».

І ось він покійно подався до немилого Оксфорда і незабаром став героєм у певному колі. Він був активний та спритний, але не в навчанні, а в розвагах. Проте меланхолійна відчуженість вирізняла його й серед нероб. Прийшла популярність. Старшокурсники намагались наслідувати повну відсутність будь-якого старання та страху, що була у нього цілком природна. Вони сприймали поведінку Норріса як своєрідний байронізм, хіба що стриманіший.

«Мені все байдуже» — такий був його девіз, він дотримувався його і в стосунках з професорами; і хоча він завжди був ввічливий, його цілковита байдужість справляла враження безсоромного нахабства і навіть зухвальства. Врешті після чергового легковажного вчинку (легковажність була для нього така ж природна, як меланхолія) його вигнали з другого курсу.

В роду Картью такого ще не траплялося, і Норрісів батько не думав дивитись на це крізь пальці. Він давно вже звик пророчити своєму другому синові ганьбу і неславу. Ця звичка навіть підтримувала його в житті. Як батько, він, безперечно, вболівав за сина, та не менш безперечно, що, як провісник усього лиха, він сам почав вірити в свої пророцтва. Вони стали для старого Сінглтона таємним джерелом розради, лише ними він і жив на цьому світі. Він раз у раз повторював: «Я ж казав!» — І вже не сумнівався, що його син скінчить життя у в'язниці або на шибениці. Невеликі борги, яких Норріс наробив в університеті, у батькових очах перетворилися на нечуване марнотратство, що загрожувало сім'ї цілковитим зубожінням.

— По-моєму, це несправедливо, сер,— сказав Норріс.— Я пішов в університет за вашою порадою. Прикро, що мене виключили, і ваше право ганити мене за це, але докоряти мені боргами ви не маєте права.

Легко уявити, яке враження справили ці слова на до-

сить дурну людину, що, до того ж, мала деякі підстави для гніву. Сінгльтон мало не захлинувся від люті.

Вислухавши сина, Норріс сказав:

— Ну ось що, батьку. Мені все це набридло. Краще дозвольте мені взятись за живопис. Це єдине, що мене, врешті, трохи цікавить. Нічого іншого я однаково не робитиму.

— Ти з головою потонув у розпусті та ганьбі, добродію! — вереснув батьку. — Але я гадаю, у тебе ще стане сорому не повторювати більше таких непристойних слів!

Норріс скорився; однак, «непристойні слова» були висказані й батьку не міг їх забути. Послав його за кордон — вивчати іноземні мови. Це обійшлося йому недешево, а крім того, Норріс знову напозичався, а потім байдуже вислухав на цей раз цілком справедливі батькові докори: адже батькові довелося повертати позичене. В оксфордській історії батьку був несправедливий, і Норріс з упертістю та зловтіхою, несподіваними для такої злагідливої і слабовольної людини, не вважав за потрібне обмежувати себе в будь-яких витратах. Він, не задумуючись, сіяв грішми, дозволяв своїм слугам оббирати себе, а коли заплутувався в боргах, сповіщав про них батька так спокійно і незворушно, що той скаженів.

Кінець кінцем батьку виділив йому певний капітал. Улаштував його на дипломатичну службу і заявив, щоб на допомогу Норріс більше не розраховував.

Та коли Норрісові виповнилось двадцять п'ять років, він уже витратив весь свій капітал, надбав чимало боргів і врешті, як чимало меланхолійних, слабовольних людей, прихотився до азартних ігор. Один австрійський полковник (той самий, що згодом повісився в Монте-Карло) дав йому урок — за двадцять дві години Норріс утратив усе, що мав, і знов уліз у борги. Старший Сінгльтон іще раз викупив честь свого роду — цього разу справді за значну суму, але тепер поставив Норрісові куди суворіші умови. Він запропонував синові поїхати в Новий Південний Уельс і доручив одному сіднейському нотаріусові виплачувати йому триста фунтів на рік, поквартально. Писати батькові йому заборонялось. Якщо в день виплати він не з'явиться до нотаріуса по гроші, його вважатимуть покійником, отже, грошей більше не пересилатимуть. Якщо він наслідиться повернутися до Європи, в усіх найбільших газетах з'явиться оголошення, що сім'я його зрікається.

Батька найбільше дратували незмінна ввічливість, без-

мовна покірливість сина, той спокій, що не покидав Норріса під час найбурхливіших сімейних бур. Він звик до прикroachів, і коли вони верталися, зустрічав їх байдуже, бо й сам передбачав їх, і казав собі: «Так я і знав...» Витримавши всі громи, він байдуже, мов людина, якої не стосуються всі ці справи, взяв гроші і зробив усе, що від нього вимагалось: сів на судно і відбув у Сідней. Ї люди, які і в двадцять п'ять років ще діти. Таким був Норріс. Через вісімнадцять днів по приїзді в Австралію він розтринькав усі гроші, на які мав жити три місяці, і з легковірною надією на можливості, що відкриваються перед прибульцем у молодій країні, почав обходити контори, пропонуючи свої послуги. Скрізь йому відмовляли, і врешті він вимушений був звільнити найняту квартиру. Так у своєму елегантному літньому костюмі він опинився на вулиці, в юрбі вуличних волоцюг-жебраків.

Тоді він вирішив звернутись по допомогу до нотаріуса, який виплачував йому утримання.

— Прошу вас запам'ятати, що я не маю зайвого часу, — сказав нотаріус. — Будь ласка, не треба розповідати мені, в якій ви опинилися безвиході. Людей, що живуть на утриманні своїх батьків, я знаю чимало. Щодо них у мене своя система. Зараз я дам вам один соверен. Ось він. Щоразу, коли ви приходитимете, мій клерк видаватиме вам авансом один шилінг. По суботах, оскільки моя контора в неділю зачинена, він видаватиме вам два шилінги. Мої умови такі: ви не звертатиметесь до мене особисто, а тільки до мого клерка, ви приходитимете сюди тверезим, ви негайно йтимете звідси, як тільки отримаєте шилінг і розпишетесь. На все добре.

— Я гадаю, треба подякувати вам, — сказав Картю. — Я в такій безвиході, що не можу відмовитись навіть від цієї жебрацької допомоги.

— Жебрацької? — усміхнувся нотаріус. — У нашому місті людину з шилінгом у кишені жебраком не називають. У мене на руках є ще один такий молодик, то він ось уже шість років без просипу п'є на таку саму допомогу.

І нотаріус знов узявся гортати свої папери. І ще довго потім його усміхнене обличчя стояло перед очима Картю. «Та трихвилинна розмова, — пояснив він, — навчила мене більше, ніж усі мої колишні науки. Це було саме життя. І мені подумалось: та невже, сто чортів, я докотився до того, що заздрю цій викопній мумії?»

Протягом наступних трьох тижнів Норріс, неголений і схудлий, щодня з'являвся в конторі нотаріуса, як тільки виб'є десяту годину ранку. Вночі він спав на парковій лаві, а вдень лежав на траві під розлогою сосною в товаристві, що було, мабуть, найнижчим дном на всій землі,— в гурті сіднейських босяків. Вранці його будили промені сонця, що вставало за маяком. Він підводився і спостерігав, як міниться небо на сході, дивився на згаслий маяк та свіже вранішнє місто, дивився на гавань, що прокидалася, на мереживо щогл та кранів. Його товариші — нічліжани, брудні та перемерзлі, — не поспішали покинути нагріті на траві чи лавках місця, а Картью бродив поміж сонних і проклинав свою колишню дурість. Вдень у парку з'являлися няньки з дітлаками, затягнені в корсети дівчата, ошатно вдягнені, веселі молодики, а Картью та вся інша «шушваль» (це був його власний гіркий вислів) похмуро позирали на них. День минав, наставала ніч, зелена гущавина парку знову де сяяла ліхтарями, а де — поринала в суцільну темінь, і в ній знову гуртувалися нічліжани, бездомні чоловіки й жінки. Часом чулися волення про допомогу, а потім — тупіт ніг утікача. «Ви можете не повірити, — сказав Картью, — але я дійшов до такого стану, коли мені все було байдуже. Якось мене розбудив крик жінки, що волила «рятуйте!», а я лише перекинувся на другий бік... Так, дивне місце той парк, де вдень прогулюються пишно вбрані пані зі своїми дітками, а вночі, як у лісі, грабують запізнілих перехожих, хоча довкола палають вогні великого міста і чути гуркіт екіпажів, у яких повертаються додому члени уряду чи гості якогось мілорда!»

Єдиною розвагою Норріса було нав'язуватись у знайомці першому-ліпшому бездомному босякові. Йому довелось вислухати чимало нецікавих історій, чимало історій дивних і чимало страшних. Врешті він і сам потрапив в історію, завдяки якій вирвався з того парку. Саме пішли сильні дощі, це змусило його витратити щодня чотири пенси на місце в нічліжці, позбавивши себе сніданку. Якось уранці, голодний і мокрий, сидів він на лавці біля входу в парк; коли це його увагу привернуло собаче вищання. Озирнувшись, він побачив, що неподалік, на траві, кілька безробітних волоцюг розважаються, знущаючись із пса. І серце Норріса, що стало байдужим до волян людей, котрі потрапили в біду, не витримало страждань безсловесної тварини. Він накинувся на бешкетників, розштовхав їх, схопив собаку й став спиною до

лаврового дерева, готовий захищатись. Їх було шестеро, тих негідників, але, як часто трапляється, жорстокість поєднувалася в них з боягузтвом,— тож вони лише вилаяли його й пішли собі геть.

Сміливий вчинок Норріса помітили. Поблизу, на лавці, сидів безробітний продавець, веселий рудий чоловічок на прізвище Гемстед. Сам він не ризикнув втрутитись, бо його обачність явно гасила пориви сміливості, але він квапився привітати Картью і попередити його, що іншим разом така відчайдушність може закінчитись для нього зле.

— У цьому парку трапляються такі типи, що з ними краще не зв'язуватись,— зауважив він з тією простецькою австралійською вимовою, яку (так твердить містер Фрауд) усім нам треба наслідувати якнайстаранніше.

— Ну, я й сам не кращий за них,— відповів Картью.

Гемстед засміявся і заперечив, що справжнього джентльмена видно відразу.

— І все ж я лише один з безробітних,— сказав Картью, вмощуючись на лавці поруч з новим знайомим, як уже звик робити у цьому парку.

— Я й сам без місця,— сказав Гемстед.

— Все одно мені далеко до вас,— зауважив Картью.— Моя біда в тім, що в мене місця ніколи й не було.

— Мабуть, нічого й робити не вмієте? — здогадався Гемстед.

— Я вмію витрачати гроші,— відповів Картью,— трохи знаюся на конях, трохи тямлю в морському ділі. Але я не член профспілки, а то мене, мабуть, узiali б кудись.

— А в кінну поліцію ви пробували влаштуватись?

— Пробував, але нічого не вийшло. Не пройшов медкомісію.

— Ну, а що б ви сказали про залізницю? — спитав Гемстед.

— А що б ви сказали? — своєю чергою спитав Картью.

— Ні-ні, це не для мене. Я не збираюсь братися за чорну роботу,— гордовито відповів колишній продавець.— Але якщо ви не дуже перебірливі, то там, я певен, можна влаштуватись.

— То скажіть, урешті, куди треба піти? — вигукнув Картью.

Дощі не вщухали, вода розмивала дороги, і на залізницях потрібні були робочі руки, про що безперестану сповіщали газети, але деякі «безробітні» воліли просити милостиню чи грабувати, тому землекоп, навіть зовсім

недосвідчений, міг добре заробити. Того ж вечора, після стомливої поїздки, зробивши пересадку (дорогу розмило), Норріс опинився на брудній зруйнованій колії за Південним Кліфтоном і вперше в житті скуштував фізичної праці.

Дощі перічили кілька тижнів. Цілий схил гори сповз у море — лавина глини, каміння й вирваних з корінням дерев засіпала скелі, пляжі й навіть прибережні рифи. Зеув зносив цілі будинки і розбивав їх, як горіхи; з сусідніх будинків, яким загрожувала така сама доля, мешканці вибували, й оселі стояли замкнені, покинуті, неоплені. Вдень і вночі в таборі землекопів палали вогнища, вдень і вночі змученим землекопам готували гарячу каву, вдень і вночі інженер дільниці обходив роботи, підбадьорюючи своїх робітників, вдень і вночі стукотів телеграф, повідомляючи страшні новини та запитуючи про становище на дільниці. По колії, що йшла схилами гір, зрідка проходили поїзди; вони рухались повільно, часто давали гудки, зупиняючись перед небезпечними місцями, немов живі істоти, які відчувають, що їм загрожує загибель. Начальник дільниці перевіряв роботу і захриплим голосом кричав машиністові, що можна рушати. Землекопи відходили вбік і, затамувавши дух, стежили, як поїзд повільно повзе мимо, а коли поїзд минав небезпечне місце, коротко вигукували «ура» і дивились, як він набирає швидкість і, блимаючи вогнями, даленіє у осонні, що раптом випадало між зливами, або в густіючих дощових сутінках.

Один випадок Картью запам'ятав на все життя. З моря віяв сильний вітер, за п'ятсот футів від насипу величезні вали били в урвисте підніжжя гори. Неподалік від берега невеликий вітрильник подавав сигнали біди — там хтось стріляв з мисливської рушниць, начеб у такий час можна було чекати допомоги. Але тут Картью відвернувся, бо саме розлігся пронизливий гудок, і з дощу виринув паровоз, над яким здіймався велетенський стовп диму. Інженер зблід, але подав машиністові сигнал. Поїзд поповз черепашою ходою, а вся гора здригалася і, здавалось, хилилася до моря; землекопи інстинктивно вчепилися в дерева та чагарі — марна осторога, така ж марна, як і постріли нещасних моряків унизу. Але й цього разу страхи не справдились, поїзд пройшов щасливо, і Норріс, перевівши дух, згадав про вітрильник і поглянув униз. Судно вже зникло під хвилями...

Так, у тяжкій і небезпечній праці, минали дні і ночі.

Картью змучився від безсоння, від постійного вживання кави, а його руки, розм'якшені сирістю, були натерті до крові; та водночас він почував себе незвично спокійним і здоровим, як ніколи. Життя на відкритому повітрі, фізична праця, постійна необхідність заробляти на існування виявились чудовими ліками від скептицизму. Він добре знав свою єдину мету: зробити все, щоб поїзд пройшов цією дільницею без аварії, і не лишалось часу, щоб питати, навіщо це потрібне. Картью — гультай, марнотратник, безвольний дилетант — незабаром заслужив похвалу і підвищення. Особливо нахваляв його інженер, ставлячи за приклад іншим. Норріс чув, як той сказав комусь: «Є у мене новачок, молодий дженджик, але хлопець свій, він один вартий двох». Ці слова прозвучали зневаженому рідним батьком Норрісові, як музика, і відтоді тяжка плебейська праця не просто була йому по душі — він нею пишався.

Робота була саме в розпалі, коли Норріс згадав, що незабаром день отримання грошей у нотаріуса. На той час Норріса вже зробили старшим: він вирішував, коли зупинити, а коли пропускати поїзди на небезпечному укосі поблизу Норт-Кліфтона. Ця відповідальність водночас і лякала його, і подобалась йому. Думка про сімдесят п'ять фунтів, які він незабаром мав отримати в конторі нотаріуса, і про те, що того дня він мав бути в Сідней, хвилювала і тривожила його. Нарешті Картью вирішив зробити так: вибравши вільну хвилину, пішов у кліфтонський готель, замовив пляшку пива, попросив принести аркуш паперу і написав нотаріусові, що він знайшов добру роботу, яку може втратити, коли поїде в Сідней, і попросив вважати цей лист доказом його присутності в Новому Південному Уельсі, аби він мав змогу отримати гроші в день наступної виплати. Незабаром надійшла відповідь — не лише позитивна, а й дружня. «Хоч ваше прохання й суперечить отриманим мною інструкціям, — писав нотаріус, — я згоден узяти на себе відповідальність і вчинити згідно з вашим проханням. Мушу зізнатись, що ваша поведінка мене приємно розчарувала. Мій досвід свідчить, що від джентльмена у вашому стані навряд чи можна очікувати чогось доброго».

Доці вщухли, і тимчасових робітників розрахували. Розрахували всіх, крім Норріса, — його інженер вирішив не відпускати і зробив повноправним залізничником-ремонтником. Віднині він жив у наметі, в таборі серед сірих скель дикого лісу, вдалині від людських осель.

Коли він у гурті товаришів сидів біля вечірнього вогнища, довколишню тишу порушували тільки поїзди, що з гуркотом пролітали повз табір, та крики диких звірів у лісових хащах. Чудова погода, неважка, хоч одноманітна робота, довгі лінійні розмови біля табірної вогнища, нескінченні безсонні ночі, коли він блукав лісом, залитим місячним сяйвом, і пригадував своє колишнє беззмістовне та марне життя, випадкові газети, які він перечитував од першого до останнього рядка, включаючи об'яви,— таким було нове життя Норріса. Незабаром це життя почало йому набридати. Він відчував, що йому не вистачає втоми, нелюдської напруги та поспіху, вогнищ та кукля кави опівночі — всієї тієї грубої, забреханої поезії перших тижнів його тяжкої роботи на залізниці. Він відчував, що не може більше залишатися в цій нестерпній тиші загубленої в лісах місцини,— десь у середині жовтня Норріс відмовився від свого місця й розпрощався з наметовим табором на схилі Лисої гори.

У робочому одязі, з клунком за плечима та прибраною платнею в кишені він удруге опинився в Сіднеї; він ішов залюдненими вулицями, відчуваючи радість, змішану з розгубленістю, як людина, що повернулася з далекої подорожі. Він радів людям, радів натовпові. Він забув про голод, забув, що треба шукати нічлігу. Він кружляв у натовпі, як тріска серед виру. Врешті він забрів у знайомий парк і, гуляючи доріжками, почав пригадувати всі колишні страждання та ганьбу, що випали йому тут, і з жадібною цікавістю вдивлявся в своїх наступників. Він упізнав Гемстеда, що був у тій самій одязині, так само веселий та безтурботний, і підійшов до нього, як до давнього друга.

— Ви таки добре мені порадили,— сказав Норріс.— Ця залізниця багато чого навчила мене. Гадаю, вам теж поталанило?

— Та де там! — відповів той байдуже.— Я сидів на цій лавці, гортав газету «Вигідні справи». Розумієте, в торгівлі нині застій, і для такої людини, як я, просто нема порядного місця.— І він показав Норрісові свої посвідки та рекомендації — від бакалійника в Вулмулу, від власника крамниці залізних виробів, від власника більярдної...

— Ага! — згадав Гемстед.— Я спробував був у більярдній маркером. І розчарувався: нічна робота, знаєте, позначається на здоров'ї. Ні, не хочу бути нічийм рабом! — рішуче мовив він.

Знаючи, що людина, надто горда, щоб стати рабом, здебільшого не соромиться брати милостиню, Картью дав Гемстедові півсоверена, а сам, відчувши раптом нестерпний голод, поквапився до ресторану «Париж». Коли він дістався до нього, вулицями саме почали розходитися з суду адвокати в перуках та мантиях, і Картью, пригадавши своє колишнє життя, поклав на тротуар клунок й мовчки озирав служителів правосуддя.

— Хай йому біс! — пролунало раптом. — Та невже це містер Картью!

Обернувшись, Норріс побачив гарного, засмаглого, хоча й трохи повнявого юнака, одягненого в найвишуканіший костюм, з бутоньєркою, що коштувала не менше соверена, в петлиці. Норріс познайомився з цим юнаком у перші дні свого перебування в Сідней на його прощальному вечорі й навіть провів його на борт шхуни, що кишла тарганами, — на ній, з командою темношкірих матросів, той мав відчалити в піврічне плавання до островів Тихого океану. Це був Том Гедден (весь Сідней називав його Томмі), що успадкував досить значне майно, яке його передбачливий батечко довірив, однак, кільком суворим опікунам. Щорічного прибутку вистачало містерові Геддену на три місяці розкішного життя, а решту дев'ять він проводив у тривалих рейсах між островами. Лише тиждень тому Гедден повернувся в Сідней і катався вулицями в екіпажах, показуючи публіці шість своїх щойно придбаних наймодніших костюмів. Однак цей добродушний веселун так щиро вітав одягненого в робочі джинси Картью, у якого за плечима метлявся триклятий клунок, начеб йому пощастило зустріти знайомого герцога.

— Ходімо вип'ємо, — весело запропонував він.

— Я саме намірявся пообідати в ресторані «Париж», — зауважив Картью. — Мені давно вже не випадало попоїсти як слід.

— Чудовий план! — вигукнув Гедден. — Я посидаю лише півгодини тому, але ми візьмемо окремий кабінет, і я й сам ще чимось посмакую, мені не зайве. Вчора я добряче гульнув, а сьогодні без кінця зустрічаю приятелів.

«Зустріти приятеля» в устах Геддена завжди означало те саме, що й «випити вдвох». Незабаром приятелі вже сиділи за столом у окремому кабінеті на другому поверсі ресторану, віддаючи належне мистецтву найкращих куховарів Сіднея. Дивна схожість їхнього становища викликала взаємну симпатію, і вони заходились оповіда-

ти один одному подробиці свого життя. Картью розказав про свої поневіряння в парку та роботу на залізниці, а Гедден повідав про те, як купував копру в Південних морях, з гумором змалювавши життя на коралових острівцях. Наскільки міг зрозуміти Картью, робота залізничника давала куди більший прибуток, проте, з другого боку, вантаж шхуни Геддена складався переважно з пляшок портеру та хересу для особистого вживання.

— Було в мене й шампанське, — розповідав Гедден, — та спочатку я беріг його на випадок хвороб, а потім вирішив, що навряд чи захворію, та й почав пити по пляшці щонеділі. Вранці висплюся, потім снідаю з шампанським, вмощуюсь у гамаку й читаю «Середні віки» Геллема. Ти читав цю книжку? Я завжди беру на острови щось ґрунтовне. Жив я, звісно, на широку ногу, та якби трохи скромніше чи якби я мав компаньйона, то можна було б добряче заробити. Я на островах маю вплив, розумієш? Я для них — один з вождів і на їхній раді маю власне місце. Спробували б мені перечити! Та вони й не мислять про таке. Моє становище непохитне, скажу я тобі. Щоправда, мені доводиться підготовувати моїх прихильників консервованою лососиною, а їх понад тридцять...

— Прихильників? — поцікавився Картью. — Хто ж вони?

— Геллем назвав би їх васалами феодала, — пояснив Гедден не без марнославства. — Вони всі — мої васали. Вони всі — моя свора. Звісно, обходяться вони мені не дешево. Авжеж, усіх їх треба забезпечити консервованою лососиною! А втім, коли щастить, я наділяю їх восьминогами. Восьминоги їм до смаку, хоча я сам їх не люблю. А ти? Те саме й з акулячим м'ясом. Цим вождям, як і робітникам Англії, я ніяк не можу втовкмачити: оскільки копра зараз подешевшала, вони мають терпіти збитки нарівно зі мною. Але вони цього ніяк не збагнуть! Я вважаю своїм святим обов'язком нести їм освіту, але вони ніяк не зрозуміють законів політичної економії! Мабуть, їхній розум до неї не доріс.

Тоді Картью, всміхнувшись, поставив запитання, яке все наверталось йому на язик.

— До речі, щодо політичної економії, — сказав він. — Ти зауважив, що якби у тебе був компаньйон, то прибуток зріс би. Яким чином?

— Зараз я тобі поясню на розрахунках! — вигукнув Гедден і почав з допомогою олівця творити дива на зво-

роті меню. Цей чоловік — власне, іще зовсім юнак — аж кипів найрізноманітнішими планами та проектами. Досить було йому почути про якусь спекуляцію, як він зараз же списував цифрами цілі сторінки. Жвава уява та добра, але не зовсім точна пам'ять давали йому дані для розрахунків. В цей час він проймався щирим запалом і ставав досить самовпевненим, легко й невимушено спростовуючи будь-які заперечення; на кожне критичне зауваження він мав готову відповідь — якесь слівце, часто і без будь-якого значення, — і співрозмовникові лишалося тільки посміюватись з його наївності й завзяття або дивуватись з несподівано проникливих висновків. Він трохи нагадував Пінкертона, та коли Джим був бізнесменом-романтиком, Томмі був бізнесменом-фантазером.

— Як ти вважаєш, скільки це коштуватиме? — запитував він про якийсь товар.

— Не уявляю, — відповідав Картью.

— Десять фунтів вистачить з лишком, — врочисто проголошував Томмі.

— Ну, дурниці! — вигукував Картью. — Не менше п'ятдесяти!

— Та ти ж сам щойно признався, що не уявляєш ціни! — обурювався Томмі. — Як я можу вести розрахунки, коли ти зараз кажеш одне, а через хвилину — інше? Це ж несерйозно!

Однак він погоджувався збільшити названу суму до двадцяти, та через хвилину, коли з'ясовувалося, що в такому випадку операція буде збитковою, знову зменшував її вже до п'яти фунтів, зауваживши:

— Я ж тобі казав, що це дурниці. За цю справу треба братись серйозно або взагалі не братись.

Дещо в розрахунках Томмі здавалося Картью хибним, а часом і зовсім виводило його з рівноваги нелогічністю висновків та передбачень. Здавалось, Томмі робить усі ці розрахунки просто задля розваги, як робить усілякі курбети молодий гарячий кінь. Проте поступово Картью захопила ця гра, величний замок (хоч і зведений на піску) виростав у його уяві, й шкура невбитого ведмедя зманювала його. Через кілька днів він, Картью, матиме півтораєста фунтів, Гедден уже має п'ять сотень. То чом би їм не підшукати ще одного чи двох компаньйонів, не зафрахтувати якусь стареньку шхуну та не податись торгувати на острови? Картью — досвідчений яхтсмен, а Гедден, як сказав він сам, «має пристойний досвід у цій справі». Торгівля в Південних морях, без сумніву, справа

прибуткова, а то чого б то стільки шхун ходило між островами? А якщо вони матимуть власну шхуну, їм за безпечений ще більший прибуток!

— Врешті, свого ми не загубимо! — заявив Гедден. — Купи собі два-три костюми. Саме з цього й треба починати. А потім візьмемо екіпаж і подамося в «Багату наречену».

— Я обійдусь тим костюмом, що на мені, — сказав Норріс.

— Та невже?! — вигукнув Гедден. — Чесно кажучи, я захоплений. Ти — справжній мудрець, ти філософ... піфагорієць, чи не так? Я ще наче не забув філософії...

— Це швидше стосується економіки, — відповів Картью. — Якщо ми вирішили братися за цю справу, мені потрібні будуть усі мої гроші, до останнього пенса.

— Ще й як візьмемось! — Очі Томмі спалахнули, він звівся на рівні ноги. — Лише одна умова, Картью: всі контракти укладатимемо на твоє ім'я. Адже у мене є капітал, а тобі, якщо нас спіткає невдача, втратити нічого.

— Мені здавалося, ми щойно впевнились, що прогоріти не можемо, — зауважив Картью.

— Ну, прогоріти можна в будь-якому ділі, — відповів мудрий Томмі. — Навіть букмекери не застраховані від невдач.

Шинок із садом, який називався «Багата наречена», був куплений його власником, капітаном Бостоком, за гроші, надбані в часи його бурхливої та тривалої, а почасти й історичної діяльності на островах. Скрізь, від архіпелагу Тонга до островів Адміралтейства, він був своєю людиною і вмів брехати на будь-якому місцевому діалекті. Він пам'ятав часи, коли торгували сандаловим деревом та пальмовою олією, коли почали торгувати копрою; та він і сам став піонером комерції — першим торговцем, що привіз людські зуби на острів Гільберта. В часи сера Артура Гордона його ледь не засудили до смерті на Фіджі, і якщо він коли-небудь молився, то, безперечно, не забував згадати й ім'я сера Артура. На Новій Ірландії його сім разів поранили списом (а його помічника вбили) під час відомої різанини на бригові «Веселий Роджер», однак підступні дикуни нічого не домоглися своєю зрадою, і Босток узяв-таки на своє судно сімдесят п'ять робітників-добровольців, з яких від роботи померло не більше десяти чоловіків. Крім того, він був учасником милого жарту, який коштував життя єпископові Паттер-

сону. Він нарядив єпископом свого товариша, і той, сходячи на берег, молився і благословляв тубільців, а сам Босток, убравшись в жіночу нічну сорочку (ті сорочки були серед товарів), стояв праворуч від нього і в потрібний момент басом проголошував: «Амін!» В своєму товаристві він любив переповідати саме цю історію, яку назвав «Двісті пар робочих рук за жменю «амінів», а її наслідок — смерть справжнього єпископа — видавався йому вкрай смішним.

Усі ці подробиці здивований Картью почув від Томмі, поки вони їхали в екіпажі.

— А чому ми маємо їхати саме до цього старого негідника? — здивувався Картью.

— Як познайомишся з ним, сам зрозумієш, — відповів Томмі. — Цей чоловік знає геть-чисто все.

Коли вони вийшли з екіпажу біля входу до «Багатої нареченої», Гедден раптом зацікавлено вступився в свого візника — плечистого, рум'яного, блакитноокого товстуня, що чимось скидався на морського вовка.

— Де я вас бачив? — спитав він. — Я вже колись їздив із вами?

— І не раз, містере Гедден, — відповів візник. — Коли ви востаннє повернулися з островів, я возив вас на іподром, сер.

— То й гаразд! Злазь та ходімо вип'ємо, — сказав Томмі й попрямував до входу в сад.

Гостей зустрів сам капітан Босток. Це був млявий старий чоловік з кислим обличчям та риб'ячими очима. Він недбало привітався з Томмі, забувши подати руку, і (як потім пригадалось) перезирнувся з візником.

— Пляшку пива для візника на той стіл, — розпорядився Томмі. — А на цей — що завгодно, від імбирного пива до шампанського, і с'дайте з нами. Дозвольте познайомити вас із моїм другом, містером Картью. Я прийшов у справах, Біллі. Хочу порадитись з вами, як із другом. Я вирішив самостійно торгувати на островах.

Безперечно, капітан був невичерпним джерелом корисних відомостей, проте йому не вдалося викласти їх. Не встиг він розкрити рота, як Гедден напустився на нього з силою-силеннюю заперечень та всіляких поправок. Очі його натхненно запалали, він почав ставити несусвітньо довгі запитання, а коли капітан пробував відповісти, замурував йому уста новими запитаннями, сам відповідав за нього, висміюючи можливі поради, і навіть вибухав щирим обуренням.

— Вибачте мені,— пояснив він,— я джентльмен, і містер Картью — теж джентльмен, і ми не маємо наміру встрявати в такі справи. Хіба ви не бачите, з ким розмовляєте? Хіба ви не можете порадити нам вигідний товар для торгівлі?

— Ні, не можу,— відповів капітан.— Яка там порада, коли ви не даєте мені слова сказати. Я торгував джином і рушницями.

— Ідьте ви к бісу зі своїм джином та рушницями! — не витримав Гедден.— За ваших часів це, звісно, було непогано, але тепер, коли ви постаріли, все змінилося. Зараз я вам скажу, Білле Бостоку, чим вигідно торгувати нині,— і він торохтів іще хвилини десять.

Картью не міг стримати усмішки. Він уже не думав серйозно про майбутній рейс, бо Гедден виявився ненадійним порадником. Та водночас завзяття Геддена йому подобалось, чого не можна було сказати про капітана Бостока.

— То ви самі все знаєте...— саркастично зауважив старий капітан, коли Томмі замовк.

— Та, врешті, більше, ніж знаєте ви,— зневажливо мовив Том.— А як же інакше? Ви зовсім неосвічена людина, ви все своє життя згаляли десь на островах або в морі — що ж ви можете порадити такій особі, як я?

— За ваше здоров'я, Томмі,— підняв келих Босток.— З вас вийде гарна смаженина десь на Нових Гебридах.

— От тепер ви кажете діло! — зраділо мовив Том, не зрозумівши, очевидно, сумнівної суті компліменту.— Ну, слухайте ж уважно. У нас є гроші й ділова хватка, а я маю ще й досвід. Тепер нам потрібна добра дешева шхуна, справжній капітан і рекомендація якій-небудь фірмі, що могла б відкрити нам кредит.

— Ось що я вам скажу,— відповів капітан Босток.— Таких, як ви — не раз я бачив,— смажили і поїдали, а потім відпльовувались. Дехто був жорсткуватий, а дехто і взагалі несмачний,— докинув він похмуро.

— Що ви маєте на гадці? — обурено вигукнув Том.

— А те, що я не бажаю з вами зв'язуватись,— відповів Босток.— Мені це нічого не дасть, і, їй-богу, мені жаль того людоїда, котрий зжере ваш мозок! Раджу вам замовити гарну дешеву труну й найняти доброго могильника. А може, якась фірма відпустить вам труну в кредит. Краще погляньте уважніше на свого приятеля. Він наче має голову на в'язах, бо ледве стримується, щоби зареготати.

Можливо, містер Босток казав усе це без зла; можливо, усі ці його поради здавались йому милими жартами. Та хай там як, а Гедденові вони не сподобалися. Він навіть зірвався з місця і, можливо, нарада провалилася б, якби тієї миті не пролунав ще один голос.

Візник увесь час сидів спиною до них, посмоктуючи пінкову люльку. Він, либонь, не пустив повз вуха жодного слова з розумувань Томмі, бо раптом озирнувся й несподівано мовив:

— Пробачте, панове, якщо ви купите ту шхуну, що я пораджу вам, то буде вам і кредит.

Запала тривала мовчанка.

— Тобто як? — озвався нарешті Томмі.

— Ану, Біллі, скажи їм, хто я такий, — звернувся візник до капітана.

— А ти не бойшся, Джо? — спитав містер Босток.

— Ну, це вже моє діло, — заперечив візник.

— Панове, — мовив Босток, урочисто підводячись, — дозвольте відрекомендувати вас містерові Віксу, капітанові шхуни «Мила Грейс».

— Так-так, панове, ось хто я, — підтвердив візник. — Ви знаєте, що я вскочив у халепу. Я не заперечую, що завдав удару, але де мені було взяти свідків того, що мене змусили так учинити? Тому я змінив прізвище і став візником.

— Перепрошую, — мовив Картью, ледь не вперше втручаючись у розмову, — я тут людина нова. У чому вас звинуватили?

— У вбивстві, — відповів капітан Вікс. — І я не заперечую, що завдав удару, і, звісно, не заперечую, що боявся суду, — інакше нащо б мені бути зараз тут? Річ у тім, що він хотів підбурити матросів на бунт. Розпитайте Біллі — він знає, як усе було.

Картью глибоко зітхнув. У нього з'явилось дивне, але приємне відчуття, що він усе глибше забідає в життєвий потік.

— Ну, так що ви збиралися запропонувати нам?

— Я збирався запропонувати ось що, — відповів капітан. — Я чув, що тобі казав містер Гедден. Гадаю, його думки ділові. Деякі його пропозиції — просто розкіш! Він має смак до торгівлі, він у цім ділі має досвід, і я певен — ми поладнаємо. Крім того, ви обидва — джентльмени, і мені це до душі. І врешті, набридло мені коней поганяти, хочеться справжнього діла. Ось мої пропозиції: у мене є сякі-такі грошики, я можу їх укласти в

діло, — фунтів зі сто. Окрім того, моя колишня фірма дасть мені кредит, ще й зрадіє: від мене вони ніколи збитків не мали, а ще вони знають ціну мені як супер-карго. І врешті, вам потрібен справжній капітан? Будь ласка, я десять років командував шхунами.

— Кращого не знайти, — обізвався Біллі.

— Ну, а коли ви хочете знати про мене як про людину, — докинув Вікс, — можете розпитати у моєї колишньої фірми.

— Але ж зачекайте! — похопився Гедден. — Як же ви все це владнаєте? Ви можете мотатись вулицями на передку, і ніхто вас ні про що не питає; але ж досить вам з'явитися на шхуні, як вас миттю залигають.

— Я намагатимусь взагалі не з'являтися на люди.

— А як же з судовими документами?.. Яке ще інше прізвище?.. — спитав спантеличений Томмі.

— Поки що не знаю, — відповів капітан усміхнувшись. — Побачимо, яке ім'я буде в моєму новому свідоцтві!.. Ну, а якщо мені не пощастить купити нове свідоцтво, чого, проте, ще не траплялось, то старий Керкап позичить мені своє. Він зараз уже не плаває, сидить на своїй фермі біля Бонді.

— Схоже, що ви вже маєте на приміті якусь шхуну, — зауважив Картью.

— Саме так. Це справжня красуня. Шхуна «Мрія». Зроду-віку не бачив таких ліній, а що вже мчить — наче її відьми несуть! Пригадую, як вона випередила мене біля острова Четверга — робила по два вузли на кожен мій один! А моєю «Милою Грейс» теж можна було пишатись! Я рвав на собі волосся. Звідтоді «Мрія» стала моєю мрією. Тоді вона плавала під англійським прапором і належала Грантові Сандерсону. Він був багатий і заповзятий до безглуздя; врешті підхопив пропасницю десь на річці Флай і помер. Капітан доставив його тіло в Сідней і розрахувався. Виянилось, що Грант Сандерсон залишив чимало духівниць і не менше вдовиць, і ніхто б там не дібрав діла, котра справжня. Врешті всі вони подали одна на другу до суду, найняли цілий полк адвокатів. Такої комедії ще світ не бачив. Втягли в цю справу самого лорда-гофмейстера¹, а потім і лорда-канцлера².. А тим часом «Мрія» стояла на якорі біля

¹ Лорд-гофмейстер — висока посада при англійському королівському дворі.

² Лорд-канцлер — висока службова судова особа в палаті лордів.

мису Гліб і помалу гнила. Та нині процес закінчився — судді, либонь, кинули жереб, аби визначити законну вдову й законну духівницю, — і «Мрію» вирішено продати. Звісно, це дешевина, бо ж вона довго гнила на якорі. Вона добряче попсована.

— І який її тоннаж?

— Досить пристойний. Для нас якраз — сто дев'яносто, майже двісті, — відповів капітан. — Утрюх ми з нею не впораємось, доведеться взяти ще матроса, хоч і жаль витрачатись на нього. Тубільці на островах наймаються майже за безцінь. А ще нам потрібен кок. Матроси-новачки ще нічого, а з невмілим коком йти у рейс — божевілля. Я маю на оці одного гавайця, з ним я вже плавав, його звати Амалу. Першорядний кок, а крім того, завжди зручніше мати справу з тубільцем: тікати йому нікуди, крути ним як хочеш, а він навіть не знає, які в нього права. Отже, гадаю, він дуже нам підходить. Отака моя думка щодо команди.

Як тільки в розмову втрутився капітан Вікс, Картью знову повірив, що їхні надії можуть справдитись. Яка б там провинна не числилась за цим чоловіком, він явно був добродушний і знав своє ремесло; раз він схвалив їхні заміри, вносить свої гроші, віддає в їхнє розпорядження весь свій досвід, ще й пообіцяв негайно забезпечити їх кредитом, то Картью згоден був діяти. Що ж до Геддена — той був на сьомому небі. Вони з Бостоком випили шампанського і помирились. Підняли не один тост.

Одностайно вирішили, купивши шхуну, перейменувати її на «Багату наречену».

Ще не смеркло, як виникла нова «Компанія острівної торгівлі «Багата наречена».

Три дні потому Картью, ще в робочому вбранні, з'явився до нотаріуса, отримав свої півтори сотні фунтів і досить несміливо попросив іще раз поставитись до нього поблажливо.

— У мене є нагода, — пояснив він, — взятись за вигідну справу. Завтра під вечір я, мабуть, стану співвласником судна.

— Небезпечна власність, містере Картью, — зауважив нотаріус. — На мойй пам'яті є такі випадки. І кожен кінчався невдачею.

— Гадаю, що ні, якщо власники будуть самі плавати на ньому і на випадок аварії підуть разом з ним на дно, — такою була відповідь.

— Можливо, саме так ви й заробите щось,— мовив нотаріус.— Але хіба ви моряк? Я вважав, що ви були на дипломатичній службі.

— Я досвідчений яхтсмен,— відповів Норріс,— і саме це й стане мені в пригоді. На дипломатію тут не проживеш. Але я хочу попередити вас: в день наступної виплати я не зможу бути в Сідней — ми маємо намір піти в піврічне плавання між островами.

— Дуже шкодую, містере Картью, однак про це не може бути й мови,— відповів нотаріус.

— Але ж минулого разу ви погодились,— провадив Картью.

— Тоді були зовсім інші обставини,— заперечив нотаріус,— тоді я знав, що ви в Австралії, і все-таки я порушив інструкцію. Цього разу, за вашим же визнанням, ви маєте намір порушити умови. Застерігаю вас: якщо ви здійснисте свій намір і я отримаю докази цього (я вважаю нашу розмову конфіденційною і висновків з неї не робитиму), то змушений буду виконати свій обов'язок. Або ви з'явитесь сюди в день виплати, або допомога припиниться.

— Це дуже жорстоко і, по-моєму, досить нерозумно,— зауважив Картью.

— Це вже не мені вирішувати, мені дали чітку інструкцію,— відповів нотаріус.

— І ви так тлумачите цю інструкцію, що позбавляєте мене можливості чесно заробляти на життя? — не здавався Картью.

— Будьмо відвертими,— сказав нотаріус.— В інструкції нема ні слова про те, як ви маєте заробляти на життя. Наскільки я розумію, моїм клієнтам це байдуже. Наскільки я розумію, у них єдине бажання: щоб ви не виїжджали з Нового Південного Уельсу. А з цього випливає ще одне, містере Картью... з цього випливає...

— Кажіть ясніше.

— Я хочу сказати, що, на мою думку, оперту на вагомі факти, ваші батьки не бажають більше вас бачити,— пояснив нотаріус.— Дуже можливо, що вони хибної думки про вас, але саме таке у мене склалося враження. Саме за це, наскільки я розумію, мені й платять. Тож я не маю вибору, я мушу виконувати свій обов'язок.

— Не хочу обманювати вас,— сказав Норріс, густо червоніючи,— ваші здогадки цілком слушні. Мої батьки не хочуть бачити мене. Але ж я їду не в Англію, я збираюсь на острови Тихого океану.

— Ну гаразд, але ж я не знаю, куди ви збираєтесь,— заперечив нотаріус, не зводячи з Норріса погляду і протрикуючи олівцем вимочку.

— Вибачте, але ж я мавприємність оповістити вас про це.

— Боюсь, містере Картью, що я не зможу вважати ваше повідомлення офіційним,— розмірено й твердо відповів нотаріус.

— Я не звик, щоб моє слово бралось під сумнів! — не стримався Норріс.

— Спокійно, спокійно, я нікому не дозволяю підвищувати голос у моїй конторі,— заявив нотаріус.— Але коли ви так заговорили,— а ви, здається, молодик із розумом,— подумайте: що мені про вас відомо? Ваші батьки відмовились від вас і платять гроші, щоб утримати вас далі від себе. Чого ви накоїли? Не знаю. Тож хіба ви не розумієте, як ризиковано було б з мого боку поставити свою репутацію в залежність від слова людини, про яку мені відомо не більше й не менше? Наша розмова дуже прикра. Навіщо ж вона? Напишіть додому, нехай мені дадуть інші інструкції, і я вчиню інакше. Такі мої умови.

— Мені дуже згодилися б ці триста фунтів на рік,— сказав Норріс,— але я не можу добувати їх такою ціною. Що ж, більше я не матимуприємності бачитися з вами.

— Як хочете,— сказав нотаріус.— Якщо в наступний день виплати вас тут не буде, всьому кінець. І я хочу вас застерегти — з найдружніших почуттів,— що через півроку ви з'явитесь сюди й попросите допомогти вам, але я змушений буду показати вам на двері.

— Всього найкращого,— сказав Норріс.

— І вам теж, містере Картью,— відгукнувся нотаріус і подзвонив клеркові, щоб той провів відвідувача.

Отак і вийшло, що Норріс до відплиття більше не бачився з нотаріусом. День у день він готувався до рейсу, і шхуна вже вийшла в чисте море, коли Гедден підійшов до нього й показав оголошення в сіднейській газеті, над якою він щойно куняв у затінку камбуза.

«Містера Норріса Картью,— оповіщала газета,— просять негайно зайти в контору містера... де його очікують важливі вісті».

— Цим вістям доведеться зачекати ще півроку,— мовив Норріс з удаваною байдужістю. Та насправді йому дуже хотілося дізнатись, що там за новина...

ПОСАГ «БАГАТОЇ НАРЕЧЕНОЇ»

Вранці двадцять шостого листопада з Сіднейського порту вийшла шхуна «Багата наречена». Її власник Норріс Картью був на борту в незвичайній для себе ролі помічника капітана. Ім'я капітана офіційно було Вільям Керкап. Коком був юнак-гавасць Джозеф Амалу. Крім того, на борту було двоє матросів — Томас Гедден і Річард Гемстед; цього останнього взяли в плавання почасти завдяки лагідній вдачі, а почасти тому, що він мав певні навички в теслярстві. «Багата наречена» тримала курс на острови Південних морів, як було записано в судновому журналі, першим пунктом заходу був острів Бутарітарі архіпелагу Гілберта. Однак у порту вважали, що власник шхуни вийшов у мандрівку, аби розважитись. Який-небудь приятель покійного Граната Сандерсона упізнав би в цій стрункій шхуні перейменовану «Мрію», а агент Ллойда, якби його запросили для огляду судна, помітив би на борту чимало неполадок.

Три роки без руху сильно позначились на «Мрії», і тому її продали не набагато дорожче, ніж якби вона призначалась на злам, але у нових власників, шукачів пригод, бракувало грошей навіть на першочерговий ремонт. Щоправда, такелаж частково замінили новим, а частково полагодили. З усіх запасів, знайдених на борту, набралася достатня кількість зшитих та полатаних вітрил. Старі щогли ще трималися, хоча, мабуть, і самі дивувались з того дива.

— У мене бракує сміливості, щоб випробувати їх, — признався капітан Вікс, оцінюючи поглядом висоту щогл та поляскуючи їхні округлі основи.

«Гнилий, як наш фок» стало повсякденною приказкою команди. Наступні події виявили, що шхуна була міцніша, ніж здавалася на перший погляд, але тоді цього ніхто ще не знав певно, так само, як ніхто, за винятком капітана, не уявляв певною мірою всіх небезпек цього плавання. Але капітан усвідомлював усю непевність становища і не мовчав. І хоча він був людиною надзвичайного самовладання й хоробрості, хоча він не звик відступати перед небезпекою і навіть сам ішов їй назустріч, він поставив вимогу взяти на борт великого вельбота.

— Вибирайте: або нові щогли й такелаж, або вельбот, — сказав він. — Звісно, ви можете взяти й щурячу

клітку,— докинув жартома,— але я згоден лише на вельбот.

Його компаньйони змушені були погодитись — і їхній капіталець миттю зменшився ще на тридцять шість фунтів.

Усі четверо півтора місяця працювали не згортаючи рук. Про капітана не було, звісно, ні слуху, ні вісті, але їм допомагав якийсь чолов'яга з густою рудою бородою, яку, спустившись у трюм, він часом знімав і тоді голосом та обличчям разуче нагадував капітана Вікса. Що ж до капітана Керкапа, то він заявився на шхуні в найостанніший момент; це був дужий морський вовк із сивою бородою арабського шейха. Поки шхуна виходила з гавані, будь-хто з сіднейців міг милуватись цією білосніжною бородою, що мальовничо маяла на вітрі. Та тільки-но «Багата наречена» проминула маяк, капітан спустився до себе в каюту й через п'ять хвилин уже вийшов на палубу чисто поголеним. До всіх отих хитромудрих заходів довелося вдатися, щоб у море змогло вийти непридатне для плавання судно з капітаном, якого розшукувало правосуддя. Та можливо, навіть ці хитрощі не допомогли б, якби не репутація Геддена: на це плавання подивились поблажливо, як іще на одну ексцентричну витівку Томмі. А крім того, ще недавно шхуна була яхтою, і до неї ще ставились, мов до яхти, якій і годиться вдаватись до ризикованих забав.

Дивний вигляд мала ця шхуна: на високих щоглах красувалися занатані вітрила, обшита червоним деревом каюта обладнана під склад: уздовж стін були прибиті полиці з неструганих дощок. І все щоденне життя на цій дивній шхуні було не менш дивним. Лише Амалу розмістився в кубрику, а всі інші займали окремі каюти, спали на атласних диванах і в колишньому салоні для куріння, встеленому паркетом, збирались за убогою трапезою, яку складала погана солонина та не краща картопля. Гемстед бурчав. Томмі часом не витримував і збагачував меню бляшанкою видобутих навмання консервів або пляшкою власного хересу. Але Гемстед бурчав за звичкою, а Томмі бунтував лише хвилину; за всім цим відчувалась спільна згода й готовність миритися з такими труднощами. Адже якщо не брати до уваги цибулі та картоплі, «Багата наречена» вийшла в плавання, власне, без припасів. В трюмі лежали взяті в кредит товари вартістю дві тисячі фунтів — уся надія її команди. І коли вони їли що-небудь, крім картоплі та цибулі, то перетво-

рювались на мишей у власній коморі. Власне, вони поїдали свої майбутні прибутки.

Хоча на шхуні не дотримувались заведеної судової субординації, на відсутність дисципліни не можна було нарікати. Капітан Вікс, єдиний моряк на борту, був для всіх незаперечним авторитетом, а крім того, він виявився таким добродушним і веселим чоловіком, що його слухалися навіть із симпатії. Картью виконував свої обов'язки якнайстаранніше — він уподобав і свою роботу, і капітана. Амалу, не ремствуючи, брався за найтяжчу роботу; навіть Гемстед та Гедден працювали охоче. Томмі наглядав за порядком на складі, порався в трюмі та колишній кают-кампанії, і тепер уже ніхто не впізнав би в ньому сіднейського денді. Впоравшись, він зачерпував відро морської води, обливався і влаштовувався на палубі з паками сіднейських газет «Геральд» та «Вигідні справи» або з томом «Історії цивілізації» Бокля — науковою працею, вибраною для цього плавання. Помітивши, що він розгортає Бокля, його товариші обмінювались веселими усмішками, тому що Бокль незмінно схиляв свого шанувальника до сну, а коли Томмі прокидався, його завжди охоплювало бажання випити хересу. Ця залежність була настільки постійною, що «склянка Бокля» або «пляшка цивілізації» стали ходячими жартами на борту «Багатої нареченої».

Гемстедові доручили лагодити все, що треба, і роботи в нього вистачало. На судні все прогнило: світлові люки протікали, палуба теж, ручки люків залишалися в руках, панелі жолобилися, помпа не всмоктувала воду, а дірява ванна ледь не затопила все судно. Вікс твердив, що від цвяхів давно нічого не лишилось і шхуна тримається на самій лиш іржі. «Не сміши мене так, Томмі, — казав він, — а то, гляди, від мого реготу ахтерштевень відламається!» І коли Гемстед вештався по шхуні зі своїми інструментами, все щось лагодячи, Вікс посміювався: «Якби ти згортав вітрила, чи драїв палубу, чи взагалі робив хоч що-небудь путяще, я б тебе зрозумів. Але я ніяк не дотямлю: на біса лагодити зовні, коли всередині сама трухлявина?» І саме оті постійні добродушні жарти заспокоювали новоявлених моряків, і вони спокійно виконували свої обов'язки за обставин, що переполошили б самого адмірала Нельсона.

З початку плавання дні стояли погожі, віяв рівний постійний вітер. Шхуна летіла, мов буревісник. «Наша «Багата наречена» вже зовсім бабуся, а хвороб у неї

стільки, що й не перерахувати,— казав капітан, прокладаючи курс на карті,— проте вона здатна показати п'яти будь-якій шхуні в цьому районі Тихого океану».

Його команда драїла палубу, змінювалася біля штурвалу, обідала в кімнаті для куріння, виконувала всі свої обов'язки; на ніч згортали верхнє летюче вітрило, і вечорами, особливо коли Томмі видобував «пляшку цивілізації», теревенили та співали. Амалу наспівував мелодійних гавайських пісень, а Гемстед, вправно приграючи на банджо, душевно, з глибоким почуттям співав тремтливим тенорком. Дуже гарно заводив він австралійської пісні «Мій Томмі» — її простенькі слова слухачі вітали захопленими вигуками.

Де ти був, відповідай? —

питав співак, і сам же весело розказував:

— Де з гори тече ручай,
Де цвіте зелений гай,
Улецав я там дівча,
Що прийшло без мами.

І з незмінним захватом усе товариство завершувало пісню одностайним вигуком: «Та невже?!», тим самим пускаючи шпильку самому співакові. Але вся весела компанія вгамовувалась, коли він заспівував «Краю рідний, краю» чи «Де він ходить-бродить, мій хлопчина?» — пісеньки, в які Гемстед вкладав невимовний сум...

Виявилось, що Гемстед зовсім самотній; він виріс круглим сиротою, у нього ніколи не було сім'ї, а з родичів — лише лихосердий дядько, пекар в Ньюкаслі, в Новому Південному Уельсі. І в його співі нестерпно боляче бриліла мрія про сімейний затишок — мрія, для нього нездійсненна. Можливо, за все своє бездомне життя саме тут, на «Багатій нареченій», в цьому добродушному, веселому й сердечному товаристві на нього вперше повіяло омріяним сімейним теплом...

Я знаю, чим закінчилося те плавання, і, мабуть, тому, коли я пригадую його, мене охоплюють глибокі жалощі й відчуття таємничості. Ця шхуна, збудована для задоволення примх розбагатілого негідника, шхуна, яка тепер, ще не позбавлена залишків пишного оздоблення, але вже виконуючи зовсім інше призначення, летіла просторами океану крізь племенисту красу світань та смеркань; її команда, так дивно дібрана, команда, що так безжурно

жартувала й сміялась; отой Бокль у руках Геддена, єдина книжка на борту, яку, проте, нікому було читати, а тим паче, розуміти; і єдині ознаки мистецьких зацікавлень — олівець та пензель Картью, що з ними він не розлучався... І все це мчало вперед, назустріч страшній трагедії, не усвідомлюючи цього...

Спливло двадцять вісім днів, і ось напередодні різдвних свят вони досягли острова Бутарітарі і всю ніч крейсували біля входу в лагуну, визначаючи своє положення по рибальських вогниках на рифах та контурах пальм на тлі захмареного неба. Коли розвиднілось, вони підняли сигнал, вимагаючи лоцмана, але ще вночі, мабуть, рибалки помітили вогні шхуни і повідомили на берег, бо до них уже наближався човен. Він пролинув по лагуні, хиллячись під поривами вітру так, що, здавалося, вітрило ось-ось упаде на хвилю, а потім квацько розвернувся й зупинився під самим бортом, і на шхуну піднявся чоловік у піжамах, змучений на вигляд.

— Доброго ранку, капітане! — привітався він, ступивши на палубу. — Ви мені здалися спочатку крейсером з Фіджі — такі у вас високі щогли та блискучі палуби! Вітаю вас і вашу команду з різдвом і бажаю вам щасливого Нового року! — На цім слові він похитнувся і міцно вчепився за ванти.

— Який же з вас лоцман! — вигукнув Вікс, змірявши його неприязним поглядом. — Ви ніколи не проводили судна через цей прохід — не повірю нізащо!

— А ось і проводив! — заперечив лоцман. — Я капітан Доббс, і коли я берусь за стерно, хазяїн може спускатися в свою каюту і голитись.

— Але ж послухайте, чоловіче, ви ж п'яний як чіп! —

— П'яний?! — перепитав Доббс. — Багато ж ви бачили п'яних, коли називаєте, мене п'яним... Я щойно почав. Якби вже вечір, я б мовчав. Вечорами я й справді буваю під мухою, але поки що тверезішого, ніж я, не знайдете на всіх островах.

— Нічого не вийде, сер, — стояв на своєму капітан. — Ні за яку ціну не довірю я вам свою шхуну.

— Про мене, — погодився Доббс, — метляйтесь собі отут. А то спробуйте провести її через прохід самотужки, як капітан «Леслі». Він багато вигадав: пошкодував мені двадцять доларів і втопив товару на двадцять тисяч разом з новісінькою шхуною, розпорів їй усе днище, і вона за чотири хвилини затонула й лежить тепер з усім вантажем на глибині двадцяти сажнів.

— З яким вантажем? — поцікавився Вікс. — І що це за «Леслі»?

— Шхуна Коуена і Компанії, з Фріско, — пояснив лоцман. — А як її тут чекали! У нас там гамбурзький барк завантажується — ген, бачте, його щогли... І ще двоє суден з Німеччини на підході — одне, кажуть, через два місяці, а друге — через три, й містер Топеліус, агент Коуена і Компанії, через усе це зовсім зліг, жовтяниця його вхопила. Та що й казати, не хотів би я стати на його місце: товарів нема, копри чортма, а йому треба закупити її двсті тисяч тонн. Якщо у вас є копра, капітане, ви маєте шанс. Топеліус закупить за готівку, за ціну не постоїть, бо все одно це йому вигідно. От що трапляється, коли відмовляються від лоцмана.

— Зачекайте хвилинку, капітане Доббс, мені треба перекинутися словом з моїм помічником, — сказав капітан, подобрішавши обличчям і зблиснувши очима. — Сподіваюсь, ви не образитесь?

— Та скільки вам забажається! Але ж ви не забудете пригостити мене, еге ж? Просто так, для бадьорості. Інакше ваша шхуна заживе слави геть негостинної, а нащо воно вам...

— Ну, це вже після того, як кинемо якір, — відповів Вікс і, відвівши Картью вбік, прошепотів: — Слухайте, нам поталанило.

— Що ми виграємо? — спитав Картью.

— Не скажу точно, але справа пахне доброю сумою! Ми можемо проплавати двадцять років, поки нам іще раз випаде така нагода. Ану ж як сюди сьогодні ввечері прийде ще одне судно? Все можливо! Але цей Доббс — чи можна йому довірити шхуну? Він п'яний-п'янісінький, а ми ж навіть не застраховані, як на гріх!

— Ну, а якщо ви підніметесь на щоглу разом з ним, і нехай він покаже фарватер? — запропонував Картью. — Якщо він буде йти по карті й не шубовсне в море, варто ризикнути.

— Так, без ризику тут не обійтись, — відповів капітан. — Ставайте за стерно і будьте насторожі. Якщо будуть дві різні команди, слухайтеся мові. Кока пошліть на фок, а ще двох — до грота, і хай не ловлять гав.

На тім слові капітан підкликав лоцмана, вони вдвох видобулись на рею, і незабаром у лагуні прозвучала довгождана команда опустити вітрила.

Так різдвяного ранку, близько дев'ятої години, шхуна кинула якір в лагуні атолу Бутарітарі.

Перший рейс «Багатої нареченої» виявився надзвичайно вдалим. Вона приставила товарів на дві тисячі фунтів саме туди, де вони були найпотрібніші, і капітан Вікс (чи точніше, капітан Керкап) довів, що він уміє здобути вигоду з ситуації. Майже два дні він напосідав на Топеліуса, торгуючись з ним на його веранді, майже два дні його компаньйони непомітно стежили за бойовищем з сусіднього шинку, і ще не засяяли вечірні вогні другого дня, як ворог здався. Вікс увірвався в «Сан-Сусі» (так іменували шинок), обличчя його посіріло; набряклі кров'ю очі геть запухли, але в них палали вогники.

— Ходімо звідси, хлопці,— мовив він, і коли вони опинились серед пальм, якимсь чужим голосом додав звичний вислів з давньої гри в крібедж: — У мене на руках всі двадцять чотири очки.

— Тобто як? — спитав Томмі.

— Я продав наш товар,— відповів Вікс.— Власне, частину товару, бо залишив нам усю солонину, а також половину борошна й сухарів. Отож тепер маємо припасів ще на чотири місяці.

— Ого! — вирвалось у Гемстеда.

— За скільки ж ви його продали? — ледве спромігся вимовити Картью, мимоволі переймаючись схвильованістю капітана.

— Не питайте мене! — вигукнув Вікс, розстібаючи комір сорочки.— Дайте мені розказати все по порядку, бо я не витримаю... Я ж не лише продав товар, хлопці, я ще й зафрахтував шхуну до Фріско і назад. І на своїх власних умовах! Спочатку я йому збрехав, що мені потрібна копра,— адже я знав, що це буде для нього удар. І як тільки він починав сперечатись, я знову розводився про копру, і він здавався!.. Мені, бачте, потрібна копра, і край! Тож ми отримали максимум можливого дзвінкою монетою, коли не рахувати двох невеликих чеків на Фріско... А тепер про суму. Так ось, нам це плавання, включаючи дві тисячі кредиту, обійшлося в дві тисячі сімсот з лишком,— і все це ми вже повернули. За тридцять днів плавання ми встигли оплатити шхуну і товар! Ви чули коли-небудь про таке? Але це ще не все! — капітан вимовляв слова, ніби забивав цвяхи: — Ми можемо поділити між собою тисячу триста фунтів чистого прибутку. Я нагрів його на чотири тисячі! — вигукнув він по-хлоп'яному дзвінко.

Кілька секунд компаньйони, наче остовпівши, дивились на капітана зачудовано й недовірливо. Томмі перший утямив, що сталося:

— Послухайте,— сказав він сухим діловим тоном,— повертаймося до шинку. Я маю напитись.

— Вибачте мені, хлопці,— серйозно сказав капітан,— але мені зараз не можна. Якщо я вип'ю хоч кучоль пива, боюсь, мене грець поб'є! Усе це змагання з Топеліусом, цей неймовірний успіх... я ледве тримаюсь на ногах.

— Ну, тоді гукнемо тричі «ура!» на честь нашого капітана! — запропонував Томмі.

— Не треба, хлопці,— попросив той,— згадайте нашого суперника й згляньтесь над ним. Коли вже я у такому стані, то що вже зараз робиться з Топеліусом! Як він почує, що ми тут горланимо, його неодмінно грець поб'є.

Однак Топеліус сприйняв свою поразку досить спокійно, а ось матроси з затонулої шхуни «Леслі», залишившись без судна, були не в найкращому настрої. Вони злісно позирали на команду «Багатої нареченої» й лялися. Якось з веранди шинку вони обсвистали капітана Вікса, вся команда «Багатої нареченої» збіглася до свого капітана, і справа ледь не дійшла до «битви на Бутаритарі». Та хоч бійки не сталося, обидва табори були насторожі.

Однак ніщо не могло притамувати радості удачливих компаньйонів. П'ять днів шхуна стояла в лагуні, поки тубільці, найняті Топеліусом, розвантажували її та підвозили баласт. Крім Томмі й капітана, всі були вільні, і час спливав, як у приємному сні. Вечорами мандрівники обговорювали свій успіх, а вдень гуляли вузьким острівцем, милуючись краєвидами, як міські жителі, що вирвалися на природу. Та ось першого січня «Багата наречена» підняла якор і взяла курс на Сан-Франціско. Гарна погода обіцяла щасливе повернення додому. Шхуна без затримки пройшла екваторіальну штильову смугу. Повіяв ходовий вітер, і швидкість судна, завантаженого кораловим баластом, перевершила всі сподівання; а команда була тим більше вдоволена, що тягар і без того незначних обов'язків ще більше зменшився, завдячуючи новому членові екіпажу — боцманові з «Леслі». Він посварився зі своїм капітаном, устиг розтринькати зароблені гроші в шинках Бутаритарі і, хоч усі його товариші вирішили не проситись на «Багату наречену», таки запропонував свої послуги капітанові шхуни до першого-ліпшого порту.

Це був уродженець Північної Ірландії, чоловік емоційний, грубуватий, з гучним голосом, не позбавлений почуття гумору; крім того, надійний, досвідчений моряк. Однак настрої боцмана відрізнявся від настрою його но-

вих товаришів: вони вигідно завершили торгову операцію, а він утратив місце. Крім того, йому дуже не сподобався раціон, а стан шхуни сповнював його справжнісіньким жахом.

Якось зайло двері однієї з кают, і Мак (так усі його називали), натиснувши плечем, виламав їх разом із завісами.

— Ах ти, боже мій! — вигукнув він. — Шхуна ж геть гнила!

— Воістину так, синку, — відгукнувся капітан Вікс.

Наступного дня Вікс помітив, що новий матрос стоїть, задивившись угору.

— Не раджу дивитися на ці щогли, — озвався капітан, — а то в голові запаморочиться і недовго й за борт перекинутись.

Мак повернувся до капітана і кинув на нього розгублений погляд.

— Таж фок-щогла, либонь, прогнила наскрізь... Йй-богу, удар кулаком — і він так туди і вскочить.

— А якщо стукнути лобом, то, гляди, і вся голова пролізе, — мовив Вікс. — Та нащо стромляти свого носа туди, куди не варто?..

— Так-так, я виявився справжнім ослom, поласившись на таку наречену... — задумливо мовив Мак.

— Ну що ж, я й не хвалився, що вона міцна, — відповів капітан. — Я лише сказав, що вона може показати п'яти будь-якій шхуні. А крім того, я зовсім не певен, що те місце таке вже гниде. Ану швиргони лаг, це тебе втішить.

— Такого капітана, як ви, пошукати треба... — зауважив Мак.

І звідтоді він більше не починав розмов про стан шхуни, за винятком тих випадків, коли Томмі видобував зі свого погребя ще одну пляшку.

— За ваш плавучий утиль! — проголошував Мак, здіймаючи свого кухля з хересом.

— Невже у тебе нема іншого тосту? — спитав його якось Томмі.

У відповідь Мак почав розповідати довгу історію про торговельні справи свого дядька, називаючи неймовірну кількість дійових осіб, і раз у раз пересипаючи свою оповідь лайками та прокльонами.

Він часто натякав на те, що в гніві шаленіє. «Я чоловік гарячий», — казав він не без гордощів. Але його запальність проявилась лише раз. Якось на шкафуті він наки-

нувся на Гемстеда, притис його до вітрильного гіка¹, збив з ніг ударом кулака, потім поставив на ноги і ще раз ударив, перше ніж команда встигла отямитися.

— Покинь його! — заревів Вікс, скочивши на рівні ноги. — Бійок я не дозволю!

Мак покійно і ввічливо повернувся до капітана.

— Я лише хотів повчити його чемності, — пояснив він. — Гемстед узвав мене ірландцем.

— Невже? — мовив Вікс. — Ну, тоді інша річ. А ти, дурню, думай, що кажеш! Ти ще не доріс, щоб так узивати людину.

— Я його не образив, — огризнувся Гемстед, витираючи кров та сльози. — Я лише сказав, що він ірландець.

— Годі про це! — відрубав Вікс.

— Але ж ви справді ірландець? — спитав Картью у Мака трохи згодом.

— Ну то й що? — відповів той. — Все одно я не дозволю якомусь сіднейцеві узивати мене так. Ніколи! — додав він, раптом знову шаленіючи. — Не дозволю жодному британцеві! Та візьмімо хоч би вас — ви ж справжнісінький дженджик-чистоплюй. А що, хіба ні? А спробував би я вас так назвати! Та ви б миттю поквиталися зі мною!

Двадцять восьмого січня, коли шхуна перебувала на 27° 20' північної широти і 177° західної довготи, вітер несподівано змінився на західний — не сильний, але поривистий, і з дощем. Капітан, зрадівши можливості йти прямо за вітром, звелів поставити всі вітрила. Віля стерна стояв Томмі, до зміни лишалось півгодини (було пів на восьму ранку), тож капітан вирішив поки що не піднімати його.

Пориви вітру були дужі, але надто короточасні, щоб їх можна було назвати шквальними. Судну не загрожувала небезпека: навіть за сумнівні щогли нічого було непокоїтись. Вся команда, вдягнувши клейончаті плащі, на палубі очікувала сніданку. Над камбузом здіймався димок, скрізь пахло кавою, у всіх був гарний настрій, бо шхуна мчала просто на схід зі швидкістю дев'ять вузлів. І раптом гнилий фок репнув уздовж та впоперек. Наче гнівний архангел своїм тяжким плечем накреслив на ньому зображення хреста... Усі миттю взялися за ванти, аби закріпити шматки вітрила, що бились на вітрі. Цей несподіваний шум і тривога так подіяли на

---

¹ Гік (гол.) — брус рангоуту шхуни, який розтягує нижній край вітрила; одним кінцем кріпиться до нижньої частини щогли.

Томмі Геддена, що він розгубився. Він потім не раз розповідав, як це сталося, але про його оповіді досить сказати, що всі вони були схожі одна на одну і жодна не відповідала дійсності. А сталося так, що гротглік перелетів з одного борту на другий, обірвав ванти, перебив гротщоглу приблизно на три фути над палубою і скинув її за борт. Майже хвилину підгнила фок-щогла мужньо стримувала удари вітру, а потім теж полетіла за борт, і коли матроси очистили палубу від уламків, виявилось, що від усього рангоуту й такелажу, завдяки яким вони так легко мчали океаном, лишилися два уламки, що стирчали обламаними пеньками.

Лишитися без щогли в цих просторах, де рідко ходять судна, — це майже все одно, що загинути. Краще вже кораблю відразу перекинутись догори кілем і піти під воду — врешті, менше мук для команди. А люди, прикуті до безпомічного корпусу, можуть місяцями намарне вдивлятися в пустельний небокрай і рахувати кроки невидимої смерті, що неблаганно насувається. Єдина надія — шлюпки, але яка оманлива надія! «Багата наречена» лишилася без щогли та вітрил, наче звичайнісінька колода, за тисячу миль од найближчої суші — Гавайських островів. І на людей, які зважилися б дістатись туди в шлюпці, чигали всілякі знегоди, а то й смерть чи божевілля.

Спохмурніле товариство сіло снідати. Лише капітан весело підбадьорював команду.

— Ну ось що, хлопці, — сказав він, ковтнувши гарячої кави. — На «Багату наречену» нам уже надії нема, це ясно, як білий день. Одне добре: ми встигли витиснути з неї все, що змогли, і витисли чимало. Якщо ми спробуємо знову взятись за торгівлю, то зможемо підшукати судно міцніше. І ще одне: у нас є прекрасний, міцний просторий вельбот, і ви знаєте, кому ви маєте за це дякувати. Нам треба врятувати шість душ і добру суму грошей. Треба вирішити, куди нам тримати курс.

— До Гаваїв не менше двох тисяч миль, я гадаю, — зауважив Мак.

— Мабуть, менше... — заперечив капітан. — Хоч теж немало: тисяча з гаком.

— Я знав чоловіка, що проплив тисячу двісті миль у шлюпці і був ситий тією подорожжю по самісіньку зав'язку, — згадав Мак. — Він дістався Маркізьких островів і відтоді ні разу не ступив на жодну плавучу посудину — казав, що скорше приставить до скроні револьвера й натисне на гачок.

— Всяк буває,— погодився Вікс.— А я чув, як одна шлюпка допливла до Гаваїв приблизно з того ж місця, де зараз ми. Коли моряки побачили сушу, то наче збожеволіли. Там саме був скелястий берег і неймовірний прибій. Канаки кричали їм з рибальських човнів, що там нізащо не причалити, а вони — хоч би що! — кермують собі на берег, в саме пекло. Ну, і всі втонули, крім одного... Ні, тільки не Гаваї! — похмуро закінчив капітан.

Цей тон був так не схожий на його звичну веселість, що Картью сказав:

— Ну-ну, капітане, ви вже щось придумали...

— Авжеж! Розумієте, тут повсюди розсипано безліч маленьких коралових острівців, наче віспини на карті. Ну, я проглянув усе, що про них повідомляють лоції, і ось що я вивудив: ми зараз за сорок миль од острова Мідуей, або як його ще називають — Брукс. А там, виявляється, розміщена вугільна станція Тихоокеанської поштової компанії.

— А я знаю, що нічого такого там нема,— заперечив Мак.— Адже я служив на цій поштової лінії.

— Гаразд,— мовив Вікс,— ось тобі довідник. Читай, що каже Гойт. Уголос читай, нехай усі чують.

Хибні відомості (це вже відомо читачеві) звучали переконливо. Будь-яке недовір'я розвіялось, і серця всіх сповнилися надією. Всі вже уявляли подумки, як їхній вельбот наближається до мальовничого острівця з причалом, вугільними складами, садками та білим будиночком доглядача, над яким майорить смугастий американський прапор. Там вони перебудуть спокійно кілька тижнів, нічого не роблячи, а потім відпливуть на батьківщину на борту китайського поштового пароплава, так романтично уникнувши загибелі і водночас зберігши всі свої гроші, на які замовлятимуть на судні тільки шампанське. Сніданок, що почався так похмуро, закінчився загальним піднесенням, і всі негайно взялися лаштувати вельбота.

Оскільки весь рангоут полетів за борт, спустити вельбота на воду було нелегко. Спершу в нього покладали необхідні припаси, а також гроші в металевій скриньці, яку надійно прилаштували до заднього сидіння на той випадок, якщо вельбот перекинеться. Потім спилили частину фальшборту до самої палуби, прив'язали вельбот до пеньків, що лишилися від шогл, і щасливо спустили його на воду. Щоб проплисти сорок миль до надійного прихистку, не треба було багато води та припасів, але того і другого вони прихопили з лишком. Амалу і Мак,

обидва бували моряки, захопили свої скрині, в яких було все надбане ними майно; крім того, у вельбот покладали ще дві скрині з речами, ковдрами та плащами для решти команди. Гедден під загальні оплески спустив туди й останній ящик хересу, капітан узяв судновий журнал, прилади і хронометр, а Гемстед не забув прихопити банджо та клучок із мушлями, назбираними на острові Бутарітарі.

Було близько третьої пополудні, коли вони відчалили, й оскільки все ще віяв західний вітер, взялися за весла.

— Ну, ми добре тебе випотрошили,— сказав капітан, озираючи на прощання корпус «Багатої нареченої», що швидко щез у морському серпанку.

Незабаром почалася справжня злива, і команді довелося вечеряти і спати під ревучими потоками води. Проте на світанні злива вщухла, хоч небо було вкрите хмарами. Всі відчули, який малий, який крихітний їхній вельбот посеред океанської пустелі, всі озирали небо й хвилі з гострим почуттям самотності, навіть страху. Повіяв рівний, сильний пасат, і вони поставили вітрило. Вельбот пішов веселіше й о четвертій годині вже наближався до рифів острова Мідудей. Капітан став на банку і, тримаючись за щоглу, уважно вивчав острів у бінокль.

— Ну й де ж ваша станція? — вигукнув Мак.

— Щось я її не бачу,— відгукнувся капітан.

— І не побачите! — відрубав Мак голосом, в якому триумф змішався із відчаєм.

Незабаром ні в кого не лишилося сумніву: в лагуні не було ні буїв, ні маяків, ні осель — нічого, що має бути на вугільній станції. Потерпілі висіли на березі, де, крім уламків розбитих суден, не було жодного сліду людини, і лише неугавний гуркіт прибою порушував тишу. Не було навіть морського птаства, що ширяло пізніше над «Норою Крейн», — тієї пори року воно облітувало океанські простори, і лише незліченне пір'я та шкаралупа з яєць свідчили про те, що воно тут гніздиться... Так ось задля чого вони всю ніч працювали, як воли, всю ніч, не розгинаючись, гребли тяжкими веслами, з кожною годиною віддаляючись від шляху, що міг би врятувати їх! Шхуна, нехай і позбавлена щогл, була все-таки творінням людських рук; нехай і невелика, вона була все-таки частиною рідного дому, а острівець, на який вони проміняли її, виявився дикою пустелею, де їх чекали виснаження й повільна голодна смерть. Сонце сліпучо сяяло вгорі, і весь день до смерку вони пролежали на піску, не роз-

мовляючи, забувши навіть про їжу,— люди, ошукані брехливою книжкою, відірвані від суспільства, з непотрібним тепер заробітком. Після того, як шквал зніс щогли, всі були такі великодушні, що винуватцю, Гедденові, не випало вислухати жодного докору. Витримати новий удар виявилось тяжче, і капітан відчув на собі злісні й сердиті погляди.

Однак саме він збудив їх до діяльності. Вони неохоче підкорились його команді, витягли вельбота на пісок, куди не сягав приплив, і пішли вслід за капітаном на найвище місце жалюгідного острівця, звідки відкривався широкий краєвид на весь небокрай; небо на сході вже майже споночило, а на заході багровіло відблисками сонячних променів на скупченні хмар. Тут вони з весел та вітрил зладили собі намета. Амалу, не очікуючи наказу, за звичкою розклав вогонь і зготував вечерю. Насувалася ніч, і перше ніж усі взялися за їжу, над головами нещасних засяяли зорі й серп молодого місяця. Довкола них розлягалось холодне море, відблиски вогнища освітлювали їхні обличчя. Томмі відкоркував пляшку хересу, та минуло ще чимало часу, поки зав'язалася розмова.

— Отже, ми все-таки будемо добуватися до Гаваїв? — несподівано спитав Мак.

— З мене досить,— зауважив Томмі.— Лишімося тут!

— Я що можу сказати...— провадив Мак.— Коли я служив на китайській поштової лінії, ми якось заходили на цей острів. Він лежить на шляху до Гонолулу.

— Чорт забирай! — вигукнув Картью.— Так тоді питання вирішене — ми лишаємось на острові й розводимо вогнище! Уламків тут скільки завгодно.

— Так, уламків тут навалом! — похмуро відгукнувся ірландець.— Та ще дошки на труну...

— Але ж вогнище має бути добряче! Хто тут його помітить? — засумнівався Гемстед.

— Чому ж не помітять? — заперечив Картью.— Озирніться-но.

Усі звели очі й оглянули безмежні водні простори та зорі, що сяяли над ними в нічному присмерку,— і заніміли. Вони були самотні в несусвітніх просторах, і їм здалося, що їх видно з Китаю з одного боку і з Каліфорнії — з другого...

— О боже, який жах! — прошепотів Гемстед.

— Жах...— луною відгукнувся Мак і замовк.

— Проте краще, ніж вельбот,— сказав Гедден.— Вельботом я ситий по зав'язку.

— А мені душа болить, як згадаю про наші грошки! — відгукнувся раптом капітан. — Таке багатство — чотири тисячі фунтів золотом, сріблом, та ще й чеки! — а тепер усе це — сміття...

— Знаєте що? Треба б перевести їх ближче — мені не подобається, що вони так далеко, аж там, у вельботі... — запропонував Томмі.

— Та хто їх тут візьме? — вигукнув Мак, злісно розреготавшись.

Але всі погодилися з Томмі. Вони спустилися до вельбота, а незабаром повернулися із дорогоцінною скринькою, підвішеною до двох весел, і поставили її на видному місці, біля вогнища.

— Ось вона, красунечка наша! — вигукнув Вікс, гордо звівши голову й захоплено оглядаючи скриньку. — Це краще від будь-якого вогнища. Отут, під цим віком, майже дві тисячі фунтів банкнотами, і все це перекочує у ваші кишені. Сорок фунтів золотих монет та близько двохсот фунтів срібла! Хіба цього мало, щоб привабити сюди цілий флот? Чи, по-вашому, така купа золота не вплине на компас? Чи марсовий не нанюхає його?

Мак, не причетний ні до банкнотів, ні до сорока фунтів золота чи двохсот фунтів срібла, нетерпляче вислухав цю тираду до кінця й зайшовся саркастичним реготом.

— Авжеж! — зловтішно вигукнув він. — Перше ніж нас помітить якесь судно, нам іще доведеться кидати ці банкноти в вогонь, аби він не згас! — І він відвернувся, вишов з освітленого кола й задивився в море.

Макові слова згасили іскрини піднесення, викликані вечерею та скринькою. Знову залягла тяжка мовчанка, і Гемстед, за звичкою, взяв банджо й почав награвати. Пальці навикло видобули мелодію «Краю, рідний краю», і Гемстед, як і колись, затягнув: «Хай він буде найскромніший, все ж найкращий — рідний край...» Останнє слово ще не встигло замерти в нього на вустах, як раптом інструмент, вихоплений з його рук, полетів у вогонь. Зойкнувши, співак озирнувся й побачив спотворене люттю обличчя Мака.

— Цього я не допущу! — суворо вигукнув капітан, схоплюючись на ноги.

— Я ж казав, що я чоловік запальний, — сказав Мак благальним тоном, що так не в'язався з його вдачею, — Чому ж він такий байдужий? Нам і без того не мед!

На загальний подив і збентеження, цей дужий чоловік раптом схлипнув.

— Мені й самому соромно за себе, — сказав він потім, помітно збиваючись на ірландський акцент. — Я прошу у всіх вас вибачення за мою гарячкуватість, а найбільше — у цього куцана, безневинний він чоловік... І ось йому моя рука, якщо він згоден потиснути її.

Після тієї сцени, де грубість так дивно поєдналася з сентиментальністю, у всіх лишилося дивне й прикре відчуття. Щоправда, всі скорше втішилися тим, що обірвалася така недоречна тепер пісня, а вибачення Мака помітно піднесло його в очах товариства. Але сама сварка прозвучала дисонансом, залишивши в серцях тяжке враження. На цьому дикому, пустельному острові сутичка, нехай і скоро минула, змусила всіх з жахом подумати про те, що може статися з ними в майбутньому.

Вирішили по черзі стояти вахту, аби випадково не прогавити судно, що йтиме повз острів, і Томмі, якому щось спало на думку, визвався чергувати першим. Його товариші вмостилися в наметі, й незабаром їх зморив солодкий сон, який угамовує всі тривоги та пришвидшує лет часу. Ледве в наметі все затихло, ледве до шуму прибою стало домішуватись безладне хропіння, як Томмі нечутно покинув свій пост, прихопивши ящик із хересом, і втопив його в тихій заводі близько сажня завглибшки. Однак бурхливі зміни в настрої Мака не спричинялися вином — просто такий уже він був неврівноважений на вдачу і цим відрізнявся від усього товариства; ніхто не міг передбачити, якого вчинку, доброго чи лихого, чекати від цього запального чоловіка.

Близько другої години ночі зоряне небо вкрилося хмарами (Томмі, задрімавши, й не помітив, коли це сталось), і пішов дощ, та так і лив три доби поспіль. Острівець перетворився на губку, його вимушені мешканці змогли до рубчика, а все довкола втонуло в дощових потоках, таких щільних, що не видно було навіть рифів. Вогнище незабаром згасло; змарнувавши дві коробки сірників, потерпілі вирішили зачекати кращої погоди, харчуючись насухо — холодними консервами та черствим хлібом.

Та ось другого лютого, під час уранішньої вахти, вітер розігнав хмари, яскраво засяяло сонце. Потерпілі знову розклали вогнище і з насолодою взялися пити гарячу каву.

Далі дні пішли одноманітні, повільні. Потерпілі палили вогнище без упину — вогонь підтримував вахтовий, а всі інші щодня з годину збирали дрова. Двічі на день усі купалися в лагуні — це була головна і майже єдина роз-

вага. Часто вони вудили рибу — і досить успішно. Та найбільше вони байдикували й гуляли, гомоніли й сперечалися. Вони почали були встановлювати розклад рейсів китайських поштових пароплавів, та потім відмовились від свого наміру. Хоч усі безмовно згодилися не вирушати в нове плавання на вельботі й чекати на острові порятунку або голодної смерті, ніхто не наважувався не тільки заговорити про це, а навіть лишитися з цими думками сам на сам. Але невисловлений, тасмний жах ні на мить не полишав товариство, і в хвилини безділля, як тільки западала мовчанка, той жах дихав на людей холодом, і їхні погляди раз у раз поривалися до небокраю. І тоді, намагаючись якимось забути, вони квапливо починали розмову про щось інше. А про що можна було розбалакувати на цьому пустельному острівці, крім скриньки з їхніми скарбами?

Ця скринька з банкнотами, золотом і сріблом була головною особливістю їхнього острівного життя — вона панувала над людськими думками, як кафедральний собор над містом. А крім того, їй належало точно визначити долю кожного, і це підтримувало людей у чеканні. Дві тисячі треба було повернути сіднейській фірмі, а решту, чистий прибуток, розподілити між п'ятьма компаньйонами, залежно від затрачених капіталів! Було погоджено, який є внесок кожного партнера: кожен укладений в діло фунт, як і кожен фунт платні, вважався паєм. Отже, Томмі мав п'ятсот десять паїв, Картью — сто сімдесят, Вікс — сто сорок, а Гемстед і Амалу — по десятку. Чого ж був вартий кожен пан? Про це довго сперечались, і найзаповзятіше — Томмі. Після тривалих підрахунків нарешті дійшли згоди, що приблизна вартість одного паю становить два фунти, сім шилінгів та сім з чвертю пенсів. Ці цифри були явно неточні, бо сума паїв за такої оцінки дорівнювала не двом тисячам фунтів, а тисячі дев'ястам дев'яноста шести фунтам шести шилінгам. Отже, три фунти чотирнадцять шилінгів лишалися нерозподіленими. Але точніше встановити розмір паю їм не пощастило, і все товариство вирішило зупинитись поки що саме на цих цифрах своїх блискучих дивідендів.

Вікс уклав у справу сто фунтів і мав отримати капітанську платню за два місяці, отож його частка дорівнювала трьомстам тридцяти трьом фунтам, трьом шилінгам і шести з трьома чвертями пенсам. Картью вклав сто п'ятдесят фунтів, він мав отримати чотиреста один фунт

вісімнадцять шилінгів шість з половиною пенсів. П'ятсот фунтів Томмі перетворилися в тисячу двісті тридцять фунтів дванадцять шилінгів дев'ять і три чверті пенса. А Гемстедові і Амалу, що мали право лише на платню за службу, випадало по двадцять два фунти шістнадцять шилінгів та півпенса на кожного.

Врахувавши частку кожного, відкрили скриню і з'юрмилися довкола, як зачаровані. Кожному забажалось побачити свою частку окремо, побачити своїми очима, потримати важкі монети в руках, аби остаточно впевнитись, що він став власником доброї суми. Та коли вони почали паювання, то виявили непередбачену обставину: в скриньці було лише сімнадцять шилінгів англійською монетою, а решта — чілійські долари. Шість таких доларів дорівнювали одному фунтові. Ці долари й були в них найменшою монетою.

Врешті вирішили розподілити лише фунти, а шилінги й пенси скласти в спільний фонд. Тож разом з лишком у три фунти чотирнадцять шилінгів утворилась сума в сім фунтів один шилінг.

— А тепер Картью, Томмі і я візьмо по одному фунту, — сказав Вікс. — Амалу й Гемстед поділять іще чотири, а останній шилінг розіграють в орлянку.

— Дурниці! — мовив Картью. — У нас із Томмі й так тепер грошей — хоч відбавляй. Ми з ним візьмо по півфунта, а ви троє поділите між собою решту — сорок шилінгів.

— Ну що ви, справді, ніяк не поділите! — втрутився Мак. — У мене є карти — чом би вам не зіграти на весь лишок?

Натомлені безділлям люди відразу вподобали цю пропозицію. Макові, як власникові карт, теж дозволили ставку, і після п'яти партій у крібідж Мак, перемігши останнім Амалу, виграв усі сорок шилінгів.

Була вже обідня пора, всі нашвидку попоїли й знову засіли за карти — тільки цього разу Картью запропонував іншу гру. Вони почали грати дев'ятого лютого о другій годині пополудні й грали з перемінним успіхом протягом дванадцяти годин: нарешті обляглися спати, а рано-вранці знов узялися за карти. Вони навіть їли поспіхом, і лише Томмі якось надовго щез, а потім повернувся весь мокрий, з ящиком хересу.

Запала ніч, і вони присунулись ближче до вогнища. Годині о другій ночі, очікуючи ходу вельми боязкого в грі Томмі, Картью розслабився й озирнувся довкола. Він

побачив місячну доріжку в морі, монети, складені купками і розсипані на піску, заклопотані обличчя гравців. Він відчув у серці знайому бентегу, йому здалося, що грає музика, що місяць світить над іншим морем, що поряд яскраво світяться серед саду вікна казино і гроші дзвенять на зеленому сукні. «Праведний боже! — подумав він із жахом. — Невже я знову став азартним гравцем?» Картью ще пильніше обвів поглядом піщаний стіл. Він і Мак грали ризиковано, як досвідчені картярі, і вигравали — поряд з ними лежали купками золоті та срібні монети. Амалу й Гемстед теж децю виграли, а Томмі — той програв значну частку своєї пайки, а в капітана лишалось не більше п'ятдесяти фунтів.

— Час, мабуть, кінчати, — сказав Картью.

— Налийте-но йому склянку Бокля, — відгукнувся хтось у відповідь.

Відкоркували нову пляшку, і гра пішла ще запальніше.

Картью виграв надто багато, щоб тепер кинути карти, і до самого світанку вимушений був брати участь у цьому божевільному безглузді — тепер він великодушно намагався програти, але тільки ще більше вигравав, як це нерідко трапляється в картах. На світанку одинадцятого лютого він відчув, що далі не витримає. Ставки невпинно зростали, і капітан уже поставив свої останні дванадцять фунтів. Картью саме здав карти, зазирнув у свої і впевнився, що він знов виграв!

— Ну ось що, товариство, — голосно мовив він, — нічого доброго ця гра не віщує, і пора кінчати.

На тім слові Картью показав свої карти, потім порвав їх на клапті й підвівся.

Всі зацікавили й здивовано видивилися на нього.

— Що правда, то правда, — трохи згодом озвався Мак, — досить уже, наїгралися. Грали ми, звісно, жартома; ось мій виграш! Усе вигране сюди, хлопці!

І він почав складати виграні монети в скриньку, що була саме в нього під рукою.

Картью переступив через розірвані карти й потис Мавкові руку.

— Я цього ніколи не забуду!

— А що ви скажете цьому розбійникові Амалу та купцю Гемстедові? — неголосно спитав Мак. — Адже вони теж виграли...

— Слушно! — мовив Картью голосно. — Амалу й Гемстеду, підрахуйте свої виграші. Ми з Томмі заплатимо вам.

Вони не заперечували, втішені можливістю отримати виграш — усе одно, від кого; а Томмі, що програв близько п'ятисот фунтів, був захоплений таким компромісним рішенням.

— А як же Мак? — спитав Хемстед. — Він що, нічого не матиме з свого виграшу?

— Знаєш що, куцаку? — сказав ірландець. — Я розумію, що ти говориш од щирого серця, — однак тримай лишень язик за зубами, бо я не такий чоловік... Якби ми грали по-справжньому, жодна душа не вирвала б у мене мого виграшу. Але ми грали жартома, і я, син своєї матері, не потерплю, щоб мені пропонували подачку. Затям мої слова, куцаку, на майбутнє.

— А знаєте, Маку, ви справжній джентльмен, — зауважив Картью, допомагаючи йому скласти виграш у скриньку.

— Отуди в біса, сер! Просто п'янюга матрос, — відповів Мак.

Капітан, що сидів, підперши голову руками, раптом підвівся, похитуючись, мов після цілонічної пиятики. Але його обличчя сяяло, й він загорлав на весь острів:

— Судно!

Всі озирнулись на його вигук: звіддалік, опромінений яскравим уранішнім сонцем, просто на острів Мідуей ішов бриг «Летючий шквал» з Гулля.

РОЗДІЛ XXIV

СУВОРА УМОВА

Судно, яке уздріли наші жертви катастрофи, було трампом, що перевозив випадкові вантажі з порту в порт. Воно вийшло з Лондона два роки тому, проминуло мис Доброї Надії, побувало в Індії та на Малайському архіпелазі, а тепер тримало курс на Сан-Франціско, розраховуючи знайти там підходящий фрахт і повернутися в Англію, обминувши довкола мис Горн. Капітаном судна був якийсь Джекоб Трент. Років за п'ять до описуваних подій він кинув плавати, купив на околиці міста котедж, вирощував капусту, потім придбав бричку й відкрив, як він хвалився, банк. Однак цей заклад не дуже відповідав назві. Той, хто брав у борг, повинен був купити в крамниці при котеджі якусь картину або щось із хатнього начиння чи залишити в заставу голову цукру або

сувій краму, а по суботах менеджер об'їздив своєю бричкою всіх клієнтів — дрібних торговців — і збирав у них проценти натурою. В такій діяльності цей чоловік знаходив незрозумілу для інших радість. Однак несподівані збитки, судовий процес і невиправдано різкі зауваження судді на його адресу вселили в душу Трента відразу до нового заняття. Випадково в старій газеті я натрапив на звіт про судовий розгляд за позовом Лайєла проти «Кардіфської компанії взаємозабезпечення». «Кажу відверто: я не можу зрозуміти, в чому полягала діяльність цієї компанії», — зауважив суддя, а потім, коли Трент дав свідчення, докинув: «Вони називали цей заклад банком, проте, як на мене, тут ідеться про незаконний, незареєстрований ломбард».

Суддя завершив свою промову погрозовим застереженням: «Містере Трент, я зобов'язаний попередити вас: стережіться, щоб ми знову не зустрілися з вами тут».

Протягом тижня капітан ліквідував свою установу, продав котедж, бричку та коня і знову пішов у море на «Летючому шквалі». Він був досвідчений капітан, і судновласники були задоволені ним, однак недавній ореол бізнесмена залишив слід у його душі, і Трент усім розказував, що хоч він і простий моряк, але певний час був справжнім банкіром...

Його старший помічник Еліас Годдедааль був статурний (вище шести футів на зріст) велетень-вікінг, дужий, розсудливий, старанний, сентиментальний, а крім того, — любитель музики. Він без угаву наспівував якусь шведську мелодію, майже завжди сумну. Якось він заплатив дев'ять доларів, аби послухати Патті, а щоб послухати Нільсот, утік із корабля, позбувшись таким чином двомісячної платні. Він ладен був пройти десяток миль, щоб послухати гарний концерт чи побачити вартий уваги спектакль. На борту в нього були свої незмінні скарби: канарка, концертно і повний Шекспір в одному томі дрібним шрифтом. У нього був властивий скандінавам хист зближуватися з першого погляду: незвісна наївність надавала йому привабливості. Це був лицар без страху та докору, без грошей та надії будь-коли нажити їх.

Другим помічником був Голдорсен, що теж мав каюту на кормі, але харчувався, як правило, разом з матросами.

З усіх матросів тільки про одного відомі деякі живі риси — про Брауна, матроса з Клайда. Це був невисокий, кремезний чорнявчик з добрими собачими очима, дуже лагідний і совісний; приохотившись до спиртного, він

перетворився на типового морського заволоку. «Одна, бачте, біда,— сором'язливо пояснював він Картью,— не можу я не пити. А я ж, знаєте, з дуже порядної родини...» Лист, що так сильно вплинув на Нейрса (читач, либонь, це пам'ятає), був адресований саме Браунові.

Така була команда судна, яке своєю появою вселило таку радість у серця потерпілих. Знесилені безсонними ночами, вони від самої думки про близький порятунок втратили самовладання. У них тремтіли руки, очі сяяли, вони сміялись і кричали, як діти, а потім почали збиратися. Хтось насвистував «Похід через Джорджію», інші то пакували свої речі, то знову сміялися й кричали під акомпанемент цього мужнього маршу. Однак незворушний Вікс згасив загальний захват.

— Спокійно, хлопці! — сказав він. — Ми потрапимо на судно, про яке не знаємо нічого. У нас є скринька із золотом; її не приховаєш — надто важка. А що, як їм не можна довіритись? А що, як це пірати, на зразок Забіяки Гейса? Раджу краще перевірити наші револьвери.

У всіх, крім Гемстеда, була зброя, і всі поспішили зарядити її й покласти в кишені, а потім так само радісно докінчили пакувати речі. Сонце стояло зовсім низько над небокраєм, бриг рівномірно здіймався й опускався на хвилях, потерпілі спустили на воду вельбот і, збуджено вигукуючи, запрацювали веслами, прямуючи до виходу з лагуни.

Віяв свіжий вітер, з моря йшла супротивна хвиля. В обличчя веслярів били бризки.

Вони побачили англійський прапор, що маяв на вітрі, команду, що з'юрмилася біля борту, кока в дверях камбуза, а на юті — капітана в тропічному шоломі, з біноклем у руках. Кожен удар весла наближав потерпілих до колишнього життя, рідного матроського товариства, надійного прихистку на борту судна, і вони зовсім збожеволіли від радості.

Вікс упіймав кинутий у вельбот кінець каната, і кілька дружніх рук допомогли йому піднятися на борт.

— Капітан, якщо не помиляюсь? — мовив він, звертаючись до суворого літнього чоловіка в тропічному шоломі.

— Капітан Трент, сер, — відповів той.

— А я капітан Керкап. Ми з сіднейської шхуни «Багата наречена», що втратила щогли у відкритому морі двадцять восьмого січня.

— Ай-ай-ай! — сказав Трент. — Ну що ж, тепер з вами все гаразд. Ваше щастя, що я побачив ваш сигнал. Адже я навіть не гадав, що ми пливемо так близько від цього жахливого острівця, — мабуть, нас підхопила південна течія. Коли я сьогодні вранці вийшов на палубу, то подумав, що на обрії горить якийсь судно.

На вельботі домовилися, що Вікс підніметься перший і розвідає обстановку, а решта потурбуються скринькою та грішми.

За борт спустили талі, потерпілі міцно обв'язали ка натов дорогоцінну скриньку і дали команду піднімати. Але несподівана вага виявилась непосильною для однієї людини, на допомогу кинулось ще двоє, і це привернуло увагу Трента.

— Стоп на талях! — вигукнув він і звернувся до Вікса: — Що там у вас? Я ще не бачив таких важких скринь.

— Там гроші, — відповів Вікс. — Монети.

— Що? — перепитав Трент.

— Золоті монети, — уточнив Вікс. — Ми їх забрали зі свого судна.

Трент уважно зиркнув на нього.

— Спустіть скриню назад у вельбот, містере Годдедааль, і не піднімайте вельбота, а пришвартуюте його до корми.

— Єсть, сер! — відповів Годдедааль.

— Що сталося? — спитав Вікс.

— Та нічого, — відповів Трент, — але погодьтесь, не так часто трапляються посеред океану шлюпки, повні золота, ще й з озброєною командою, — він показав на відстовбурчену кишеню Вікса. — Ваш вельбот перебуває за кормою, а ви спуститесь зі мною в каюту і все розкажете.

— Ну, коли так... — відповів Вікс. — З журналом і документами у мене повний порядок, тут не підкопасься.

І, гукнувши товаришам, щоб вони спокійно зачекали, він спустився за капітаном Трентом до нього в каюту.

— Сюди, капітане Керкап, — сказав той, — і не ображайтесь на мене за обережність, я не мав наміру ображати вас: після цих китайських річок нерви завжди здають — тільки й того. Просто я хочу впевнитися, що ви — саме той, за кого себе видаєте. Це мій обов'язок, сер, і ви на моєму місці вчинили б так само. А крім того, я ж не завжди був капітаном, а був також банкіром, а це заняття теж привчає до обережності.

Трент із сухуватою, діловою гостинністю поставив на стіл пляшку джину, і капітани випили за здоров'я один

одного. Потім Трент переглянув судові документи, дуже уважно вислухав оповідь про Топеліуса і торговельну операцію, і його підозри врешті розвіялись; та за мить він глибоко задумався й кілька хвилин сидів байдужий та непорушний, барабанячи пальцями по столу.

— Ще питання? — не витримав нарешті Вікс.

— В цій лагуні можна кинути якір? — несподівано спитав Трент, наче Вікс натиснув якусь пружину.

— А чого ж, — відповів Вікс. — Є кілька обмілин, але взагалі місцина досить пристойна.

— Я хочу зайти в цю лагуну, — сказав Трент. — В Китаї я поставив новий такелаж, його треба підтягти, бо я побоююсь за щогли. Гадаю, до завтра впораємось. Ви, либонь, не відмовитесь допомогти нам?

— Ну звісно! — відповів Вікс.

— Отже, домовились, — закінчив Трент. — Витратиш хвилину — заощадиш годину.

Вони повернулись на палубу. Вікс оповістив своїх товаришів по намір капітана. На бригу поставили форбрамсель, і «Летючий шквал», ведучи на буксирі вельбота, що танцював на хвилях, швидко пройшов вузькою протокою і ще до восьмої години кинув якір біля острівця Середній Брукс. Команда «Багатої нареченої» піднялася на борт, усі поспідали, речі потерпілих підняли на борт і склали на шкафуті, і почалась перевірка такелажу. Робота тривала від ранку до вечора, і команди обох суден змагалися між собою в силі й майстерності. Обід улаштували на палубі: офіцерам — на кормі, а матросам — на носі. Трент був веселий, він розпорядився видати всім матросам грогу, а офіцерам поставив пляшку вина й подав гостям численні подробиці своєї фінансової діяльності в Кардіффі. Він сорок років провів у морях, п'ять разів пограпляв у корабельні катастрофи, дев'ять місяців просидів у в'язниці якогось злого раджі, бував під обстрілом на китайських річках. Але єдине, чим він пишався і що йому видавалось вартим оповіді — його кар'єра лихваря в нетрицях приморського міста.

Це був тяжкий день для команди «Багатої нареченої». Геть змучені безсонними ночами та тривогами минулого тижня, всі виконували нелегку роботу лише силою нервового збудження.

Коли Трента врешті задовольнив стан його такелажу, всі стали нетерпляче очікувати наказу вийти в море. Але капітан, здавалось, не поспішав. Він задумливо гуляв по палубі, а потім покликав Вікса.

— У вас щось на зразок торговельної компанії, чи не так, капітане Керкап?

— Так, ми всі беремо участь у нашому ділі на паях,— відповів той.

— Тоді, з вашого дозволу, я запрошую всіх вас до себе в каюту на чай,— сказав Трент.

Вікс здивувався, але, звісно, не перечив, і незабаром усі шестеро потерпілих з «Багатої нареченої» сиділи поряд із Трентом та Годдедаалем за столом, на якому стояли банки й тарілки з повидлом, маслом, грінками, консервованим язиком та чашками з гарячою кавою. Їжа була не вельми смачна, і я певен, що Нейрс докинув би з цього приводу якесь уїдливе слівце, але зголоднілим морякам вона була як манна небесна. Годдедааль пригощав їх дуже щиро, з добротою, притаманною старим патріархальним родинам сільської глушини, а Трент, як вони пригадували згодом, майже не опікувався гостями і, поринувши в свої думки, наче й забув про них.

Нарешті він сказав, глипнувши на свого кока-китайця:

— Вийди.

Провівши кока поглядом, Трент звернувся до гостей:

— Мені відомо, панове, що у вас компанія на паях, тож запросив я вас сюди ось чому. Я маю разом з вами дещо з'ясувати. Ви самі пересвідчилися, що мій бриг — судно добряче і що матроський харч у мене добрий.

Залунали незграйні слова схвалення, але всіх зацікавило, що вони почують далі, й ніхто не сказав нічого певного.

— Так ось,— провадив Трент, качаючи кульки з хліба й похмуро втупившись у стіл,— я, звісно, радий допомогти вам дістатись до Фріско. Моряк повинен допомогати морякові — ось мій девіз. Але так уже склалося в цьому світі, що за все треба платити. Я не хочу через власну доброту зазнавати збитків,— додав він, невесело й уривчасто засміявшись.

— Ми розуміємо вас, капітане,— сказав Вікс.

— Ми, звісно, заплатимо скільки треба,— додав Картью.

У відповідь на це Годдедааль непомітно штовхнув Картью ліктем під бік, і обидва помічники обмінялися значущими поглядами. За цю безмовну мить Картью устиг зрозуміти справжню сутність капітана Трента.

— «Скільки треба»...— повторив Трент.— Я цього чекав. Але скільки саме — тут вирішую лише я сам. За мною останнє слово. Якщо вам треба позики, ви мусите

за це заплатити...— Він поспішив виправитись: — Якщо ви хочете, щоб я доправив вас до Фріско, вам треба буде заплатити стільки, скільки я скажу. Це буде по-діловому, я гадаю. Ви мені не потрібні. Це я потрібен вам.

— Ну гаразд, сер,— погодився Картью,— то скільки ж ви хочете?

Капітан так само качав кульки з хліба.

— Свого часу ви взяли за горлянку того торговця з островів Гілберта, але я на вашому місці витиснув би з нього більше,— сказав він.— Ви зіграли на його безвихідному становищі. А тепер моя черга. Отже, все справедливо. Ви ж не зжалились над тим торговцем! — злісно вигукнув він раптом і знову холодно хихикнув: — Та я вас і не ганю: в коханні та в бізнесі все дозволено.

— Отже, сер? — знову спитав Картью.

— Отже, це моє судно, чи не так? — різко сказав той.

— Я теж такої думки,— зауважив Мак.

— Я кажу, що це моє судно, сер! — визвірився Трент, наче розпалюючи себе.— Якби я скористався з вашого становища, я забрав би всі ваші гроші — до останньої монети. Але дві тисячі фунтів із чотирьох належать не вам, а я людина чесна. Ви віддасте мені ваші дві тисячі, а я доправлю вас до Фріско і там видам кожному по п'ятнадцять фунтів, а капітанові — двадцять п'ять.

Годдедааль низько схилив голову, мов людина, яку гризе сором.

— Ви жартуєте! — вигукнув Вікс, побагровівши.

— Жартую? — перепитав Трент.— Як собі знаєте. Вас ніхто не примушує. Судно належить мені, а цей острів Брукс — він не мій, і ви можете сидіти на ньому хоч до смерті. Мені байдуже.

— Але ж увесь ваш пречудовий бриг не вартий двох тисяч фунтів! — вигукнув Вікс.

— Така моя ціна,— твердо мовив Трент.

— І у вас вистачить нахабства висадити нас на цей острівець помирати голодною смертю? — обурено спитав Томмі.

Капітан Трент хихикнув утретє.

— Голодною смертю? — перепитав він.— Навіщо ж? Я згоден продати вам провізію, але по своїй ціні.

— Я перепрошую, сер,— утрутився Мак,— але в мене становище особливе. Я відробляю свій проїзд і не маю паю в двох тисячах фунтів, а в кишені у мене ні гроша. Що ж ви скажете мені?

— Я людина добра,— відповів Трент.— Яка мені різ-

ниця? Я заберу й вас, але п'ятнадцяти фунтів ви, звісно, не одержите.

Від такого нечуваного нахабства всім перехопило дух, а Годдедааль підвів голову і обурено вп'явся поглядом у свого капітана.

Мака прорвало.

— І ви називаєте себе британським моряком?! — вигукнув він. — Та сто чортів вам у печінку!

— Ще одне таке слово — і я закую тебе в залізо! — визвірювся Трент, зрадівши, що йому заперечують.

— Ти думаєш, я так тобі й дамся? — спалахнув Мак. — І ми ще морочилися з твоїм такелажем! Ти стара свиня, кусюча блощиця, зараз я навчу тебе чемності!

Він сказав цю погрозу зовсім тихо, і ніхто з присутніх — Трент також — не очікував того, що сталося далі... Мак вихопив руку з кишені, зблиснуло гостре лезо, Трент скочив на ноги, щоб ухилитись, але ніж уп'явся йому просто в сонну артерію. Капітан упав головою на стіл, і по скатертині поповзла червона пляма.

Раптовість нападу й катастрофи, миттєвий перехід від миру до бою і від життя до смерті приголомшили всіх. Якусь мить усі сиділи, мов кам'яні, втупившись поглядом у розпростерте на столі тіло й несподівану кров. Тоді Годдедааль скочив на рівні ноги, схопив свого табурета й підніс над головою — його обличчя спотворилось, а з грудей вихопився такий рев, що всі поглухли. Моряки з «Багатої нареченої», не помишляючи про збройний напад, навіть не вихопили револьверів — скулившись, вони безпорадно дивилися в очі оскаженілому скандинавові. Його перший удар збив Мака на підлогу з переламаною рукою. Другим він розстроцив голову Гемстедові. Він гнівно озирався, погрозово ревучи, як поранений слон, втішаючись власним шаленством. Але не розум керував тим запалом, і замість того, щоб закріпити свою перевагу, Годдедааль гамселив далі Гемстеда, поки з табурета полетіли тріски.

Обурений тією наругою над мертвим, Картью опам'ятався, мимовільно вихопив револьвера і вистрілив, не тямлячи, що діє. Вслід за оглушливим пострілом розітнувся пронизливий крик болю, велетень поточився і впав на тіло своєї жертви.

Запала тиша, і всі чітко вчули тупіт ніг на палубі. Но трапу прогуркотіли кроки, і в каюту зазирнув матрос Голдорсен. Картью вмить розніс його обличчя другим пострілом: він був вправним стрільцем.

— Револьвери! — скомандував він і метнувся геть із каюти, а за ним кинулись Вікс, Томмі й Амаду. Наступаючи на труп Голдурсена, вони видобулись на палубу, в тьмянний полиск кривавого призахідного сонця. Їх було не більше, ніж супротивників, але матроси «Летючого шквалу» й не думали чинити опір і кинулися в кубрик. Перший побіг до люка Браун, він сплигнув вниз цілим і неушкодженим; китасць поринув слідом головою вниз, отримавши кулю в бік, а двоє полізли на щогли.

Вікса і Картью опанувала запекла холонокровність, друге дихання бою. Поставивши Амаду біля грота, а Томмі біля фока стежити за щоглами, вони вдвох пішли на шкафут і, висипавши на палубу коробку патронів, взялися дозаряджати револьвери. Двоє нещасних угорі весь час благали пощади. Але про це не могло бути й мови: пиво зварили, і його треба було випити до останньої краплини; на той світ пішло надто багато, й решта мала поділити їхню долю. Уже смеркалося, дешеві револьвери затинались, жертви, скиглячи, притискалися до щогла та рей, спритно ховалися за вітрилами.

Ганебна бійка тривала довго, та врешті усе скінчилося. Лондонця Гарді підстрелили на фор-бом-брам-реї, і його труп, погойдуючись, завис на гітових. Другий матрос, Воллен, рятувався на салінгу грот-щогли. Куля розтрошила йому шелепу; забувши про все, вів довго й надривно кричав, аж поки друга куля скинула його на палубу.

Все це було жахливо, але найжахливіше було попереду. В кубрику ще ховався Браун. Томмі раптом розридався й почав благати, щоб Брауна не вбивали.

— Одна людина нічим не зашкодить нам, — переконував він, схлипуючи. — Досить убивств! Я розмовляв із ним за обідом. Він зовсім безневинний тупак. Навіщо все це? Та й хто спроможеться спуститись туди і пристрелити його? Це ж злочин!

Мабуть, його благання чув і нещасний у трюмі.

— Якщо залишиться хоч один, нам усім дорога на шибеницю, — сказав Вікс. — Браун приречений поділити долю всіх.

Капітан, людина дужа, був блідий як смерть, і весь тремтів. Раптом він кинувся до борту — його знудило.

— Якщо ми зволікатимемо, у нас забракне рішучості, — зауважив Картью. — Зараз — або ніколи.

І він попрямував до люка.

— Ні, ні, ні! — зойкнув Томмі, хапаючи його за рукав.

Проте Картью відштовхнув товариша і спустився по

трапу; відразу до самого себе і невимовний сором переповнювали його серце. На підлозі лежав китасць — він і стогнав. Було темно, хоч в око стрель.

— Брауне! — покликав Картью.— Брауне, де ви?

Власна підступність вразила його, однак відповіді він не почув.

Він помацав по койках, але вони були вільні. Тоді він ступив вперед, до форпіка, захаращеного бухтами ливни й запасним такелажем.

— Брауне! — знову покликав він.

— Я тут, сер,— відповів тремтячий голос, і нещасний, залишаючись невидимим, назвав Картью по імені, а потім довго, безперестану благав пощадити його. Лише відчуття небезпеки змусило Картью спуститися в кубрик, а тут ворог зустрів його слізьми та благанням, як налякана дитина. Його запобігливе «Я тут, сер», його жахливо безладні заклинання перетворювали це вбивство в наймерзенніше злодіяння. Двічі Картью підніс револьвера й один раз навіть натиснув у відчай на спуск (чи йому лише здалося), проте пострілу не пролунало; його рішучість вичерпалась, і він утік од своєї жертви.

Вікс, що сидів на відкинутій ляді люка, обернувся до нього враз постарілим обличчям: в очах стояло безмовне запитання. Картью заперечливо похитав головою. Тоді зі спокоем людини, що йде на страту, Вікс підвівся, ступив у люк і спустився вниз. Браун гадав, що то повертається Картью, і з новими благаннями наполовину виліз із своєї схованки. Вікс розрядив револьвера на голос, що перейшов у шепіт і урвався на тихому стогоні. Запала тиша, і вбивця, як знівсілий, вискочив на палубу.

Решта трое з'юрмились біля люка, і Вікс приєднався до них. Ніхто ні про що не питав. Вони притислись один до одного, як діти в темряві, і тремтіння кожного передавалося всім. Сутінки гусли, і в тиші чулося лише зітхання прибою та уривчасте схлипування Томмі Геддена.

— О боже, а що, як зараз сюди йде друге судно! — несподівано вигукнув Картью.

Вікс звичним поглядом моряка зиркнув на реї і здригнувся, побачивши труп, що завис на гітових.

— Якщо я спробую піднятися на щоглу, я впаду,— мовив він,— у мене нема сил.

Нарешті Амалу видерся до самого клотика, уважно оглянув стьмянілий обрій і крикнув згори, що море пустельне.

— І все ж,— сказав Вікс,— нам не можна зволікати...

— Зволікати...— повторив Картью, і в його уяві, наче в тумані, миттю промайнули всі сцени шекспірівського «Макбета».

— Так, нам не можна сидіти склавши руки й базікати,— провадив Вікс.— Треба навести на судні лад. Але мені не до снаги щось робити, поки я не ковтну джину, а джин у каюті. Хто принесе?

— Я,— відгукнувся Картью,— якщо мені дадуть сірники.

Амалу дав йому коробку, і Картью пішов на корму та спустився по трапу в каюту. Там, спіткнувшись об труп, він витер сірника, і його погляд зустрівся з поглядом живої людини.

— Ну? — спитав Мак, який тільки тепер очунав після удару Годдедаала.

— Ми поклали всіх,— відповів Картью.

— Боже! — прошепотів ірландець і знову знепритомнів.

Джин знайшовся в капітанській каюті. Всі випили по ковтку і кинулись прибирати судно. Запала ніч, місяць мав зійти лише через кілька годин, тому на люк поставили ліхтар, аби присвітити Амалу, який змивав палубу. Решта, винісши другий ліхтар із камбуза, взялися за похорон. Голдорсена, Гемстеда, Трента й Годдедаала викинули за борт, причому останній іще дихав. За ним слідом зник Боллен. Потім Вікс, підкріпившисьджином, виліз з гаком на щоглу і зняв труп Гарді. Тоді підступилися до китайця: він марив і щось безперестану вигукував своєю незрозумілою мовою, поки його виносили з трюму; лише коли його тіло з плеском пірнуло у воду, ті крики вщухли.

Брауна, за одностайною згодою, вирішили поки що не чіпати. Останні сили покинули людей...

Увесь час вони пили нерозбавлений джин, як воду; три розкорковані пляшки стояли на палубі, і йдучи повз них, кожен відпивав ковток. Врешті Томмі звалився біля грот-щогли й заснув, Вікс упав ницьма біля кормового трапу й більше не ворухився. Амалу кудись непомітно щез. Один тільки Картью тримався на ногах: заточуючись, стояв він на юті, і ліхтар у його руці танцював з кожним рухом. У голові роїлись уривки думок, згадки про всю мерзоту цього дня спалахували й гасли, як вогник ліхтаря на сильному вітрі. Враз його осяяло п'яне натхнення.

«Треба з цим кінчати», — подумав Картью і, спотикаючись, знову спустився в каюту.

Не побачивши Голдорсенового трупа, він оторопів. Стояв і тупо дивився на спорожніле місце, а потім усе пригадав і всміхнувся.

В капітанській каюті він узяв розпечатаного ящика з п'ятнадцятьма пляшками джину, ліхтар поставив зверху, а потім обережно побрів до виходу. Мак знову опритомнів — зблідле обличчя було скривлене від болю, очі гарячково палали, і Картью пригадав, що нещасному так ніхто й не допоміг. Ірландець, покалічений, а можливо, й присмертний, мав пролежати тут усю ніч. Але було запізно: здоровий розум уже не порядкував на безмовному судні. У Картью лишалось сил тільки на те, щоб якось добутися до палуби. І, кинувши на бідолашного Мака співчутливий погляд, Картью виліз по трапу нагору, скинув ящик у море і знесилено впав біля фальшборту.

РОЗДІЛ XXV

КЕПСЬКЕ СТАНОВИЩЕ

Ледь зайсніло на сході, Картью прокинувся. Хвилинку він розгублено дивився на смугу ранкового туману над островом, на реї та звислі вітрила брига, як людина, що пробудилася в чужому ліжку і не може зрозуміти, що ж сталося. Ним володіло дивне відчуття, що трапилось якесь нещастя, а яке — він забув. І раптом, як річка, що змиває загату, на нього ринули згадки про вчорашнє: перед очима попливли жахливі сцени, у вухах зазвучали зойки й благання, забути які йому вже не судилося.

Скочивши на ноги, Картью на якусь мить завмер, стиснув скроні руками, а тоді почав ходити туди й сюди, заламуючи руки, і в його бурмотінні чулося нестерпне страждання: «Господи... господи... господи...»

Він не здавав собі справи, довго це тривало, чи лише хвилину, чи кілька секунд. Раптом він відчув на собі чийсь погляд і побачив, що капітан Вікс, прихилившись до фальшборту, стежить за ним каламутними, мов од пропасниці, очима, страдницьки наморщивши чоло. Каїн побачив себе самого, як у дзеркалі. Ще мить — і вони обидва винувато опустили очі. Картью покvapно відійшов геть від свого спільника й схилився на гакаборт.

Минула година. Вже зовсім розвиднілось; потім зійшло

сонце й розігнало туман. Ніхто не порушував тиші — муки сумління були нестерпні. Безладні благання Брауна, волення матросів на вантах, мелодії пісеньок Гемстеда лунали у вухах Картью нестерпним болем. Він не виправдував себе і не звинувачував — він ні про що не думав, йому було неймовірно тяжко. Дивлячись у прозору воду за бортом, він знову й знову бачив спотворене люттю обличчя Годдедаала, криваве призахідне сонце, що зустріло їх на палубі, обличчя китайця, який іще марив, коли вони кидали його за борт, а тоді й погляд капітана Вікса, коли той очувався після п'яного сну й згадав, що сталося.

Час минав, сонце підбивалося вище й вище, але гіркий тягар тиснув душу Картью.

Та незабаром, згідно з багатьма прислів'ями, найслабший із товариства приніс полегкість усім іншим. Амалу, що зазнавав таких самих фізичних та моральних страждань, як і всі інші, прокинувшись, звично подався на камбуз (він почував себе винним за те, що проспав), запалив вогонь і взявся готувати сніданок. Брязкіт посуду, потріскування дров і прозора струминка диму, що знялася високо вгору, трохи розігнали чорну журбу. Товариство приречених згадало про свої щоденні життєві потреби, рятівний здоровий глузд повернувся до них, і життя почало входити в звичні береги. Капітан зачерпнув відро води і став умиватися; Томмі якийсь час дивився на нього, а потім і собі заходився вмиватися. А Картью, пригадавши останнє, що він бачив напередодні, поспішив спуститися в каюту.

Мак не спав — мабуть, він не спав усю ніч. Над його головою весело щебетала в клітці Годдедаалева канарка.

— Як ви там? — спитав Картью.

— У мене рука зламана, — відповів Мак, — але це дурниці; я вже не можу бути в цій каюті. Мені б нагору.

— Краще не треба, — сказав Картью. — Там дуже спекотно, ані вітерцю. Я змию ці... — він не договорив, лише мовчки показав на криваві плями.

— Спасибі, спасибі вам... — сказав ірландець тихо й лагідно, як хвора дитина своїй матері. Куди й поділася його рішучість! І коли Картью, принісши відро з водою, швабру та губку, почав наводити лад на бойовиську, Мак то поглядав на нього, то зітхав і склеплював очі, наче непритомніючи.

— Мені треба просити прощення, — сказав він раптом. — Найпаскудніше, що я сам уплутав вас у цю історію,

але допомогти вам не зміг. Ви врятували мені життя, сер, ви вправний стрілець.

— Ради бога, не треба про це! — вигукнув Картью. — Ані слова! Ви не знаєте, як усе було. Тут, у каюті, вони чинили нам опір, а на палубі... О господи!.. — і Картью, притиснувши до щоки скривавлену губку, насилу переміг напад істерії.

— Не побивайтесь, містере Картью! Тепер уже нічим не зарадиш, — сказав Мак. — Тіштеся тим, що вам хоч не поламали руку, як мені.

Більше вони не говорили, і коли пролунав удар ринди, що кликав на сніданок, у каюті було майже прибрано.

Томмі в цей час теж не сидів: він підтяг вельбота під саму корму і спустив у нього вже розкриті барильце солонини, знайдене у камбузі. Безперечно, в нього на думці було єдине: якнайшвидше покинути бриг.

— Ми можемо взяти тут скільки завгодно харчів, — обізвався він. — Чого ж нам зволікати? Треба негайно вирушати на Гаваї. Я вже готуюсь.

— У Мака зламана рука, — мовив Картью. — Чи витримає він плавання?

— Зламана рука? — перепитав капітан. — Усього лиш? Я накладу йому лубка після сніданку. А я гадав, що він убитий. Той божевільний бив, як...

Згадавши вчорашню бійню, він замовк.

Запала тривала тиша.

Після сніданку Вікс, Картью і Гедден спустилися в каюту.

— Я накладу тобі лубка, — сказав капітан.

— Пробачте, капітане, — відповів Мак, — але спершу треба вивести судно в море, а потім уже братися за мою руку.

— Ну, поспішати нам нікуди, — заперечив Вікс.

— Коли до острова підійде ще одне судно, ви заспіваєте іншої, — не відступався Мак.

— Але ж це неймовірне діло, — зауважив Картью.

— Глядіть, не прогадайте, — відповів Мак. — Коли корабля ждеш не дждешся, його й за шість років не дочекаєшся, а коли ні, сюди з'явиться ціла ескадра.

— Саме так! — вигукнув Томмі. — Думка слухна. Швидше споряджаймо вельбота й мотаймо звідси.

— А що скаже про вельбот капітан Вікс? — спитав ірландець.

— Та не скажу нічого, — мовив Вікс. — У нас є непоганий бриг, навіщо нам тепер якийсь вельбот?

— Даруйте, — це несерйозно, — заперечив Томмі. — Бриг у нас, звісно, є, але що з того? Нам на ньому не ввійти в жоден порт.

— Останнім пристановищем цього брига стане океан, — відповів капітан. — Він потоне, і я скажу вам, де саме: за сорок миль од Гаваїв, з навітряного боку. Ми у вельботі зачекаємо, поки його щогли зникнуть під водою — і тоді не лишиться жодного сліду «Летючого шквалу», і ми забудемо, що бачили його. З вельбота на берег зійде команда шхуни «Багата наречена» і з першим же пароплавом вирушить на Сідней.

— Капітане, та ви ж — голова! — вигукнув Мак. — Ну ось що, киньте ви й думати про мою руку, прошу вас, давайте швидше вийдемо в море.

— Мені й самому ось-ось терпець урветься, Маку, — відповів Вікс. — Але зараз повний штиль. Тож давай свою руку і мовчи.

Він наклав лубка Макові. Труп Брауна, холодний і здерев'янілий, витягли з трюма й кинули в лагуну, а місце, де він лежав, вимили. Ще до обіду впорались, та лише після третьої години по тихій лагуні пробігли брижі, налетів сухий шквал, а потім повіяв річний бриз.

Команда не знаходила собі місця від нетерплячки, а капітана мучили сумніви, хоча він і не прокопився про це ні словом. Річ у тім, що капітан Вікс усе життя плавав лише на шхунах, і саме тут його досвідові можна було позаздрити — він міг змусити шхуну протанцювати шотландський танець, він відчував її, як вершник відчуває коня, і вона корилась йому, як мисливський собака. Але шхуною його морехідний досвід обмежувався. Коли на її палубі він був Рембрандтом або принаймні Вістлером, то на мостику брига він був П'єром Грассу¹. З самого ранку він планував можливі маневри, подумки повторював команди, але відчуття непевності та пригніченості не минало. Все це були самі здогади. Все залежало від випадку — бриг міг послухатись його, а міг і не послухатись — і тоді весь багатющий досвід не підкаже капітанові, як діяти. Якби вся команда не була така змучена, і якби він не боявся звиряти всім свої сумніви, слід було б спробувати вивести судно через прохід на буксирі. Але на ці дві обставини конче треба було зважити, і Віксові нічого не лишалося, як обдумати всі можливі застережні заходи.

¹ Герой оповідання Бальзака, художник-нездара.

Він одвів Картью на корму і терпляче роз'яснив йому, як треба буде діяти, а потім разом з ним оглянув усі вітрила та браси.

— Думаю, що запам'ятаю, — сказав Картью, — але все це достобіса заплутане.

— Ідіотське оснащення! — погодився капітан. — Понавіщували якихось косовиків! А в мене, як на гріх, жодного справжнього матроса! Ех, була б це проста бригантина! Добре, що хоч прохід легкий, маневрувати не доведеться... Спочатку ми пройдемо фордевіндом, поки острів не лишиться у нас під вітром, потім круто змінимо курс проти вітру і підемо лівим галсом на південний схід. Зрозуміло?

— Зрозуміло, — відповів Картью досить похмуро, і обидва ще довго розглядали складне плетиво незнайомого оснащення над головою.

Врешті настав час від теорії переходити до практики. Вітрила спустили, і команда зготувалась піднімати якір. Бакштов перерубали, і вельбот лишився за кормою. Підняли топселі й спенкер, реї забрасопили, потім спенкер повернули до правого борту.

— Якір підняти, містере Картью!

— Якір піднято, сер.

— Поставити клівери!

Команду виконали, але бриг з місця не зрушив.

Вікс, який на шхунах звик покладатись на грот, вирішив скористатися спенкером. Він наказав повернути його проти вітру, потім — за вітром, але бриг і цього разу не зрушив з місця.

— Візьміть цей чортів спенкер на гітови! — побагровівши, заревів Вікс. — Від цієї штуки ніякої користі!

Але тут ошелешеного капітана чекав ще один сюрприз: ледве взяли той спенкер на гітови, як бриг зрушив з місця й пішов за вітром. Віксові здалося, що закони природи для цього судна не чинні; він відчув себе глядачем, якому показують фокуси. Він перестав розуміти, де причина і де наслідок і чого можна очікувати від інших маневрів. Але йому хотілось будь-що зберегти бадьорий дух своєї недосвідченої команди. Його обличчя палало, як смолоскип, але командував він упевненим голосом, тим паче, що тепер бриг зрушив, і капітан подумав, що найважче лишилося позаду.

Поставили марселі, а потім — усі нижні прямі вітрила. Бриг ніби ожив, став набирати ходу, під форштевнем заграла хвиля, над щоглами вище злетіло галасливе пта-

ство. Перед ним почав поводити відкриватися прохід, а між двома білими бурунами рифів засиніли простори океану. Справа по курсу пропливав низький берег одного з острівців.

Реї забрасопили, спенкер знову повернули до корми, і бриг, спрямований проти вітру, наближався до того місця, де він міг зробити поворот і лівим галсом вийти з лагуни, не лавіруючи.

Підбадьорений успіхом, Вікс сам став за стерно.

Коли бриг набрав швидкості, капітан почав вигукувати команди.

— Готуйсь! Ліво руля!.. На шкотах!.. Грот проти вітру!

І нарешті прозвучали фатальні слова:

— Всі на фок, брасопити реї!

Зміна курсу на судні, оснащеному прямими вітрилами, вимагає великого досвіду та вміння блискавично оцінювати ситуацію. Моряк, що звик до прудкої шхуни, на бригу завжди поспішає. Так трапилось і тут. Наказ прозвучав надто рано. Марселі обвисли, і бриг одразу збавив хід. Та навіть тепер, якби вони перекинули стерно на другий борт, можна було б закінчити маневр успішно. Однак Вікс не міг навіть подумати про це — на шхунах такий маневр неможливий.

Вікс спробував зробити поворот фордевінд; для цього маневру місця виявилось мало, і приблизно в сорок хвилин на п'яту бриг «Летючий шквал» сів на коралово-піщану обмілину.

Вікс погано знав судна, оснащені прямими вітрилами, і показав це на ділі. Але він був справжнім моряком і природженим капітаном, тож умів знаходити раду в найбільшій скруті, коли не потрібен великий розум, а досить гострих очей та мужнього серця.

Перше ніж його люди зрозуміли, що сталося, Вікс уже вигукував нові команди; матроси взяли вітрила на гітови й почали робити проміри довкола брига.

— Засіли добре, — зауважив Вікс і наказав спускати шлюпку.

— Зачекайте! — вигукнув Томмі. — Невже ви хочете запрягти нас, аби стягти бриг із мілини?

— Саме так, — відповів Вікс.

— Я й не подумаю братись за такі дурниці, — сказав Томмі. — Я й так уже натовмився до смерті.

Насупившись, він рішуче сів на яду і додав:

— Ви нас посадили на мілину, ви нас з неї і знімайте! Картью і Вікс презирнулися.

— Зрозумійте,— сказав Картью,— ми дуже стомлені.

— Починається приплив! — заперечив капітан.— Невже ми не скористаємось припливом?

— Знов дурниці! — огризнувся Томмі.— Припливи будуть і завтра.

— А крім того,— додав Картью,— вітер ущухає, а сонце незабаром сяде. Потемки ми можемо накоїти чортячого.

— Це правда,— погодився Вікс і на якусь мить задумався.— Лиш одного не розумію! — раптом вигукнув він збуджено.— Не розумію, з якого тіста ви зроблені! Я не можу залишатися тут! Погляньте на цей кривавий захід — я не можу залишатися тут!

Усі подивились на нього з жахом і подивом. Капітан повсякчас був їхньою опорою, і тепер, коли цей практичний чоловік раптом постав перед ними таким наляканим, таким безпорадним і збудженим, вони сторопіли, розгубилися. Цим скористався Мак — він, ніким не помічений, видобувся на палубу, коли бриг сів на міліну.

— Капітане Вікс,— сказав він,— це я накликав на вас усі лиха. Мені дуже тяжко, я хочу просити у вас прощення. Якщо бодай хто-небудь скаже: «Я прощаю тобі»,— мені камінь спаде з душі.

Вікс вражено поглянув на Мака, але за мить оволодів собою.

— Ми всі тут як у буцегарні,— сказав він,— і нам не час зводити рахунки чи обмінюватись стусанами. Я прощаю тобі, Маку, але яке з того пуття?

Інші теж простили Мака.

— Дякую вам усім, ви справжні джентльмени,— розчулено мовив Мак.— Але я ось що подумав: адже ми тут усі протестанти?

Це було справді так, хоча й навряд чи протестантська церква могла б пишатися такими синами.

— Це ж прекрасно,— провадив Мак.— Чому б нам не помолитись нашому господу? Адже це не зашкодить!

Він говорив таким же покірним, благальним тоном дитини, і всі скорилися йому й поставали на коліна.

— А я постою,— сказав Мак і затулив очі долонею.

Вони прочитали молитву під акомпанемент прибою та криків чайок і підвелися з відчуттям полегкості. Досі кожен на самоті переживав свою вину і лише інколи в запалі гніву чи суперечки згадував про злочин, щоб відразу прикусити язика. А тепер вони покаялись гуртом, і їм здавалося: найгірше лишилось позаду. Навіть більше:

благання «і відпусти нам гріхи наші», вимовлене відразу після того, як вони простили безпосереднього винуватця страшного лиха, прозвучало для їхніх вух як відпущення гріхів.

Саме заходило сонце, коли вони повечеряли, а потім усе товариство, що потрапило в корабельну катастрофу (знову — корабельна катастрофа!), обляглося спати.

Ранок видався безвітряний і паркий. Прокинувшись, вони відчували, що наче й не відпочивали, і байдуже озиралися довкола. Тільки Вікс, добре розуміючи, який тяжкий день їх чекав, зворушився. Він зміряв рівень води в трюмі, спохмурнів, зміряв ще раз і замислився. Усі помітили, що він невдоволений.

Потім він стрепенувся, швидко роздягся, виліз на фальшборт і звів руки над головою, приготувавшись стрибнути в воду. І раптом він наче закам'янів, напружено вдивляючись у небокрай.

— Дайте мені бінокля,— сказав Вікс.

Всі миттю полізли на щогли, а капітан приклав до очей бінокля.

На півночі, над самісіньким обрієм, ледь виднів стовпчик сірого диму, піднімаючись у безвітряному просторі просто вгору, як знак оклику.

— Що це, по-вашому? — спитав хтось у Вікса.

— Поки що не розбереш,— відповів той.— Та як по димові, цей пароплав іде просто на нас.

— Пароплав?!

— Можливо, це китайський поштовий, а можливо, військовий корабель, що курсує в пошуках потерпілих катастрофу. Ану, хлопці, до діла! Всі на палубу!

Опинившись на палубі, Вікс спустив прапор, прив'язав його до сигнального фала і знову підняв, але вже перевернутим.

— Слухайте мене уважно,— сказав він, влазячи в штани,— і все запам'ятовуйте. Якщо це військовий корабель, він буде поспішати. На всіх цих кораблях, де не роблять діла, а лише отримують гроші, завжди несусвітній поспіх. Це якраз те, що нам треба. Ми вирушимо з ними, а вони не стануть витрачати час на зайвий огляд та розпити. Я — капітан Трент; Картью, ви — Годдедааль; ви, Томмі — Гарді, Мак — Браун, Амалу... Хвилинку! Його за китайця нам аж ніяк не видати... Ага, А Він дезертирував, Амалу виявили в трюмі — їхав зайцем,— і я зробив його коком, але паперів на нього не оформляв. Вхопили суть? А тепер повторіть ваші імена.

Його зблідлі товариші покiрно виконали команду.

— А як звали двох iнших? — спитав Вікс. — Кого Картью застрелив у каюті і кому я розтרוцив шелепу на гроті?

— Голдорсен і Воллен, — відповів хтось.

— Ну, а вони потонули, — вів далі Вікс. — Потонули, коли намагалися спустити шлюпку. Ми потрапили в шквал учора ввечері, й нас занесло на мліну. — Він підбіг до компаса, глянув на нього, й провадив: — Шквал налетів з норд-норд-весту, налетів несподівано й навально, фали заїло, і Голдорсен та Воллен упали за борт. Уторопали? Нашорошуйте вуха! — Вікс осідлав свого коника і говорив з гарячковим нетерпінням, схожим на гнів.

— А це не ризиковано? — спитав Томмі.

— Ризиковано? — ревноу капітан. — Та на кожному з нас уже зашморг, ідіоте! Якщо цей пароплав іде в Китай (на що не схоже), нам каюк у першому ж порту, а якщо ні — отже, він іде з Китаю! Ну, а якщо на борту знайдеться бодай один чоловік, котрий бачив Трента чи когонебудь з його матросів, ми всі через дві години будемо в наручниках... Ризиковано... Ще б пак не ризиковано! Але в нас немає iншої ради, це останній шанс уникнути шибениці! Отак!

Віксові слова прозвучали так переконливо, що всі похололи від жаху.

— А може, нам краще лишатися на цьому судні? — спитав Картью. — Вони допоможуть нам знятися з мліни.

— Ну що ми будемо розводити теревені?! — вигукнув Вікс. — Подумайте лишень: коли я щойно міряв воду в трюмі, там її виявилось аж два фути, а вчора було тільки вісім дюймів. Що трапилось, я не знаю. Можливо, нічого, а можливо, сталось найгірше: розбилося днище. Тоді нам доведеться долати добру тисячу миль у звичайнісінькій шлюпці. Це вам більше до смаку?

— Ну, а якщо нічого особливого не сталось? Кінець кінцем, їхні теслі допоможуть нам полагодитися, — не здавався Картью.

— О святий творець! — скипів капітан. — Як ми засіли? Ви ж бачите — носом. І зараз крен на ніс. Якщо до нас прийдуть теслі, куди вони, перш за все, зазирнуть? Певно, в форпiк! І як же ми пояснимо їм усі оті криваві плями? Невже ви маєте себе за членів парламенту, що обговорюють важливе питання? Згряя вбивць із зашмор-

гом на шії — ось хто ви! Може, ще комусь кортить спитати про дурницю, аби лиш марнувати час? Нема таких? Дяка богові! А тепер, матроси, слухайте. Я спускаюся вниз, а ви лишаєтесь на палубі. Зніміть чохла з отої шлюпки, потім відкрийте скриню з грішми. Візьміть п'ять скриньок, щоб на кожного, поділіть монети порівну на п'ять частин і покладіть на самісіньке дно в ті скриньки — та жвавше! Загорніть монети в ковдри чи брезент, а чи в якийсь одяг — щоб не дзвеніли. Скриньки будуть не легкі, але цьому вже не зарадиш. А ви, Картью... А, сто чортів... Ви, містере Годдедааль, підете зі мною. Нам треба впорати іншу справу.

Кинувши погляд на стовп диму, Вікс хутко спустився по трапу в супроводі Картью.

Вони знайшли судові журнали в кают-компанії, за кліткою з канаркою. Їх було два: один вів Трент, а другий — Годдедааль.

Вікс перегорнув перший журнал, другий і випнув губи.
— Ви вмієте підробляти чуже письмо? — спитав він.
— Ні, — відповів Картью.

— Нам щастить — я теж не вмію! — роздратовано вигукнув капітан. — Але гірше те, що журнал Годдедаала заповнювався до самого кінця. Мабуть, він зробив записи перед самим чаєм. Ось, читайте: «Помічено дим вогнища. Капітан Керкап і п'ятеро членів команди шхуни «Багата наречена»... Але у нас є вихід, — додав він, розгортаючи другий журнал. — Трент два тижні не записував сюди ні рядка. Ми знищимо ваш журнал, містере Годдедааль, і візьмемось за Трентів... Себто мій, хотів я сказати. Але з певної причини писатиму не я, а ви. Сідайте тут, а я вам диктуватиму.

— Але як ми пояснимо, куди подівся мій журнал? — спитав Картью.

— А як же зміна письма? — провадив Картью. — Журнал вели ви. Чому ж раптом почав писати я? До того ж, підпис має стояти ваш.

— Ну, це просто. Зі мною стався нещасливий випадок, і я писати не можу, — відповів Вікс.

— Нещасливий випадок? — перепитав Картью. — Це звучить непереконливо. Який іще нещасливий випадок?

Вікс поклав руку на стіл долонею догори і враз пробив її ножем. — Ось який, — сказав він. — В найбільшій халепі можна знайти раду, якщо у тебе є голова на в'язах.

І він зав'язав долонею носовиком, не відриваючись від журналу Годдедаала.

— Е! — мовив він.— Та тут так наплутано, що нам і не розібратись нашвидку. По-перше, цей капітан ішов якимось фантастичним курсом, він ухилився на південь від звичних шляхів майже на тисячу миль. Крім того, судно, виявляється, наблизилось до цього острова шостого числа. але потім кілька днів плавало деінде; лише на світанку одинадцятого числа воно знову підійшло до острова.

— Годдедааль казав, що їм з біса не таланило,— зауважив Картью.

— Однак у все це важко повірити,— сказав Вікс.

— Але саме так і було насправді,— наполягав Картью.

— Хай так. Але ж нам не легше — все одно це схоже на вигадку! Ану допоможіть мені перев'язати руку.

Поки Картью тугіше затягував пов'язку, Вікс глибоко замислився, навіть очі заплющив. Та ледве все було зроблено, він схопився на ноги й вилетів на палубу.

— Слушайте, хлопці! — вигукнув він.— Запам'ятайте: ми прийшли до цього острова не одинадцятого, а ввечері шостого, і тут нас затримав штиль. Як тільки покінчите зі скриньками, витягніть на палубу кілька бочечок з водою та солониною. Так буде природніше — начеб ми вже споряджали для плавання шлюпку.

І він знову швидко повернувся в каюту, де продиктував Картью записи до суднового журналу.

Потім вони знищили журнал Годдедааля і взялися розшукувати інші суднові документи. З усіх пережитих того ранку жакливих хвилин ці, либонь, були найжакливішими. Вони гарячково нищпорили по всіх закапелках, лаючись, натикаючись один на одного, знемагаючи від задухи, холонучи від жаху. З палуби їм час від часу кричали, що це справді військовий корабель, що він уже близько, що він уже спускає шлюпку... А документи — мов у воду впали! Як вони не помітили залізного сейфа з судною касою та розписками, важко зрозуміти, але сталося саме так.

Нарешті вони знайшли найважливіші документи в кишені парадного костюма Трента, де він забув їх після того, як востаннє сходив на берег.

Вікс усміхнувся вперше за весь ранок.

— Саме вчасно,— мовив він.— А тепер давайте їх мені, а оці заберіть собі. Боюсь, що я їх переплутаю.

— А що ж це за папери? — спитав Картью.

— Документи капітана Керкапа та шхуни «Багата наречена»,— відповів Вікс.— Моліть бога, щоб вони нам іще знадобились.

— Шлюпка ввійшла в лагуну, сер! — вигукнув Мак, що виконував роль дозорця, поки вони працювали.

— Час іти на палубу, містере Годдедааль, — мовив Вікс. Коли вони ступили на трап, канарка раптом дзвінко заспівала.

— Чи ти ба! — здивувався Картью. — Як же ми залишимо цю бідолашку на голодну смерть? Це пташка нещасного Годдедааля.

— То беріть її з собою! — сказав капітан.

І вони піднялися на палубу.

За рифом погойдувалась тяжка туша сучасного військового корабля, який час від часу пінив воду гвинтом. А ближче, протокою, линула велика біла шлюпка — дружно здіймалося багато весел, на кормі тріпотів прапорець.

— Ще одне, — згадав Вікс, озирнувши палубу. — Маку, ти бував у китайських портах? Гаразд, так і казатимеш. А всіх інших я в Гонконзі на берег не відпускав, боячись, що ви дезертуєте. Отож ви й лишилися на борту. Так вам легше буде брехати.

Шлюпка підійшла вже зовсім близько. На кермі сидів молодий офіцер, тільки один, і не з високих, бо матроси на веслах весь час перемовлялися.

— Слава богу, вони послали вчорашнього гардемарина! — вигукнув Вікс. — А ти, Гарді, геть на ніс! І щоб жодного матроса у мене на юті!

Цей наказ збадьорив усіх, як холодний душ.

Шлюпка вправно причалила під борт, і офіцер-молодик піднявся на палубу, де його поштиво привітав Вікс.

— Ви капітан цього судна? — спитав офіцер.

— Так, сер, — відповів Вікс. — Моє прізвище Трент, а це бриг «Летючий шквал» із Гулля.

— У вас щось трапилось? — спитав офіцер.

— Будь ласка, пройдіть на ют, і я вам усе розповім, — запросив Вікс.

— Капітане, та вас же лихоманить! — вигукнув офіцер.

— Будь-хто на моєму місці не витримав би, — відповів Вікс і почав сповідати про зіпсовану воду, тривалий штиль, несподіваний шквал, матросів, що потонули. Він розповідав дуже жваво й збуджено, як людина, що із зашморгом на шиї благає прощення. Я чув цю історію з тих самих вуст у шинку в Сан-Франціско, і навіть тоді манера оповіді здалася мені підозрілою. Проте офіцер не відзначався спостережливістю.

— Наш капітан дуже поспішає, — сказав він, вислу-

хавши Вікса,— однак я дістав інструкції допомогти вам, а якщо потрібно більше матросів, то викликати ще одну шлюпку. Чим можу вам зарадити?

— Ну, ми вас не затримаємо,— весело відповів Вікс.— Ми вже все спакували — і скриньки, і хронометр, і документи, і все інше.

— Невже ви залишаєте свій бриг? — здивовано спитав офіцер.— Як на мене, його зовсім не важко зняти з обмілини. Ми вам допоможемо.

— Зняти ми, звісно, знімемо, але чи втримаємо бриг на воді? Ось питання... В носовій частині великий пролом,— відповів Вікс.

Офіцер-молодик почервонів по самі вуха. Він подумав: усі зрозуміли, що він недосвідчений моряк,— і побоювся ще раз пошитися в дурні. Йому й на думку не спало, що капітан обманює його. Раз капітан вирішив покинути бриг — у нього є для цього серйозні підстави.

— Гарзд! — сказав офіцер.— Накажіть вашим матросам вантажити речі в шлюпку.

— Містере Годдедааль, хай матроси вантажать речі в шлюпку! — скомандував Вікс.

Четверо його товаришів чекали наслідків переговорів як на голках. Коли вони почули жадані слова, їм здалося, що серед ночі засяяло сонце. Гедлен нестримно розридався, і поки він крутив корбу, опускаючи в шлюпку вантаж, сльози душили його. Та все пішло на лад, і незабаром скриньки, клунки та потерпілі були в шлюпці. Матроси відштовхнули шлюпку від борту «Летючого шквалу», і за хвилину вона вийшла з довгої тіні покинутого судна, прямуючи до виходу з лагуни.

Поки що все йшло якнайкраще. Офіцер не виявив, що бриг майже непошкоджений; з кожною хвилиною відстань між потерпілими та неспростовними свідченнями злочину збільшувалась. Вони щасливі, вони врятовані! Але, з іншого боку, вони з кожною хвилиною наближались до військового корабля, який міг стати для них в'язницею і навіть двоколкою ката, що везе їх на страту. Адже вони ще не знали, ні звідки вийшов цей корабель, ані куди він тримає курс, і невідомість давила на їхні серця тяжким каменем.

Вікс перший наважився спитати про це. Картью здалося, що голос капітана долинув до нього здалека, та водночас кожне слово вгвинчувалося в нього, наче куля.

— Як, ви сказали, звється ваш корабель? — спитав Вікс.

— «Буря». А хіба ви не знаєте? — здивувався офіцер.

«Хіба ви не знаєте?..» Що це означає? Можливо, нічого важливого, а можливо, корабель і бриг зустрічалися?

Прикликавши по поміч всю свою мужність, Вікс поставив ще одне запитання:

— Куди ви прямуєте?

— Нам треба оглянути всі оці жалюгідні острівці, — відповів офіцер, — а потім підемо в Сан-Франціско.

— То ви йдете з Китаю, як і ми? — провадив Вікс.

— З Гонконга, — відповів офіцер, спльовуючи за борт.

«З Гонконга»... Отже, вони приречені: щойно їх направлять на корабель — відразу арештують; бриг оглянуть, знайдуть плями крові, можливо, лагуну протралять, і тіла вбитих засвідчать страшний злочин.

Картью нестерпно поривало скочити на ноги, закричати й стрибнути за борт. Прикидатися далі здавалось непотрібним, а зволікати — безглуздим: лишалось хіба що кількасот секунд болісної непевності, а там — заслужена ганьба і неминуча смерть...

Але й тепер непогамовний Вікс не здався. На його обличчі загравав кожен м'яз, голос змінився до невпізнанності; здавалося, навіть зовсім не спостережливий та нерозумний чоловік і той помітив би ці красномовні свідчення непевності й страху. Проте Вікс розпитував далі, щоб вивідати свою долю.

— Гарне місто Гонконг, еге ж? — зауважив він.

— Не скажу напевно, — відповів офіцер, — ми були там лише півтора дні. Зайшли по інструкції, і нас відразу послали сюди. Ще ні разу не був у такому жахливому рейсі! — І він продовжував описувати рейс «Бурі», гірко нарікаючи на нещасливу долю корабля.

Але Вікс і Картью вже не слухали офіцера. Вони заціпеніли, глибоко вдихаючи повітря: в голові роїлися думки та гадки про страшну загрозу, якої вони позбавились, і про незабгненну радість, зроджену майже певним тепер шансом на порятунок. Плавання на цьому військовому кораблі нічим їм не загрожує! Потім іще кілька небезпечних днів у Сан-Франціско, днів, які вимагатимуть діяльності та твердого духу, — і вся жахлива історія буде навіки похована, і Вікс знову стане Керкапом, а Годдедааль — Картью, тобто людьми, яких не можна запідозрити в злочинах, людьми, які ніколи не чули про «Летючий шквал» і не бачили острова Мідуей.

Це щасливе відчуття не покидало їх весь час, поки шлюпка наближалася до корабля, над бортом якого витягували шиї цікаві матроси та важкі гармати; це відчуття не покидало їх, коли вони в дивному заціпенінні піднялися на борт і невидючими очима дивилися на високі щогли, білосніжну палубу та юрмище матросів, чії голоси долинали наче здалеку, і на чії запитання вони відповідали невлад.

І раптом на плече Картью по-дружньому лягла чиясь рука.

— Норрі, старий! Звідки ти взявся? Таж тебе розшукують по всьому світу! Ти ж тепер успадкував свій масток!

Картью озирнувся, впізнав обличчя свого давнього шкільного товариша Себрайта і впав непритомний.

Його віднесли в каюту лейтенанта Себрайта, і лікар почав повертати його до тями.

Картью розплющив очі, обвів пильним поглядом незнайомі обличчя і сказав суворо й рішуче:

— Браун повинен піти тією ж самою дорогою. Зараз же або ніколи...

Через кілька секунд свідомість його зовсім прояснилася, й він озвався знову:

— Що я казав? Де я? Хто ви?

— Я корабельний лікар «Бурі»,— почув він у відповідь.— Ви в каюті лейтенанта Себрайта, і вам варто забути про всі тривоги. Ваші нещастя скінчилися, містере Картью.

— Чому ви так називаєте мене?— спитав Картью.— А, це Себрайт упізнав мене!.. О!..— Він застогнав і знепритомнів.— Хай до мене прийде Вікс, мені треба негайно поговорити з Віксом!— вигукнув він, інстинктивно стиснувши руку лікаря.

— Гаразд,— сказав лікар,— але єдина умова: ви вип'єте ці ліки, а я приведу Вікса.

Він дав нещасному Картью сподійне, і той через кілька хвилин заснув, що, певно, врятувало його від божевілля.

Потім лікар узявся допомогти Макові. Поки він оглядав зламану руку, то під якимсь приводом змусив його назвати імена всіх урятованих.

Далі настала черга капітана, який на той час був уже зовсім схожий на людину, котру ми знаємо: несподівана бездіяльність, відчуття повної безпеки, ситий обід та велика склянка грогу приспали його пильність і згасили енергію.

— Коли це трапилось? — спитав лікар, оглядаючи рану на руці.

— Тиждень тому, — відповів Вікс, думаючи лише про свої записи в судновому журналі.

— Невже? — здивовано вигукнув лікар, глянувши йому просто в очі.

— Я не пам'ятаю напевне, — затинаючись, відповів Вікс.

Після цієї незграбної брехні підозри лікаря зміцніли.

— До речі, хто з вас Вікс? — ніби між іншим спитав він.

— Про що це ви? — здригнувся капітан і зблід.

— Вікс, — повторив лікар. — Я спитав, хто з вас Вікс. Це ж дуже просте запитання.

Вікс поглянув на нього й нічого не відповів.

— Ну, тоді хто такий Браун? — провадив лікар.

— Про що ви питаєте? І на що ви натякаєте? — вигукнув Вікс, відсмикуючи руку, аж кров порскнула лікареві в обличчя.

Той навіть не витер його, а, дивлячись просто на свою жертву, допитувався:

— Чому Браун повинен піти тією ж самою дорогою?

Вікс затремтів і сів на табурет.

— Картью вам усе розказав! — простогнав він.

— Ні, — відповів лікар, — але його і ваша поведінка змусила мене замислитись, і я гадаю — ви дещо приховуєте.

— Дайте мені ще грогу, — сказав Вікс. — Краще я сам усе розкажу. Чорт забирай, ми не настільки винні, як може здатись.

Після другої склянки гроту трагічна історія «Летючого шквалу» вперше стала темою розповіді.

Велике щастя, що вислухав цю історію саме лікар. Він зглянувся над цими невдахами і вирішив будь-що врятувати їх.

Він допоміг Віксові і Картью (щойно той опритомнів) дуже ретельно продумати, як їм поводитись у Сан-Франціско. Він видав «Годдедаалу» довідку, що той тяжко хворий, і під прикриттям ночі допоміг Картью вибратись на берег. Він зробив так, що рана Вікса не гоїлась, аби той мав змогу й надалі підписуватись лівою рукою. Він першого ж дня обміняв срібні монети на золоті, значно полегшивши в такий спосіб підозріло важкі скриньки. Він скористався своїм впливом серед молодих моряків і умовив їх, щоб вони мовчали про справжнє ім'я «Год-

дедааля», аби воно не попало в газети. Крім того, він зробив їм іще важливішу послугу. В нього у Сан-Франціско був друг, мільйонер. Лікар відрекомендував йому Картью, сказав, що цей молодий джентльмен недавно успадкував великий маєток, але хоче, перше ніж це стане відомо всім, виплатити свої борги євресві-лихварю.

Мільйонер згодився допомогти, і саме за його гроші Беллерс під час аукціону намагався перехопити бриг у синдиката. Спробуйте здогадатися, як звали цього мільйонера. Його звали Дуглас Лонгхерст!

Поки самозвана команда «Летючого шквалу» мали змогу безслідно щезнути і знову стати командою «Багатої нареченої», їм було байдуже, що бриг продадуть і на ньому виявляться сліди злочину. Але як тільки одного з них — Картью — впізнали, становище змінилося. Підуть балачки — і в його історії вплинуть суперечності, його спитають: як це він, вийшовши на шхуні з Сіднея, так швидко опинився на борту брига, що йшов з Гонконга? Потім постануть нові запитання, які поступово захоплять і всіх інших членів екіпажу. Тому виник намір попередити можливі ускладнення і викупити бриг на підставну особу, скориставшись несподіваним багатством Картью. За виконання цього плану вони взялись обережно і енергійно. Картью під вигаданим прізвиськом найняв квартиру, підшукав повірника (випадково ним виявився Беллерс) і доручив йому купити бриг.

— Яка найбільша сума, сер? — спитав Беллерс.

— Мені потрібен бриг, — відповів Картью, — за ціну я не постою.

— Сказати «будь-яка сума» — це не сказати нічого, — не відступився Беллерс. — Назвіть точну цифру.

— Ну нехай буде п'ятдесят тисяч доларів, коли вже так, — відповів Картью.

Тим часом капітанові довелося ходити містом, відвідувати консульство, відповідати на перехресні запитання в агенстві Ллойда, придумувати історію загублених квитанцій, підписувати папери лівою рукою і переповідати свої вигадані злигодні всім шкіперам та матросам Сан-Франціско. І щохвилини він ждав, що втрапить в обійми когось із давніх приятелів, і той при всіх назве його Віком, а можливо, він стрінеться з новим ворогом, який доведе, що він — ніякий не Трент. Сталося друге, але завдяки своїй рішучості капітан викрутився. Було це в консульстві — найбільш невідходячому для таких випадків місці. Він раптом почув, як чийсь грубий голос

спитав капітана Трента. Він озирнувся; серце його (вже вкотре!) обірвалось.

— Та ви ж не капітан Трент! — сказав незнайомий, відступивши на крок. — Як це розуміти? Мені сказали, що ви називаєте себе капітаном Трентом... капітаном Джекобом Трентом, якого я знаю з дитинства.

— То ви маєте на увазі мого дядька, що був банкіром у Кардіффі! — відповів Вікс з відчайдушною незворушністю.

— Я вперше чую, що у нього є племінник! — заявив незнайомий.

— Краще пізно, ніж ніколи, — уїдливо кинув Вікс.

— І як там старий почувається? — спитав той.

— Та нівроку! — відповів Вікс, і тут його, на щастя, викликав клерк.

Далі все було гаразд, але вранці, в день аукціону, після розмови з Джімом Вікс знову занепокоївся. На аукціоні він дуже хвилювався, бо знав лише той факт, що Картью спробує купити бриг через свого повірника, але не знав ні особи того повірника, ані інструкцій, які той дістав. Я гадаю, що капітан Вікс не може скаржитись на здоров'я, хоч, судячи з зовнішності, він був схильний до апоплексії. Однак ця хвороба, я певен, йому не загрожує, якщо вже не вхопив його грець під час цього божевільного аукціону, коли старий бриг з дешевеньким вантажем купив на його очах невідомий чоловік за десять тисяч фунтів.

З самого початку вони умовились, що Вікс не буде зустрічатися з Картью, тим паче в його помешканні, щоб ніхто не виявив зв'язку між командою та невідомим покупцем.

Але тепер було не до конспірації, і Вікс вскочив у трамвай, що йшов на Мішін-стріт.

На ганку він зустрів Картью.

— Швидше, швидше звідси! — мовив той.

І коли вже йшли вулицею, додав:

— Це кінець!

— О, то ви вже знаєте, чим кінчився аукціон? — спитав Вікс.

— Аукціон? — вигукнув Картью. — Та я вже й забув про нього!

І він розповів про телефонний дзвінок і голос, який поставив найжахливіше запитання: «Навіщо ви хочете купити «Летючий шквал»?»

Цей дзвінок, що прозвучав відразу після неймовірного результату аукціону, міг збаламутити розум самого Імма-

нуїла Канта¹. Їм здалося, що вже й сама земля знає про них, що не лише вуличним хлопчикам, а й самому камінню бруківки вже відома їхня жахлива таємниця.

Вони думали тільки про втечу. Поділивши між собою прибуток від рейсу «Багатої нареченої», вони сховали гроші в широких поясах, послали свої скриньки за вигаданою адресою до Британської Колумбії й того ж дня, пополудні, виїхали в Лос-Анджелес.

Наступного ранку вони сіли на судна; Картью відбув у Англію, а решта подалася в Мексіку.

ЕПІЛОГ

Присвячується Віллові Лоу

Любий друже Лоу!

Нещодавно на Маніхікі я мав приємність зустрітися з Доддом. Ми просиділи близько двох годин в малесенькій, схожій на іграшку, церковці, заставленій стільцями на європейський манір і прикрашеній перламутром у стилі (мені здається) самого царства небесного. Довкола, зазираючи нам в очі та поплескуючи по плечах, юрмились аборигени — безперечно, найпривабливіші люди на всій нашій планеті. Отам я й поставив Доддові кілька запитань.

Спершу я згадав про той вечір у Барбізоні, коли Картью розповів йому свою історію, і спитав, яким чином вони позбулися Беллерса.

Виявилось, що він відразу розказав своєму другові про переслідувача Беллерса, але Картью сприйняв повідомлення без особливої стурбованості: «Він бідний, а я багатий. Що мені його погрози? Я просто поїду кудись подалі — куди квиток дорожчий. Приміром, у Персію. Дуже цікава країна. Може, поїдемо разом?»

Наступного ж дня вони вже поїхали до Константинополя, щоб далі вирушили в Тегеран.

Про крутія Беллерса відомо тільки (з газетної замітки), що він повернувся-таки в Сан-Франціско і вмер у лікарні.

— А тепер друге запитання, — сказав я. — Ви подалися до Персії з мільйонером, ви й самі були багаті. Як же ви опинилися тут, у Південних морях, на торговельній шхуні?

¹ Кант, Іммануїл (1724—1804) — видатний німецький філософ.

Додд усміхнувся і сказав, що мені ще невідоме останнє банкрутство Джіма.

— Я знову збіднів, і тоді Картью збудував цю шхуну і призначив мене суперкарго. Яхта належить йому, а торгівлю веде я. Оскільки майже всі витрати пов'язані з яхтою, я маю добрий прибуток. А Джім знову став на ноги: він — відомий на Заході торговець фруктами, зерном та земельними ділянками. Навіть більше: тепер він знайшов собі справжнього, досвідченого партнера — це не хто інший, як Нейрс. Нейрс здатен приборкати його норов, він має лій у голові. Вони придбали дві вілли поряд на узбережжі Соселіто, і я гостював у них, коли востаннє був у Сан-Франціско. Джім тепер власник газети (гадаю, він розмірковує про те, як йому найближчим часом стати сенатором), і він хотів, щоб я покинув шхуну і став у нього редактором. Він вважав, що конституцію штату треба міняти, і Меймі підтримує його.

— А яка доля решти команди «Багатої нареченої»? — допитувався я.

— Ну, вони всі добре попилилися в столиці Мексика, — відповів Додд, — а потім Гедден з ірландцем подалися на золоті копальні Венесуели, а Вікс поїхав до Вальпараїсо. Тепер у чилійському флоті служить якийсь Керкап — я зустрічав це прізвище в газетних повідомленнях про війну за Бальмаседу. Гедденові незабаром набридли копальні, і нещодавно я зустрівся з ним у Сідней. Він привіз вістку: Мака вбили під час нападу на валку із золотом. Отже, тепер їх лишилося троє, коли не рахувати Амалу, що живе на своєму рідному острові Мауї під горою Хала-а-ка-ла. Канарку Годдедаала він прихопив із собою; кажуть, він береже свої долари, що серед гавайців дивина. А сума у нього чимала, бо він отримав не лише частку Гемстеда: Картью поділив належні йому гроші між усіма порівну, включаючи й Мака.

— І скільки ж йому випало загалом? — не втримався я від запитання, пригадавши, як потішали мене безкінечні підрахунки в його розповіді.

— Сто двадцять вісім фунтів дев'ятнадцять шилінгів одинадцять з половиною пенсів, — відповів Додд незворушно. — Сюди я не зарахував той дріб'язок, який він виграв у карти. Для гавайця, самі розумієте, це чимала сума.

В цей час підійшов пастор і врятував нас од виявів прихильності настирливих аборигенів, запросивши до себе випити кокосового молока.

Моя шхуна мала вийти в море того ж вечора, бо Додд випередив нас і закупив усі мушлі на острові. І хоча він умовляв мене кинути шхуну й відплисти з ним у Окленд (там він мав узяти на борт Картью), я твердо відмовився.

Річ у тім, що відколи я взявся разом з Гевенсом і Доддом готувати для публікації історію життя останнього, я не маю найменшого бажання зустрічатися з Картью. Я, певна річ, людина сучасна і вважаю цілком благопристойним оповіщати весь світ про чийсь особисті справи — отримуючи певну платню за кожен рядок. Декому це подобається, а кому ні — тим гірше для нього. Проте якийсь голосок нашіптує мені, що не завжди це їм подобатиметься, що коли-небудь їм урветься терпець. Крім того, на пам'ять приходить доля одного репортера (коли його можна так назвати), що виявився надто сучасним по відношенню до свого сусіда, а мені зовсім не хочеться стати наступником того репортера. Картью, як відомо, «вправний стрілець», тож буде краще, коли я ще кілька років не покину Самоа...

Отже, ми з Доддом розлучились. Але він доправив мене на мою шхуну у власній чудовій шлюпці, розважаючи по дорозі описом своїх останніх відвідин Бутарітарі, куди він вирушив за дорученням Картью довідатись, як там ведеться Топеліусові, і, якщо необхідно, допомогти йому. Однак виявилось, що Топеліус процвітає. Він повівся з Доддом спогорда і... врешті... обвів його круг пальця.

— Картью був задоволений, — сказав Додд, — адже коли вони плавали на «Багатій нареченій», то обдурили Топеліуса безсоромно й нахабно. Наскочила коса на камінь...

Ось, либонь, і всі новини, які я узнав від мого друга Лаудене; гадаю, я поставив саме ті запитання, відповіді на які тебе цікавили.

Але ти, мабуть, палаєш бажанням поставити ще одне запитання мені самому. А саме: заради чого твоє ім'я так неждано-негадано з'явилося на останніх сторінках нашої нехитрої оповіді? Хоч ти й не в Аркадії народився — подумки ти линеш туди, до флейт античного світу, до нарцисів та класичних тополь, між якими збереглися сліди німф, до вишуканого, зворушливого й сухуватого мистецтва стародавніх часів. Навіщо ж саме тобі присвячувати такий сучасний твір, який відтворює наші варварські звичаї та сумнівну мораль; твір, де всіма керує сама тільки жадоба грошей і майже на кожній

сторінці дзвенять долари; де не вгаває нескінченна суєта нашого століття, читач переноситься з континенту на континент, з моря в море, так що ця книга не стільки роман, скільки панорама, і де кінець скроплений кров'ю, як в епічній поемі? Але ж ти не байдужий до всіх проблем мистецтва, навіть найвульгарнішого, і, можливо, тобі цікаво буде почути, як народився і як створювався роман «Корабельна катастрофа». Якось на борту шхуни «Екватор», неподалік від островів Джонстона (якщо когось відомо, де вони розташовані), місячної ночі, коли людина так відчуває радість життя, майбутніх авторів¹ цієї книжки розважали історіями продажу суден, що потрапили в катастрофу. Тема зацікавила їх.

— Яка була б заплутана історія, — мовив один із нас, — коли б на борту такого судна виявилась інша команда! Але яким чином це влаштувати?

— Будь ласка! — вигукнув другий. — Історія капітана такого й такого.

Річ у тім, що кілька місяців тому неподалік од місця, де знаходились ми, якийсь англійський шкіпер поставив морякам, що зазнали катастрофи, такі ж умови, що й Трент.

Коли ми йшли спати, скелет сюжету був уже обдуманий, хоча подробиць, як завжди в таких випадках, ми ще не уявляли. Нас уже давно і вабив, і відштовхував найсучасніший жанр поліційного роману чи роману таємниць, коли оповідь починається чим завгодно, тільки не початком, а закінчується чим завгодно, тільки не кінцем. У цьому жанрі нас захоплювала можливість заінтригувати читача, а також і ті непересічні труднощі, які нам треба здолати, щоб досягти цієї мети; відштовхувала ж нас непереборна вада цього жанру — нещирість та поверховість оповіді. Адже читач, намагаючись не загубити нитку сюжету, не схоплює ознак реального життя, і це життя перетворюється для нього в складний, але неживий механізм, а вся книжка, хоч і дуже цікава читачеві, сприймається ним скорше як шахматна задача, ніж як витвір високого мистецтва гарячого людського серця. Ми гадали, що певною мірою це пояснюється навальним початком сюжету; тож, вважали ми, якщо розвивати сюжет поступово, якщо деяких дійових осіб вводити загодя, тобто якщо розпочати цей твір як роман звичайв, зневаживши правила жанру, то згадана вада по-

---

¹ Сюжет цього роману Стівенсон опрацював разом з Ллойдом Осборном, своїм названим сином, тринадцятирічним підлітком.

м'якшиться і наша таємнича історія стане життєво правдоподібною. Основою нашої не вельми коштовної тканини ми вирішили зробити дух нашого часу, його навальність, змішування народів та класів у гонитві за грішми, божевільну й не таку вже й романтичну боротьбу за існування, з постійною зміною професій та країн.

Найдокладніше ми вирішили змалювати два типи: американського ділка і моряка американського торговельного флоту. Ось звідки з'явилися батько Лаудена Додда, і Пінкертон, і Нейрс, і пікніки «Дромадер», і робота на залізниці в Новому Південному Уельсі (останній епізод прийшов несподівано — роман був уже наполовину написаний, коли я зустрів товаришів Картью, які працювали під дощем на залізниці біля Південного Кліфтона, і почув од інженера про молодого джэнджика. Після того, як ми придумали такий спосіб розвитку нашого роману таємниць, нам раптом спало на думку, що його вже винайшли до нас, — адже таким методом користувався Чарльз Діккенс у своїх пізніх романах.

Відчуваю: ти дивишся на мене спантеличено. Скільки теоретичних мудрувань, скажеш ти, задля якогось дешевого поліційного роману, і при тому — нічого схожого на відповідь на твоє запитання.

Ніде правди діти — декому з нас до смаку теоретизування. А після такого товстого тому практики можна виділити кілька сторінок і для теорії.

А ось і відповідь на твоє запитання: ми вирішили, що задля цікавості й контрасту наш герой-оповідач має в чомусь відрізнятись від людей, які його оточують, — тож він не буде пересічним мисливцем за доларами. Так Лауден Додд став студентом-скульптором, а наша оповідь, переносячись в різні кутки земної кулі, завітала до Парижа, зазирнула до Барбізона. Ось чому, мій любий друже Лоу, цей епілог присвячений тобі.

Адже й справді — саме ти, а не хтось інший, спроможешся зрозуміти все, що таїться між рядків, — ти і ще один наш спільний друг. Адже вам відомо, що криється тут за кожною маскою; контракт на постачання статуй нагадає тобі давню історію, і тобі не вперше доведеться почути, яку загрозу таїть у собі руссільйонське вино. Нехай зі сторінок цієї книжки зашелестить тобі опале листя Ба-Бро, звуки Лавеню й вулиці Расіна — всі спомини про наше спільне минуле. І якщо тобі й не сподобається ця історія, тобі, я певен, приємно буде вдихнути повітря нашої юності.

ЛЕГЕНДА, ВІРА І МРІЯ РОБЕРТА ЛЬЮІСА СТВЕНСОНА

Наше дитинство і юність не можна уявити без книжок Александра Дюма, Майн Ріда, Фенімора Купера, Джонатана Свіфта, Данієла Дефо, Жюль Верна і, звичайно ж, Роберта Льюїса Стивенсона.

Твори цих письменників стають супутниками нашого життя в ту його пору, коли ми відкриваємо для себе світ, а разом із ним — мужніх, добрих і справедливих героїв.

Наше ставлення до письменників у пору дитинства своєрідне. Здебільшого ми ототожнюємо авторів книжок з їхніми героями, свято вірячи в те, що все, розказане письменниками, відбувалося колись із ними самими. Тут спрацьовує головний закон літератури: захоплюючи собою, вона змушує вірити. І ми стаємо мимоволі літературознавцями — починаємо шукати в біографіях письменників підтвердження їхньої приналежності до змальованих подій, вигадуємо найсміливіші гіпотези про життєві перипетії авторів. Наше бажання вірити в незвичайне таке саме безмежне, як і мрії дитячих та юнацьких років. І навіть коли ми дізнаємося, що автор зовсім не причетний до змальованих ним подій, що все те — витвір його фантазії, — герої його все одно лишаються для нас реальними людьми: на нас діє магія художньої літератури чи, сказати б, її неодмінний закон — матеріалізація літературних героїв, віра в те, що вони насправді жили й боролися.

Ми прочитаємо, що всесвітньовідомий роман «Острів скарбів» Стивенсона присвячено «містерові Л. О.», який допоміг авторові написати цей роман, і довгий час думатимемо: за цим криптонімом, певно, приховується той, хто брав участь у подіях і розповіді про них Стивенсонові... Згодом найдоскіпливіші з нас вичитають, що «містер Л. О.» — ніякий не колишній пірат і не прототип жодного з героїв, а тринадцятирічний хлопчина Ллойд Осборн, названий син Стивенсона, що разом із письменником придумав цю гру — гру в острів скарбів, пов'язану з ним захопливу одісею і всі ті пригоди, що їх переживають персонажі роману. Дошовими осінніми вечорами в далекій Шотландії народжувалась історія про скриню Біллі Бонса, уточнювалась топографія Горба Підзорної Труби та острівця Скелета... Згодом усе це прийшло до читача в романі «Острів скарбів». І ніхто не вірив, що це — не бувальщина, а вигадка дорослого й малого мрійників. Перші біографи Стивенсона навіть намагалися «доточити» події «Острова скарбів» до його життя, бо їм здавалося: пояснити по-іншому появу цієї книжки дуже важко. Проте в літературі є свої закони чудес. І найкраще тому підтвердження — саме «Острів скарбів».

Що ж до легенд, то їх за життя письменника народилося чимало. Життя його справді було незвичайним. Мабуть, іще й досі жителі

островів Самоа переповідають легенди про Тузіталу — так вони називали Стівенсона (місцевою мовою це означає «Оповідач»). Там, на одному з цих островів — Уполу, — на вершині високої гори, зусебіч відкритої морю, його й поховано. На могильній плиті викарбувані слова із вірша Стівенсона: «З моря вернувся моряк, і мисливець вернувся з горбів». Від покоління до покоління передається серед самоанців розповідь про цього білого, який не тільки розказував їм цікаві бувальщини, а й захищав їх од колонізаторів, відстоював їхні людські права. Тут він, за його власними словами, «радісно жив і радісно помер...»

Стівенсон з раннього дитинства хворів на сухоти і тяжко страждав усе своє життя. Чому ж він вважав, що «радісно жив»? Мабуть, тому, що його супроводила радість творчості, тому, що він завжди вірив у добрих, мужніх і справедливих людей.

Роберт Льюїс Стівенсон народився в столиці Шотландії, Едінбурзі, 13 листопада 1850 року. Дід його й батько будували морські маяки, вважаючи своє ремесло одним із найпотрібніших людям. Цю віру перейняв од них і Роберт Льюїс; він мав намір успадкувати їхню професію. Але хвороба перекреслила всі його плани. Єдиною втіхою в його безрадісному існуванні стали книжки. Читаючи їх, Стівенсон жив у мріях тим життям, яким йому хотілося б жити; завдяки книжкам він спізнався з тими героями, які стали для нього втіленням благородства й мужності. Саме такі герої згодом пішли в світ з-під романтичного пера письменника, який усією своєю творчістю сповідував оптимізм і віру в людей, завжди готових до подвигу.

1889 року він поселився на Самоа, сподіваючись, що в тамтешньому кліматі здоров'я його зміцніє. На жаль, цього не сталося, 3 грудня 1894 року Стівенсон помер.

Тут і народилася більшість книжок Стівенсона, події яких відбуваються і в далекій Шотландії, і в інших країнах.

У творчості багатьох письменників нерідко одна з книжок заступає собою для читача решту їхніх творів. Така доля спіткала і Стівенсона. Дехто навіть вважав його автором одного-єдиного твору — роману «Острів скарбів». Однак за п'ятнадцять років своєї — не такої вже й тривалої — літературної діяльності Стівенсон написав сорок томів художніх творів. Недарма в одному з листів він писав, що для нього «життя — це література». Крім «Острова скарбів» він створив романи «Ночівля Франсуа Війона», «Викрадений», «Катріона», «Чорна стріла», «Володар Баллантре», «Гермістонська гребля», «Корабельна катастрофа», незакінчений роман «Сент Ів», повість «Будинок на дюнах», збірки новел «Вечірні оповідання на острові» та нарисів «Примітки до історії», присвячені життю самоанців.

Стівенсон був чудовим поетом (збірка «Дитячий квітник віршів»). Один із його віршів — «Вересовий мед» — став окрасою англійської поезії.

Стівенсон був також драматургом, літературним критиком і публіцистом («Начерки про добре знайомих людей і книги», «Спогади і портрети» тощо).

Письменник добре знав усе, що діється на Самоа, глибоко тим переймався і розповідав усьому світові про безчинства британських колонізаторів, про їхній режим терору на островах. Протягом кількох років він друкував у газеті «Таймс» свої публіцистичні листи, в яких гнівно таврував колоніалізм. Він один із перших серед письменників заявив протест проти британської агресії в Трансваалі. 1890 року Стівенсон написав свого знаменитого «Відкритого листа шановному докторові Гайду з Гополулу», де захищав добру пам'ять якогось Дам'єна, що тривалий час жив разом із хворими на проказу. Відмітаючи наклепи на Дам'єна, Стівенсон захоплено писав про його високий подвиг. Збираючи матеріали про Дам'єна і перевіряючи факти, письменник сам тиждень прожив разом із хворими на проказу. Це свідчить про його надзвичайну громадянську мужність.)

Роман «Корабельна катастрофа» (1892) посідає в творчості Стівенсона особливе місце. Саме в цій стриманішій, порівняно з рештою творів, на романтичну вигадку книжці пильні й доскіпливі дослідники його життя та творчості знайшли чимало автобіографічного матеріалу. Парадоксально, але факт! Здавалося б, що може бути спільного у Стівенсона, кристально чистої, напрочуд шляхетної людини, з героєм роману Лауденом Доддом, сином комерсанта, який вбив собі в голову, нібито він має талант художника, і поїхав до Парижа завойовувати собі місце під сонцем слави? Хіба повсякчас націлений на компроміси з совістю, охоплений жадою наживи Додд бодай чимось схожий на Стівенсона? І хіба в своєму реальному житті Стівенсон був оточений такими корисливими ділками та підприємцями, такими хижачками, як Джим Пінкертон, Вікс, Беллерс? Звичайно, ні! Не в цьому полягає автобіографічність роману. Як і не в зовнішніх фактах біографії Додда (він — теж шотландець і теж родом з Единбурга), і не в тому, що Додд жив у Парижі, в Сан-Франціско, на Маркізьких островах, на островах Самоа — у всіх тих «місцях, де побував і Стівенсон. Автобіографічність твору, як твердять дослідники, лежить не на поверхні — вона в самій суті роману. Бо на всіх його сторінках Стівенсон веде мову не тільки з читачем, а з самим собою. Він розмірковує про справжні цінності людського життя, про істинні ідеали і протиставляє засобам кар'єри Додда, Пінкертона, Картью моральну чистоту, громадянську сміливість і не уражену меркантильністю справжню творчість, яка стає визначальною метою життя. Через рік після завершення «Корабельної катастрофи» Стівенсон писав у листі до відомого письменника Джона Мередіта: «Я працюю безперестану. Пишу в ліжку, пишу, вставши з нього, пишу зовсім хворий, пишу, коли мене страєє кашель, пишу, коли голова моя паморочиться від

утоми,— і все-таки вважаю, що переміг, з честю піднявши рукавичку, яку кинула мені доля».

Чи здатен так працювати Лауден Додд? Чи здатен на такий героїзм Пінкертон? Чи здатен на такий подвиг Картью? Ні!

Автобіографічність «Корабельної катастрофи» — це, так би мовити, автобіографічність навиворіт, автобіографічність від супротивного.

У цьому романі немає позитивних героїв. Дарма що життя їхнє, як і життя героїв усіх творів Стівенсона, сповнене вельми небезпечних, ризикованих пригод,— замість мужності ми бачимо тут черствий розрахунок, замість відваги — прагнення замести сліди, замість гурту здружених безпекою людей — злочинців, які зайшли між собою у змову. Всі герої одержимі жадобою золота, всі для досягнення своєї мети зухвало користуються перевагами становища чи силою, вдаються до безсоромного обману, а коли їй цього замало — хапаються за ніж чи пістолет...

Але є в цьому творі дуже важлива сцена. Лауден Додд слухав розповіді моряків про плавання до далеких берегів, про труднощі, тривоги, страждання — і про те, що вони лишаються своєю важкою роботою, що не проміняють її ні на яку іншу. Ці високі й щирі слова належать самому авторові, він тільки вклав їх у уста своїм епізодичним героям, людям зовсім інших життєвих поглядів, устремлінь та ідеалів, аніж Лауден Додд і його оточення.

Мабуть, і в цьому криється духовний автобіографізм роману «Корабельна катастрофа».

Справжні письменники — люди особливої долі. Вони лишають майбутнім поколінням свою легенду, віру і мрію, надихають на високі ідеали.

Роберт Льюїс Стівенсон засвідчив — і своїм життям, і своїми творами,— що він належить саме до таких письменників.

Михайло Слабошпицький

З М І С Т

ПРОЛОГ. На Марнізьких островах	5
СПОВІДЬ ЛАУДЕНА	
<i>Розділ I.</i> Всебічна комерційна освіта	16
<i>Розділ II.</i> Руссільйонське вино	27
<i>Розділ III.</i> який знайомить із містером Пінкертоном	35
<i>Розділ IV.</i> у якому я пізнаю злигодні долі .	48
<i>Розділ V.</i> Мої поневіряння в Парижі . .	58
<i>Розділ VI.</i> у якому я вирушаю на Далекий Захід	71
<i>Розділ VII.</i> Справи йдуть на повний хід .	85
<i>Розділ VIII.</i> Люди припортових кварталів	105
<i>Розділ IX.</i> Катастрофа «Летючого шквалу» .	116
<i>Розділ X.</i> у якому команда брига зникає невідомо куди	130
<i>Розділ XI.</i> у якому ми з Джімом розлучаємось	149
<i>Розділ XII.</i> «Нора Крейн» .	162
<i>Розділ XIII.</i> Острів і розбитий бриг	175
<i>Розділ XIV.</i> Каюта «Летючого шквалу»	184
<i>Розділ XV.</i> Вантаж «Летючого шквалу»	196
<i>Розділ XVI.</i> у якому я стаю контрабандистом, а капітан управляється в казуїстиці	206
<i>Розділ XVII.</i> Відомості з військового корабля	218
<i>Розділ XVIII.</i> Перехресний допит та ухильні відповіді	230
<i>Розділ XIX.</i> Подорожі з крутієм Беллерсом .	244
<i>Розділ XX.</i> Столбрідж-ле-Картью .	262
<i>Розділ XXI.</i> Віч-на-віч	272
<i>Розділ XXII.</i> Утриманець .	280
<i>Розділ XXIII.</i> Посаг «Багатої нареченої»	300
<i>Розділ XXIV.</i> Сувора умова .	320
<i>Розділ XXV.</i> Кепське становище	332
ЕПІЛОГ	350
<i>Слабошпицький Михайло.</i> Легенда, віра і мрія Роберта Льюїса Стівенсона	355

С80 Стівенсон Роберт Льюїс.

Корабельна катастрофа: Роман. Для ст. шкіль. в. / Пер. з англ. В. П. Бойченка; [Післямова М. Ф. Слабошпицького]; Мал. В. І. Савадова.— К.: Веселка, 1984.— 359 с., іл.— (Бібл. сер).

Гостросюжетний роман англійського письменника-класика, в якому викриваються вади капіталістичного суспільства.

4803020000—075

С—————212.84.

M206(04)—84

И(Англ.)

БИБЛИОТЕЧНАЯ СЕРИЯ

РОБЕРТ ЛЬЮИС СТИВЕНСОН

КОРАБЛЕКРУШЕНИЕ

Р о м а н

(На українском языкє)

Для старшого школьного возраста

Перевод с англійского

Валерия Петровича Бойченко

Послесловие

Михаила Федотовича Слабошпицкого

Рисунки

Владимира Ивановича Савадова

Киев «Веселка»

Редактор *І. Г. Сидоренко*

Художній редактор *А. О. Ливень*

Технічний редактор *К. П. Дворська*

Коректори *В. В. Богасєвський, З. В. Лещенко*

Інформ. бланк № 3012

Здано на виробництво 16.11.83. Підписано до друку 20.04.84
Формат 84×108/32. Папір друкарський № 1. Гарнітура шкільна.
Друк високій. Умовн. друк. арк. 18,90. Умовн. фарб.-відб.
18,90. Обл.-вид. арк. 20,94. Тираж 65 000 пр. Зам. 3—3114.
Ціна 1 крб.

Ордена Дружби народів видавництво «Веселка», 252050,
Київ-50, Мельникова, 63.

Головне підприємство республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига», 252057, Київ-57, Довженка, 3.

1 крб.

